

HANDELINGEN

der

**Maatschappij voor Geschiedenis
en Oudheidkunde
te Gent**

NIEUWE REEKS - DEEL LIII

GENT 1999

MAATSCHAPPIJ VOOR GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE
TE GENT

Bestuur:

Voorzitter:

Em. Professor Dr. R. VAN CAENEGEM, Veurestraat 47, 9051 Gent-Afsnee

Ondervoorzitters:

Em. Professor Dr. A. DE SCHRYVER, Meidoorndreef 28, 9050 Gentbrugge

Dr. J. SCHEERDER, Frits van den Berghelaan 21, 9830 St.-Martens-Latem

Secretaris-penningmeester:

Prof. Dr. M. BOONE, Blandijnberg 2, 9000 Gent

Redactiesecretaris:

Prof. Dr. G. DENECKERE, Blandijnberg 2, 9000 Gent

Ere-bestuurslid:

Dr. J. DECAVELE, Veldstraat 82, 9000 Gent

Prof. Dr. H. DE RIDDER-SYMOENS, Blandijnberg 2, 9000 Gent

Bestuursleden:

Lic. L. CHARLES, Stadsarchief, Abrahamstraat 13, 9000 Gent

Lic. M.C. LALEMAN, Dienst Stadsarcheologie, Onderstraat 20, 9000 Gent

Lidmaatschap:

750 F jaarlijks vanaf 1995

Prijs, voor niet-leden, van de Handelingen: 850 F

(te storten op P.C.R. van de Maatschappij 000-0370680-43)

Uitgegeven met de steun van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap
en van de Provincie Oost-Vlaanderen.

ISSN: 0779-8482

D/1999/2514/2

LW030/01450
TB 3AA5

HANDELINGEN

der

**Maatschappij voor Geschiedenis
en Oudheidkunde**

te Gent

VAKGROEP MIDDELEEUWSE
GESCHIEDENIS
RUG, BLANDIJNBERG 2

NIEUWE REEKS - DEEL LIII

GENT 1999

MAATSCHAPPIJ VOOR GESCHIEDENIS EN
 OUDHEIDKUNDE
 TE GENT

HANDELINGEN - DEEL LIII

INHOUD

In memoriam em. prof. dr. S.J. De Laet, door baron van Caenegem	1
Marc BEYAERT, Nieuw historisch onderzoek van de Dulle Griet bombarde in Gent	3
Bryce LYON, Communication during Medieval warfare: the campaign of Edward III of England in the Low Countries (1338-1340)	61
Elisabeth DHANENS, Het retabel van het ambacht der pijnders, Sint-Juliaan en de oorsprong van 's Heilig Kerst	77
Kristof PAPIN, Guilbert de Ruple. Biografie van een topman uit de Bourgondische financiële administratie	99
Jan DE GRAUWE, De bewoners van de Gentse Kartuize Koningsdal. Een index	123
Leen CHARLES & Marie Christine LALEMAN, Bibliografie van de geschiedenis van Gent 1998-1999	193
Index	241

Adressen medewerkers aan dit nummer

Baron van Caenegem, Veurestraat 47, 9051 Afsnee
Marc Beyaert, Sint-Katelijnestraat 5, 9000 Gent
Bryce Lyon, Kendal at Hanover, 80 Lyme Road, #1030, Hanover, NH 03755, USA
Elisabeth Dhanens, Boelare 89, 9900 Eeklo
Kristof Papin, Lattenknieversstraat 51, 8730 St.-Joris ten Distel
Jan De Grauwe, Borrestraat 7, 9070 Destelbergen
Leen Charles, Stadsarchief Gent, Abrahamstraat 13, 9000 Gent
Marie Christine Laleman, Dienst Stadsarcheologie, Onderstraat 20, 9000 Gent

IN MEMORIAM PROFESSOR SIEGFRIED DE LAET

**IN MEMORIAM
PROFESSOR SIEGFRIED DE LAET
(1914-1999)**

Door Baron van Caenegem
Voorzitter

Op 13 mei 1999 is onze ere-voorzitter, Professor Siegfried, Jan, Leo De Laet, overleden.

Hij was geboren te Gent op 15 juni 1914. Met hem verdwijnt één van onze eminentste en actiefste bestuursleden, aan wie de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent zeer veel verschuldigd is. Hij was haar secretaris-penningmeester van 1944 tot 1954, volgde in 1973 Henri Nowé op als ondervoorzitter en in 1974 Hans van Werveke als voorzitter. In 1990 legde hij deze functie neer en werd ere-voorzitter.

Professor De Laet was een geleerde met wereldfaam. In 1937 werd hij aan de Gentse Universiteit doctor in de Wijsbegeerte en Letteren, groep klassieke filologie, in 1943 assistent en in 1947 docent (steeds in de faculteit Letteren en Wijsbegeerte). In 1951 werd hij gewoon hoogleraar en in 1966 titularis van de leerstoel voor de archeologie in West-Europa. In 1984 werd hij gewoon hoogleraar emeritus.

Zijn vroegste publicaties betroffen de Romeinse geschiedenis, maar in de loop der jaren verplaatste zijn belangstelling zich naar de archeologie en de prehistorie. Het is op dat terrein dat hij wereldberoemd werd, getuige zijn leiding over dl. I van de Unesco *History of Humanity*.

Onder zijn ontelbare activiteiten in de schoot van binnen- en buitenlandse geleerde genootschappen en organisaties volstaan we hier met de vermelding van zijn vooraanstaande rol in de International Council for Philosophy and Humanistic Studies van de Unesco.

Zijn standaardwerk over de *Archeologie en haar Problemen* verscheen in acht talen. Zijn internationale wetenschappelijke activiteit verhinderde niet dat hij zich steeds ten volle inzette voor de bloei van onze Maatschappij. Hij nam trouw en stipt deel aan de bestuursvergaderingen, publiceerde heel wat bijdragen in de reeksen van de Maatschappij, nam zeer verdienstelijke initiatieven - onder meer in verband met de excursies naar archeologische sites en de bezoeken aan Gentse monumenten - en volgde de financiële toestand, die soms beroerd was, op de voet. Onze zeer geapprecieerde Nieuwsbrief was ook aan zijn initiatief te danken.

Onze overleden ere-voorzitter was een dynamische en gedreven man, wiens levenskracht en optimisme onuitputtelijk leken. De leden van de Maatschappij zullen hem en zijn grote verdiensten voor hun genootschap steeds warm blijven gedenken.

NIEUW HISTORISCH ONDERZOEK VAN DE DULLE GRIET BOMBARDE IN GENT

Door Marc Beyaert

1. Betekenis

Hoewel het Groot Kanon deel uitmaakt van het vertrouwde Gentse straatbeeld en heel wat stadsgenoten bezorgd waren toen ze voor restauratie tijdelijk verwijderd werd, was en is deze bombarde voor het grote publiek een volslagen onbekende. Zelfs eminente historici bleken van ons militair-technisch verleden vaak een foute voorstelling te hebben. Ze hebben deze met hun gezaghebbende publicaties generaties lang verder doorgegeven: had Henri Pirenne het, in een legende bij een foto van het Groot Kanon, niet over een gegoten donderbus van meer dan 6 m lang, die behalve met stenen, ook met ijzerschroot en glas werd geladen¹? Samen met een bepaalde antimilitaristische vooringenomenheid – nog versterkt sinds mei 1968 –, zorgde de onwetendheid op dit terrein voor een blijvende verwaarlozing van het militair-technisch patrimonium².

Geleidelijk groeide echter het besef dat het militaire gebeuren een zeer belangrijk aandeel had, niet enkel in de algemeen historische, maar vooral ook in de economische, sociale, technologische en zelfs filosofische evolutie.

Over de volledige evolutie van de buskruitartillerie³ beschouwd – van haar prilste begin in Europa bij de aanvang van de 14e eeuw tot de grote innovaties halverwege de 19e eeuw – is het smeedijzeren Groot Kanon of de Dulle Griet, met haar totale lengte⁴ van 5,031 mm, haar actueel nettogewicht van 12.250 kg en haar «kaliber»⁵ van 640 mm, de grootste vuurmond van westerse makelij, die uit deze lange periode bewaard is gebleven. De Russische giet-

¹ PIRENNE H., *Geschiedenis van België*, dl. 1, Brussel, 1928

² Maar reeds in 1837 drukte de Franse schrijver Victor Hugo, in een brief aan zijn echtgenote, zijn verontwaardiging uit over het gebrek aan zorg van de Gentenaars voor het monument: "Ceux de Gand en ont fort peu soin...et toute la gueule de la bombarde n'est qu'un réceptacle d'ordures". ROSSI A., *Victor Hugo dessinateur*, Wommelgem, 1999, p.22-23.

³ Die zich naast het klassieke gamma van werptuigen (catapulta en ballista) ontwikkelde.

⁴ De totale lengte kan op zichzelf geen criterium zijn, wel in combinatie met de twee andere factoren. Begin 16e eeuw hoopten technici immers de draagwijdte van de stukken nog op te voeren, door de loop van de vuurmonden extra lang te maken.

⁵ Dit is een «modern» begrip, dat in de middeleeuwse context omzichtig moet worden gehanteerd: hier wordt er de diameter van het wapen aan de mond mee bedoeld, wat in het geval van de Dulle Griet niet overeenstemt met de diameter van het projectiel, gezien de loop licht konisch van vorm is. In die zin moet men ook de ver-

ijzeren Zary Puschka⁶ uit 1580 is met haar 40 ton weliswaar veel zwaarder, maar nooit voor oorlogsdoeleinden gebruikt en een zuiver rariteitenobject. De Oostenrijkse smeedijzeren Steyr-bombarde, heeft een groter kaliber (760 mm), maar is zo'n 4,3 ton lichter dan de Dulle Griet; het is bovendien een mortierbombarde, waarvan de zeer speciale opbouw⁷ en het praktisch gebruik heel wat vragen oproept. Rond het midden van de 15e eeuw - op een ogenblik dat het gebruik van bombarden in Europa reeds sterk begon af te nemen - gingen de Turken zeer grote bombarden in brons gieten. Hoewel deze doorgaans veel lichter zijn dan de Dulle Griet, heeft het Mehemet II-kanon⁸ een kaliber van 700 mm, terwijl het Dardanellenkanon⁹, ondanks zijn gewicht van slechts 7,5 ton, toch 5,25 m lang is.

Toch is de Dulle Griet niet de grootste vuurmond, die in deze periode vervaardigd werd. Tussen 1409 en 1411 smeedde Pasquier den Kick, donderbusmeester van hertog Antoon van Brabant, een artilleriestuk in Brussel dat 35 ton zou hebben gewogen¹⁰. Maar hoe, wanneer en tegen wie het zou zijn gebruikt en wat er achteraf mee gebeurde, is verder niet bekend.

Hoewel vergelijkingen, zeker over zo'n lange periode, moeilijk blijven, is de Dulle Griet derhalve een uniek erfstuk uit onze technologische geschiedenis, een pareltje van het vakmanschap van onze werklui, dat historici wilden behoeden voor het droevige lot van verwaarlozing zoals b.v. van de Michelettes¹¹ in Frankrijk.

---

gelijkbare gegevens van andere middeleeuwse vuurmonden (bv. voor de Mons Meg in Edinburgh en het Baselkanon, de zustervuurmonden van de Dulle Griet) herbekijken; heel wat auteurs houden immers geen rekening met het verschil in diameter, gemeten aan de mond, en deze gemeten aan de voet van de kruitkamer.

⁶ Of «Kanon van de Tsaar», nu in het Kremlin in Moskou.

⁷ SCHMIDTCHEN V., *Bombarden, Befestigungen, Büchenmeister. Von den ersten Mauerbrechern des Spätmittelalters zur Belagerungsartillerie der Renaissance. Eine Studie zur Entwicklung der Militärtechnik*, Droste Verlag, Düsseldorf, 1977, p.32-35.

⁸ Vandaag in het Legermuseum van Turijn.

⁹ Deze vuurmond werd in 1867 door sultan Abdul Aziz aan koningin Victoria geschenken en bevindt zich nu in de Londense Tower.

¹⁰ GAIER C., *L'Industrie et le Commerce des Armes dans les Anciennes Principautés belges du XIIIe à la fin du XVe siècle*, Paris, 1973, p. 135.

¹¹ Dit zijn twee smeedijzeren bombardes, die aan de voet van de Mont Saint Michel door de Engelsen in 1434 zijn achtergelaten. Ter vergelijking: de grootste weegt 5,5 ton, de kleinste 3,5 ton.

DULLE GRIET BOMBARDE

Foto door A.I.B. Vincotte genomen in mei 1998, vóór de restauratie. Roest dat zich in het eerste gedeelte van de loop onder de 6^e staaf had gevormd, had deze opgestuwd en geplooid. De naastliggende staven n^o1 tot en met 5 en de staven n^o32 en 31 waren in dit gedeelte van de loop zelfs volledig verdwenen, waardoor de onderliggende (buitenste) hoepels zichtbaar waren. Precies op deze plaats was de vuurmond derhalve bijzonder broos geworden.

2. Geschreven en materiële bronnen

Over de beroemde Gentse voorman Jacob Van Artevelde is uit de eigentijdse geschreven bronnen slechts één kort zinnetje overgeleverd¹² Voor het Groot Kanon is de toestand vergelijkbaar. In tegenstelling tot haar zustervuurmond, de Mons Meg¹³, zijn over de concrete datum, de plaats, de manier en de omstandigheden van haar vervaardiging, de naam van de producent, de oorsprong van het gebruikte materiaal en infrastructuur, de prijs en het verder gebruik van de Dulle Griet, tot op heden helemaal geen rechtstreekse gegevens bekend, enkel her en der flarden, vage indirecte aanwijzingen¹⁴. Zelfs over de inzet van de bombarde door de Gentenaars bij het beleg van Oudenaarde in 1452, ontbreekt elke onbetwistbare bron. Alleen over de terugkeer van de vuurmond in 1578 vanuit Oudenaarde naar Gent onder het calvinistisch bewind van Ryhove en Hembyze, zijn er sporen in de stadsrekeningen van Gent en Oudenaarde en in de kronieken van Johan Van den Broecke, Christoffel Van Huerne¹⁵, Jonas Quamoere en Bartolomeus De Rantere¹⁶.

¹² CARSON P., *James Van Artevelde, the man from Ghent*, Gent, 1980, p. 6.

¹³ GAIER Cl., The Origin of Mons Meg, *The Journal of The Arms & Armour Society*, Vol. V, n°12, december 1967.

¹⁴ Mogelijk kan een meer diepgaand onderzoek in de archieven van de Bourgondische rekenkamers van Dijon en Rijsel nog bijkomende inlichtingen opleveren. Uit deze van Dijon werden reeds in de vorige eeuw alle documenten gedistilleerd, die op de buskruitartillerie betrekking hebben, zie GARNIER J., *L'artillerie des ducs de Bourgogne d'après les documents conservés aux archives de la Côte d'or*, Paris, 1895. Hierin zal men verwijzingen vinden naar meer dan 200 zware vuurmonden en bombardes, waaronder verschillende "Grietten". Nadeel van dit nochtans monumentale werk is dat de auteur slechts zelden de exacte folioverwijzingen van de archiefdocumenten geeft; bij de citaten uit deze verzamelde archiefstukken, namen wij noodgedwongen deze onvolledige verwijzingen over.

¹⁵ Naar de kronieken van de Oudenaardse edellui Johan Van den Broecke en Christoffel Van Huerne wordt door latere kroniekschrijvers (zoals bv. Bartolomeus De Rantere) voortdurend verwezen. Ook 19e- eeuwse historici zoals VAN LERBERGHE L. en RONSSE J. (*Audenaerdsche Mengelingen*, Gommar De Vos, Audenaerde, 1845-1854, 6 bdn.), VAN WERVEKE A. (Het groot kanon van Gent: zijne geschiedenis, zijn naam, zijn oorsprong, *Bulletijn der Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent*, 6e jg., Gent, p. 188-210), DE SMET J. (Note sur le grand canon de Gand et son nom populaire, *Bulletin de l'Académie Royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts*, t.XXI, 1e partie, Bruxelles, 1855, p.58-75) en zelfs DE POTTER F. (*Gent, van den oudsten tijd tot heden, Geschiedkundige beschrijving van de Stad Gent*, Gent, 1883-1933, 8 dln. ; deel 6, 1892, p.168-192), hebben beide kronieken blijkbaar nog in handen gehad. De kroniek van J. Van den Broecke is vandaag spoorloos. Volgens conservator Elie Verhaeghe van het stadsarchief van Oudenaarde, zou deze lang geleden in een openbare veiling verkocht en de huidige eigenaar onbekend zijn. De kroniek van de toen in Gent wonende "Docteur van Roomen in Rechten" Christoffel Van Huerne bevindt zich vandaag in de Handschriftenbibliotheek van de Universiteit Gent onder n°3646 en draagt de titel: "Gendsche oude gebeurtenissen waaronder sommige van

DULLE GRIET BOMBARDE

Tegenover dit gemis aan eigentijdse geschreven bronnen, staat de overvloed aan militair- historische literatuur, vooral vanaf de tweede helft van de 19e eeuw. De verbeelding had de romantici en de bewonderaars van de innovaties inzake artillerie¹⁷ vleugels gegeven, met heel wat voorbarige conclusies en foute veronderstellingen omtrent de historische antecedenten tot gevolg¹⁸. Vulgariserende¹⁹ en ook 20e-eeuwse auteurs²⁰ namen deze vergissingen vaak kritiekloos over.

Vanuit de geschreven bronnen wordt derhalve omzeggens geen bruikbare informatie betreffende de bombarde overgeleverd, terwijl van de gegevens uit de zogeheten «vakliteratuur» enkel de gecontroleerde en controleerbare elementen weerhouden kunnen worden.

Blijven derhalve de niet geschreven materiële bronnen: op de eerste plaats de bombarde zelf, waarop tot voor kort nog geen ernstig onderzoek werd uitgevoerd.

---

andere Nederlandsche gewesten, beginnende van den 22 september 1576 tot en met 1589, seer curieus, eygenhandig geschreven door Joncker Christoffel Van Huerne, filius Augustini...”.

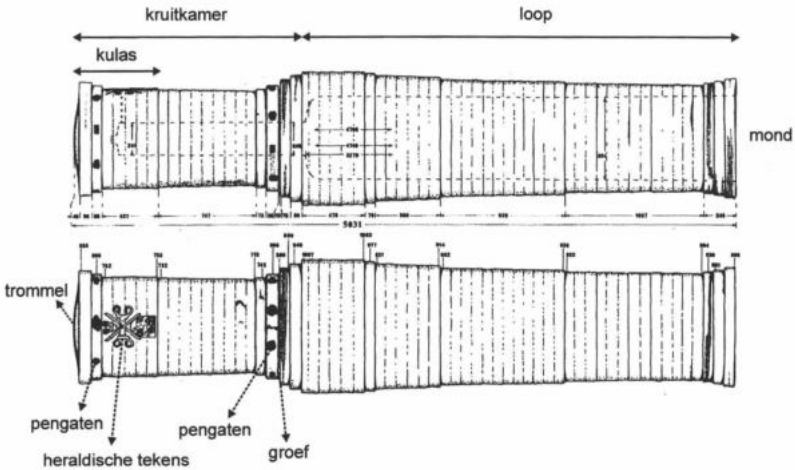
¹⁶ Jonas Quamoere, onwettige zoon van chirurgijn Hermes Quamoere van het hospitaal van Oudenaarde, schreef een kroniek van de stad, die doorloopt tot 1636 en die een woordelijke compilatie is van allerlei archiefstukken van de stad (Stadsarchief Oudenaarde, Oud Archief, n°241/2). De kroniek van Bartolomeus De Rantere, die een nog veel grotere periode (van 621 tot 1831) bestrijkt, is zeer degelijk voor de periode 1550-1640. Voor de 15e en 16e eeuw, vindt men ook hier de letterlijke weergave van stadrekeningen en allerlei vroegere kronieken. Voor deze twee eeuwen zie microfilms n°104/1807543 en 105/1807586 in het Stadsarchief van Oudenaarde. Zie ook CASTELAIN R., *De mentaliteit van boeren en burgers in Oudenaarde en zijn kasselrij, 15e-18e eeuw*, Oudenaarde, 1987.

¹⁷ Bv. de opnieuw uitgevonden achterladers, de getrokken loop, het gebruik van hoogwaardig staal, de evolutie van de projectielen.

¹⁸ Zelfs standaardwerken zijn hiervan niet helemaal vrij te pleiten : dit is bv. het geval voor HENRARD P., *L'artillerie en Belgique depuis son origine jusqu'au règne d'Albert et d'Isabelle*, *Annales de l'Académie d'Archéologie de Belgique*, dl. 2I, 1865, p. 134-328 en voor zijn Duitse tegenhanger ESSENWEIN A., *Quellen zur Geschichte der Feuerwaffen. Facsimilierte Nachbildungen alter Originalzeichnungen, Miniaturen, Holzschnitte und Kupferstiche, nebst Aufnahmen alter Originalwaffen und Modelle*, 2 Bnd., Leipzig, 1877.

¹⁹ Zie het werk van de Gentse artillerieofficier Tackels C.J., *Etude sur les armes se chargeant par la culasse*, Ed. C. Muquardt, Bruxelles, Gand, Leipzig, 1866.

²⁰ Zie bv. CLEPHAN, R. Coltman , *The Ordnance of the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, Barnard & Co. Ltd, London, 1911 en FOULKES C., *The Gun-Founders of England. With a List of English and Continental Gun- Founders from the 14th to the 19th centuries*, London, 1937.

Structuurschets van de buitenzijde van de Dulle Griet door R. ROTH, Schwarzenburg, oktober 1998.

3. De Dulle Griet als materiële bron

Hoewel het archeologisch onderzoek van deze materiële bron in een ander artikel uitvoerig behandeld wordt²¹, is het ook hier noodzakelijk - om elk misverstand te vermijden - vooraf de verschillende onderdelen van de vuurmond te benoemen en afspraken te maken voor nauwkeurige plaatsbepalingen op het studieobject²². Wat deze laatste betreft, werd voor de buitenzijde het gezichtspunt van de schutter (richting zundgat-mond) en voor de binnenzijde het standpunt van de lader (mond-kruitkamer) gevolgd. Los van de sokkels, bestaat de bombarde uit twee onderdelen, die in elkaar zijn geschoven²³, maar

²¹ Dit wordt gepubliceerd in het tijdschrift "Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent". Het uitgebreid historisch onderzoek, dat hier aan de orde is, en het archeologisch onderzoek kaderden in de restauratie van het Groot Kanon, een opdracht die voor de Stad Gent gecoördineerd werd door E.Bonte, Directeur-Manager Technische Dienst Gebouwen, en M.C. Laleman, Adviseur Stadsarcheoloog, en waarbij behalve de Koninklijke Militaire School een vijftiental andere partners betrokken waren.

²² Wij verwijzen ook naar de hierbij gevoegde tekeningen van R. ROTH, die hij in 1998, na zijn opmetingen ter plaatse, voor het Gentse Stadsbestuur maakte.

²³ Waar aan de buitenzijde de loop precies eindigt en waar de kruitkamer begint, berust derhalve eerder op een afspraak. In werkelijkheid ligt deze scheidingslijn ergens in de 21e hoepel : toen in het midden van de 20e hoepel een gat werd geboord voor het endoscopisch onderzoek, kwam dit binnenin op 75 mm van de rand van de kruitkamer uit. De vraag is echter hoe dik de hoed van de kruitkamer is of hoever de kruitkamer in de loop uitsteekt.

DULLE GRIET BOMBARDE

uitwendig door hun afmetingen duidelijk van elkaar te onderscheiden zijn: de loop en de kruitkamer. De opening voor aan de loop is de mond. De loop is opgebouwd uit 32 langwerpige ijzeren staven, die binnenin zichtbaar zijn. De uiteinden van deze staven werden bij de mond naar buiten toe omgeslagen en vormen daar de "lip".

Binnen en buiten wordt de veel kleinere kruitkamer achteraan afgesloten door een zware massa, die wij de kulas²⁴ noemen. De cirkelvormige «schijf» waarmee de kruitkamer in de loop uitsteekt en waarachter de staven van de loop klaarblijkelijk bevestigd zijn, noemen wij de "hoed", omwille van zijn gelijkend uitzicht. Het zundgat is het smal, schuin oplopend cilindervormig kanaaltje achter aan de kruitkamer, waarmee deze met het buitenoppervlak is verbonden. Bovenaan achter dit laatste is nog een kleine ondiepe uitholling: het kelkje. Rond het zundgat zijn heraldische kentekens van het Bourgondische huis aangebracht.

Daar in dit artikel vaak gebruik wordt gemaakt van de resultaten van het archeologisch onderzoek om hypotheses te weerleggen of te onderschrijven of om het archiefonderzoek te duiden, is het eveneens nodig nu reeds zowel de aard, als het waarom en de chronologie aan te duiden van de stappen die bij dit archeologisch onderzoek zijn gezet.

Prioritair was het oppervlakkig schoonmaken van de binnenzijde van de bombarde.

Om een einde te stellen aan de hopeloze verwarring in de vakliteratuur betreffende de buiten- en binnenafmetingen van de vuurmond en om verantwoorde vergelijkingen te kunnen maken met andere analoge wapens, werd de Zwitserse expert Rudi Roth²⁵ gevraagd de bombarde nauwkeurig op te meten. De prachtige tekeningen, die hierbij worden afgedrukt, zijn hiervan het resultaat. De volstreekte onderlinge ongelijkheid en de onregelmatige vormen van de onderdelen bewijzen overduidelijk de niet machinale, ambachtelijke vervaardiging van het wapen en de grote tegenstelling met de vuurmonden, zoals die vanaf het midden van de 19e eeuw in serie werden aangemaakt.

Een volgende stap was de gedetailleerde fotografische opname en videoregistratie van het object. In navolging van de Britse experimenten met de Mons

---

²⁴ Deze benaming is toch te verkiezen boven «stootblok» of «trommel». De eerste zou immers kunnen verward worden met de houten stootbalk, die bij oude vuurmonden achter de kruitkamer in de grond werd geheid om de terugstoot op te vangen, terwijl de «trommel» alleen slaat op de typische achterzijde van de kulas van de bombarde.

²⁵ Deze voormalige secretaris van de Ordnance Society is vandaag een autoriteit inzake het opmeten van oude vuurwapens. Zie onder meer zijn artikel *The Measuring of Cannons*, *Journal of the Ordnance Society*, Merton Priory Press, Merton (U.K.), Vol. I, p.51- 62, 1989 en zijn tekeningen en beschrijvingen in *The Visser Collection, Arms of the Netherlands in the collection of H.L.Visser, volume 2: Ordnance*, Zwolle, 1996.

Meg²⁶, werd vervolgens gepoogd de bombarde met X-stralen door te lichten. Bedoeling was de structuur en de opbouw van de vuurmond te achterhalen, wetenschappelijk verantwoorde vergelijkingen met de zusteruurmonden en andere bombarden te kunnen maken en de twijfelachtige 19^e- eeuwse hypothese omtrent de afschroefbaarheid van de kruitkamer na te trekken. Daar de Dulle Griet evenwel heel wat groter is dan de Mons Meg, moest dit ambitieuze plan worden vervangen door een ultrasonisch onderzoek, bijkomende opmetingen en een diepteboring met endoscopisch onderzoek van de wanden van het boorgat.

Welke materialen werden bij de opbouw van de vuurmond gebruikt? Gezien het voor die tijd uitzonderlijk grote volume, was hun oorsprong waarschijnlijk verschillend. Kan dit worden aangetoond? Hoe werden deze grondstoffen verwerkt? Welk is de kwaliteit van het werk? Zijn er b.v. nog veel onzuiverheden in het metaal achtergebleven? Hoe groot is het koolstofgehalte van de verschillende onderdelen? Werd de nieuwe zogeheten «Waalse» methode²⁷ hierbij toegepast? Is er een verschil in hardheid aan te wijzen tussen de buitenste hoepels en de oppervlaktelaag van de staven van de loop, die het sterkst aan slijtage onderhevig waren²⁸? Kan worden aangetoond welke delen werden «afgeschrikt» (b.v. door plotse onderdompeling in water) en welke anderen lange tijd op hoge temperatuur stonden en slechts heel langzaam afkoelden? Is er een hoog gehalte aan ijzerslak terug te vinden, dat het ijzer geschikt maakt voor smeden door behamering en meer bestand tegen corrosie²⁹ ? Kunnen er vergelijkingen worden gemaakt met de metalen, die bij de zusteruurmonden en andere bombarden zijn gebruikt? Zijn er in de wanden van de kruitkamer chemische sporen te vinden van de vroegere kruitexplosies? Om een begin van antwoord op al deze vragen te vinden, werden er binnenin en buiten een dertigtal monsters genomen voor diverse laboratoriumonderzoeken.

Intussen werden computersimulaties en berekeningen uitgevoerd omtrent het

---

²⁶ Zie het radiografisch onderzoek uitgevoerd in 1979 door North British Steel en de nog krachtiger proeven die in 1985 werden uitgevoerd door de Royal Armaments Research and Development Establishment. SMITH R. D., BROWN R. R., *Bombards: Mons Meg and her Sisters*, London, 1989, p.13-18, 88-89.

²⁷ Cf.infra. GIES F.& J., *Cathedral, Forge and waterwheel, Technology and Invention in the Middle Ages*, New York, 1994, p.201 en DE VRIES K., *The technology of gunpowder weaponry in Western Europe during the Hundred Years' War, XXII Kongress der Internationalen Kommission für Militärgeschichte 09.1996, Acta 22*, Wien, 1997, p.285-298.

²⁸ Zoals volgens SMITH R. D., BROWN R. R., op.cit., p. 49, 50 en 91, bij de Mons Meg het geval is.

²⁹ SMITH R. D., BROWN R. R., op.cit., p. VIII.

DULLE GRIET BOMBARDE

te verwachten gewicht³⁰ en het zwaartepunt van de vuurmond, werd een spalkconstructie uitgewerkt waarmee de vuurmond veilig kon worden opgetild en vervoerd³¹ en werden ook de sokkels aan een grondig onderzoek³² onderworpen. Berekeningen werden ook uitgevoerd inzake de omvang en het gewicht van het stenen projectiel, de mogelijke inhoud van de kruitkamer en de draagwijdte van het projectiel³³.

Om het huidige nettogewicht van de bombarde definitief te kunnen vaststellen werd de vuurmond ook gewogen. In de eigentijdse geschreven bronnen werden immers vaak geen namen van zware vuurmonden genoemd, maar wel het gewicht van het bij de vervaardiging gebruikte materiaal: met het nieuwe cijfer³⁴ in handen en rekening houdend met het gewicht dat de bombarde sinds haar vervaardiging door corrosie moet hebben verloren³⁵, wordt een identificatie van het historisch verhaal van de beschrijving van de vervaardiging dichterbij gebracht.

Om tenslotte na te gaan of bij het onderzoek van deze vuurmond, geen enkel aspect over het hoofd werd gezien, woonden wij als waarnemer oefeningen met zware artillerie van het Belgisch leger bij³⁶.

Ook uit de vergelijking met de nog bestaande zustervuurmonden van de Dulle

---

³⁰ Met uitzondering van HOGG O.F.G. (*Artillery : its origin, heyday and decline*, C.Hurst and Company, London, 1970), hernemen de militaire historici het cijfer van 16.400 kg, dat HENRARD P., *Histoire de l'artillerie...*, op.cit., p.151, in 1865 vooropstelde. Op welke geschreven bron of persoonlijke berekening dit gesteund was, vermeldde de artilleriegeneraal niet, evenmin of het rolaffuit (van naar schatting 2 à 3 ton) hierin was inbegrepen.

³¹ Deze berekeningen werden uitgevoerd door prof. J.C. Hardy van de leerstoel Bouwkunde van de Koninklijke Militaire School, Brussel. Wij verwijzen hiervoor naar zijn publicatie terzake.

³² Dit werd uitgevoerd door de Dienst Stadsarcheologie van de Stad Gent.

³³ Deze berekeningen werden uitgevoerd in de leerstoelen Bouwkunde, Scheikunde en Ballistiek van de Koninklijke Militaire School, Brussel.

³⁴ Het totale brutogewicht van de vrachtwagen en de oplegger met zijn last bedroeg 40,05 ton. Nadat de bombarde was afgeladen, keerde het konvooi nogmaals terug naar de weegbrug om het tarra vast te stellen, waaronder eveneens het epoxyzadel en de stalen spalkbalk. Met een tarra van 27.800 kg, kwamen wij bij het uiteindelijke nettogewicht van 12.250 kg voor de bombarde.

³⁵ Vergelijk met het cijfer dat via de computersimulatie tot stand kwam (13.114 kg); zie rapport van prof. J.C. Hardy van 17.02.1998. Hoewel hierin rekening werd gehouden met de binnen- en buitendiameters van de 61 verschillende hoepels, ging de computer ervan uit dat de volumes volledig en met dezelfde densiteit waren opgevuld, zoals vandaag het geval zou zijn. Het reële gewicht, kleiner dan het berekende, wordt verklaard door de onregelmatige beginvormen van de onderdelen en door de corrosie. Het feit dat de vuurmond bij het optillen dadelijk horizontaal bleef hangen, duidt op een vrij gering verschil tussen de reële en de berekende ligging van het zwaartepunt.

³⁶ Dank hiervoor aan de Artillerieschool van Brasschaat.

Griet, met name de Mons Meg³⁷ en het Baselkanon³⁸, met de elementen bekend over de Bourgondische pronkstukken de "Bombarde de Bourgogne"³⁹ en de "Luxembourg"⁴⁰, uit de vergelijking met andere bombarden⁴¹ en ten slotte met de niet draagbare vuurwapens in het algemeen uit deze periode⁴² kan heel wat opgestoken worden. Daar echter niet alle onderzoekers dezelfde criteria en nauwkeurigheid aan de dag leggen, blijft bij deze vergelijkingen voorzichtigheid geboden.

³⁷ Zie behalve het werk van SMITH R. D., BROWN R. R., ook GAIER C., *The Origin of Mons Meg*, op.cit., HEWITT J., *Mons Meg, The Ancient Bombard, Preserved at Edinburgh Castle, Proceedings of the Royal Artillery Institution* 4, 1865, p.25-29, het meer literaire werk van T' SAS F., *Dulle Griet, la grosse bombarde de Gand, et ses soeurs, "Arme antiche"*, Torino, 1969 en het achterhaalde DE BEHAULT DE DORNON A., *Le canon d'Edimbourg «Mons Meg» forgé à Mons au XVe siècle, Annales du Cercle Archéologique de Mons*, t.24, 1894, p.1-96.

³⁸ Zie behalve de vorige werken ook: BERNISCHES HISTORISCHES MUSEUM, *Die Burgunderbeute und Werke Burgundischer Hofkunst*, Bern, 18 Mai-20 september 1969, p. 168-169.

³⁹ Deze was in 1431 vervaardigd uit het "queuvre" van de twee stuk geschoten bombardes "Valexon" en "Auxonne" en woog "15850 livres de matière". Archives Départementales de la Côte d'Or (verder als A.D.CdO.), B 1651.

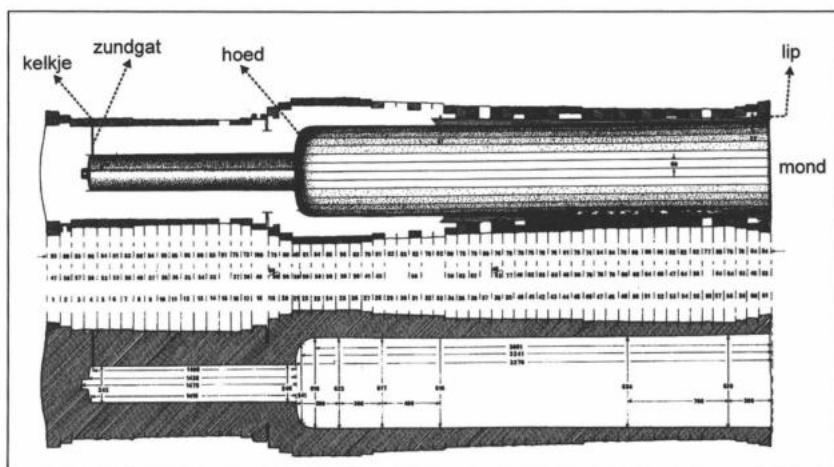
⁴⁰ Deze zou na de verovering van Luxemburg in 1443 voor Filips de Goede zijn gegoten. 22.000 pond brons waren nodig voor de loop en 16.500 pond voor de kamer. Haar lengte zou 19 voet of meer dan 5,20 m hebben bedragen en haar kaliber 28 (Bourgondische artillerie-) duim of circa 644 mm. SOMME M., *Les mesures dans l'artillerie bourguignonne au XVe siècle, Centre de Recherche d'Economie Médiévale, d'Histoire Quantitative et d'Espaces Européens, Cahiers de Métrologie*, VII, 1989, pp. 43-53.

⁴¹ Zie bv. de werken van ESSENWEIN A., op.cit., GESSLER E.A., *Die Entwicklung des Geschützwesens in der Schweiz von seinen Anfängen bis zum Ende der Burgunderkriege*, 3 Abteilungen, Zürich, 1918-1920, Mitteilungen der antiquarischen Gesellschaft Zürich, Kantonale Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde, Bd. XXVIII, Heft 3, Bd. XXVIII, Heft 5, SCHMIDTCHEN V., op. cit., RAYMAEKERS F.J., *Coup-d'oeil historique sur la Holle Griet ou Grand Canon de Diest, Messenger des sciences historiques*, Gand, 1863, p.117-132 en T' SAS F., *Dulle Griet, la grosse bombarde de Gand, et ses soeurs, "Arme antiche"*, Torino, 1969.

⁴² Zie onder meer BOEHEIM W., *Handbuch der Waffenkunde. Das Waffenwesen in seiner historischen Entwicklung vom Beginn des Mittelalters bis zum Ende des 18 Jahrhunderts*, Verlag von E.A. Seemann, Leipzig, 1890, CARMAN, W.Y., *A history of firearms from earliest times to 1914*, London, 1955, EGG E., JOBE J., LACHOUQUE H., CLEATOR Ph.E., REICHEL, D., *Kanonnen. Illustrierte Geschichte der Artillerie*, Bern, München, Wien, 1971, GOETZ D., *Die Anfänge der Artillerie*, Militärverlag der Deutschen Demokratischen Republik, Berlin, 1985, HOGG O.F.G., *Artillery: its origin, heyday and decline*, C.Hurst and Company, London, 1970, KEMPERS R.F.W., *Antieke vuurwapens*, Fibula-Van Dishoeck, Bussum, 1973, LINDSAY M., *Histoire des armes à feu du XVe au XXe s*, Ed. office du livre, Fribourg, 1972, NORTH A., HOGG I. V., *The Book of Guns and Gunsmiths*, Chartwell books,

DULLE GRIET BOMBARDE

Structuurschets van de binnenzijde van de Dulle Griet door R. ROTH, Schwarzenburg, oktober 1998. De resultaten van het ultrasonisch onderzoek, uitgevoerd door A.I.B.Vincotte, werden op deze tekening overgedragen.

4. Zware vuurmonden met een eigen naam

Doorheen de krijgsgeschiedenis werd zwaar oorlogstuig met een aparte naam bedacht: dit was reeds zo vóór de periode van de vuurwapens met de zware werptuigen. Dit gebeurde nog steeds tijdens de Wereldoorlogen van de 20e eeuw⁴³. In de 14e en 15e eeuw kregen alleen grote of speciale vuurmonden een eigen naam, waardoor ze zich vandaag in de bronnen meteen van de kleinere kalibers of «gewone» stukken laten onderscheiden. Tegelijk droeg deze

---

London, 1977, RATHGEN B., *Das Geschütz im Mittelalter. Quellenkritische Untersuchungen*, VDI-Verlag GMBH, Berlin NW 7, 1928. Neu herausgegeben und eingeleitet von Volker Schmidtchen, VDI-Verlag, Düsseldorf, 1997, TOUT T.F., *Firearms in England in the 14th century*, *English Historical Review*, vol. XXVI, London, 1911, Reprint London 1968, WILKINSON F., *Les armes à feu et leur histoire*, Ed. Princesse, Paris, 1977, ZYLBERGELD L., *L'artillerie de la ville de Bruxelles au milieu du XVe siècle d'après un inventaire de 1451-1452*, *Revue Belge d'Histoire Militaire* XXIII-7, 09/1980, pp. 609-646.

⁴³ Vaak werden hiervoor vrouwenamen gebruikt :»Dikke« of »Vlijtige« of »Grote Bertha« voor de Kurze Marine Kanone M van 420 mm, »Slanke Emma« voor de Oostenrijkse Skoda van 305 mm, beide uit WO I, »Dora« een vuurmond van 900 mm waarmee de Duitsers tijdens WO II onder meer Sebastopol beschoten, maar evenzeer »Lange Max«, een vuurmond van 380 mm met een loop van 17 m (zoals bv. tijdens WO I door de Duitsers opgesteld in de batterij »Pommern« op de Leugenboom te Moere bij het West-Vlaamse Koekelare) en het »Wilhelmkanon«, een 210 mm met een loop van 34 m (!) lang, waarmee de Duitsers tijdens WO I vanop 120 km Parijs beschoten.

naam bij tot een zekere mythevorming rond dit vervaarlijk oorlogstuig en ver-grootte dit ook het aanzien van de eigenaars ervan. Sommige vuurmonden kregen plaatsnamen, hetzij van een stad (b.v. "Brucelles", "Anvers", "Dijon", "Paris", "Montereau", "Valexon", "Cambrai"), hetzij van een regio. "Artois", "Bourgogne", "St-Pol", "Brabant", "Luxembourg"; deze verwezen naar de plaats van hun vervaardiging of van de opdrachtgever of naar de plaats waar ze werden ingezet. Andere kregen dan weer namen van mythologische of legendarische helden (b.v. "Jason" en "Medea") of historische figuren of nog deze van eigentijdse militaire leiders: zo hadden de Fransen een "La Hire" en een "Barbazin", terwijl de Engelsen een "Bedford" en een "Brisebarre" hadden⁴⁴. Nog andere droegen vrouwennamen zoals "Catharine", "Griet(t)e", "Fille Griete" en "La petite Liete". Vaak is de betekenis van de namen van vuurmonden moeilijk te achterhalen, daar ons in de bronnen niets over de context meegegeven wordt b.v. "Prusse", "Bergier", "Bergière", "Le Damp"⁴⁵ of nog "La plus du monde"⁴⁶. Ook in het stadsarsenaal van Gent zal men vuurmonden aantreffen, die met een eigen naam bedacht werden, maar waarvan de zin niet steeds even duidelijk is: "De Snelle" of "Het Snelle Kindt", "De Beer"⁴⁷, "De "Vier Bussen"⁴⁸, de "Quade Griete" en de "Quade Aechte"⁴⁹. Ten slotte kon de naam van een vuurmond ook betrekking hebben op de kleur waarin deze geschilderd was. Zowel smeedijzeren als gegoten bronzen stukken kregen een beschermende verflaag: zwart of wit, maar meestal rood. De bedoeling was niet enkel de vuurmonden tegen roest te beschermen. In die twee eerste eeuwen van hun bestaan mag het psychologisch effect van de inzet van deze nieuwe wapens niet worden onderschat. Daar in dit tijdperk van rechtstreeks vuur op het slagveld, camouflage, zeker voor deze grote stukken, moeilijk was, moest de speciale kleur des te meer indruk maken op de tegenstander. De opstelling van vervaarlijk uitzierend geschut onder de muren van een stad was soms reeds voldoende om de overgave ervan te bespoedigen⁵⁰. Hoewel ook de benaming «Noire Marguerite» in de bronnen voorkomt, was

⁴⁴ ANDRIEUX J.-Y., *Les travailleurs du fer*, Gallimard, Paris, 1991

⁴⁵ Uit een rekening blijkt dit een stad te zijn: "Item ung gros veuglaire de fer garni d'une chambre, enfusté en bois qui estoit en la ville du Damp". Uit: "Autre artillerie qui a esté trouvée en la nef de Monsieur le duc en 1436 et y fut laissiée par son ordonnance". Archives Départementales de la Côte d'Or, Chambre des Comptes de Dijon (A.D.CdO.), B11866, fol. 113r°. GARNIER J., op.cit. p. 160. Ook blijken er meerdere met deze naam te zijn: "Item deux autres bombardes nommées Le Damp, chacune a trois chambres qui pevent péser environ 22.000 livres portans pierre de 12 polz.. A. D.CdO., B11866, fol. 129r°.

⁴⁶ DE VRIES K., op cit. p. 290.

⁴⁷ Stadsarchief Gent, Reeks 400/17 voor 1451/52, fol. 238 v°, 242v°, 243r° en v°, 258v°, 261r° enz.

⁴⁸ Dit waren mortieren.

⁴⁹ DE POTTER F., op.cit.; deel 6, p.168-192.

⁵⁰ Dit wordt visueel geïllustreerd door een Vlaamse miniatuur uit 1460. BOUDET J., *Histoire universelle des armées, vol. 2 ; La fin du Moyen Age- L'époque classique*, 1300-1700, Paris, 1966.

DULLE GRIET BOMBARDE

rood derhalve de overheersende kleur⁵¹. De busmeesters kregen soms ook een rood «uniform»⁵². Volgens de kroniek van Christoffel Van Huerne was ook de Dulle Griet rood geschilderd: «den viij maerten 1578 es hier van Audenaerde ghebrocht een groot ijseren ghescut dry 4 deelen wijt ende ontrent iiii ellen lanck wesende sonder de camere⁵³ niet wesende ghegoten maer met banden ende laten te gaere ghedaen den name draghende van Dulle Griette of den Rooden Duyvele, mits tzelve root geschildert es ende wiert ghelost ant cuypgat by de fremenueren»⁵⁴. In zijn kroniek plaatste ook Bartolomeeus De Rantere een voetnoot betreffende de kleur van het groot geschut, dat de Gentenaars bij het beleg van Oudenaarde in 1452 moesten achterlaten: “.het meestendeel liep naer Gend, agterlaetende meniguldige krijgsbehoeften, tenten waepenen en vele krijgsgevangene welke laaste binnen Audenaerde gebrogt wierden, men nam daer onder andere een groot stuk geschut (i) het welk zy van Gend meedegebragt hadden, om de belegerde meerder vrees aen te jaegen”; “(i) dit is geweest de Dulle Griete of Rooden Duijvel, alzoo

---

⁵¹ In de Bourgondische A. D. CdO. zal men talloze verwijzingen hiernaar aantreffen. Zo staat er bv. te lezen in de “Inventoire fait le 3e aout 1436 par Phelibert de Moulant”, B11866, fol. 109 v°. “Item ung gros veuglaire rouge à tout une chambre”. In de rekening over het jaar 1458-1459, B 1742, is er voor december 1458 sprake van «une chambre de canon appartenant à J.Quenot, laquelle chambre est vernie de rouge...». In juni 1465: «deux coulevrines de fer, l'une couverte d'une feuille d'étain, l'autre paincturée de rouge...». In juli 1465: «quatre coulevrines de fer à main, les deux estamées, les deux autres emprimées de couleur vermeille». en «quatre coulovrines, deux blanches de la longueur de 2 pieds et demi et deux rouges de deux piez de long...» en nog: «Une coulevrine blanche, une rouge...». Voor december 1470 wordt er melding gemaakt van: «Deux granz serpentines de fer chacun de cinq pieds de long en la volée, garnies chacune de deux chambres emprimées de couleur vermeille et 40 livres de pouldre de canon». Een bombarde wordt in de Bourgondische «Contrerole fait par Berthelot Lambin», B 11866 ook “le Rouge” genoemd. In diezelfde rekening staat fol. 21 v°: “Item ung rouge veuglaire de fer sans chambre”. Fol. 25 r°: “Item trois veuglaire de fer, rouges, garnis, chacun de deux chambres”. J.GARNIER, op. cit. p.77, 80-82, 85, 112, 123, 127, 159.

In 1479 werd het volledige Gentse artilleriearsenaal met rode olieverf geschilderd. GAIER C., *L'Industrie et le Commerce...*, op.cit. p. 264.

⁵² Dit was bv. het geval voor de bedienaars van de Gentse «grote Griete» die in 1411 aan de expeditie van Jan zonder Vrees tegen de Armagnacs deelnamen. Zie p. 28 van LALEMAN M.C., LIEVOIS D., STOOPS G., *Stenen kanonkogels in Gent. Omtrent een vondst aan het Kuipgat, Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, jg. 20, n°4, Gent, 1996, p. 15-42.

⁵³ Door de aandacht te trekken op de lengte van de loop alleen, wil de auteur de potentiële kracht van het tuig benadrukken; dit betekent ons inziens niet dat hij de kruitkamer los van de loop zou hebben gezien.

⁵⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Handschriftenkabinet, Hs 3646: «Gendsche oude gebeurtenissen waaronder sommige van andere Nederlandsche gewesten, beginnende van den 22 september 1576 tot en met 1589, seer curieus, eygenhandig geschreven door Joncker Christoffel Van Huerne, filius Augustini, Docteur van Roomen in de Rechten woonende tot ghendt...», fol. 20 r°.

genoemd omdat zij rood geverfd was”⁵⁵.

De bronnen vertellen evenmin wie de naam gaf aan zo'n vuurmond. Was het de opdrachtgever of diegene die de vuurmond vervaardigde? Of waren het de busmeesters die het stuk bedienden, zoals vandaag nog vaak gebeurt bij artilleristen? Wanneer werd deze naam gegeven? Bij vervaardiging, bij registratie of bij gebruik? Kon de naam van een vuurmond gewijzigd worden als deze b.v. in andere handen overging? Is het niet mogelijk dat deze grote bombarde in de geschreven bronnen gewoon als «Griete» of «Grote Griete» werd geregistreerd, maar door de bedienaars «Dulle Griete» werd genoemd, zeker als b.v. het vuren met het tuig problemen begon op te leveren of als de bedienaars niet dezelfde waren als de oorspronkelijk bedoelde?

5. Dulle Griet

Vanaf 1411 komt “Griete”, naast “Marguerite” of “Margot” als benaming van bombarden in Bourgondische bronnen voor. Maar ook bombarden in Diest, Mechelen en in Henegouwen werden zo genoemd. Een bombarde in 's Hertogenbosch noemde men de “Duivelin” of “Booze Griet”. In Dijon gebruikte men een “Grande Margot”⁵⁶. In de Angelsaksische landen duidde men vuurmonden met “Meggie” of “Meg” aan. De benaming “Griet” werd blijkbaar ook nog in een andere context gebruikt: zo werden b.v. “maagden”, die vorstendommen of steden voorstelden, ermee bedacht⁵⁷. De gracht, die het schependom van Gent afbakende, heette Rietgracht, maar ook Grietgracht⁵⁸. Daarom heeft het ons inziens weinig zin op zoek te gaan naar de historische identiteit van deze “Zwarte”, “Quade” of “Dulle Griete” of “Marguerite”. Bovendien gaan deze, meestal 19^e-eeuwse, auteurs uit van de onwaarschijnlijke veronderstelling dat deze vuurmond in opdracht van de stad Gent zou zijn vervaardigd en de Gentenaars de naam zouden hebben gekozen. Toch willen wij de hypothese dat deze naam aan een historische figuur zou beantwoorden, niet helemaal onder de tafel vegen: het blijft immers mogelijk dat de bombarde aanvankelijk “Grote” of “Grande Griete” werd genoemd, dat ze in Gent werd gestationeerd, dat de Gentenaars er beslag op legden en ze de naam in “Dulle Griete” veranderden, waarbij zij een concrete figuur voor ogen hadden. Margaretha was toentertijd echter een veel voorkomende vrou-

⁵⁵ Stadsarchief Oudenaarde, microfilm n°104/1807543, vol.3 voor 1452, geen folioverwijzingen.

⁵⁶ HENRARD P., *Histoire de l'artillerie...*, op. cit. p. 46 en VAN WERVEKE A., *Het groot kanon van Gent...*, op.cit in het B.M.G.O.G. p.197.

⁵⁷ Zo noemde de maagd gezeten in een omheining, die in het wapen van Holland en Zeeland voorkwam, «Griet in 't hek». DE BEHAULT DE DORNON A., *Le canon de Diest «Holle Griet» (XVe siècle)*, *Annales de la Société d'Archéologie de Bruxelles*, vol. VII,1893, p.1-5.

⁵⁸ Voor de eerste maal in een rekening van 1694-1695. VAN WERVEKE A., *Het groot kanon van Gent...*, op.cit in het B.M.G.O.G., p.198.

DULLE GRIET BOMBARDE

wennaam⁵⁹: de echtgenote en de dochter van Filips de Stoute droegen deze naam, ook de moeder en de zuster van Filips de Goede. Maar welke Margaretha zou met haar uitzinnig gedrag, dan wel het attriboot "Dulle" hebben verdiend? Daar de wederzijdse wreedheid van de echtelingen Lodewijk van Male en Margaretha van Brabant op legende berust, wijzen we de hypothese als zou deze laatste de "Dulle Griet" zijn, van de hand⁶⁰. Trouwens dat de Gentenaars deze vuurmond zouden hebben laten vervaardigen of buitgemaakt hebben tijdens de opstand tegen de graaf in 1382 is helemaal uitgesloten: noch de graaf, noch de stad Gent hadden de financiële mogelijkheden om zoiets te betalen en dat de vuurmond reeds eind 14e eeuw zou zijn vervaardigd is technisch hoogst onwaarschijnlijk. Het lijkt ook weinig waarschijnlijk dat de Gentenaars deze Margaretha met een eerder negatieve bijnaam zouden hebben bedacht, terwijl zij in hun ogen weerwraak had genomen voor het onrecht dat haar was aangedaan door een man, die de Gentenaars had proberen knechten.

Als die "Dulle Griet" dan al werkelijk zou hebben bestaan, dan lijkt Margaretha van Constantinopel misschien nog enige kans te maken. Zij lag immers aan de basis van de generaties lang voortdurende strijd tussen de Avesnes en de Dampierres. Haar pro-Vlaamse politiek lokte in Henegouwen de "Guerre des Ronds" uit. Omwille van haar boosaardige natuur – vooral tegenover de kinderen uit haar eerste huwelijk met Bouchard d'Avesnes – werd ze, volgens sommige auteurs, reeds door tijdgenoten en zelfs nog tot in publicaties van eind 18e eeuw, "Zwarte"⁶¹ of "Kwade Griet"⁶² genoemd. Maar ook deze hypothese maakt weinig kans. Voor Vlaanderen en speciaal voor Gent zou zij immers een weldoenster zijn geweest, zowel op politiek als op economisch vlak⁶³. In de hypothetische veronderstelling dat de bombarde toch in Gent zou zijn vervaardigd of dat de Gentenaars haar later zouden hebben "buitgemaakt" en "omgedoopt", dan dachten zij hierbij zeker niet aan haar. Alleen als de "Dulle Griet" in Mons in Henegouwen zou zijn vervaar-

---

⁵⁹ Het onderzoek naar de middeleeuwse voornamen, en dan zeker naar deze van de vrouwen, staat nog in de kinderschoenen. Na Elisabeth, zou Margaretha de meest voorkomende vrouwen naam zijn geweest in het milieu van de Gentse ambachten in de Bourgondische tijd. BOONE M., SCHOUPS I., Jan, Johan en alleman: voornamegeving bij de Gentse ambachtlieden (14de- 15de eeuw), Symptoom van een groepsbewustzijn? In: DE ZUTTER J., CHARLES L., CAPITEYN A., *Qui valet ingenio. Liber amicorum Dr.Johan Decavele*, Gent, 1996, p.39-62.

⁶⁰ DE SMET J., op.cit. p.73-74.

⁶¹ «Nigra Margareta». QUICKE F., L'intérêt... du troisième compte des expéditions militaires d'Antoine de Bourgogne...», *Publications de la section historique de l'Institut Grand-Ducal de Luxembourg*, LXIV, 1930, p.459

⁶² VAN WERVEKE A., Het groot kanon van Gent..., op. cit.in het B.M.G.O.G. p. 198.

⁶³ DE SMET J., op.cit. p. 71.

Op 16 maart 1999 werd de bombarde door de 4e Genie van Amay opgetild en naar een loods in de Sint-Salvatorstraat overgebracht. Merk het 1 ton zware epoxyzadel op, dat op de vuurmond werd gegoten om een egaal en nauw contact met de spalkbalk (920 kg) te verzekeren en de vuurmond niet te beschadigen. De constructie voor het optillen en het transport werd ontworpen door prof. J.C. HARDY aan de leerstoel Bouwkunde van de Koninklijke Militaire School. Foto M. BEYAERT.

digd b.v. door Jean Cambier, de grote wapenleverancier van Filips de Goede, die er in 1449 ook de Mons Meg maakte, dan krijgt deze hypothese misschien een kans. Maar Jean Cambier kwam zich pas in 1448 definitief in Mons vestigen⁶⁴, op een ogenblik dat het conflict tussen de hertog en Gent reeds aan de gang was. Als de “Dulle Griet” in dat jaar nog zou zijn gemaakt, hoe kwam ze dan kort nadien in Gentse handen? Met zekerheid is immers geweten dat Filips de Goede de Mons Meg precies heeft laten maken om tegen het opstandige Gent in te zetten⁶⁵.

⁶⁴ GAIER C, L'Industrie et le Commerce ..., op.cit. p.144.

⁶⁵ «A Hennelet, ouvrier de bombardes demourant à Maubeuge, pour avoir fait mener par charroy, ou mois de may l'an mil IIII c LIII, de l'ostel Jehan Cambier, marchand d'artillerie demourant en ladite ville de Mons en Haynaut, jusques au lieu du poix en icelle ville, une bombarde nommée Mons, pour icelle faire peser affin de servir et marchander à aucuns voituriers de le mener par charroy d'ilec par devers mondit seigneur à Lille, pour le fait de sadite armée à l'encontre desdis de Gand, pesant icelle bombarde XVm IIIc LXVI l.de fer XII l.» Rekening over 1453 fol. 374 v°-375 van de Recette Générale des Finances van de A. D.N. , B 2012.

DULLE GRIET BOMBARDE

In overeenstemming met de *Holle Griete* van Diest, zochten sommige recente auteurs⁶⁶ voor de naam "Dulle Griet" een linguïstische verklaring bij het Duitse "Hölle Geräth" (hels tuig). Gezien de onbetwistbare Bourgondische origine van de "Dulle Griet" en de bij ons weten volledige afwezigheid van de benaming *Hölle Geräth* voor vuurmonden in het Duitse Rijk, lijkt ook deze hypothese geen kans te maken. Op hun beurt zochten Duitse auteurs een linguïstische verklaring voor de benaming "Dulle Griet": "Griete" zou volgens één van hen zelfs staan voor "Grote"⁶⁷!

Ons inziens is de meest plausibele verklaring voor de benaming "Dulle Griet", wat Karel van Mander⁶⁸ in zijn *Schilderboek* van 1604 voor het gelijknamige schilderij van Pieter Bruegel de Oude⁶⁹ gaf: het is een toornige vrouw, die zo stoutmoedig is, dat zij durft te roven tot vóór de poorten van de hel⁷⁰, een verpersoonlijking van het kwade, de woede, de oorlog, de vernieling. Het moet hier om een volksthema gaan, dat voor de tijdgenoten van Filips de Goede zowel als voor deze van Bruegel begrijpelijk was. Maar nog in de 19e eeuw werd een "manwijf" in het Luikse met de naam "Mal Magrit" bedacht⁷¹. Van de 18e eeuw af dook de bombarde op in de Gentse folklore, nog steeds onder de naam "Dulle Griet". Aldus verscheen in 1743 een "Beklach van de Dulle Griete, staende op de Vrydagherckt binnen Ghend over het vergulden van de Draecke, staende op het Belfort"⁷². Meer nog dan een inspiratiebron voor rijmelaars en rederijkers, bleek de bombarde naar het einde van de eeuw toe uitgegroeid te zijn tot een symbool van vergane glorie en nationale trots. Bij uitgeverij Bernard Poelman liet de Gentse augustijnser pater-dichter Jozef Verhegghen in 1789 een "Gesprek tusschen Belfort en Dulle Griete" verschijnen, waarin beide 15e-eeuwse grootheden de heroïsche gebeurtenissen van dat revolutiejaar bespraken: de beschieting van de stad door de

---

⁶⁶ VAN DE WALLE A.T., Het groot kanon van Gent «Dulle Griet, eens een geducht moordtuig, *Stad Gent Dienst toerisme* n°45, s.d. HUYS J., Wat U Gentenaar moet weten over... Onze Dulle Griet, *G.O.V.-Heraut*, 18e jg., n°6, 1983, p. 1-2.

⁶⁷ FELDHAUS, F.M., *Die Technik. Ein Lexikon der Vorzeit, der Geschichtlichen Zeit und der Naturvölker*, R. Löwit, Wiesbaden, 1914. Deze auteur beweert ook dat deze vuurmond werd gegoten, een totale lengte van 4,96 m. heeft en een kaliber van 62 cm. Naar eigen zeggen steunde hij zich op zijn beurt op de publicatie van Pfister (?), *Monstregeschütze*, Leipzig, 1870

⁶⁸ Deze schilder uit het West-Vlaamse Meulebeke, leefde van 1548 tot 1606. Sedert 1583 werkte hij te Haarlem en werd in de Oude Kerk te Amsterdam begraven. Hij was ook dichter met onder meer. de «Olyf-Berch», waarin hij opkomt voor één algemene Nederlandse taal. Zijn hoofdwerk is echter dit «Schilderboek» met de beschrijving van het leven van beroemde schilders. TER LAAN K., *Letterkundig Woordenboek voor Noord en Zuid*, 's Gravenhage-Djakarta, 1952, p.329-330..

⁶⁹ In het museum Mayer van den Bergh in Antwerpen.

⁷⁰ DE COO J., *Pieter Bruegel, Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen*, Brussel, 1964.

⁷¹ HENRARD P., *Histoire de l'artillerie...*, op.cit. p.46.

⁷² DE POTTER F., op.cit. p.183-185.

Oostenrijkse troepen vanuit het Spanjaardenkasteel, de overmeestering van generaal Lunden in de Sint-Pieterskazerne en de aftocht van de Oostenrijkers naar Antwerpen. Dulle Griet dreigde er zelfs tussen te komen: "Vult mij met grof geschut: mijn tromp is breed genoeg!". De schrijver overdrijft de kracht van de vuurmond: "Met eene scheut alleen verbrijzel ik de vesten, en open eene baen langs meer als vier gewesten". Toch had hij oog voor de logistieke problemen als hij de bombarde liet vragen "Maer zal Sint-Jorisbrug mijn logheyd kunnen dragen?"; waarop het Belfort antwoordde: "Bij voorraad zou men die behooren te onderschragen, de Karnemelbrug ook; want door uw zwaer gewigt, zonkt gij 't gewelfsel in, diep buyten Gends gezigt".

Het scenario waarbij de vuurmond verpersoonlijkt werd en de loftrompet stak, werd herhaald in een gelegenheidsgedicht van 1793 bij de inhuldiging van Jan-Baptist Hellebaut, primus van de Leuvense universiteit. Bij de inhuldiging van bisschop Bracq te Gent op 2 mei 1865, werd datzelfde rijm uit 1793 zelfs op opschriften aangebracht⁷³.

Nog in de romantiek werd de Dulle Griet als "het reuzenkind, de schrik van vroeger dagen" toegedicht door Maurits Sabbe. De vuurmond werd nu Vlaams ("Voor Vlaanderland mijn zegelied!"), terwijl ook de daadwerkelijke inzet van het oorlogstuig bij het tweede beleg van Oudenaarde in 1452 als een historisch gegeven werd gesteld:

"Doch eenmaal trof haar bitter leed,
Toen Gent zijn hertog Filips bestreed
Voor Oudenaardes wallen,
Hoe wild zij donderde op de schans
Haar deed de grillige oorlogskans
In 's vijands handen vallen."

Toch liet hij ook de belabberde toestand van het historisch monument doorschemeren: "En is zij oud nu, krank en mank", en verderop: "Bedekt de roest haar leden thans".

In 1949 dichtte Joost Wielandt in dezelfde zin:

"Hoe weinig mij 't ook luste,
Niets aan te doen,
'k Lig op pensioen,
En roest hier van ruste."

6. Problemen bij de benaming en typering van vuurmonden

De studie van de middeleeuwse vuurmonden wordt danig bemoeilijkt door de grote diversiteit en verwarring inzake de benaming ervan. In de eerste driehonderd jaar van het bestaan in Europa van deze wapens, blijkt iedere regio

⁷³ DE POTTER F., op. cit. p.190.

DULLE GRIET BOMBARDE

immers over een eigen terminologie te beschikken. Gebruikt men al een zelfde benaming, dan dekt deze in tijd en plaats niet steeds dezelfde lading. Als vanaf het tweede kwart van de 15e eeuw nieuwe benamingen als «veuglaires» of vogelaars⁷⁴ en nog later de «coulevrijnen» hun intrede deden in de Bourgondische rekeningen, dan blijkt uit de lengte van deze wapens, hun gewicht, het aantal van hun kruitkamers, het gewicht en de diameter van hun projectielen en uit hun kruitlading, dat zeer verschillende types, kalibers en zelfs generaties onder diezelfde noemer werden geduid⁷⁵. Tot halfweg de 15e eeuw dient ook rekening te worden gehouden - zeker op lokaal en zelfs regionaal niveau - met de relatieve onwetendheid van de scribenten (b.v. van stadsrekeningen) omtrent deze wapens. Hun prijs werd ook niet door hun type, soort of model, maar enkel door hun gewicht aan gebruikte materialen⁷⁶ bepaald. Pas met de groeiende centralisatie en standaardisatie⁷⁷ vanaf de 16e eeuw komt er meer eenvormigheid in de gebruikte terminologie.

7. Donderbus, kanon, engien

Nog ten tijde van de Dulle Griet werden vele vuurmonden in Vlaanderen gewoon met het algemene «donderbus»⁷⁸ aangeduid. De benaming «kanon» komt in Gentse bronnen slechts vanaf 1578 voor⁷⁹ en wordt derhalve best niet gebruikt om in onze streken middeleeuwse vuurmonden aan te duiden. Voordien werd deze term enkel in het Doornikse, in Waalse contreien en in Frankrijk⁸⁰ gebruikt.

---

⁷⁴ In Mechelse rekeningen komt dit soort vuurmonden reeds vanaf 1409 voor en in deze van Rijsel reeds vanaf 1414. DE LA FONS MELICOCQ A., *Histoire de l'artillerie de la ville de Lille aux XIVe, XVe, XVIe siècles*, archers, arbalétriers, canonniers, *Revue du Nord de la France*, 11, 1854, p. 347. In de Gentse stadsrekeningen komen zij pas voor vanaf 1433, samen met de «couleuveren». VAN WERVEKE A., *Bijdragen tot de Geschiedenis en Oudheidkunde van Vlaanderen*, Gent, 1927, p.47-49.

⁷⁵ GARNIER J., op. cit., p.265-271.

⁷⁶ Dit gewicht is meestal niet hetzelfde als dat van de vuurmond zelf, men houde er immers rekening mee dat voor éénzelfde vuurmond verschillende kruitkamers kunnen zijn aangemaakt. SOMME M., op.cit.

⁷⁷ Al mag men deze zeker niet overdrijven. ROOSENS B., *De keizerlijke artillerie op het einde van de regering van Karel V*, *Belgisch Tijdschrift voor Militaire Geschiedenis*, XXIII-2, juni 1979, p. 117-136.

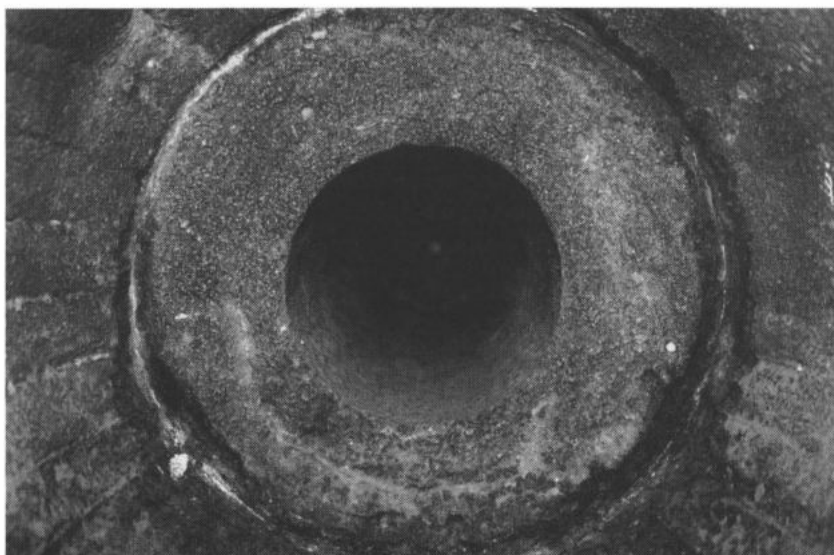
⁷⁸ In de Gentse stadsrekening voor 1364-1365 worden deze «donrebussen» vermeld. LALEMAN M.C., LIEVOIS D., STOOPS G., *Stenen kanonkogels in Gent*. Omtrent een vondst aan het Kuipgat, *Stadsarcheologie.Bodem en monument in Gent*, jg. 20, n°4, Gent, 1996, p. 27.

⁷⁹ VAN WERVEKE A., *Bijdragen....*, op.cit., p.49.

⁸⁰ Hoewel ook hier weer heel wat varianten optraden, zoals de «Quenne» of «Quennon» in het Noord-Franse Valenciennes. HENRARD P., *Histoire de l'artillerie....*, op.cit., p. 44.

MARC BEYAERT

Tot ver in de 15e eeuw treft men ook de algemene benaming «engien» aan. Dit maakt het nog moeilijker de vuurmonden te onderscheiden van de klassieke werptuigen, zoals de catapulta en de ballista, daar deze ook op die manier werden benoemd. Om de verwarring volledig te maken, werden beide dikwijls samen opgesteld bij een belegering of op de stadsmuren, hadden ze vaak dezelfde bedienaars en gebruikten ze dezelfde stenen projectielen. Bovendien werden ook de hijskranen, waarvan b.v. de stedelijke «coninckinderen»⁸¹ zich bedienden, «engienen» genoemd⁸². Zware vuurmonden werden aangeduid als «grote engienen» of «grote bussen». De verantwoorde-

De kruitkamer van de Dulle Griet met de "hoed", die in de loop uitsteekt. Helemaal achter aan de kruitkamer kan men de uitstulping zien voor de spil van de aambeeldmandrijn. De profiellijnen, zichtbaar op de hoed, laten vermoeden dat hij uit verschillende lagen is opgebouwd; zoals ook bij de Oostenrijkse Steyr mortierbombarde het geval is. Naast de hoed zien wij de

---

⁸¹ Niet aan de ambachten verbonden werkkrachten, die in de steden allerlei karweitjes opknapt en occasioneel ook voor de ordehandhaving werden ingezet.

⁸² Bv. Stadsarchief Gent, reeks 400/16, rekeningen over 1445-46 fol. 285 r° : «Den cost van sconinckinderen om de dammen by den Cuupbrugge midts dat zy waecten om tzelve weerc ende vanden dueren te doen windene tsente Lievins ende ter Keyserpoorten in de zelvste maend met sconinck engiene comt iii lib. ii s. vi d. gr.». Ibidem, rekeningen over 1446/47, fol. 342 r° : «Den cost van sconinckinderen met sconinck engiene omme den muelensteen in te doene ter watermuelen midts plancken te treckene ten V wintgaten ende de duere tsente Lievins poorte comt xxxix s. gr.».

DULLE GRIET BOMBARDE

lijke voor het stedelijke oorlogsmateriaal en dus onder meer ook voor de vuurwapens en het buskruit, was de «engienmeester»⁸³ : hij diende de tuigen regelmatig na te zien, te laten smeren, het roest te verwijderen, vervangstukken of nieuwe tuigen te laten maken of aan te kopen, desnoods buiten de stad. De «busmeesters» hielpen hem bij deze taak, voorzagen de vuurmonden van een degelijk affuit, stelden nog tot in de 16e eeuw het buskruit samen en testten de wapens. In Gent ontvingen deze busmeesters een zilveren kenteken⁸⁴. Terwijl dit materiaal meestal op of in de stadswallen en versterkte poorten werd opgesteld of in kelders of op zolders van openbare gebouwen (stadhuis, hallen en zelfs kerken en kloosters⁸⁵) was ondergebracht, ontstond in een tweede fase in sommige steden (zoals te Gent) het speciaal wapenarsenaal of «engienhuus»⁸⁶.

8. Bombarde

De benaming «bombarde»⁸⁷ is van Italiaanse oorsprong en werd daar veelvuldig gebruikt, zelfs voor het aanduiden van kleine vuurwapens vóór 1374. Slechts heel uitzonderlijk kwam deze benaming ook vóór die datum in onze contreien voor⁸⁸. Met deze term werden hier immers de zware vuurmonden aangeduid, die vanaf het laatste kwart van de 14e eeuw werden gebouwd. De Dulle Griet behoort bovendien tot de zwaarste wapens uit deze categorie. Precies het groot gewicht (en derhalve de transportproblemen en het talrijk bedieningspersoneel), het volume en de kostprijs van de materialen en van de infrastructuur voor zijn vervaardiging, maar ook de inhoud van de kruitkamer en het gewicht van het projectiel, wijzen erop dat deze zwaarste vuurwapens enkel aan de regionale vorsten waren voorbehouden en de mogelijkheden zelfs van onze rijkste steden en zeker van onze kasteelheren ver oversteeg. Zo

---

⁸³ Ook de Bourgondische «maître d'artillerie» bekommerde zich niet enkel om de vuurwapens, maar om al het krijgsmateriaal (blanke wapens, bogen en kruisbogen, bannieren, tenten en karren).

⁸⁴ Stadsarchief Gent, Reeks 400/17: rekeningen over het jaar 1451-52, fol. 215r^o: "Item lieven van zele vanden fantsoene van iiii zelveren donderbussen te make ne omme de iiii nieuwe busmeesters te wetene Pieteren den Proost, Janne van Gavere, Loey van Belle ende Jannin van Cassele van den sticke xvi gr. comt v s. iiii d. gr."

⁸⁵ GAIER C., *L'industrie et le commerce ...*, op.cit., p.295.

⁸⁶ VUYLSTEKE J., *Les Engienhuuzen ou Magasins de matériel de guerre à Gand*, *Bulletijn der maatschappij voor Geschied- en Oudheidkunde te Gent*, t. III, Gent, 1896, p. 38-39.

⁸⁷ Van het Latijnse «Bombus»: gedruis, groot lawaai.

⁸⁸ ROLAND C., *L'artillerie de la ville de Binche, 1362-1420*, *Bulletin de la Société royale paléontologique et archéologique de l'arrondissement judiciaire de Charleroi* n°23, 1954 toonde dit aan voor Bergen, terwijl GAY V., *Glossaire archéologique du moyen âge et de la renaissance*, Paris, 1887, dit voor Valenciennes aanwees.

lagen en het gewicht en de vermoedelijke kostprijs⁸⁹ van de Dulle Griet, niet alleen veel hoger als deze van haar twee zustervuurmonden, maar ook minstens 8 maal hoger dan deze van de zwaarste vuurmonden, die in de 14e en 15e eeuw normaal tot het arsenaal van de stad Gent behoorden⁹⁰. Dit kan ook één van de redenen zijn waarom de benaming «bombarde» vaker in de Bourgondische rekeningen dan in de Gentse stadsrekeningen terug te vinden is. Al kunnen er natuurlijk andere dan zuiver financiële redenen zijn geweest, toch betaalde zelfs iemand als Filips de Goede, die aan het einde van zijn

⁸⁹ Voor de Mons Meg werd 1536 pond 2 sol. betaald. Rekening B2017 over 1454 fol.335v°-336 van de Recette Générale des Finances van de Archives Départementales du Nord in Rijsel. Diezelfde bron vermeldt ook het gewicht : «pesans quinze mil trois cens soixante six livres de fer». Dit betekent dat aan de hertog 1 pond per 10 pond verwerkt ijzer werd aangerekend. Maken wij dezelfde berekening voor haar zustervuurmond de Dulle Griet (het oorspronkelijk gewicht minimaal liggend op zo'n 12.300 kg of 25.127,3 pond) dan betaalde de hertog ongeveer een 2500 pond voor de Dulle Griet. Bij deze berekeningen van het gewicht in ponden, hanteren wij het Franse "livre poids de marc" of het "livre de Paris" van 16 ons of 9216 granen, zoals het sinds 1389 eerst door de Bourgondische hertog Filips de Stoute en kort daarna ook door zijn neef, de Franse koning Karel VI, werd ingevoerd en dat vandaag overeenstemt met 489,506 g. Deze zelfde waarde van het pond voor het gewicht, werd in Gent ook door de juweliërs gebruikt. ZUPKO R.E., *French Weights and Measures before the Revolution*, Blooming-London, 1978, p.96-100 en GUILHIERMOZ, *Remarques diverses sur les poids et mesures du Moyen-Age, Bibliothèque de l'Ecole des Chartes*, LXXX, Paris, 1919, p.8. Omgerekend aan dezelfde waarde zou de Mons Meg derhalve $15.366 \times 0,489506 = 7521,7$ kg moeten wegen, een cijfer dat wij ook terugvinden bij DE BEHAULT de DORNON A., op.cit.. SMITH R.D. en BROWN R.R., op. cit. p.11 en 22 stellen echter het cijfer van 6040 kg voorop, wat het pond zou gelijkstellen met een gewicht van 393 gr, een waarde die nergens bevestigd wordt. Omgerekend in deze waarde zou de Dulle Griet nog veel zwaarder zijn geweest ($12.300 \text{ kg} \times 1000/393 \text{ gr} = 31298$ pond) t.o. v. de Mons Meg en derhalve nog meer geld hebben gekost.

⁹⁰ Zoals wij eerder reeds aantoonde (BEYAERT M., *Les maladies infantiles des armes à feu à travers de l'iconographie, Proceedings IAMAM XIV Congress 1996*, Amsterdam-Delft-Bruxelles-Liège, p. 44-53) zijn de technische gegevens over bewapening, die in de «Chroniques» van Jean Froissart worden aangebracht (bv. over de «groeter bombaren», die de Gentenaars bij het eerste beleg van Oudenaarde in 1381 hebben gebruikt) immers volstrekt onbetrouwbaar. Hetzelfde geldt voor de elementen aangereikt door de Franse kroniekschrijver Martin de Cottignès over de «grote Griele», waarmee de Gentenaars in 1411 aan de expeditie van Jan zonder Vrees tegen de Armagnacs deelnamen. Ook bij LALEMAN M.C., LIEVOIS D., STOOPS G., op.cit., p.28, steekt het verhaal van de Cottignès sterk af tegen de gegevens over de vuurmonden, die uit de Gentse stadsrekeningen over de voorbereiding van deze expeditie, te halen zijn. Uit deze zelfde rekeningen blijkt bovendien dat voor deze vuurmond verschillende kruitkamers werden aangemaakt (om de vuurkadans te verhogen?); uit het technisch onderzoek bleek echter dat de kruitkamer van de Dulle Griet niet afneembaar is. Toch blijft de mogelijkheid bestaan dat de Gentse busmeesters in 1411 niet een Gentse, maar een Bourgondische Dulle Griet moesten bedienen tegen Ham.

DULLE GRIET BOMBARDE

regering jaarlijks zo'n 60.000 pond aan zijn artillerie kon besteden⁹¹, een vuurmond als de Mons Meg niet contant, maar gespreid over vijf jaar⁹²! Zonder de uitgaven voor andere posten te hypothekeren of zich voor vele jaren diep in de schulden te steken, kon een stad als Gent zich een vuurmond als de Dulle Griet gewoon niet veroorloven. Daarom moeten de Gentenaars zich de koning te rijk hebben gewaand toen ze – op welke manier dan ook – beslag konden leggen op deze bombarde van de hertog, maar ze moeten zich al gauw verkeken hebben op de logistieke problemen, die de inzet van zo'n tuig meebracht. Mogelijk daarom gingen zij de bombarde na de dood van Karel de Stoute in 1477 niet uit Oudenaarde terughalen. Maar toen de herinnering aan deze problemen verdwenen was, begingen de Gentse calvinisten in 1578 wel de militaire vergissing het tuig naar Gent terug te halen, waarmee zij opnieuw bevestigden dat lokale milities in deze hoogtechnologische materie niet thuis waren.

In de discussie omtrent de oorsprong van de naam «Dulle Griet» is het derhalve van wezenlijk belang te beseffen dat deze vuurmond niet in opdracht van de stad Gent kan zijn gebouwd. Wel blijft het mogelijk dat de vuurmond in opdracht van de Bourgondische hertog in Gent vervaardigd⁹³, getest of geruime tijd gestationeerd werd.

Een zware bombarde als de «Dulle Griet» is ook een a priori offensief wapen⁹⁴, dat enkel bij belegeringen nuttig kan worden ingezet. Zo'n grote investering voor een dergelijk wapen wordt enkel gedaan door iemand met

---

Hogervermelde auteurs stelden tevens vast dat de zwaarste vuurmond, waarover de stad Gent in deze periode beschikte, uiteindelijk slechts 1550 kg. woog. Voor deze vuurmond betaalde de stad slechts 3 groten per pond, hetzij, samen nog met andere kosten, slechts 46 pond, 19 solidi en 6 groten (Stadsarchief Gent, Reeks 400/15, rekening over 1436, fol.40 r°). Na het verlies van de Dulle Griet bij het tweede beleg van Oudenaarde in 1452, zouden de Gentenaars alles in het werk hebben gesteld om een evenwaardige vuurmond (niet in gewicht, maar wel in volume) te vervaardigen in brons. DE POTTER F., op. cit. Deze bombarde zou in augustus 1453 door de Luikenaar Jan Fluierkin zijn afgewerkt. VAN WERVEKE A., *Bijdragen ...*, op.cit., p. 57- 60. In zijn andere publicatie: VAN WERVEKE A., *Het groot kanon van Gent...*, op.cit. in het B.M.G.O.G., stelt hij echter dat deze bombarde reeds in april 1453 klaar was (vóór de slag van Gavere, 23 juli 1453).

⁹¹ P. HENRARD, *Histoire de l'artillerie...*, op. cit. p.63.

⁹² De vuurmond werd in juni 1449 opgeleverd en de laatste schijf werd afge-
lost in 1454.

⁹³ Toen de verhoudingen tussen beide nog goed waren en de hertog via de stad Gent zijn greep op de rest van het graafschap wou vergroten. BOONE M., *Gent en de Bourgondische hertogen ca 1384- ca. 1453: een sociaal-politieke studie van een staatsvormingsproces*, Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Brussel, jg. 52, 1990.

⁹⁴ Uitzonderlijk kan het ook defensief worden aangewend, maar stelt dan nog grotere tactische (bv. camouflage, gebrek aan mobiliteit) en technische (speciale lading tegen personeel, reiniging) problemen, vooral bij repetitief gebruik.

een strategische visie, m.a.w. een zeer kapitaalkrchtig iemand, die meent een dergelijk wapen nuttig en frequent te kunnen gebruiken over een lange periode. Hertog Filips de Goede was verwickeld in de Honderdjarige oorlog, eerst tegen Frankrijk en na 1435 tegen Engeland. Bovendien had hij, bij zijn pogingen om de vorstendommen tussen Frankrijk en het Duitse Rijk in een eigen territorium aan elkaar te rijgen, af te rekenen zowel met tegenstand van deze twee machtscentra, als met de weerstand van regionale particularismen. Een wapen als de «Dulle Griet» past derhalve niet in de beperkte militaire optiek van de stad Gent, maar wel in de strategische lange termijnpolitiek van de Bourgondische hertog.

9. Heraldische kentekens

Boven op de vuurmond, rond het zundgat, zijn bovendien de wapens⁹⁵ van de Bourgondiërs aangebracht. Zij bestaan uit drie delen: het Sint-Andrieskruis, de vuurslagen en het eigenlijke wapenschild en dragen duidelijk de persoonlijke handtekening van Filips de Goede. Andreas was de beschermheilige van het Bourgondische huis⁹⁶. Ook de ridderorde van het Gulden Vlies, in januari 1430 door Filips de Goede opgericht, werd onder de bescherming van deze

---

⁹⁵ Deze zijn in totaal 39 cm lang en 34 cm breed en strekken zich derhalve over verschillende hoepelbreedtes uit. Het eigenlijke wapenschild is 18,8 cm lang en 16,5 cm breed. Dit laatste is identiek aan dat op de bronzen vuurmond, die in 1474 door Jehan van Mechelen werd gegoten. Volgens E.A.GESSLER, *Beiträge zum Altschweizerischen Geschützwesen, Zeitschrift für Historische Waffenkunde*, 1912-14, p. 50-61, zou het wapenschild, dat op het Baselkanon voorkomt, datgene zijn van de familie d'Auxy. Jan IV d'Auxy was eerst kamerheer bij Filips de Goede, later bij diens zoon Karel de Stoute en tenslotte bij de Franse koning Lodewijk XI. Zowel de vuurmond van Jehan van Mechelen als het Baselkanon werden door de Zwitsers in 1476 op de Bourgondische legers buitgemaakt. De wapenschilden op beide vuurmonden zijn echter merkkelijk kleiner dan dat van de Dulle Griet en zijn ook beter bewaard, onder meer door het feit dat ze onder de omgevende oppervlakte liggen.

⁹⁶ Op de bombarde zijn deze niet in kleur. Dit kenteken komt voor in miniaturen, op de kledij van herauten en soldaten (bv. van de boogschutters), op allerlei wapentuig enz. In een «nouvel papier de l'artillerie» A.D.CdO. B 11867) staat te lezen voor december 1458 :» Une chambre de canon... laquelle poise 345 livres de fer et a de long un pié et demi à main et si est marquée sur l'ance à l'un des bouts d'une croix St Andrieu, ung petit escucon des armes de mondit sr comme il samble par apparence au milieu de ladite ance une autre croix St Andrieu et quatre semblables escucons entre les traits de ladite croix et sur l'autre bout de ladite ance à la partie de la bouche ung autre escucon semblable aux autres. Et est moult belle et bien faite ladite chambre, qui a été portée en l'artillerie». Voor juni 1465: «Ung gros weuglaire de fer, garny de sa chambre qui a de longueur totale environ huit pieds, signé et marqué en la chasse (=loop) au bout devant d'icelle et sur le principal sercle de trois gros traiz de lyme ou royes. Et sur une ance etant en la chambre et au milieu d'icelle, à une croix St Andrien faiz à traiz de lyme et entre ladite croix quatre petiz escussons estampés sur ladite ance».

DULLE GRIET BOMBARDE

heilige geplaatst⁹⁷. Bij zijn troonsbestijging in 1419 nam Filips de Goede ook het kenteken van het vuurslag aan, dat hier driemaal zeer groot is afgebeeld. Deze vuurslagen hebben niets met vuurwapens, maar enkel met de vlam van de liefde te maken. Boeiend is het toch even stil te staan bij de evolutie van deze heraldische iconografie. Dit teken stelde voordien immers de "schaaf" ("rabort") van Bourgondië voor⁹⁸. Na de oprichting van de orde van het Gulden Vlies werden deze opslaande vlammen geassimileerd met de horens van de ram en kregen de schakels van de halsketting van die ridders deze vorm⁹⁹. Karel de Stoute liet dit teken ook op zijn munten aanbrengen¹⁰⁰.

Het wapenschild zelf is dat van de Bourgondische hertogen, zoals het door Filips de Goede vanaf 1430 werd vastgelegd¹⁰¹ en tot aan de dood van Maria van Bourgondië in 1482 in voege bleef.

In het eerste en vierde kwartier staan de drie gouden leliebloemen op een azuurblauwe achtergrond van het derde Bourgondische huis van de Valois¹⁰². Het tweede en derde kwartier zijn beide verticaal in twee helften verdeeld. In de linkerhelft bevinden zich telkens de zes diagonale banden (afwisselend goud en azuurblauw gekleurd) van het tweede Bourgondische huis van de Capetingers¹⁰³. Aan de rechterzijde van het tweede kwartier staat het wapen van Brabant: een gouden klimmende leeuw op een zwart veld. Aan de rechterzijde van het derde kwartier staat het wapen van Limburg: een rode

---

⁹⁷ L'HOIST A., *De la Toison d'Or à l'ordre de Leopold II*, s.l., 1939. De orde was ingesteld op de dag van zijn huwelijk met Isabella van Portugal; hij kende de onderscheiding toe aan 24 «gentilhommes de nom et d'armes», die op die dag aan de plechtigheden en feesten in Brugge mochten deelnemen.

⁹⁸ In de strijd tussen Armagnacs en Bourgondiërs, koos het hoofd van de eersten, de hertog van Orleans, een knoestige stok als embleem met de leuze: "Je l'envie" (Ik daag uit"). De Bourgondiërs namen de schaaft als embleem aan: om de knoppen van de stok af te schaven, met de leuze "Je le tiens" (Ik neem de uitdaging aan"). Beide rivaliserende huizen maakten veelvuldig van deze symbolen en leuzen gebruik. DE BARENTE M., *Histoire des ducs de Bourgogne de la maison de Valois 1364-1477*, 8 tomes, Bruxelles, 1839, tome I, p.151. Zie eveneens: SCHNERB B., *Les Armagnacs et les Bourguignons: la maudite guerre*, Paris, 1988.

⁹⁹ De halsketting (bestaande uit "fusils" en "briquets", in het Nederlands "vuurijzers") was van goud en email, maar het «gulden vlies» zelf kon aan een helderrode band worden gehangen. Men treft deze «briquet» aan in vele hedendaagse Belgische onderscheidingen, terwijl we in de Orde van Leopold I de kleur van Filips de Goede terugvinden. L'HOIST A., op.cit.

¹⁰⁰ NATIONALE BANK VAN BELGIE, *Van Muntslag tot Muntschat, Twintig eeuwen geldgeschiedenis in het Land van Waas*, St-Niklaas, 1985, p.82-88.

¹⁰¹ M.C., LIEVOIS D., STOOPS G., op.cit. p. 33. Pas in oktober 1430 werd Filips de Goede als hertog erkend in de vorstendommen Brabant en Limburg. L'HOIST A., op.cit.p. 32. Over de heraldiek der Bourgondische hertogen zie ook PREVENIER W., BLOCKMANS W., *De Bourgondische Nederlanden*, Antwerpen, 1983.

¹⁰² Het betreft hier het nieuwe huis sinds 1363. RIETSTAP J.B., V. & H.V. *Rolland's Illustrations to the Armorial Général*, London, 1967, p.271.

¹⁰³ Dat met Robert II de Vrome vanaf 1002 begon.

gekroonde klimmende leeuw op een wit veld. Zijn dubbele staart wijst op de verbondenheid met een ander vorstendom (Brabant). In het hart van het schild overlapt het wapen van Vlaanderen de vier kwartieren: een zwarte klimmende leeuw op een gouden veld. Dit wapenschild liet Filips de Goede eveneens op zijn munten slaan, zoals b.v. op de belangrijkste zilvermunt van die tijd, de dubbele groot vierlander, die weldra «stuiver» werd genoemd¹⁰⁴.

Voor de datering van de Dulle Griet is dit wapenschild en vooral de manier waarop en door wie het op de vuurmond werd aangebracht, van wezenlijk belang. Dit wapenschild was een soort eigendomsmerkteken, dat normaal bij de vervaardiging zelf op wapens werd aangebracht¹⁰⁵. Aangenomen dat er aanvankelijk geen merkteken op deze uitzonderlijke vuurmond zou zijn aangebracht, blijft het theoretisch mogelijk dat dit merkteken pas na de «Bourgondische herovering» (bij het tweede beleg van Oudenaarde in 1452 op de Gentenaars), op het stuk werd gegraveerd. Daar er geen ander voorbeeld uit de middeleeuwse krijgsgeschiedenis bekend is, waarbij lang na de vervaardiging nog een merkteken op een vuurmond werd geplaatst, lijkt deze hypothese onwaarschijnlijk. Dat er bovenop het eerste gedeelte van de kruitkamer een laag hoepels zou zijn toegevoegd om het graveren van het merkteken achteraf toe te laten, is echter uitgesloten: in dit geval zou er zich reeds roest hebben gevormd tussen de oudste en de jongste lagen¹⁰⁶. Dat een zo uitzonderlijk groot merkteken er oorspronkelijk of achteraf met een holle, boogvormige matrijs¹⁰⁷ zou zijn «opgestempeld», is eveneens uitgesloten: zo'n operatie kon immers niet manueel worden uitgevoerd, een brede, zware mechanische hamer was hiervoor nodig, die in die tijd zeker nog niet voorhanden was¹⁰⁸. Onze stelling is derhalve dat het volledige merkteken er bij de vervaardiging van de vuurmond zelf werd in gegraveerd¹⁰⁹. Het werd niet

¹⁰⁴ Zoals die in Brugge of Gent in 1434 werd geslagen. *NATIONALE BANK VAN BELGIE*, op.cit. p.81.

¹⁰⁵ "Payé 3 gros à Moreau l'orfevre, pour la gravure du poinçon aux armes de Monsieur le duc, don't on a marqué les coleuvres, arbaletes et autres choses appartenant à l'artillerie". *A.D.CdO.*, rekening B 1645 over 1429-30. Ook op de affuiten van de bombarden werd het wapenschild aangebracht: «Payé à Henri Bellechose, peintre du duc, pour deux pennons (dit kan een lansvlagje, maar ook een wapenschild zijn) armoyés, mis sur les charriots des bombardes. 4 gros». *Ibidem*, rekening B 1635 betreffende 1426-1427 voor het beleg van Mailly-le-chatel.

¹⁰⁶ Dixit L. CNOPS, hoofdingenieur bij AIB Vincotte, tijdens het vooronderzoek in mei 1998.

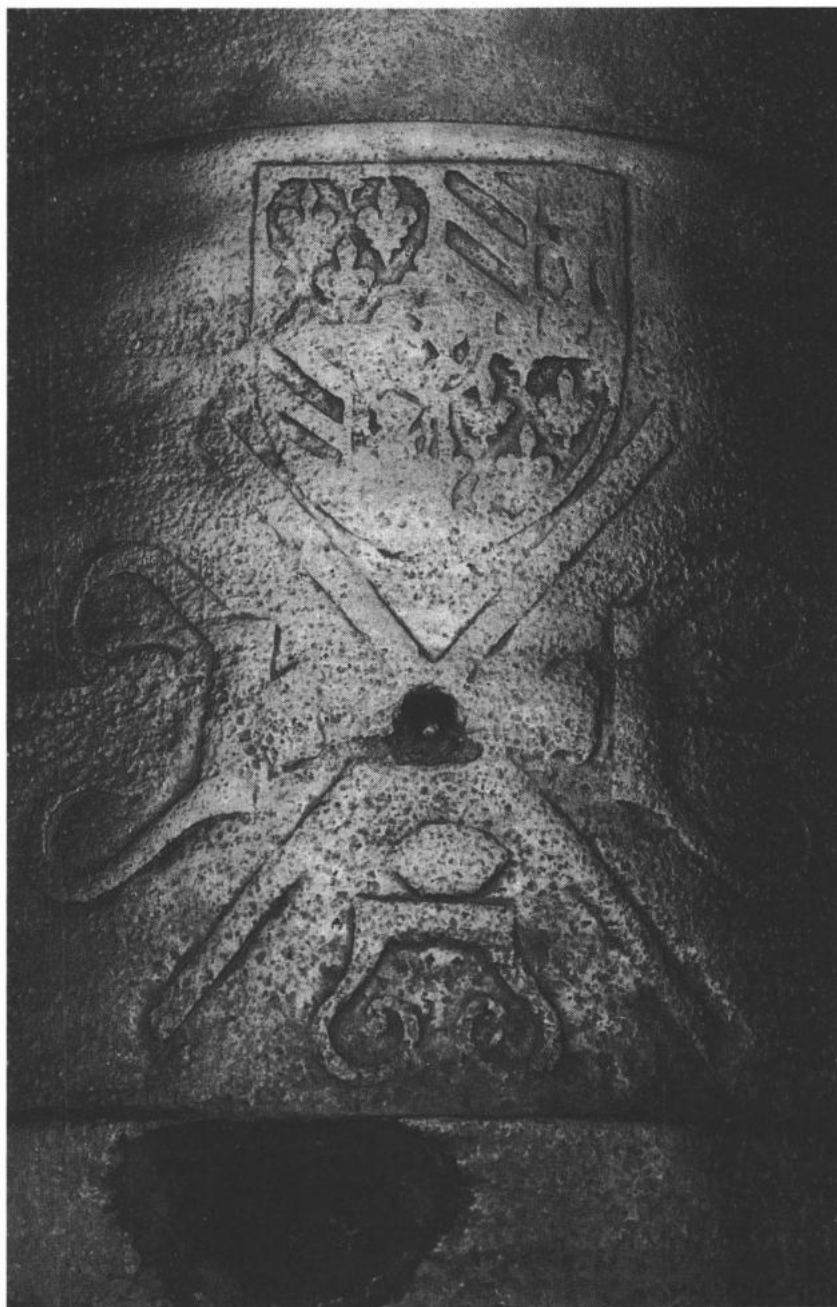
¹⁰⁷ Nauw aansluitend bij de eindvorm van de buitenste hoepels. Bovendien zou voor dit éénmalig gebruik de volledige tekening ook eerst in de matrijs moeten zijn uitgegraveerd.

¹⁰⁸ Dixit R. ROTH tijdens het opmeten van de vuurmond in Gent op 5 mei 1998.

¹⁰⁹ Dit kon hetzij koudweg, hetzij warm (terwijl de buitenste hoepels van de kruitkamer verder afkoelden) zijn uitgevoerd. Prof. J.C. HARDY, Leerstoel Bouwkunde, Koninklijke Militaire School, Brussel.

DULLE GRIET BOMBARDE

*Bourgondische heraldische kentekens rond het zundgat van de Dulle Griet.
Op de voorgrond één van de acht pengaten in de 2e hoepel.
Foto M. BEYAERT, 03.1998.*

“toegevoegd” aan de ringen, maar de ringen werden op die plaats lichtjes uitgebeiteld. Dat de Dulle Griet toch een vuurmond zou zijn, die in opdracht van de stad Gent werd gebouwd, maar uit vleierij tegenover de Bourgondische hertog, niet van de “Leeuw van Gent”¹¹⁰, maar van de Bourgondische wapens werd voorzien¹¹¹, is hoogst onwaarschijnlijk.

10. Evolutie van de buskruitartillerie : de eerste vuurwapens

De strijdvraag omtrent wie van vijf mogelijke kandidaten¹¹² het buskruit en de vuurwapens hebben uitgevonden, lijkt door recente uitstekende studies¹¹³ in het voordeel van de Chinezen te zijn beslecht. Maar wanneer en hoe deze wapens precies in het Westen opduiken, blijft voorwerp van discussie: de contacten van franciscaner monniken of Italiaanse havensteden met de Mongolen, de Kruistochten of de Spaanse Reconquista, maken deel uit van diverse hypothesen. Toch zou in Vlaanderen en vooral in Gent het bestaan van deze «bussen met kruidt» van bij het begin van de 14e eeuw bekend zijn geweest¹¹⁴. In elk geval kan het praktische gebruik van deze nieuwsoortige «engienen» of «bussen» in de oorlogvoering vanaf 1324 niet meer ontkend worden. Vanaf 1339 duiken ze op in de stadsrekeningen van Kamerijk, Rijsel en Brugge. In 1341 beschikte Gent reeds over “ribaudekines die zij in hare wike maken daden”¹¹⁵. Deze «ribaudequins» of «ribaudekijns» of «rabauwen» waren aanvankelijk kruiwagenachtige rolaffuiten, waarop kleine vuurmonden¹¹⁶, vaak van verschillend kaliber, waren neergelegd. Later ging de naam van de wagen op het schiettuig over. Zelfs de kleinere versie van de latere «vogelaars» en

¹¹⁰ LALEMAN M.C., LIEVOIS D., STOOPS G., op.cit., p. 33.

¹¹¹ Dit was de hypothese van J. Vuylsteke. VAN WERVEKE A., *Het groot kanon van Gent...*, op.cit. in het B.M.G.O.G. , p. 210.

¹¹² Chinezen, Byzantijnen, Arabieren, Indiërs of zelfs Europeanen.

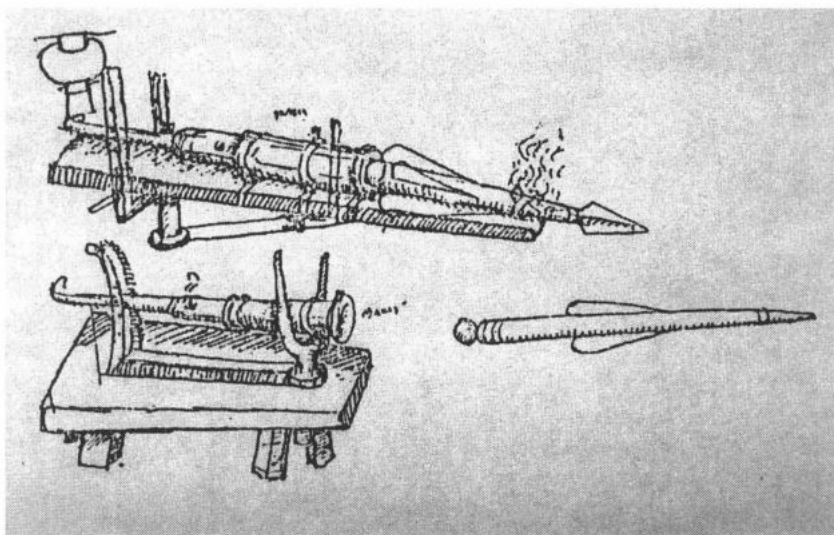
¹¹³ NEEDHAM J., *Science and civilisation in China*. Vol. 5: Chemistry and chemical technology. Part 7 : Military technology; the gunpowder epic, Cambridge University press, Cambridge, 1986

¹¹⁴ DEMMIN A., *Guide des amateurs d'armes et armures anciennes*, Paris, 1869 en HENRARD P., *Documents les plus anciens sur l'emploi des canons et des armes à feu dans les Pays-Bas*, Fédération archéologique et historique de Belgique, , *Compte rendu des travaux du congrès tenu à Bruges en août 1887*, Bruges, 1888, p.218-223.

¹¹⁵ F. DE POTTER, die ook meewerkte aan het congres van 1887 in Brugge, schreef ook een bijdrage, die net zoals deze van P.HENRARD, de titel kreeg: “Documents les plus anciens sur l'emploi des canons et des armes à feu dans les Pays-Bas”(ibidem, p.229-231). Voor de aanwezigheid van de “ribaudekijns” in Gent haalt hij hierin een stadsrekening van 1341 aan.

¹¹⁶ In het inventaris van de vuurmonden van de stad Nurenberg van 1462 van Konrad Gürtler, staan twee “Streitkarren, Orgel genannt” vermeld. Op het ene lagen 29 en op het andere 27 lopen naast elkaar. ESSENWEIN A., op. cit. p. 40. KEMPERS R.T.W., op.cit.,p.127, stelt dat er zelfs 36 lopen op één affuit konden worden gelegd.

DULLE GRIET BOMBARDE

Vuurmonden schieten zware brandpijlen af. Merk de loden bol op, die aan de hiel van de brandpijl is aangebracht om de explosiegassen af te sluiten. Latijns manuscript van München (Staatsbibliotheek), tweede schrift, fig. 43. Het manuscript wordt toegeschreven aan Marianus Jacobus van Siëna, genaamd Taccola en gedateerd tussen 1438 en 1441. Uit : BERTHELOT M., Pour l'histoire des arts mécaniques et de l'artillerie vers la fin du moyen âge, Annales de Chimie et de Physique, 6e série, tôme 24, Paris, 1891, p.433-521

van «craudauden»¹¹⁷, werden in de 15e eeuw nog op «ribaudekins» neergelegd. Deze kleinere vuurwapens werden op voorhand geladen en dienden om een stormloop van het voetvolk of van de ruitery voor te bereiden. Gezien de lange herladingstijd, bleef het meestal bij dit ene salvo. In de slag op het Beverhoutsveld op 3 mei 1382 zouden de Gentenaars o.l.v. Filips van Artevelde, zo'n 200 van deze wapens met succes tegen Lodewijk van Male hebben ingezet¹¹⁸.

Maar tot het laatste kwart van de 14e eeuw bleef de inbreng van vuurwapens op het slagveld en bij belegeringen zeer gering. De grote meerderheid van de vuurmonden had een klein kaliber en schoot met kleine projectielen en een bescheiden buskruitlading. Deze laatste bestond uit het droog gemengde meel- of serpentijnkruit, dat bij ver transport volgens soortelijk gewicht weer uit elkaar viel en waarvan de koolstof bijzonder hygroscopisch was. Tussen de grote, onregelmatige korrels van dit zuiver fysische mengsel bleef slechts wei-

¹¹⁷ Of «crapeaudeaux» of «creppaudelen» of «crapaudins».

¹¹⁸ HENRARD P., «Documents les plus anciens...», op.cit., p.33.

nig «flash-over» ruimte, waardoor dit soort buskruit eerst smeulde en een afgesloten expansieruimte nodig had om pas dan te exploderen nadat de gasdruk zich maximaal had opgebouwd¹¹⁹. Deze goed afgesloten expansieruimte was bij de eerste wapens echter niet aanwezig, zodat de explosie en de uitdrijving van het projectiel volgden nog vooraleer de druk zich maximaal had kunnen opbouwen. Een flink deel van de (geringe) explosiekracht ging ook verloren langs de onregelmatige oppervlakte van het projectiel en de wand van de loop. Bovendien was de lengte van de loop onvoldoende lang om het projectiel te geleiden, zodat men eerder van een worp dan van een schot kon spreken¹²⁰. Onmiskenbare voordelen van deze lage explosiedruk waren natuurlijk wel dat de wanddikte van het kruit- en projectielgedeelte van deze wapens vrij gering kon zijn en het risico voor de bedienaars nogal meeviel. Afgezien van hun psychologisch effect, konden deze wapens enkel op zeer korte afstand (tot 50 m) enige schade berokkenen aan personen of houten constructies. Hun vervaardiging vergde geen grote investeringen, geen speciale infrastructuur en was derhalve verspreid. Deze kleine vuurmonden hadden ook geen individuele naam.

Vrij snel groeide het besef dat meer stuwkracht aan het projectiel kon worden meegegeven door de gasdruk beter af te sluiten. Zo werden achter de zware kruisboogbouten, loden bollen («plommées»)¹²¹ aangebracht; later liet men de eerste weg en behield men enkel de laatstgenoemden als projectielen. Toch zouden de volwaardige «vogelaars» met een volledig afsluitbare en uitneembare kruitkamer, in onze streken pas bij de aanvang van de 15e eeuw hun intrede doen¹²². Op de kruitkamer werd dan een afgeknotte kegelvormige houten prop geslagen¹²³. Door het volledig afsluiten van de kruitkamer kon

¹¹⁹ ROTH R., *The Visser Collection*, Zwolle, 1996, p.241.

¹²⁰ SCHMIDTCHEN V., op.cit., p.43 en RITTER K., *Aufbau und Herstellung der Schmiedeeisernen Steinbüchsen des Mittelalters*, *Technische Mitteilungen Krupp*, Heft 5, september 1938, p. 113-127 en 129-140.

¹²¹ In de Bourgondische rekeningen wordt hier vaak naar verwezen, zo bv. in deze «contrerolle de l'artillerie» van 1436 : «Six cuillers de fer à fondre plomb pour faire plombées à crappaudeaulx et coulvrines». A. D. CdO., B 11866, fol.92 r°. Afbeeldingen van deze bouten en de loden bollen zal men vinden fol. 46 r° van het tweede deel van het Latijnse manuscript n°197, toegeschreven aan Marianus Jacobus van Sienna, in de Staatsbibliotheek van München.

¹²² In een Mechelse stadsrekening van 1409-1410.

¹²³ In de Codex Germanicus n°600 van de Staatsbibliotheek in München, getiteld "Anleitung Schiesspulver zu bereiten, Büchsen zu laden und zu beschiesen" werd aanbevolen hiervoor week hout, zoals dat van berken- of populieren, te nemen. De beste eigentijdse afbeelding van het hameren van een prop op de kruitkamer, vindt men op een Doorniks wandtapijt, dat in 1459 in de manufactuur van Pasquier Grenier werd vervaardigd. Het maakte deel uit van de reeks van zes zeer grote (9,85 m x 4,15 m) wandtapijten over de "Krijgsverrichtingen en fabelachtige daden van Alexander de Grote", die bestemd waren voor Filips de Goede. Het tapijt wordt vandaag bewaard in de Palazzo Doria te Rome. STICHTING CULTURA, *Keuze van Vlaamse wandtapijten*, Brussel, s.d.

men, naast de kruitmassa (3/5 van de kamer), ook de nodige expansieruimte (1/5 van de kamer) hiervoor vrijlaten, waardoor de druk zich nu maximaal kon opbouwen vooraleer het projectiel werd uitgedreven. Dit impliceerde eveneens een versterking van de wanden van het kruitkamer- en projectielgedeelte.

11. Nieuwe bereidingsmethode van buskruit

Pogingen om vochtig geworden of «bedorven» buskruit weer bruikbaar te maken¹²⁴ leidden eerder toevallig tot een nieuwe bereidingswijze van het buskruit. Omstreeks 1420 wijzen verschillende Duitse geschriften¹²⁵ op een ontwikkeling in die zin. Welk een grote mentale sprong moet de Middeleeuwer hebben gemaakt met de ontdekking dat een substantie, die vuur moest afgeven, met water moest worden bereid! Nadat de drie hoofdingrediënten¹²⁶ van het buskruit eerst afzonderlijk geplet en vervolgens vermengd waren, ging het mengsel opnieuw naar de stampmolen¹²⁷ en, om spontane ontsteking door wrijving te voorkomen, werd er tegelijkertijd water aan toegevoegd. De salpeter loste op in het water en kon aldus beter doordringen in de poreuze houtskool. Zo kreeg het mengsel een grotere samenhang. Met deze vochtige brij werden vervolgens vuistgrote kruit-“knollen” gekneet, die een tiental dagen in de zon werden gedroogd. Slechts vlak vóór of zelfs bij het laden werden deze knollen opnieuw verpulverd, waardoor de kanonnier het werk van de eventuele wedersamenstelling van het kruit bespaard bleef. De betere samenhang verminderde tevens het hygroscopische karakter, waardoor het kruit langer kon worden opgeslagen, zonder dat het zijn eigenschappen verloor. Door de tweede pletbeurt was niet enkel de hardheid, maar ook de dichtheid van de kruitkorrels vergroot, waardoor meer zuurstof tussen hen in kon circuleren en meer “flash-over”-ruimte was ingebouwd. Daarom was dit kruit veel minder

¹²⁴ In de A.D.CdO. rekening B 1612, betreffende 1420-1421 en het beleg van Saint-Riquier door Filips de Goede, staat te lezen: " Payé differentes sommes à Jaquemart Ladan d'Arras pour achat de toile destinée à estendre et seichier de la poudre qui estoit remoistiée- de deux tamis et deux cuiviers à tamiser ladite poudre- d'un mortier et de deux pesteaux à estamper ladite poudre".

¹²⁵ Waaraan de namen verbonden zijn van de artilleriesmeesters Abraham von Memmingen en Konrad Kauder von Schongau. Deze laatste gaf in zijn «Feuerwerkbuch» van 1429 (Codex Germanicus n°4902, München, Staatsbibliotheek) een beschrijving van de nieuwe bereidingswijze van het kruit.

¹²⁶ Salpeter, zwavel en koolstof.

¹²⁷ Die langzaam de gewone mortieren en pletmolentjes verving en waarvan de stampers eerst aan veren waren opgehangen en later met tandraden verbonden waren. In grote factorijen zullen deze laatste met water- of windkracht worden aangedreven. Een goede afbeelding van de eerste vindt men in het Feuerwerkbuck uit 1440, Codex I-34, p.87 f. in de Bibliotheek van de Royal Armouries in de Londense Tower ; van de laatstgenoemden vindt men mooie afbeeldingen in de Recueil des Planches, deel IV van de 18e- eeuwse Encyclopédie, Editions Panckoucke, Parijs en Brussel, 1785.

afhankelijk van de manier van laden en kon het derhalve ook bij vuurmonden zonder afzonderlijke kruitkamer worden gebruikt¹²⁸. Mogelijk werd dit «verbeterd» buskruit reeds bij bombarden als de «Dulle Griet» en de «Mons Meg» gebruikt.

Daar de eerste fase van de bereidingsmethode identiek was aan deze van het knollenkruit, situeerden vele auteurs de introductie van het korrelkruit reeds heel vroeg in de 15e en zelfs aan het einde van de 14e eeuw¹²⁹. Het bijkomende zeven, het rollen in tijken zakken over een geribde tafel en het droog polijsten van het kruit in karntonnen¹³⁰, zijn echter bewerkingen die getuigen van inzicht in die eigenschappen van het mengsel, die er het rendement van nog konden verhogen en niet, zoals bij het knollenkruit, van een uitproberen van een nieuwe methode als gevolg van een eerder toevallige ontdekking. Hoewel de «uitvinding» van dit korrelkruit ons inziens maar in fasen vanaf het laatste kwart van de 15e eeuw kan zijn gebeurd, werd het gebruik ervan slechts vanaf de 16e eeuw veralgemeend: immers precies omwille van de verhoogde kracht ervan, waren de toen bestaande kruitkamers en kulassen hierop niet berekend. Daar dit kruit gebruikt werd buiten de periode die hier aan de orde is, laten wij de bespreking ervan buiten beschouwing. Toch nog deze bedenkingen: hebben de calvinisten, bij de terugkeer van de Dulle Griet naar Gent in 1578, toen pas ingezien dat deze oude vuurmond niet geschikt was om er het nieuwe soort buskruit in te gebruiken en de vuurmond daarom niet ingezet? Hadden zij de bombarde toen geladen met de normale hoeveelheid van dit krachtige kruit, dan zou dit even fataal zijn geweest als voor de Mons Meg. Toen deze laatste in oktober 1680 werd gebruikt om een saluutschot af te vuren bij de aankomst van James van York, de latere koning James VII in Schotland, werd de loop opengereten aan de voet van de kruitkamer¹³¹.

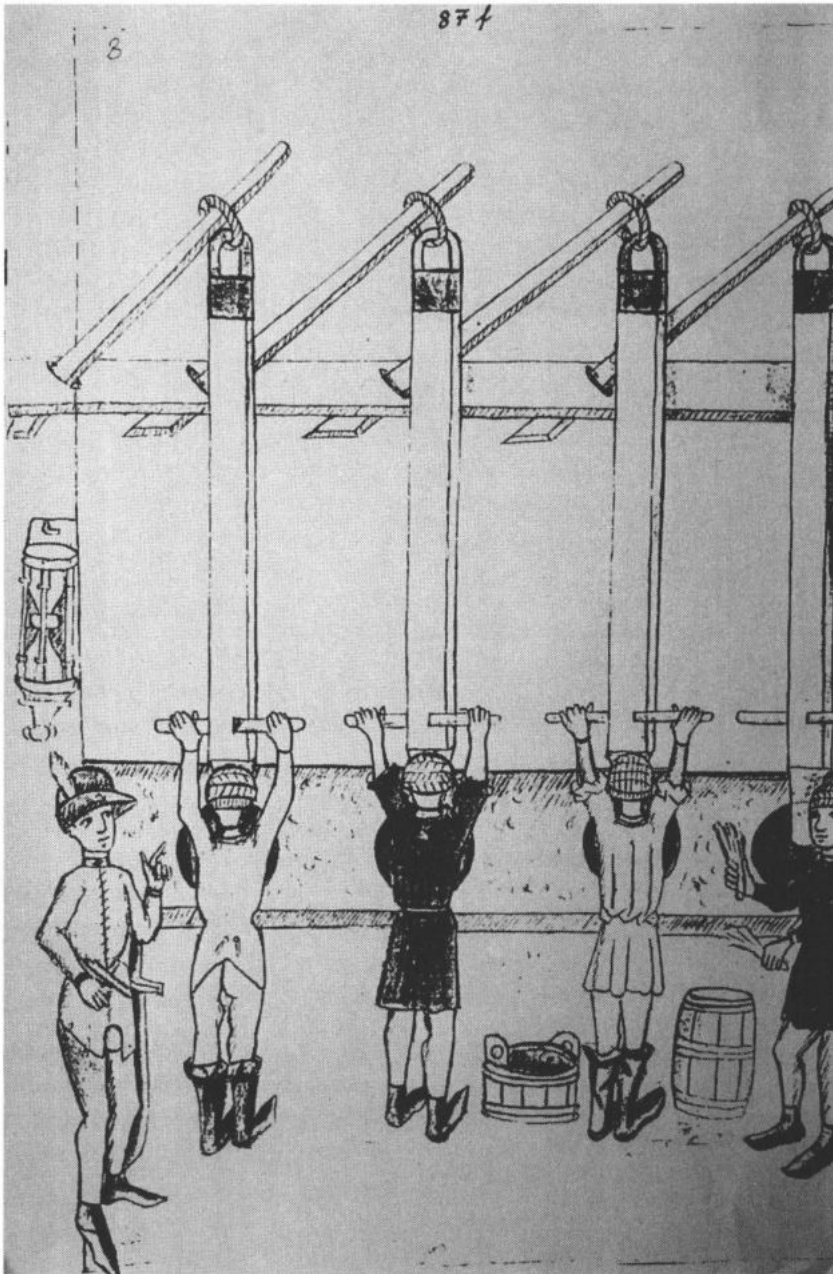
¹²⁸ ROTH R., The cannon from Dunwich Bank, Suffolk, *The International Journal of Nautical Archaeology*, n°25.1, 1996, p.21-32. Het knollenkruit was nog even moeilijk te ontsteken, maar het brandde beter bij lagere druk en temperatuur, wat meteen ook de volstrekte afsluiting niet meer noodzakelijk maakte.

¹²⁹ WILLIAMS A.R., Some firing tests with simulated fifteenth century hand-guns, *The Journal of the Arms and Armour Society*, Vol. VIII n°1 (part 2), june 1974, p. 114- 121; ook ESSENWEIN A., op. cit. p. 25-26.

¹³⁰ BRUNISHOLZ A., HILDEBRANDT C., LEUTWYLER H., *Pulver, Bomben und Granaten. Die Pulvermacher einst und jetzt*. Lang Druck, Liebfeld/Bern, 1983.

¹³¹ GAIER C., The Origin of Mons Meg, op.cit. , p. 434. De Schotten weten dit aan het feit dat het een Engelsman was, die de vuurmond bediende en deze met opzet saboteerde. De ware oorzaak lag in feit dat dit soort oude vuurmonden gemaakt was op een ogenblik dat dit krachtige buskruittype niet bestond.

DULLE GRIET BOMBARDE

Werklui aan de stampers in een Duitse buskruitmolen in de 15e eeuw. Feuerwerkbuch, s.d. Londen, Bibliotheek van de Royal Armouries in de Tower, Codex I-34, fol. 87.

12. Projectielen

Even terug naar de periode van het serpentijnkruit aan het einde van de 14e eeuw. Bij de busmeesters was het besef doorgedrongen dat de slagkracht van een projectiel gelijk was aan het product van zijn massa en snelheid. Deze laatste probeerden zij met zwaardere buskruitladingen te vergroten. Vaak leidde dit echter tot een barsten van het geschut en derhalve tot schade in eigen rangen¹³²; ook werd vaak niet het objectief verbrijzeld, maar wel het naar verhouding te kleine projectiel. De enige overblijvende oplossing leek derhalve de massa te verhogen van het projectiel en bij gevolg ook van de stukken zelf.

Voor de massaverhoging van projectielen kwam enkel steen in aanmerking. Lood, dat bij impact versplinterde, leek enkel geschikt voor scheepsgeschut¹³³ en kleine vuurwapens. Het maken van grote giet- of zelfs smeedijzeren bollen stelde toen nog heel wat technische problemen, terwijl het volume serpentijnkruit dat nodig zou zijn om een dergelijk metalen projectiel over een redelijke afstand weg te slingeren, buitenmatig groot had moeten zijn.

Met een speciale «boucharde»-hamer¹³⁴ kapt stenhouwers¹³⁵ deze stenen projectielen op maat door middel van een metalen of houten vorm («lunette»), waarin de opening overeenstemde met het gewenste kaliber¹³⁶. Om transportproblemen te vermijden, werden stenen projectielen, zo mogelijk ter plaatse vervaardigd, vooral tijdens langdurige belegeringen¹³⁷. In onze stre-

---

¹³² Waarbij menige kanonnier het leven liet. In diverse geschriften werden de bedienaars tot voorzichtigheid aangemaand: het gebruik van een lange baan ontstekingskruit, een lange pook of laadstok, van handschoenen, een lederen outfit, zelfs van een maliënkolder, helm en schild moest hun bescherming verhogen.

¹³³ RULE M., The Search for Mary Rose, *Nat. Geogr. Mag.*, 05.1983, p.647-675.

¹³⁴ Met stalen punten. GAIER C., *L'Industrie et le Commerce ...*, op.cit. p. 285.

¹³⁵ In de Bourgondische bronnen treft men echter voortdurend het woord «maçons» aan, in plaats van «tailleurs de pierres». Zo bv. «...dix huit maçons qui ouvrèrent continuellement de leur mestier pour affectier et arondir pierres pour les angins et les diminuer selon le mole des canons et bombardes» en ook: «...huit autres maçons furent envoyés dans les carrières de Mailly... pour traire pierres pour lesdiz angins, canons et bombardes». A. D.CdO., B 11877. Ook GAIER C., *L'Industrie et le Commerce ...*, op.cit. p.285 stelde dit vast.

¹³⁶ In het inventaris van de artillerie van hertog Filips de Goede van maart 1431, rekening over 1432-1433 (A.D.CdO. B 1651), staat te lezen: «Item 6 moles de fer à tailler pierrese de bombarde. Item 20 lanternes que bonnes que mauvaises». In een «contrerolle de l'artillerie» van 1436 (A.D.CdO., rekening B 11866, fol.92 r°): «Huit cercles de fer de plusieurs sortes pour arrondir les pierres des bombardes et veuglaires.»

¹³⁷ Als de Hussieten de Karlstein-burcht in Bohemen belegerden in 1422, vervaardigden zij een deel van hun projectielen ter plaatse en gebruikten hiervoor de stenen van de zuilen van de kerk van Mariaschnee. ESSENWEIN A., op.cit. p.22.

DULLE GRIET BOMBARDE

ken werd vooral gebruik gemaakt van Doornikse steen¹³⁸ en van Lediaanse of Balegemse steen¹³⁹. Voor de eerste situeert de dichtheid zich tussen 2,6 en 2,8 g/cm³, voor de tweede tussen 2,3 en 2,5 g/cm³; hoewel deze dichtheid, ook binnen éénzelfde projectiel, niet overal gelijk en in vroeger tijd lager moet zijn geweest¹⁴⁰. De diameter van de kanonkogels varieerde van een gebruikelijke 12 cm tot een zeer uitzonderlijke 80 cm¹⁴¹. Om de diameter te berekenen van de projectielen, die in de Dulle Griet werden gebruikt, moet niet de diameter van de mond (64 cm) als uitgangspunt worden genomen, vermits de loop licht conisch is, maar deze op circa 30 cm van de ingang van de kruitkamer. Ook moet er rekening mee worden gehouden dat precies op deze plaats de druk op het projectiel het grootst was en de staven er door gebruik van de vuurmond het diepst werden ingedrukt. Tenslotte moest er speling blijven tussen de wand en het projectiel en liever dan het risico te lopen dat een projectiel in de loop zou blijven steken, werden voor een vuurmond projectielen met een iets kleinere diameter gekozen. De houten prop op de kruitkamer maakte immers ook een perfecte afsluiting van de ruimte achter het projectiel niet meer nodig. Dit alles brengt ons tot het besluit dat de diameter van het projectiel voor de Dulle Griet tussen 56 en 59,5 cm lag. Aangenomen dat voor een zwaar belegeringstuig als de Dulle Griet, toch stenen met de grootste dichtheid zouden zijn gebruikt, met een gemiddelde van 2,7 g/cm³, dan nog schommelde het gewicht van deze projectielen maximaal slechts tussen de 248 en de 298 kg¹⁴².

Om zich beter te kunnen inleven in de middeleeuwse problematiek van de buskruitartillerie, is het nuttig ook even stil te staan bij de nadelen van de stenen projectielen. De moeilijke¹⁴³ en trage vervaardiging van vooral de zwaardere projectielen¹⁴⁴, bracht de bevoorrading vaak in die mate in het gedrang,

¹³⁸ Geologische lagen van het Onder Karboon of Dinantiaan.

¹³⁹ Geologische lagen van het Boven Eoceen.

¹⁴⁰ In tegenstelling tot vroeger, selecteert men immers vandaag wel de gesteenten met de grootste dichtheden.

¹⁴¹ SCHMIDTCHEN V., op. cit., p. 12 en 33.

¹⁴² Rapport van prof. J.C. HARDY, leerstoel Bouwkunde, Koninklijke Militaire School, van 10.09.1998.

¹⁴³ In de rekeningen van Jan Zonder Vrees van de «siège que presentement est de par Monsieur le duc de Bourgogne devant le chastel deVallexon» in 1409 staat te lezen: "Dix-huit maçons furent continuellement employés pour taillier, effaitier et affloer les pierres des bombardes, canons et engins, amenées des carrières voisines et qui n'étaient seulement qu'ébauchées en billes longues, les diminuer et battre à l'allée bien et nettement, affin que au partir desdites bombardes, elles ne les rompissent. Et en ont affaitié depuis le 2 octobre au 2 janvier, 1.600 pierres..." A.D.CdO., B 11877.

¹⁴⁴ Gemiddeld een halve dag werk. GAIER C., L'Industrie et le Commerce ..., op.cit., p. 289. Om het projectiel te maken, dat vandaag bij de vuurmond werd neergelegd, waren dertig werkuren nodig. De Doornikse steen is afkomstig uit de steengroeve van Vaulx (Doornik). Het projectiel is vervaardigd uit een stenen plaat van 250 cm x 125 cm x 35 cm, waaruit twee blokken van 58 cm x 58 cm x 29 cm werden gezaagd. Deze twee blokken zijn daarna onderling verlijmd en hieruit is dan het projectiel gehouwen. Rapport Modern Renovation Technics, juni 1999. Uiteraard is deze gevolgde methode volledig tegengesteld aan de middeleeuwse denk- en werkwijze.

dat deze een verklaring zou kunnen zijn voor de lage vuurfrequentie van de belegeringsbombarden, eerder dan dat deze zou toe te schrijven zijn aan de technische onvolkomenheden van die stukken¹⁴⁵. De betrekkelijke broosheid van steen bracht mee dat de meeste stukken wel houten constructies en gebouwen binnenin (parabolisch vuur)¹⁴⁶ konden beschadigen, maar enkel de zeer grote kalibers (boven de 40 cm) iets tegen de vestingmuren zelf konden uitrichten¹⁴⁷. Een derde nadeel was het grote volume van stenen projectielen ten overstaan van hun relatief klein gewicht, wat meteen de noodzaak van de bijzonder grote kalibers bij de steenbussen verklaart en de verdwijning ervan wanneer de gietijzeren projectielen hun intrede deden. Niettemin werden stenen projectielen nog tot het einde van de 17e eeuw gebruikt¹⁴⁸, voornamelijk omwille van hun relatief lage productieprijs. Hun lage snelheid bij impact, maakte hen ook geducht bij het zeegevecht¹⁴⁹.

¹⁴⁵ BRAGARD P., Un exemple de la transformation de la poliorétique au XVe siècle: le premier siège à canon à Namur (1488), *Revue belge d'histoire militaire*, XXXI- 1/2, 06/1995, p.117-152.

¹⁴⁶ Bij het tweede beleg van Oudenaarde in 1452 richtten de Gentenaars met hun beschietingen voornamelijk schade aan bij de stadspoorten en in de stad zelf. Zo staat te lezen in het S.A.Oudenaarde, stadrekening n°3284/8 over 1451/52 fol.76r°: "Dwerc vander stede van Audenaerde ghewrocht aen de Beverporte de Berchporte aen de Baerchporte aen de torren van der stede ende in meer andere diversche plaetsen binnen der stede also wel van temmeragen cansiden ende andersins dane van node ghezyn heeft naer de ghelegentheit van den tyde die upstaende van node was te werckene naer den tyt vanden orloghen ter bewarnessen vander stede overbrocht by Joesse van den Vinre ende Jan van Quickelberghe als meesters van den wercke van desen jaere" of nog ibidem, fol.84 r°: "Willem vander Moten van zekere costen die hy ghedaen heeft aen de Steenporte die hy in pachte heeft jeghen de stede van ghespanne tichelen ende dac dat in sticken ghescoten was mids xvi s. van coreele aen Jan van Quickelberghe van al v £ xiii s.». Dit zou er kunnen op wijzen dat de Gentenaars uitsluitend met hun klassieke stedelijke artillerie hebben gevraagd (met name kalibers van 120 tot maximaal 300 mm) en dat de Dulle Griet mogelijks wel is opgesteld, maar dat er misschien geen tijd was om het stuk te laden en af te vuren, zodat Oudenaarde, voor wat de zware bombarde betreft, er met de schrik van af is gekomen.

¹⁴⁷ Het beleg van Vallexon is hier weerom een sprekend voorbeeld van: de weinige schade die de artillerie aan de muren berokkende, werd door de belegerden dadelijk weer verholpen. Pas toen de grote toren door ondermijning was ingestort, kon de eindbestorming beginnen. GARNIER J., op.cit., p.29-30.

¹⁴⁸ In Oost-Europa en bij de Turken zelfs nog tot in de 19e eeuw. FFOULKES C., The "Dardanelles" Gun at the Tower, *The Antiquaries Journal*, Vol. X, 1930.

¹⁴⁹ Door zijn grote snelheid bij impact maakte een metalen projectiel een gat in de houten scheepsrump, dat vrij snel en eenvoudig kon worden hersteld. Een stenen projectiel versplinterde de scheepswand, waardoor de schade veel groter was.

13. Evolutie van de technische infrastructuur

Bleef het probleem van de vervaardiging van vuurmonden, die deze grotere projectielen en zwaardere kruittladingen konden dragen. Vanaf het laatste kwart van de 14e eeuw werd een nieuw oventype, de eigenlijke torenvormige "hoogoven", ontwikkeld¹⁵⁰. Niet enkel door de vorm van de oven, maar ook door grote blaasbalgen, in tandem opgesteld en aangedreven door waterkracht, konden nu probleemloos temperaturen worden gehaald, die vroeger slechts in uitzonderlijk goede omstandigheden bereikt werden. Het ijzererts werd dan opgewarmd tot een punt waarop het snel "gereduceed" werd en koolstof opnam en derhalve een lager smeltpunt had¹⁵¹. Zowel het gieten als het bewerken van grote hoeveelheden ijzer werd hierdoor vereenvoudigd¹⁵². Begin 15e eeuw werd bovendien de zogeheten Waalse methode ontwikkeld. Deze splitste het productieproces in drie fasen: eerst het smelten van het ijzererts en het gieten in staven ("gueuses"), vervolgens het hersmelten en «uitblazen» van de overtollige koolstof¹⁵³ en tenslotte de vervaardiging van het afgewerkt product. Door deze opdeling van het productieproces kon de productie toenemen met minder kosten en arbeid, konden minder rijke ertsen worden gebruikt en konden ook de toepassingsmogelijkheden worden uitgebreid. Het betreft hier één der belangrijkste technologische ontwikkelingen van de Middeleeuwen. Voor het eerst was ook de vervaardiging van een product afhankelijk van een permanente of semi-permanente infrastructuur, dit wil zeggen afhankelijk van energiebronnen, zoals hout (voor warmte) en water (voor drijfkracht)¹⁵⁴.

¹⁵⁰ De oudste hoogoven werd in Lapphytten in Zweden uitgegraven. Deze moet reeds vóór 1350 in werking zijn geweest. Omstreeks 1400 waren er ook hoogovens in Styria (Oostenrijk), de Rijnvallei en de Maasvallei in België. GIES F.& J., *Cathedral, Forge and waterwheel, Technology and Invention in the Middle Ages*, New York, 1994, p. 201. Toch zouden er omstreeks 1350 reeds hoogovens in het Naamse hebben bestaan. GILLARD A., *L'industrie du fer dans les localités du comté de Namur et de l'Entre-Sambre-et-Meuse de 1345 à 1600*, Bruxelles, 1971, p.54. Volgens RENN D. zou de buskruitartillerie zich pas rond 1380 in Engeland hebben verbreid. Colloquium over middeleeuwse militaire geschiedenis van Valenciennes in 06.1995.

¹⁵¹ Voor dit "ruwijzer" ligt het smeltpunt op circa 1100 C° in plaats van op 1530 C° voor zuiver ijzer. Het smeltpunt voor ijzererts ligt echter nog hoger. Prof. J.C. HARDY.

¹⁵² GIES F.&J., op.cit., p.202.

¹⁵³ Als het koolstofgehalte hoger ligt dan 0,8%, wordt het materiaal immers te broos, als het wordt aangewend zonder warmtebehandeling bv. plotse onderdompeling in koud water. Prof. J.C. HARDY, Leerstoel Bouwkunde, Koninklijke Militaire School

¹⁵⁴ GAIER C., *L'Industrie et le Commerce...*, op.cit. p.273.

14. Ontwikkelingsgeschiedenis van de zware vuurmonden

Hoewel een chronologie van de genese van de grotere vuurmonden steeds fragmentarisch zal blijven, is er toch weinig discussie omtrent de aanvangsdatum van deze evolutie. Maar door de verwarring inzake de naamgeving in de eigentijdse bronnen en niet het minst door de overdrijvingen van kroniekschrijvers, die voor de technisch-militaire aspecten slechts over tweedehandse informatie beschikten¹⁵⁵, zou men kunnen besluiten tot een vrij snelle evolutie naar de zeer grote kalibers. Ook hier is echter voorzichtigheid geboden: deze nieuwe generatie vuurmonden was in de ogen van de tijdgenoten inderdaad veel groter dan diegene vóór 1374, maar bleef toch nog zeer bescheiden ten overstaan van latere bombarden als de Dulle Griet en de Mons Meg. Nog in de 15e eeuw vermelden Bourgondische bronnen zogeheten «gros canons» of «grosses veuglaires», die bij nader toezien met een buskruitlading van 8 pond en een projectiel van 20 pond geladen werden¹⁵⁶!

In die ontwikkelingsgeschiedenis van de bombarden menen wij drie fasen te kunnen onderscheiden. Als eerste gaf de Franse koning Karel V vanaf 1374 opdracht tot het bouwen van «certains gros canons getans pieres», waarmee vestingen konden worden bestookt. Bij zo'n bestelling in Caen in 1375, werden meer details vermeld omtrent de indrukwekkende infrastructuur en het personeel die hierbij nodig waren¹⁵⁷. Maar voor de vervaardiging van dit smeedijzeren «grand canon» bleken uiteindelijk minder dan 1300 kg grondstoffen te zijn aangewend. De werkzaamheden namen ongeveer zes weken in beslag en waren tegen kijklustigen afgeschermd: het gaat hier immers om de vervaardiging van nieuwe wapens in volle Honderdjarige Oorlog. Niettemin werden van dan af op diverse plaatsen (Mons en Dinant¹⁵⁸, Frankfurt am Main en Augsburg¹⁵⁹) pogingen ondernomen om die grote bussen in smeedijzer te maken of in brons te gieten. Belangrijke inspanningen op dit vlak kwamen echter van de Bourgondische hertog Filips de Stoute, die in 1376 in

¹⁵⁵ Meer bepaald de Henegouwse Jean Froissart, die bv. ook over «beffrois» of «échafauds» (stormtorens) spreekt, waarin 600 man konden plaatsnemen, terwijl we in de documentaire bronnen hiervan niet het minste spoor vinden. BEYAERT M., op.cit.

¹⁵⁶ A.D.CdO., B 11866 fol. 8v°. Op basis van deze archieven maakte GARNIER J., op.cit. p. 266-267, een schematische indeling van de vuurmonden en kwam tot de vaststelling dat bv. met het begrip «canon» vuurmonden werden aangeduid, waarvan de lengte varieerde van 1 tot 9 voet, het gewicht van 30 tot 4000 pond, het gewicht van hun stenen projectiel van 3 tot 30 pond en de diameter van deze projectielen van 3 tot 8 duim.

¹⁵⁷ Waaronder drie vuren, twee blaasbalgen, zes watertroggen en een voorhamer van 12 kg. In totaal zijn er vier meesters en acht gezellen actief. RITTER K., *Aufbau und Herstellung der Schmiedeeisernen Steinbüchsen des Mittelalters*, *Technische Mitteilungen Krupp*, Heft 5, september 1938, p. 113-127 en 129-140.

¹⁵⁸ GAIER C., *L'Industrie et le Commerce...*, op.cit. p. 288.

¹⁵⁹ RITTER K., op.cit., p.114.

DULLE GRIET BOMBARDE

Châlons-sur-Saône een speciale smidse¹⁶⁰ voor zware steenbussen liet inrichten¹⁶¹. De onderneming kwam onder leiding van de twee geschutsmeesters, Jacques en Rolant uit Mallorca en van Jaquet, een Parijse slotenmaker. Zij ontvingen een loon, terwijl de hertogelijke rentmeester zorgde voor de levering van de grondstoffen. Om de bestelde vuurmonden sneller te kunnen afwerken en dadelijk te kunnen inzetten, liet de hertog in de zomer van 1377 een tweede smidse inrichten in dezelfde stad en het personeelsbestand opvoeren. Gedurende drie maanden in de winter¹⁶² van 1377-1378 vervaardigde dit team ook de eerste zeer grote vuurmond, die projectielen van 450 pond¹⁶³ kon afvuren. Het stuk barstte echter bij de eerste test. Voor de herstelling waren nog eens circa 500 kg ijzer nodig¹⁶⁴. Maar deze en enkele andere uitsonderingen niet te na gesproken, bleef het kaliber van de bombarden, die in deze eerste fase werden vervaardigd, eerder bescheiden. Zo waren voor het vervoer van de eerste zes vuurmonden, die in Châlons waren vervaardigd, «slechts» 13 begeleiders en 21 paarden nodig.

In de ontwikkeling van de belegeringsartillerie begon met Jan zonder Vrees vanaf 1404 een tweede fase, die men ook voor de rest van Europa tot circa het einde van het eerste kwart van die eeuw zou kunnen doortrekken en die dan samenvalt met de evolutie van de bereidingsmethode van het buskruit. In deze tweede periode bouwde de Bourgondische hertog in Dijon een volwaardig artilleriepark uit. Filips de Goede liet dit naar een meer discrete plaats in de stad overbrengen, om het tegen nieuwsgierige blikken te beschermen. Het Bourgondische geschut werd voortaan door een «*maître d'artillerie*» beheerd. Vuurmonden en munitie werden ook «*uitgeleend*» aan bevriende vestingen of krijgsheren¹⁶⁵. Zowel de steden als de regionale vorsten beschikten van dan af over steeds meer en zwaardere stukken in brons en smeedijzer. Zo goot Georg Endorfer in 1404 de "Katharina"-bombarde, met een kaliber van

---

¹⁶⁰ In de rekening over 1376-1377 wordt uitgelegd hoe deze onder meer is uitgerust met "traitealx sur quoi les sofflez (blaasbalgen) de la forge desdiz canons sont assis" en met "une bicorne de fer (aambeeld) sur quoi lon forge les poz desdiz canons". Om een affuit te maken was "ung gros plot de bois" nodig. A.D.CdO., B 3577.

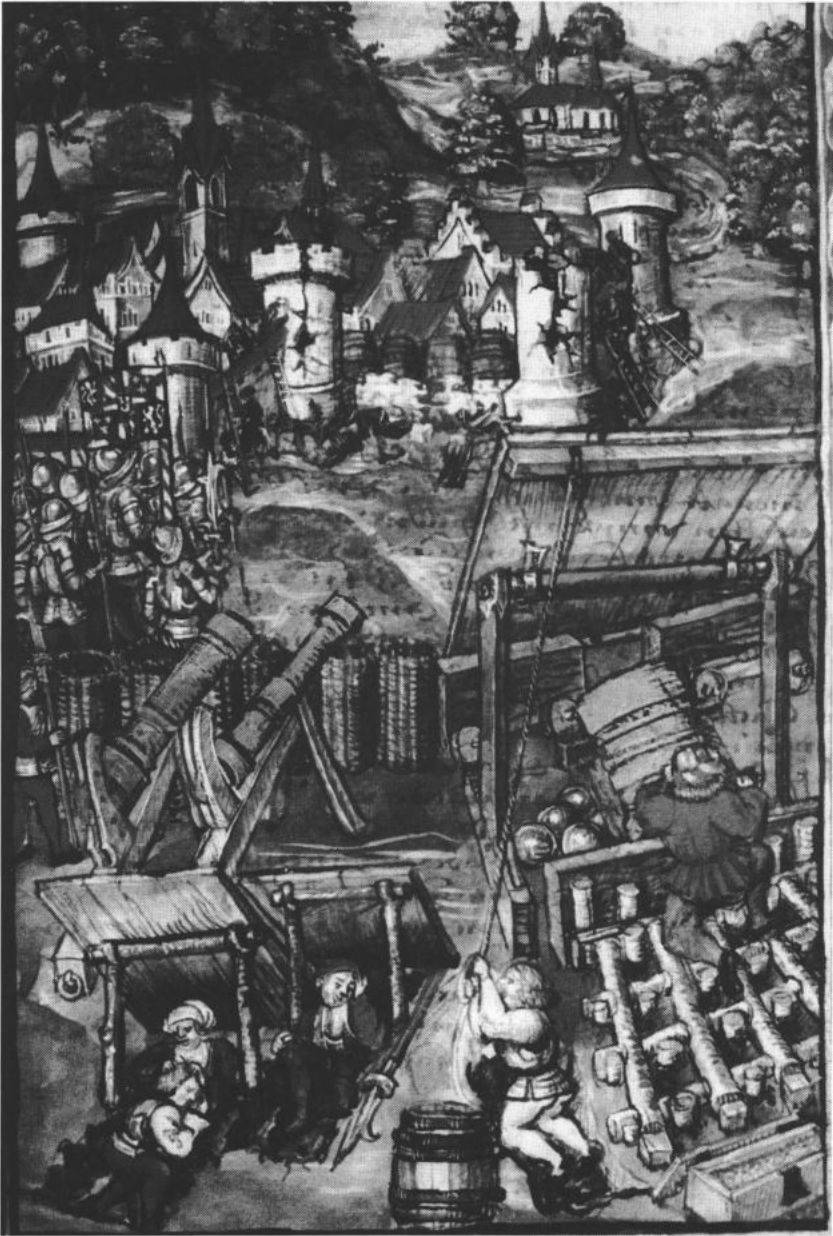
¹⁶¹ Hij zou hiermee zijn toekomstige onderdanen, de Vlamingen, hebben willen overklassen, van wie hij de macht inzake buskruitartillerie kende. GARNIER J., op.cit. p. 8.

¹⁶² "Pour cause des jours qui estoient briefs". A.D.CdO., B.1452.

¹⁶³ Hetzij circa 220 kg. Dit zou overeenstemmen met het kaliber van het projectiel, dat de bombarde van "53 pouces de bec" kon afvuren, die volgens kroniekschrijver Jean Froissart door de Gentenaars bij het eerste beleg van Oudenaarde in 1382 zou zijn gebruikt. HENRARD, P., Documents les plus anciens sur l'emploi des canons et des armes à feu dans les Pays-Bas, *Fédér. Arch. de Belgique, Congrès de Bruges*, 1887, t. 3, 218 p.

¹⁶⁴ A.D.CdO., B 3580.

¹⁶⁵ GARNIER J., op.cit. p.35.

Het beleg van Nancy. Merk op hoe de terugslag van de zware vuurmond volledig wordt afgeremd. Miniatuur fol.CXII of p.227 (nieuwe nummering) uit de Kroniek van Luzern van Diebold Schilling. Die Luzerner Chronik des Diebold Schilling, 1513. Eine wissenschaftlich bearbeitete Faksimile- Ausgabe, Kunstkreis Faksimile Verlag AG, Luzern, 1977.

DULLE GRIET BOMBARDE

390 mm en een gewicht van 4597 kg¹⁶⁶. In 1408 bezat Namen “la grande roige bombarde”, van 330 mm en meer dan 4 ton¹⁶⁷. Drie jaar later kocht Mechelen een vuurmond van zo’n 3156 kg¹⁶⁸, terwijl de smeedijzeren Faule Metze-bombarde, die toen in Brunswijk werd gebouwd, zelfs 9 ton woog¹⁶⁹. Eerder verwezen we ook reeds naar het monsterstuk van 35 ton¹⁷⁰, dat Pasquier den Kick, in 1411 voor Antoon van Brabant vervaardigde. Het jaar nadien liet Jean zonder Vrees in Auxonne twee bronzen bombarden gieten, de “Prusse” en de “Auxonne”; deze laatste had een gewicht van circa 7800 kg¹⁷¹. Bij al hun belegeringen (b.v. Maastricht 1407-1408, Vellexon 1409, Rougemont en Ham 1411, Bourges 1412, Arras 1414, Montlhéry, Corbeil en Nogent-le-Roi 1417, Parijs 1417-18, Roze 1419, Saint-Riquier 1421 enz.) zetten Jan zonder Vrees en Filips de Goede bombardes in. Tussen 1410 en 1420 vermelden de hertogelijke rekeningen niet minder dan 26 bombarden, 5 «gran» of «gros bombards» en 6 «gran» of «gros canons»¹⁷². Hiervoor trokken zij indrukwekkende middelen uit. Zo werd b.v. de grote bombarde, die barstte bij het beleg van het kasteel van Vellexon in 1409, in drie weken tijd “hersmolten” tot een nieuwe zware vuurmond. Vijf gieters werden er bijgegaan door 128 handarbeiders uit vier steden (Besançon, Auxonne, Dijon en Seurre), waarvan er 56 de «quatorze paires de sofflez» (blaasbalgen) bedienden¹⁷³. Tweehonderd personen werden ingezet om de nieuwe vuurmond uit de gietput te trekken. Nog tijdens het beleg van Vellexon, kocht de hertog een grote ijzeren bombarde, die stenen tussen de 750 en 850 pond kon afschieten. Voor het vervoer van de 7700¹⁷⁴ wegende vuurmond, waren maar liefst 25 begeleiders, 32 ossen en 31 paarden nodig, die slechts één mijl per dag vorderden. Dat het hier om een uitzonderlijk stuk ging, wordt bewezen door het feit dat de bevelhebber van het beleg de bombarde eerst liet testen, omdat hij

---

¹⁶⁶ Die zich nu op het binnenhof van het artilleriemuseum in Parijs bevindt. FELDDHAUS F.M., *Die Technik. Ein Lexikon der Vorzeit, der Geschichtlichen Zeit und der Naturvölker*, R. Löwit, Wiesbaden, 1914, kolom 407.

¹⁶⁷ Deze werd door Jan zonder Vrees bij het beleg van Saint-Riquier ingezet. BRAGARD P., op.cit., p. 130

¹⁶⁸ HENRARD P., *Histoire de l'artillerie...*, op. cit., p. 45.

¹⁶⁹ ESSENWEIN A., op. cit. p.20 en T'SAS, op.cit. p.47. “Faule Metze” betekent “Luie dienstmeid”. Zie ook: RATHGEN B., *Die Faule Grete*, Sonderabdruck aus dem Elbinger Jahrbuch, Heft 4, 1924.

¹⁷⁰ GAIER C., *L'Industrie et le Commerce...*, op.cit. p.135. Dit cijfer ligt echter zo ver boven het gewicht van elk ander denkbaar stuk van dat ogenblik en van de volgende eeuwen, dat het met de grootste omzichtheid moet behandeld worden en dient beschouwd te worden als hoogst uitzonderlijk. Bovendien stelt de behandeling van een dergelijke vuurmond haast onoverkomelijke logistieke problemen.

¹⁷¹ A.D.CdO., B 1567, rekening over 1411-12.

¹⁷² DE VRIES K., op.cit. p. 291.

¹⁷³ A.D.CdO., B.11878.

¹⁷⁴ GARNIER J., op. cit. p.27. Hij zegt echter niet of het hier over ponden of kilogram gaat.

niet geloofde dat ze zo zware stenen kon afschieten¹⁷⁵. De "Cambray"¹⁷⁶ moest door 15, de «Namur»¹⁷⁷ door 20 en de "Griete"-bombarde moest door 24 paarden getrokken worden. Voor deze laatste, die bij het beleg van Mailly-le-Chatel in mei 1427 werd ingezet, trokken 5 paarden karren geladen met 8 projectielen van elk 400 pond. Nog eens 19 voerlui met 53 paarden, waren toen nodig om buskruit, stenen, vogelaars, houwelen, schilden, enz. aan te brengen. Schrijnwerkers moesten "deux grands tappeculs"¹⁷⁸ en "41 douzaines de tampons pour les bombardes et canons", vervaardigen¹⁷⁹. Deze omvangrijke logistieke omkadering en de geldsommen, die ervoor werden uitgetrokken, steken schril af tegen de schamele middelen die b.v. de Gentenaars 25 jaar later voor het vervoer van hun geschut voor het beleg van Oudenaarde inzetten¹⁸⁰.

Hoewel de evolutie lijkt door te lopen, kan deze tweede fase in de ontwikkeling van de bombarde ons inziens toch afgescheiden worden van een derde vanaf circa 1429, waarin het maximale gewicht van deze vuurmonden opnieuw ongeveer verdubbelde en zowel de techniek van de vervaardiging als de inzet ervan minder problemen stelde¹⁸¹. Vroegere pogingen om nog zwaardere stukken te maken, waren immers vaak mislukt. De Pagny-bombarde, die zagezegd projectielen tot 950 pond kon afschieten en die Jan zonder Vrees ook tegen Vellexon in 1409 wou gebruiken, sprong stuk bij de eerste proef¹⁸². Hetzelfde gebeurde nog in het begin van de jaren twintig met een in Binche vervaardigde bombarde van circa 10.000 pond, die via de Engelse koning Hendrik VI, bij Filips de Goede terecht kwam. Deze laatste nam de belangstelling van zijn vader voor de artillerie over. Daar zijn gebieden te uitgestrekt waren geworden, stelde hij nu overal «controleurs» van de artillerie aan. Vanaf de Gentse opstand zat de «maître d'artillerie» steeds in de oorlogsraad van de

---

¹⁷⁵ "Voyage fait par Jean le cononnier et son valet à Aubonne avec de la poudre pour essayer ladite bombarde des quatre cops. Pour ce qu'il sembloit à Jacques de Courtiambles et aux gens du conseil, que ladite bombarde ne pouvait geter pierre tant pesant". GARNIER J., op.cit. p. 27. Deze vier testschoten waren echter gebruikelijk bij het verwerven van een vuurmond. Zo werd ook de bronzen Dijonbombarde hieraan onderworpen: "laquelle mondit seigneur le duc fera mener à ses dépens devant ladite forteresse de Valexon et illec essayer par ses canonniers quatre cops, c'est assavoir deux cops à ses frais et despens et deux cops à ceux desdiz ouvriers et tout aux périlz et charges d'iceulx. A.D.CdO., B.11878.

¹⁷⁶ GARNIER J., op.cit. p.90.

¹⁷⁷ Ingezet bij het beleg van Saint-Riquier. Rekening over 1420-1421, A.D.CdO., B 1612

¹⁷⁸ Stootbalken achteraan de vuurmond om de terugslag op te vangen.

¹⁷⁹ Rekening van Mahieu Regnaut over 1426-1427. A.D.CdO., B 1635.

¹⁸⁰ FRIS V., Bewijsstukken betreffende den Opstand van Gent tegen Philips den Goede 1451-54, Gent, 1914.

¹⁸¹ Deze periode valt ook samen met de derde fase van de Honderdjarige Oorlog: 1429-1453.

¹⁸² GARNIER J., op.cit. p.22.

DULLE GRIET BOMBARDE

hertog en had hij de leiding zowel van het vuurmondenpark, als van de gehele logistiek van het hertogelijke leger¹⁸³. De hertog oefende druk uit op minstens drie producenten om voortaan enkel nog voor hem te werken. Verscheidene malen schonk hij grote vuurmonden aan buitenlandse vorsten en promoveerde aldus de industrie van onze gewesten¹⁸⁴.

Onder de talloze zware kalibers, die vanaf de jaren dertig zowat overal in Europa en in het Ottomaanse Rijk werden vervaardigd, gaat de aandacht vooral naar die stukken, die vergelijkbaar zijn met de Dulle Griet inzake de problematiek van financiering, infrastructuur, vervaardiging, vervoer en praktisch gebruik. Naast heel wat naamloze stukken, vermelden de geschreven bronnen b.v. de "Bourgoingne"-, de "Bergière"-, de "Luxembourg", de "Nuss"-bombarden, de "Steyr"- en de "Rhodos"- mortierbombarden, de Michelletes, het Baselkanon, de Mons Meg, de "Holle Griet" van Diest, de "Spantole" van Thuin¹⁸⁵, de Katerikartouwe¹⁸⁶ en het Dardanellenkanon.

15. De "Griete" van 1431

Vanaf 1431 verwijzen de Bourgondische rekeningen herhaaldelijk naar een grote ijzeren vuurmond, die "Griete" wordt genoemd. Zo staat in het inventaris¹⁸⁷ van de artillerie van de hertog van 13 maart 1431, opgemaakt in aanwezigheid van Jean de Rochefort, meester van de artillerie en Germain de Givry, "escuier, nagaires maistre de ladite artillerie": "Une bombarde de fer nomme Griete portant 400 livres de pierre saine et entière"¹⁸⁸. Ditzelfde inventaris vermeldt ook "Item ung gros charriot de bombarde garni et ferré de tout ce qui lui appartient" en "Item ung treneaul de bois garni de la ferraille qui lui appartient à tresner bombarde" "Item environ cent vingt pierres que grosses que petites dont il y a 12 pour Griette et 26 pour Perusse¹⁸⁹ et deux autres plus grosses pierres et le demeurant pour veuglaires tant grosses que petites".

In een rekening van 19 juli 1433 getuigde Jean de Rochefort, meester van de hertogelijke artillerie, van de aankoop van 10.000 pond buskruit bij F.

¹⁸³ HENRARD P., *Histoire de l'artillerie...*, op.cit., p. 62.

¹⁸⁴ Zo schonk hij verschillende vuurmonden aan zijn schoonvader, de Portugese vorst en aan zijn koninklijke bondgenoot, James II van Schotland. GAIER C., *L'Industrie et le Commerce ...*, op.cit., p.171.

¹⁸⁵ T'SAS F., op. cit., p. 43-47.

¹⁸⁶ AWTY B.G., *The Arcana Family of Cesena as Gunfounders and Military Engineers*, Read at Science Museum, London, 13.01.1988, p. 67-68.

¹⁸⁷ Het gaat hier wel om een inventaris van bestaande stukken, dit is geen bewijs van aanmaak van het stuk op dat ogenblik. Of was dit nieuwe kolossale oorlogstuig militair zo geheim, dat in de rekeningen geen details over de vervaardiging bekend gemaakt werden?

¹⁸⁸ Rekening van Mahieu Regnaut, «receveur général de Bourgogne» over 1432-1433, A.D.CdO., B 1651. GARNIER J., op.cit. p.72-74.

¹⁸⁹ Of "Prusse", een andere grote bombarde van de hertog.

Pastoureau, "marchand à Paris au prix de 25fr le cent" en van een belangrijke hoeveelheid projectielen: "Payé à Michel Jarrot et J. Jangleerre, maçons, la somme de 37fr. pour la facon de 33 pierres pour la bombarde de Prusse, 32 pour celle de Griete à 4 gros piece, 50 pierres de gros wiglaire à 1 g. 1/2 piece et 90 pierres pour plus petiz wiglaire"¹⁹⁰.

Bij de aankomst van de hertog in Gent, ter voorbereiding van de expeditie tegen Calais in 1436, werd een zware vuurmond "in den ham tsentbaefs" getest. Liet de hertog die vuurmond in Gent testen om zodanige indruk te maken op het stadsbestuur, dat dit laatste - en via haar ook de andere leden van Vlaanderen - voluit zouden deelnemen aan de expeditie tegen dit Engels bolwerk? "Janne Cambier", de grote wapenleverancier van de hertog¹⁹¹, die in 1449 de Mons Meg bouwde, was toen ook (niet toevallig?) In de stad. Of was het omgekeerd en wou de stad met haar machtsvertoon indruk maken op de hertog¹⁹²? Dat het hier om een test met een grote vuurmond ging, werd bewezen door enkele details uit de rekening: een trompetter werd rondgestuurd om de bevolking te waarschuwen¹⁹³; het schild, waarmee de kanonnier zich beschermde, werd bij de ontsteking verbrand¹⁹⁴! Toch is er bij de expe-

¹⁹⁰ A.D.CdO., B.1651 over 1432-33.

¹⁹¹ Die voor de expeditie naar Calais trouwens heel wat materiaal aan de hertog leverde: »Cy après sensuivent les parties que ledit Jehan Cambier doit encore de reste à mondit seigneur le duc, de son marchié qu'il fist et a fait des artilleries qu'il lui devoit livrer pour la guerre de Calais» A.D.CdO., B.11866 fol.118v°-121r°. Hij was de belangrijkste handelaar in vuurmonden en in "artilleries" van de Nederlanden onder Filips de Goede en waarschijnlijk van de volledige 15e eeuw. Hij kon onmogelijk alles hebben vervaardigd, wat hij heeft verkocht en moet derhalve vaak op andere vaklui beroep hebben gedaan. GAIER, C., *The Origin of Mons Meg*, op.cit., p.426. In de periode waarin vermoedelijk de Dulle Griet werd gebouwd, woonde hij in Brugge. Hij overleed in Mons waarschijnlijk in 1472.

¹⁹² Toch is dit weinig waarschijnlijk. Dat de kosten van deze test niet in de hertogelijke, maar in de stadsrekeningen zijn opgenomen, sluit immers niet uit dat de hertog toch de initiatiefnemer zou zijn geweest. De aanwezigheid van Jean Cambier kan toevallig zijn, daar hij vaak allerlei wapentuig aan de stad Gent leverde. BOONE M., *Geld en macht: de Gentse stadsfinanciën en de Bourgondische staatsvorming (1384-1453)*, Verhandelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudeheidkunde van Gent, XV, Gent 1990, p.75, wijst er ook op dat Gent zijn bestellingen van artilleriemateriaal toen eerder buiten de stad plaatste en dat haar eigen oorlogsindustrie derhalve blijkbaar niet veel voorstelde. In dit verband herhalen wij onze overtuiging dat de bouw van zulk groot wapentuig de financiële mogelijkheden van de stad ver te boven ging.

¹⁹³ «Item betaelt Gheselbrecht Latten van dat hy omme reed metten trompette omme de goede lieden te kennene te ghevenne dat men de bussen scieten soude xii gr.». S.A. G. Reeks 400 n°15, rekening over 1435-1436, fol. 36r°

¹⁹⁴ "Item den coninc van den kindren van zynen schilde te reparerene die verberrende metten buspoedere doemen de bussen proufde v s. gr." S.A.Gent, Reeks 400/15, rekening over 1435/36, fol.36r°.

DULLE GRIET BOMBARDE

ditie naar Calais, behalve voor de "Bourgogne"¹⁹⁵, nergens sprake van een uitzonderlijk grote vuurmond, die vanuit het Gentse hetzij door de hertog, hetzij door de Gentenaars zou zijn meegenomen¹⁹⁶. Lieten de Gentenaars de hertog bij het beleg in de steek omdat niet alleen de beloofde omsingeling van Calais vanuit de zee mislukt was, maar ook omdat hij zijn nieuwe zware artillerie (Dulle Griet) niet inzette en hen de kastanjes uit het vuur liet halen ?

In een inventaris van de artillerie van de hertog in zijn arsenaal in de "rue de la Charbonnerie" te Dijon uit 1442, is er sprake van "une chambre de fer servant à la Bombarde nommée Griette"¹⁹⁷.

Hebben al deze vermeldingen betrekking op éénzelfde zware vuurmond? Hebben ze betrekking op de Dulle Griet, de grote smeedijzeren vuurmond van de hertog, waarop zijn nieuw (sinds 1430) wapenschild werd aangebracht ? Als dat zo is, wat dan te doen met de passus uit de inventaris van 1442, waarbij er blijkbaar een afzonderlijke kruitkamer voor de Dulle Griet voorhanden was¹⁹⁸?

16. Problemen bij het gebruik van zware vuurmonden

Na 1453 begonnen de nadelen van de bombarden zwaar door te wegen. Deze vuurmonden waren immers bijzonder duur, moeilijk te vervaardigen, te vervoeren en op te stellen; ze vereisten veel begeleidings- en bedieningspersoneel, grote hoeveelheden buskruit¹⁹⁹, speciale projectielen. De risico's voor het eigen personeel bij vervaardiging, vervoer en gebruik waren beduidend groter dan bij andere vuurmonden. In tegenstelling tot de bronzen stukken, was het basismateriaal van de smeedijzeren bombarden moeilijk recycleerbaar. De tactische overwegingen gaven echter de doorslag: behalve bij bele-

---

¹⁹⁵ Deze bombarde zou speciaal voor het beleg vanuit Bourgondië naar St-Omer zijn overgebracht. SOMME, M., op.cit.

¹⁹⁶ DE BARENTE M., *Histoire des ducs de Bourgogne de la maison de Valois 1364-1477*, 8 tomes, Bruxelles, 1839, tome vi, p.103-113 en FRIS V., *Documents gantois concernant la levée du siège de Calais en 1436*, Bruxelles, 1904.

¹⁹⁷ A.D.CdO., B 11866, fol. 80r°.

¹⁹⁸ Terwijl het technische onderzoek precies uitwees dat de kruitkamer van de Dulle Griet na de vervaardiging niet meer afneembaar was. Of werd de kruitkamer toch beschadigd en werd de verbinding tussen loop en kruitkamer opnieuw «losgemaakt», werd er een nieuwe kruitkamer aan de loop bevestigd en de verbinding hersteld ? Is de diepe groef tussen de 18e en de 19e hoepel het bewijs van een «amateuristische» herstelling van deze verbinding en de reden waarom de vuurmond van dan af misschien niet meer werd gebruikt ?

¹⁹⁹ Dit zijn grote hoeveelheden in vergelijking tot de kleinere vuurmonden, maar klein ten overstaan van het projectielgewicht. Met een paar voorbeelden uit het werk van J.GARNIER toont SOMME M., op.cit. aan dat bij bombardes een buskruitmassa werd gebruikt, die maximaal slechts 20% van het projectielgewicht bedroeg. Volgens HENRARD P., *Histoire de l'artillerie...*, op.cit., p.189, bedroeg dit zelfs maar 1/9 van het projectielgewicht.

geringen waren de bombarden weinig bruikbaar omwille van hun gebrek aan beweeglijkheid. Daardoor waren zij ook een gemakkelijk doelwit voor tegenbatterijvuur met lichtere en mobieler stukken vanuit een belegerde stelling. Bij een ontzetting of een tegenaanval dienden ze steevast te worden achtergelaten²⁰⁰, bij snelle operaties konden zij niet worden ingezet. Behalve in het Ottomaanse Rijk, begon hun aantal van dan af te minderen, om tegen het einde van de regering van Karel de Stoute in onze gewesten virtueel te verdwijnen. In West-Europa werden de bombarden vervangen door een groter aantal kleinere en dus mobieler vuurmonden²⁰¹, die met hun krachtiger kruit en hun gietijzeren projectielen de vestingen konden teisteren.

Daar de problemen inzake hun volume en gewicht mede hun verdwijning hebben veroorzaakt, gaan we even nader in op de vervoers- en gebruiksproblemen van de zware bombarden²⁰². In tegenstelling tot de vroegere werptuigen, konden de vuurmonden bij een beleg niet ter plaatse worden vervaardigd en moesten derhalve vervoerd worden. Door het erbarmelijke wegnemen van die tijd, was dit veel moeilijker en trager te land dan te water²⁰³. Daarom was de colonne te land niet enkel door beveiligingstroepen (b.v. boogschutters) vergezeld²⁰⁴, maar ook door pioniers²⁰⁵, die belast waren met het bereiden van de route. Zij verbreedden de weg, ruimden hindernissen op, zoals rotsen,

---

²⁰⁰ Zie bv. bij de twee belegeringen van Oudenaarde (1382 en 1452) door de Gentenaars.

²⁰¹ Zo liet Filips de Goede in 1466 een grote bronzen bombarde, die in zijn arsenaal van Dijon in de weg stond, tot serpentijnen hersmelten. Twaalf jaar later werd de bombarde van Bresse, die destijds met 50 ossen van Bourg naar Mâcon was versleurd, omgesmolten tot 5 kanonnen, die Charles d'Amboise gebruikte om de twee Bourgondiën te heroveren. GARNIER J., op.cit. p.243.

²⁰² Bij het overbrengen van de Dulle Griet naar de loods in 1999, kwamen deze problemen opnieuw duidelijk naar voren : zowel het optillen als het transport via een geschikt parcours moesten zorgvuldig worden gepland.

²⁰³ Nog in de Moderne Tijden volgden de legers met hun artilleriestukken steeds bepaalde verkeersassen, langs de waterwegen. PARKER G., *The Military Revolution, Military innovation and the rise of the West, 1500-1800*, Cambridge, 1988. Deze vaststelling kan ook verstrekkende strategische gevolgen hebben gehad, in het licht waarvan de militaire geschiedenis van bepaalde gewesten moet herbekeken worden.

²⁰⁴ «...afin que encores il envoyast le landemain bien matin des archers pour la conduite d'icelle bombarde, pour ce que les ennemis estans en grant nombre à Pierre Perthus, tenoient sur ladite bombarde...». A. D.CdO., rekening B 11868 over 1433.

²⁰⁵ Pas met de ordonnanties van 1536 en 1544 legde Keizer Karel hun organisatie vast. ROOSENS B., De keizerlijke artillerie op het einde van de regering van Karel V, *Belgisch Tijdschrift voor Militaire Geschiedenis*, XXIII-2, juni 1979, p. 117-136.

DULLE GRIET BOMBARDE

struiken en bomen²⁰⁶, verstevigden bruggen²⁰⁷, maar evenzeer besloegen zij de paarden en onderhielden en herstelden de wagens en hijskranen²⁰⁸. Onder deze pioniers bevonden zich dan ook niet enkel grondwerkers en mankracht ("terraillons et manouvriers"), maar ook timmerlui, kuipers, smeden, wagen-, manden- en zadelmakers, touwslagers en hoefsmeden. De omvang van een oorlogsoperatie, waarbij een zware bombarde van het kaliber van de Dulle Griet werd ingezet, kan best geïllustreerd worden met het relaas van het transport van de bombarde «Bourgoigne»²⁰⁹. In september 1433 liet Filips de Goede de vuurmond uit het arsenaal van Dijon naar Avallon overbrengen, om bij het beleg van de stad te gebruiken. Niet de kortste weg, maar een omweg via Beaune, Arnay en Saulieu werd genomen, om te grote moeilijkheden te vermijden. Het konvooi bestond uit zes zware wagens: »C'est assavoir deux très gros charrioz pour mener sur l'un la chambre²¹⁰ de ladite bombarde, ou il y avoit 32 chevaux et sur l'autre char pour mener la chasse y avoit 34 chevaux. Item deux chars pour mener douze grosses pierres pour ladite bombarde, où il y avoit en chacun char neuf chevaulx. Item ung autre chargé de l'an-

---

²⁰⁶ "34 compagnons que ledit Jehan de Gray avoit prins audit Beaune tant pionniers, terraillons et manouvriers pour aller devant ladite bombarde et rompre roches, arbres et faire le chemin devant icelle bombarde qui autrement n'eust put passer." en "Item à Maistre Guérart canonnier, pour l'achat de deux congnées à copier arbres, hayes et buissons, pour faire le chemin devant lesdiz chariotz, 6 gros.» A.D.CdO., rekening B 11868 over 1433.

²⁰⁷ «Item qui fut païé à quatre charpentiers qui hastivement avec les trois autres charpentiers estans avec ladite bombarde, essayèrent les deux pons des deux portes dudit Beaune pour passer icelle bombarde, 4 gros". A.D.CdO., rekening B 11868 over 1433.

²⁰⁸ "Item oingt a oindre charrioz et chievres de manteaux 115 livres". In de "Estat abregié de Phelibert de Vaudrey". A.D.CdO., B11866, fol. 129 r.» Payé à Guillemain de Mantoche, maréchal, 48 fr. 11 s. pour réparation aux charriots des bombardes, savoir façon de 22 bandes de fer, 48 liens sous bande, 264 cloux par ferre, 8 frestres pour la ferrure des quatre roues d'un char neuf °. A.D.CdO., rekening B 1645 over het jaar 1429-1430.

²⁰⁹ Deze was in 1431 gegoten met het «queuvre» (koper) gerecupereerd van twee andere stukgeschoten bombardes de «Valexon» en de «Auxonne», en had normaal «15.850 livres de matière» (7758,7 kg) moeten wegen. De vuurmond had een projectiel "qui poise environ 600 livres à 16 onces pour livres" moeten afschieten. Maar daar men naast het recuperatiemateriaal geen andere grondstoffen kon vinden, werd een kleinere bombarde gemaakt ("affin quelle fut plus aisée et plus prouffitabile"), met afschroefbare kruitkamer, die "slechts" een projectiel van 400 pond kon afschieten. A.D.CdO., rekening B 1651 over het jaar 1432-1433.

²¹⁰ Die duidelijk los kon worden gemaakt van de loop; merk op dat het hier een bronzen vuurmond betreft. De verbinding met de loop kan ofwel met een schroefdraad ofwel via een grotere of kleinere diameter van het halsstuk van de kruitkamer verwezenlijkt zijn. In beide laatste gevallen werden loop en kruitkamer zo dicht mogelijk tegen elkaar geschoven en met wiggen achter de kulas vastgezet.

gin²¹¹ et autres habillemens servans à ladite bombarde, ou il y avoit huit chevaulx et le sixième char pour mener ung grand tonneau plain de cordaige pour ladite bombarde et trois caques de pouldre pour icelle bombarde où il y avoit huit chevaulx. Font pour lesdiz six charioz 100 chevaulx... Et pour mener ces six chars y avoit 24 charretiers.... et huit charretons». Onderweg moesten de uitgeputte paarden vervangen worden: "pour soulagier les autres chevaulx qui estoient trop chargiez" en "dont les six avoient esté prins audit Savigney au lieu des deux autres qui estoient demourez sur le chemin qui ne povoient plus aler devant". Andere paarden waren gekwetst door het schuren van de koorden: "des chevaulx ...qui menoient la bombarde, pour ce que les traiz les afoiloient et despecoient les costez"²¹². Ook werklui raakten gekwetst²¹³.

Voor het transport te land legde men bombarden als de Dulle Griet op een grote wagen²¹⁴, waarvan de vier wielen met ijzeren banden waren versterkt; soms waren zelfs de volledige wielassen in ijzer. Een bas-reliëf in het Gate House van het kasteel van Edinburgh, toont zo'n zwaar rolaffuit, dat voor de zustervuurmond Mons Meg zou zijn gemaakt toen ze in 1489 werd ingezet bij de belegeringen van Dumbarton en Norham Castle²¹⁵.

Met behulp van een hijskraan ("chèvre") kon de bombarde op en af zijn rolaffuit worden getakeld²¹⁶. De zware kabels werden met een windas of een

²¹¹ De hijskraan om de vuurmond van de wagen op het affuit te takelen.

²¹² A.D.CdO., B 11868.

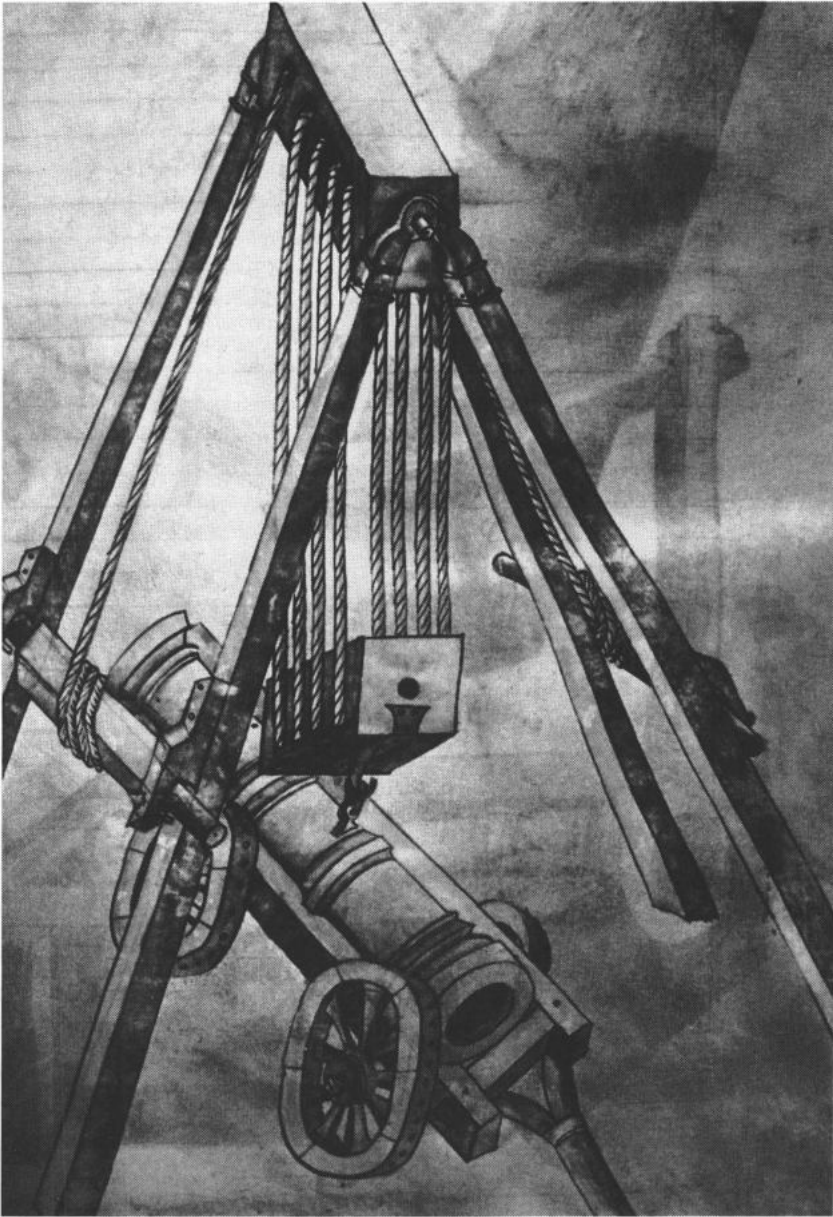
²¹³ «Item à Jehan Chapellain mareschal, valet de Guillemain de Mantoiche de Dijon, qui aloit avec ladite bombarde pour ferrer les chevaulx et faire de son mestier tout ce qu'il pourroit, lequel fut afoilé et froissé la jambe pour ce que la roe du chariot qui menoit la chasse de ladite bombarde l'estraignit très fort contre ung gros arbre en montant la montaigne d'Arnay, ainsi que lui et plusieurs autres aidoient à conduire et monter ledit chariot. Lequel J.Chapellain fut rapporté malade audit Arnay...» A.D.CdO., B 11868.

²¹⁴ "Fait aussi une grosse charete de bois pour asseoir ladite bombarde et icelle conduire et approuchier par terre contre chasteaulx et forteresses...", "gros charioz ferrez chacun à quatre rouhes". A.D.CdO., B 1567, rekening over het jaar 1411-1412.

²¹⁵ HOGG O.F.G., *Artillery: its origin, heyday and decline*; London, 1970, geeft andere data voor deze inzet van de vuurmond dan FFOULKES C., *Gun-Founders of England*, Cambridge, 1937. Men houde er ook rekening mee dat dit bas-reliëf dateert uit het eerste helft van de 16e eeuw toen de Mons Meg niet meer voor oorlogsdoel-einden werd gebruikt. De winkelhaak met ongelijke benen, die uit de mond van het stuk steekt, is ook een duidelijke verwijzing naar de nieuwe manier om het vuur te richten, zoals deze in het boek van Niccolo Tartaglia, *Nova Scientia*, beschreven werd. Het boek met deze "geheime regels" verscheen weliswaar in Venetië in 1537, maar werd opgedragen aan koning Hendrik VIII van Engeland.

²¹⁶ "...un engin de bois bien ferré et cordé pour charger sur charriot ou autrement et deschargier quand besoing sera, ladite grande et grosse bombarde (Bourgoigne)". A.D.CdO., B 1567, rekening over het jaar 1411-1412. "Un engin de bois à lever les grosses bombardes". Ibidem, B 1651. "

DULLE GRIET BOMBARDE

Plooibaar hijstoestel om een zware vuurmond op en af zijn affuit te takelen. Manuscript opgedragen aan Pandolfo Malatesta (1417-1468). Uit : BOUDET J., Histoire universelle des armées, Vol. 2: La fin du Moyen Age, L'époque classique, 1300- 1700, Robert Laffont, Paris, 1966, geen bronvermelding.

kaapstander bediend. Door het aantal (bronzen) katrollen te vermeerderen (soms vier katrollen van elk 40kg) verminderde men de nodige hijskracht. In een Italiaans manuscript, opgedragen aan Sigismundo Pandolfo Malatesta (1417-1468) en bij Leonardo da Vinci, staan prachtige tekeningen van zo'n toestel²¹⁷. Slechts weinig mensen waren nodig om het te bedienen, terwijl het ook op een vrij eenvoudige manier kon worden opgeborgen; het werd hetzij op dezelfde wagen als deze van de bombarde, hetzij op een afzonderlijke wagen vervoerd²¹⁸. De problematiek rond het optillen en vervoeren van zware vuurmonden had een blijvende invloed op de ontwikkeling van de technologie: immers alleen met behulp van goed doordachte toestellen konden deze problemen worden opgelost²¹⁹. Maar welk een zware onderneming moet het voor de Gentenaars zijn geweest om de Dulle Griet in 1452 vanop het Scheldeniveau tot op de Edelareberg²²⁰ te sleuren om er de stad Oudenaarde mee te beschieten! Maar noch in de lopende, noch in de gekende "buitengewone" uitgaven, waarin de kosten voor de oorlogsvoering voor dat jaar in de

²¹⁷ BOUDET J., *Histoire Universelle des armées, vol. 2: La fin du Moyen Age- L'époque classique, 1300-1700*, Paris, 1966. De tekening "Het Arsenal" van Leonardo da Vinci bevindt zich in de Britse koninklijke verzamelingen. Mooie afbeeldingen van kleinere hijstoestellen staan op de bas-reliëfs, die in St-Denis het praalgraf van de Franse koning Frans I sieren.

²¹⁸ GARNIER J. op.cit. p.242.

²¹⁹ GAIER C., *L'Industrie et le Commerce...*, op.cit. p.308.

²²⁰ Heuvel bij Oudenaarde van waaruit de Gentenaars de stad bestookten. ".....nogtans was het tot tweemaal gelukt aen Mathys Van dorpe van te gaen afspieden den staet van de gentenaers, die lage in het bollewerk tot Edelaere, den welken naerhand het vuur in het voorzeyde bollewerk gestoken heeft". Kroniek van De Rantere B., (S.A.Oudenaarde microfilm 104/1807543, vol. 3 over 1418-1528, geen folioaanduidingen) voor 1452. In de Kroniek van Jonas Quamoere, S.A. Oudenaarde, Oud Archief N°241/2, fl. 107v° staat te lezen: "...ende dat men achter haelen mochte die op den Edelaerberche waeren ende over dander syde van stede costen dese niet ghehelpen mits dat de Schelde tuschen been loopt...". Door hun batterij met zwaar geschut aan de overzijde van de Schelde te plaatsen, moeten de Gentenaars zich beter beschermd hebben gevoeld tegen een gebeurlijke uitval van de belegerden; anderzijds konden ze dan weer geen hulp ontvangen van hun wapenbroeders, die op de andere oever opeerden. Hadden de Gentenaars de Dulle Griet op een "pleyscepe" via de Schelde eerst tot Ename gebracht en vervolgens te land tot op de Edelareberg gesleurd? Toch geeft deze kroniek geen zekerheid omtrent deze meest voor de hand liggende stelling voor de Dulle Griet; een weinig verder fol.108r° staat immers te lezen dat na het beleg: "...die van Audenarde haelden alle de engienen voer de beverpoorte de groote griete die steenen schoot elf palmen (=lengtemaat gelijk aan de breedte van vier vingers of een handpalm) wyt oock voghelaren robouden (=rabauwen of ribaudekins) ende wel seven vaeten buspoer ende vele taergen (=grote belegeringsschilden)". De Beverpoort lag echter ten zuidwesten van de stad op de andere Scheldeoever.

DULLE GRIET BOMBARDE

stadsrekeningen verschijnen²²¹, wordt met een woord over deze zware operatie gerept²²².

Op het krijgstoneel zelf werden de zware bombarden hetzij op een laag houten wiegaffuit, hetzij op de grond neergelegd²²³. De vuurmond werd op dat deel van de vijandelijke vestingmuur gericht, waar men een bres wou slaan²²⁴. Om de elevatiehoek te wijzigen sloeg men houten wiggen of stenen²²⁵ onder het affuit. Met balken of schanskorven werd de loop vastgezet. Achter de kruitskamer werd een zware stootbalk (korbeel) of een reeks palen in de grond geheid om de terugslag op te vangen. Bij intensief gebruik van de bombarde, diende dit stootblok frequent te worden vervangen²²⁶. Gezien het

²²¹ BOONE M., Geld en macht..., op.cit., p. 19 en 75.

²²² In de "gewone" stadsrekeningen worden wel kleine uitgaven vermeld voor het vervoer van vuurmonden, busstenen en kruit, naar het beleg, zoals bv. "Item Mattheus Nachtegalen van eender busse te voerne int heer voor Audenaerde ii s. iiii d. gr." en "Item ghegheve Janne de Ghier inde Burse ten Putte (hoekhuis van Klein Turkije naar het Gouden Leeuwplein) vande coste ghedaen te zijnen huus, de xiiii ste ende xvste dach in aprilte by diverssche wagheneeren die engien voerden int heer voor Audenaerde metgaders haerlieden peerden te gadere x s. xi d.gr." S.A.G., Reeks 400/17, rekening over 1451-1452, fol. 218 r°. De belangrijkste melding op deze fol. echter wordt niet vermeld in de uitgave van Fris V., op.cit.: "Item den zelve Lievin (de costere) ,van den dienste die hy der stede ghedaen heeft met zijnene pleyscepe (vrachtschip met platte bodem) int heer voor Audenaerde xxiiii s. grot.". Hoewel deze vrachtvervoerder allicht langer onder weg zal zijn geweest en zijn vracht groter was dan voor de wagens over de weg, valt het toch op dat hij beduidend meer ontvangt dan de anderen. Is hij misschien diegene die de bombarde Dulle Griet naar Oudenaarde heeft gebracht?

²²³ Zie Diebold Schieling, "Die Berner Chronik", uitgegeven door Tobler G., Bern, 1897. Dit vereenvoudigde meteen ook het invoeren van de zware stenen projectielen.

²²⁴ Hoewel ríchthoorn en paslood reeds werden aangewend en het gebruik van het kwadrant door Konrad Kauder van Schongau in zijn "Feuerwerkbuch" van 1429 was aanbevolen, gebeurde het richten in de praktijk veelal nog op zicht. Toen een busmeester uit Metz tijdens een beleg in 1437 met zijn bombarde drie schoten kon lossen op één dag op verschillende doelen en hierbij telkens raak schoot, werd hij ervan beticht met de duivel om te gaan en veroordeeld tot een bedevaart naar Rome! SCHMIDTCHEN V., op.cit., p.44. Geleidelijk aan werd de techniek van het richten wetenschappelijk op punt gesteld, onder meer met de baanbrekende verhandeling uit 1473 van "Büchenmeister" Martin Merz zu Amberg (Codex Germanicus n°599, München, Staatsbibliotheek) en vooral met de "Nova Scientia" van Niccolo Tartaglia (cfr. supra). De "geheime regels" van deze laatste werden onthuld door Diego Ufano, Spaans artilleriekapitein in het kasteel van Antwerpen (Tratado della Artilléria, y uso della platicado en las guerras de Flandres, Bruxelles, 1613).

²²⁵ Zo deden de Turken bij de vijftien ton wegende bronzen vuurmonden waarmee zij in 1453 Constantinopel beschoten. GIES F. & J., op.cit., p 249.

²²⁶ Bij de belegering van Lichtenberg in 1444 gebruikten de Nurenbergers de "Kaltenburgerin", een zware vuurmond. Dagelijks waren 3-4 boomstammen nodig om de stootbalken te vervangen, die door de terugstoot van het stuk vernietigd waren. ESSENWEIN A., op.cit. p. 31. In de Bourgondische rekening van het beleg van

gewicht van de grootste bombarden en daar de terugslag zich voornamelijk in een horizontaal vlak voordeed, was een verbinding met kabels, kettingen of ijzeren banden²²⁷ tussen een dergelijke vuurmond en het eventuele wiegaffuit, niet absoluut noodzakelijk. De aanvoer van een zware bombarde en de opbouw van zo'n stelling konden verschillende dagen in beslag nemen; gezien de geringe nuttige draagwijdte diende dit alles in het zicht van de vijand te gebeuren. Daarom werd de batterij vaak ingewerkt in een bolwerk en beschermd tegen vijandelijke projectielen²²⁸, onder meer door een wentelbaar luifel boven de vuurmond aan te brengen²²⁹.

Het buskruit werd aangevoerd in lederen zakken of in tonnen²³⁰. Bij bombarden zonder afschroefbare kruitkamer, zoals bij de drie zustersvuurmonden,

---

Vallexon in 1409 staat te lezen: "Taillié au bois grant quantité de gros plots, comme arbres de truil pour faire d'iceulx les enfûtements et assumpemens des bombardes et canons qui ne savoient estre si gros qu'ils ne fendissent tous les cops que lesdites bombardes getoient Et pour ce y convenoit chacun jour sept ou huit desdits plots esquerrez et effaitiez pour les prestement asseoir, affin que les bombardes ne se journassent point e traire." A.D.CdO., rekening B 11878.

²²⁷ Zoals bij alle lichtere stukken gebeurde en waarvan vele getuigenissen in de bronnen voorkomen, bv.: "Et pour ce que lesdiz ouvriers ne se pourroient passer de ferrures.. pour lier et embluchier en gros plots de bois les canons et bombardes, qu'il convenoit avoir pour le fait dudit siège et pour refaire icelles si mestier estoit et aussi pour faire plusieurs ferrures questoient nécessaires pour lesdiz angins..". Rekening voor het beleg van Vallexon in 1409. A.D.CdO., B 11877. Of nog: "A jehan Ferdael Chappuis, demourant à Poligny pour son salaire d'avoir enfusté cinq canons de coyvre ou chastele de Poligny, iceulx emboités et enclavez dedans cinq pièces de bois de chesne lyez de bons liens de fer comme il appartenoit...". A.D.CdO., B 11865. In de stadsrekeningen van Oudenaarde voor 1451-1452 staat te lezen: "Eerst besteet in tasee aen Pieter Dierins boven al den yserwercke dat hy de stede ghelevert heeft te beslaene ende te bindene met ysere Xii crappaudeelen int hautwerck daer in dat zy ghevoucht waren" S.A.Oudenaarde, stadsrekening n°3284/8 fol.40 r°.

²²⁸ Een kruisboogschutter met een tandstangspanner kon tot 200m. ver schieten, precies ook de ideale schootsafstand voor een bombarde als de Dulle Griet. PAYNE-GALLWEY R. *The Crossbow. Medieval and modern. Military and sporting. Its construction, history and management. With a treatise on the balista and catapult of the ancients and a appendix on the catapult, balista and the turkish bow*, London, 1981.

²²⁹ Goede afbeeldingen van een dergelijke stelling vinden wij in "Die Luzerner Chronik" van Diebold Schilling uit 1513, miniaturen fol.XLVIII en fol. CXII (beleg van Nancy). Die Luzerner Chronik des Diebold Schilling. Eine wissenschaftlich bearbeitete Faksimile Ausgabe, Kunstkreis Faksimile Verlag AG, Luzern, 1977, p. 97 en 227.

²³⁰ "Item ghecocht jeghen Wouteren den costere Jacop callebout ende daneel vastenavont V doussinen ende XI leerne sacke omme donderbus poedere inne te draghene kosten xiiii s. gr.". S.A.Gent, Reeks 400/17, rekening over 1451-1452 fol. 202r°. Een ton voor buspoeder wordt vandaag bewaard in de Wapenzaal van het Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis te Brussel.

DULLE GRIET BOMBARDE

Buskruitton, 15^e eeuw. Wapenzaal van het Museum van het Leger en van de Krijgsgeschiedenis, Jubelpark Brussel

werd het kruit in verschillende keren met behulp van een lange ijzeren kruit-lepel²³¹, ook "lanterne" genoemd, in de kruitkamer gebracht en telkens met een aanzetter aangeramd. De kruitkamer van de Dulle Griet heeft een totale inhoud van 68 liter, 3/5 van deze inhoud stemt overeen met 40,8 liter. Als men aanneemt dat 1 liter zwart kruit een massa heeft van 1,05 kg, betekent dit dat zij, voor 3/5 gevuld, 42,9 kg kon bevatten²³². In de praktijk was de kanonnier bevreesd voor maximale ladingen en bepaalde de dikte van de kruitkamerwand²³³ en de kwaliteit van het kruit, de hoeveelheid waarmee hij het stuk laadde²³⁴. Vervolgens werd de houten prop op de kruitkamer geslagen²³⁵ en het projectiel in de loop tot tegen de prop²³⁶ geduwd.

Het volledige zundgat en het kelkje bovenaan achter de ingang ervan, werden vervolgens met fijner ontstekingskruit gevuld. De ontsteking gebeurde door

²³¹ "Item une cuillier de fer à charger bombarde" A.D.CdO., B 11866 fol. 80r°.

²³² L. VANNESTE, Leerstoel Scheikunde, Koninklijke Militaire School te Brussel. J. ARYS, van deze zelfde leerstoel, kon ook aantonen dat de kruitkamer van de Dulle Griet inderdaad ooit met zwart kruit is geladen; scheikundig kon het afvuren vandaag echter niet meer worden bewezen. Rapport, mei 1999.

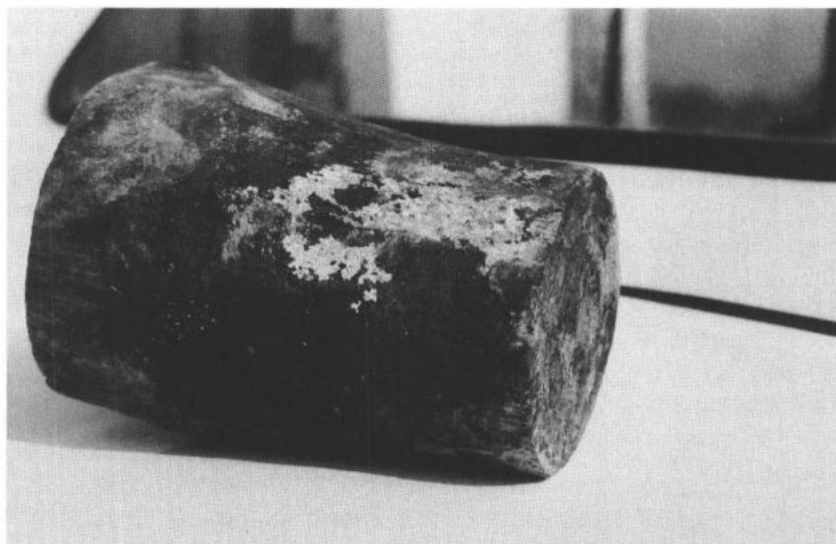
²³³ Gemeten met een priem, aan het uiteinde voorzien van een haakje, die via het zundgat tot in de kruitkamer werd gestoken.

²³⁴ In die zin treden wij het standpunt van HENRARD P., *Histoire de l'artillerie...* op.cit. p.189 bij, waarbij hij stelt dat de normale kruitlading voor de Dulle Griet circa 38 kg bedroeg, wat overeenstemde met 1/9 van het projectielgewicht en met de normen die in de 15e eeuw golden. Dit laatste is meteen een bijkomend argument voor de stelling dat de Dulle Griet niet overeenstemt met de zware bombarde, die de Gentenaars, volgens Jean Froissart, bij het eerste beleg van Oudenaarde in 1382 zouden hebben gebruikt.

²³⁵ Informatie over hoe dit bij een grote bombarde als de Dulle Griet gebeurde is niet voorhanden. Ons inziens zijn er hiervoor slechts twee mogelijkheden: ofwel werd de prop manueel op de kruitkamer geplaatst en gehamerd (bij het archeologisch onderzoek is gebleken, dat dit zelfs voor hedendaagse grote personen perfect mogelijk is) ofwel gebeurde het hameren met een balk, die als een kleine stormram in de loop werd gerold. Bij een kleinere bombarde als het Baselkanon, waar de diameter van de loop binnenin slechts 34,4-34,6 cm bedraagt, kon dit volledig manueel zijn gebeurd, daar de loop binnenin slechts 177,4 cm lang is.

²³⁶ Sloten beide niet bij elkaar aan dan kon dit tot een explosie in de loop zelf leiden.

DULLE GRIET BOMBARDE

Bij een Turkse vuurmond uit circa 1476, opgevist uit de zee vóór Noord-Israël, vond R. ROTH de houten plug nog op de kruitkamer steken. Haifa Maritiem Museum. Foto R. ROTH.

ofwel een gloeiende pook²³⁷, of een brandende lont²³⁸ op een laadstok tegen het kruit in het kelkje te houden²³⁹. Gezien de krachtige stroom hete gassen, die via het zundgat naar buiten kwam, mocht de kanonnier zijn laadstok, zijn handen of gezicht niet boven het zundgat brengen: de laadstok zou worden

---

²³⁷ Deze lagen ofwel in een open vuur ofwel in een brassero met gloeiende kolen. Deze ijzers werden vooral gebruikt bij vaststaande vuurmonden, daar het uiteraard moeilijk was hiermee bij een gewone veldslag rond te lopen. FFOULKES C., *Gun Founders...*, op.cit. p.36. In de kroniek van Jonas Quamoere, S.A.Oudenaarde, Oud Archief n°241/2, fol 161 v°-163r° staat een inventaris van het geschut van Oudenaarde in 1443: "Int Jaer xiiiic ende xliiii waren dese engienen binnen der stede van Audenaarde onder de halle", met onder meer "Drie pannen met stelen om vier te draeghen". Een mooie afbeelding van een kanonnier, die met een kleine blaasbalg in zijn brassero werkzaam is, vindt men op de miniatuur die het beleg van Brest door de Fransen in 1386 illustreert in de "Chroniques" van FROISSART J., Bibliothèque Nationale de France, n°2645, fol.116v°.

²³⁸ Deze zou vanaf 1380 het gloeiende kooltje en het rietje verdringen. Het was een hennepkoord, die in salpeter of brandewijn en in gesmolten zwavel was gedrenkt, traag brandde en moeilijk uitdoofde. Zie onder meer FFOULKES C., op.cit., p. 36, WISE T., *Mediaeval Warfare*, London, 1976, SALF P., *La mise à feu des canons à chargement par la bouche*, *Gazette d'Armes et d'uniformes* n°34, Paris, 01/1976, p.22-26, en KEMPERS R.F.W., *Antieke vuurwapens*, Bussum, 1973, p.136.

²³⁹ Nu begrijpt men ook beter waarom vuurmonden als de Dulle Griet een laag affuit hadden of gewoon op de grond werden neergelegd.

weggeslagen en de kanonnier zou zwaar verbrand zijn geweest. Daarom droeg hij vaak een lederen schort, handschoenen, zelfs een helm en een maliënkolder en beschermde hij zich soms met een schild bij de ontsteking. De maximale draagwijdte van een projectiel als dat van de Dulle Griet ramen wij op gemiddeld zo'n 1800 m²⁴⁰.

Door de grote massa van de bombarde was de opwarming van het stuk zelf door de explosie niet zo belangrijk en van korte duur. Gezien ook de zeer lage vuurfrequentie²⁴¹ van deze grote bombarden, vormde deze kortstondige verhitte geen hinderpaal voor het reinigen en het herladen.

Deze complexe bediening van de zware bombarden maakt ook duidelijk welke zware eisen aan de kanoniers werden gesteld. Gepoogd werd deze zoveel mogelijk aan hun eigen stuk te verbinden. Niet zelden waren de smeden derhalve zelf de bedienaars van een vuurmond²⁴²: zij kenden er best de eigenschappen en de gebreken van, waren best geplaatst om ze te herstellen,

²⁴⁰ Vandaag zou een stenen projectiel van zo'n 340 kg met 38 kg zwart kruit van goede kwaliteit, onder een elevatiehoek van 45°, ongeveer 8000 m ver geslingerd worden, waarbij 30 % van het kruit in kinetische energie (13,328 MJ) zou worden omgezet. Naar schatting zou het "kinetisch rendement" van het kruit in de middeleeuwen circa 5 % zijn geweest: derhalve: 13,328 MJ: 6 = 2,221 MJ, hetzij een aanvangssnelheid van 122 m/s of een maximale dracht van 1515 m. Gelet op de bedenkingen inzake de kleinere diameter en de geringere dichtheid, moet de massa van 340 kg voor het projectiel echter als een absoluut maximum worden geschouwd en lag dit eerder tussen de 248 en de 298 kg. In dit geval bedroeg de maximale draagwijdte van de bombarde respectievelijk 2045 en 1690 m. Lt-Kol. M. PIRLOT, Leerstoel Ballistiek, Koninklijk Militaire School te Brussel. Het stenen projectiel van de Mons Meg van circa 150 kg (SMITH R.D., BROWN R.R., op.cit., p.49) zou volgens SCHMIDTCHEN V., op.cit. p. 39, een maximale reikwijdte van 2621,6m. hebben gehad. Hiervoor zou een buskruitlading van 47,6 kg zijn gebruikt. Op basis van de (tegenstrijdige) cijfergegevens (diameter van de kruikamer is nu eens 15 – zie op.cit. p. 13, dan weer 23 cm – zie op.cit. p. 46) van SMITH-BROWN, berekende de Leerstoel Scheikunde van de Koninklijke Militaire School te Brussel, het maximale volume van de kruikamer van de Mons Meg: 46,925 liter. Voor 3/5 gevuld betekende dit 28,155 l., wat overeenstemt met 29,585 kg zwart kruit. Mogelijk steunde SCHMIDTCHEN V. zich verkeerdelijk op de totale inhoud van de kruikamer.

²⁴¹ Volgens ESSENWEIN A., op.cit. p. 23, lag deze in 1422 voor de zwaarste stukken op één schot per dag. Dit standpunt wordt ook gedeeld door SCHMIDTCHEN V., op.cit., p. 44, voor stukken met een kaliber boven de 400 mm. EGG E. e.a., *Canons, Histoire illustrée de l'artillerie, Lausanne, 1971* stelt dat de zwaarste Turkse bombardes bij het beleg van Constantinopel in 1453 minder dan 10 schoten per dag afvuurden. FULLER J.F.C., op. cit. houdt het bij 7 schoten per dag (of minimum 2 uur herladingstijd) voor de vuurmonden, gebruikt tijdens ditzelfde beleg. BRAGARD P., op.cit., p.135, trekt de vergelijking door naar de Eerste Wereldoorlog: de zware Duitse belegeringsartillerie kon tot 60 schoten per dag afvuren op voorwaarde dat de bevoorradings kon volgen.

²⁴² GIES F.& J., op.cit. p.208.

DULLE GRIET BOMBARDE

maar waren ook het eerste slachtoffer bij gebeurlijke ongevallen²⁴³.

Tenslotte drong vanaf het eerste decennium van de 15e eeuw nog een ander zeer belangrijk inzicht tot de middeleeuwse vuurmondbouwers door: zij hadden opgemerkt dat een langere loop een betere geleiding van het projectiel en derhalve een grotere nauwkeurigheid van het schot tot gevolg had. Het langer inwerken van de gasdruk deed tevens de versnelling en de reikwijdte toenemen. Aldus werd vanaf circa 1430 de lengte van de loop bij nieuwe steenbussen opgevoerd tot drie maal de projectieldiameter, daar waar deze verhouding rond 1400 nog slechts 1 tot 1,5 was²⁴⁴. Onder de punten van gelijkenis tussen de Dulle Griet en haar twee zustersvuurmonden, stippen we nog aan dat die belangrijke verhouding tussen de lengte van de loop binnenin de vuurmond tot het kaliber aan de mond gemeten, niet toevallig zeer gelijkend is: voor het Baselkanon ligt deze verhouding op 5,12, voor de Mons Meg op 5,58 en voor de Dulle Griet op 5,11.

17. Voorlopig besluit

Om al deze technische redenen (volume van het verwerkte materiaal, van de kruitkamer en van het projectiel, complexiteit van de vervaardiging en de bediening, lengte van de loop, afsluiten van de kruitkamer, omvang van de begeleidende logistiek), kan de Dulle Griet geen vuurmond van het einde van de 14e eeuw en zelfs nauwelijks van het prille begin van de 15e eeuw zijn. Als wij deze technische argumenten samenbrengen met de historische²⁴⁵, menen wij de vervaardiging van de Dulle Griet te moeten situeren vóór deze van de Mons Meg, ergens tussen 1430 en 1448, met een duidelijke voorkeur voor het begin van deze periode.

---

²⁴³ De grote bombarde van Dijon, die Jan zonder Vrees bij het beleg van Vellexon in 1409 inzette, barstte en doodde de kanonnier. GARNIER J., op.cit., p. 25.

²⁴⁴ SCHMIDTCHEN V., op. cit., p. 17 en 18.

²⁴⁵ Cf. supra inzake het wapenschild en het begin van de Gentse opstand.

**COMMUNICATION DURING MEDIEVAL
WARFARE: THE CAMPAIGN OF EDWARD III
OF ENGLAND IN THE LOW COUNTRIES
(1338-1340)**

by

Bryce Lyon

At the beginning of the third millennium instant oral and written communication is taken for granted. Even meetings between heads of state require only a few hours of travel by airplane. But in the Middle Ages communication depended upon oral or written messages delivered by special messengers. And in the case of kings, popes, princes, and their officials communication was severely impeded by their constant itinerations and the roads, often impassable. Although Charlemagne's favorite residence was at Aachen, he was seldom there because of his campaigns and travels about the realm to ensure control of recalcitrant officials and disloyal vassals. Nor did Henry II of England reside for long at any place, being constantly on the move throughout the Angevin Empire. Even toward the end of the Middle Ages when court life was more sedentary, with their love of pageantry and *joyeuses entrées*, the dukes of Burgundy frequently toured their possessions in the Low Countries and France.¹

---

¹ Charlemagne's campaigns and travels can be followed in Einhard's biography. For modern commentary see A. Kleinclausz, *Charlemagne*, Paris, 1934; L. Halphen, *Charlemagne et l'empire carolingien*, 2^d ed., Paris, 1949; J.F. Verbruggen, "L'armée et la stratégie de Charlemagne," in W. Braunfels, ed., *Karl der Grosse*, Düsseldorf, 1965, I, 420-434; and especially D. Bullough, "Europae Pater: Charlemagne and His Achievement in the Light of Recent Scholarship," *English Historical Review*, LXXV, 1970, 81-90; and B. Bachrach, "Charlemagne's Cavalry: Myth and Reality," *Military Affairs*, XLVII, 1983, 181-187. For the frequent movements of Henry II see B. Lyon, "Henry II: A Non-Victorian Interpretation," in *Documenting the Past: Essays in Medieval History Presented to George Peddy Cuttino*, Woodbridge, Suffolk, 1989, 21-31; R.W. Eyton, *Court, Household, and Itinerary of King Henry II*, London, 1878; W. Stubbs, *Gesta Regis Henrici Secundi Benedicti Abbatis*, London, 1867, II. For the Burgundian dukes see O. Cartellieri, *The Court of Burgundy*, New York, 1929; J. Huizinga, *Herfsttij der Middeleeuwen*, Amsterdam, 1919. For the latest corrected edition see *Herfsttij der Middeleeuwen: Studie over Levens- en gedachtenvormen der Veertiende en Vijftiende Eeuw in Frankrijk en de Nederlanden*, ed. Anton van der Lem, Amsterdam, 1997. See also the recent English translation by R.J. Payton and U. Mammitzsch, *The Autumn of the Middle Ages*, Chicago, 1996. For more on the movements of the Burgundian court see W. Prevenier and W.P. Blockmans, *The Burgundian Netherlands*, Cambridge, 1986, and *The Promised Lands: The*

In his *History of the Persian Wars*, Herodotus relates how the Persian kings developed a network of roads and post stations in order to communicate efficiently with their satraps. And the marvellous Roman roads ensured communication between Rome and the provinces. With the Empire's dissolution, however, came political particularism and decay of its roads. The aftermath was that during much of the Middle Ages roads were what Marc Bloch described as mostly paths or ways over which one passed. The only alternatives were rivers where they existed and, of course, oceans and seas. A number of studies have investigated and described aspects of medieval travel and the condition of roads as well as the messenger service of the kings of England and France and of the popes. Of these the most valuable has been that of Mary C. Hill on the messengers of the English kings from 1199 to 1377. In contrast to T. F. Tout in his administrative history of medieval England, her study emphasized the role of messengers in the service of the royal household.²

Tracing the origin and development of the English royal messenger service, Ms. Hill made an important distinction between envoys and messengers (*nuncii*) whose sole role was to bear messages. Unlike envoys, they were not empowered to negotiate or to conclude a transaction. As the messenger service grew, a cadre of royal mounted *nuncii* was supplemented

---

Low Countries Under Burgundian Rule, 1369-1530, Philadelphia, 1999; P. Arnade, *Realms of Ritual: Burgundian Ceremony and Civic Life in Late Medieval Ghent*, Ithaca and London, 1996; W. Paravicini, "Die Residenzen der Herzöge von Burgund, 1363-1477," in W. Paravicini and H. Patze, eds., *Fürstliche Residenzen im spätmittelalterlichen Europa*, Sigmaringen, 1991, pp. 207-263.

² M.C. Hill, *The King's Messengers 1199-1377. A Contribution to the History of the Royal Household*, London, 1961, and "Jack Faukes, King's Messenger and His Journey to Avignon in 1343," *Eng. Hist. Rev.*, LVII, 1942, 19-30. See also J.A.J. Housden, "Early Posts in England," *Ibid.*, XVIII, 1903, 713-718; F.M. Stenton, "The Road System of Medieval England," *Economic History Review*, VII, 1936-37, 1-21; A. Larson, "The Payment of Fourteenth Century English Envoys," *Eng. Hist. Rev.*, LIV, 1939, 403-414; G. Stretton, "The Travelling Household of the Middle Ages," *Journal British Archaeological Association*, XL, 1935, 75-103, and "Some Aspects of Medieval Travel," *Transactions of the Royal Historical Society*, 4th ser., VII, 77-97; E. Rodocanachi, "Les courriers pontificaux de XIVe au XVIIe siècle," *Revue d'Histoire Diplomatique*, XXVI, 1912, 392-428; Y. Renouard, "Comment les Papes d'Avignon expédiaient leur courrier," *Revue Historique*, CLXXX, 1937, 1-22; B. Behrens, "Origins of the Office of English Resident Ambassador in Rome," *Trans. Roy. Hist. Soc.*, 4th ser., XLIX, 640 ff. The articles of D.E. Queller are unsatisfactory because they do not distinguish between *nuncii* and envoys. See "Diplomatic Personnel Employed by the Counts of Flanders in the Thirteenth Century," *Revue Belge de Philologie et d'Histoire*, XXXIV, 1956, 68-98, 385-422, and "Thirteenth Century Diplomatic Envoys: *Nuncii* and *Procuratores*," *Speculum*, XXXV, 1960, 196-213.

COMMUNICATION DURING MEDIEVAL WARFARE

by unmounted messengers known as *coquini*, *cokini*, or *cursores* who bore less important messages and travelled shorter distances. Ms. Hill described the conditions of service, delving into the clothing, shoes, equipment, food, and lodging provided the *nuncii* and their assistants, the grooms and boys. She provided detailed figures on the wages and remuneration of expenses incurred by *nuncii* on the trips. The *nuncii* came from humble backgrounds with no linguistic and writing training. Sometimes before entry into the royal service they served as messengers for bishops or other lords. The most seasoned and reliable were entrusted with important messages to kings, princes, and popes. In a sense the *nuncii* were the eyes and ears of the king because they reported what they observed and heard on their travels. In foreign lands they often had to procure guides so as to arrive at their destination. When *nuncii* of foreign rulers came to England, the English *nuncii* often served as guides as well as observers to ensure that these foreign *nuncii* did little "spying". After years of service the royal *nuncii* were provided with pensions and other sources of support including donations of land.

Beginning in John's reign (1199-1216) Ms. Hill found that there were about 15 royal *nuncii* but no *cokini*. By Edward I's reign (1272-1307) the number of *nuncii* was roughly the same but they were augmented by numerous *cokini*, numbering 41 in 1296-1297 when Edward was at war. Under Edward III (1327-1377) the number of *nuncii* remained about the same but occasionally there were as many as 50 *cokini*. In 1234 the wardrobe assumed the management and remuneration of *nuncii* and *cokini*, an arrangement that continued until 1342 when the exchequer supplanted the wardrobe. From May 1234 to October 1235 the wardrobe expenditures on messengers totalled 74 lb. 16s. 5d. By comparison, from July 1338 through November 1341 the expenditures totalled 452 lb. 6s. 5d.

In her treatment of the pertinent exchequer, chancery, and household records Ms. Hill stated that one of the most informative was the Wardrobe Book of William de Norwell (the keeper) for 12 July 1338 to 27 May 1340 when Edward III was engaged in the first phase of the Hundred Years' War in the Low Countries. The subsequent discussion that amplifies and revises some of Ms. Hill's conclusions, relies primarily on the copious information this record provides.³

Given the arduous diplomatic negotiations with Edward's Low Country and German allies and the necessity of frequent communication during campaigns, messengers were in great demand. Ms. Hill estimated that in this period Edward had somewhere between 11 and 21 *nuncii* in his service, that

---

³ When Ms. Hill used this record it was not published but now see Mary and Bryce Lyon, eds., *The Wardrobe Book of William de Norwell, 12 July 1338 to 27 May 1340*, Brussels, 1983. For the functions of the wardrobe see B. Lyon's introduction to this edition, pp. v-cxxiii, and J.H. Johnson, "The King's Wardrobe and Household," in J.F. Willard and W.A. Morris, eds., *The English Government at Work, 1327-1336*, Cambridge, Mass., 1940, I, 250-299.

is, those who were lesser members of the household and entitled to wages, expenses, clothes, shoes, equipment, and food. Norwell's Wardrobe Book identifies 16 of these *nuncii*. Under the rubric of *Incipiunt Robe et Calciatura* appear the names of all those in the household entitled to winter and spring clothes and shoes. Among them are the principal officials of the household as well as minor personnel such as squires, clerks, hunters, falconers, valets and the 16 *nuncii*.⁴ For the period 1338-1340 Ms. Hill's research in the exchequer records gave her a total of about 50 *cokini*. The Wardrobe Book has only a few references to *cokini* or *cursores*, most of whom were in the service of Edward's allies such as the duke of Guelders. An interesting exception is the courier Simon de Canterbury who was apparently held in high esteem by Edward's officials because he delivered messages on 18 different occasions to mostly important allies of Edward or to various English earls and prelates. His total remuneration was only 1 lb. 6s. 10d.⁵ Under the rubric *Incipiunt Nuncii* all names listed are termed *nuncii* including the clerks and other royal officials who bore messages and who often were empowered to enter into negotiations as envoys.

The Wardrobe Book is clear in its distinction between procurators (long-term representatives of Edward III at the papal court), envoys, and those who simply served as *nuncii*. For many reasons, political, diplomatic, and ecclesiastical, the English kings were in frequent contact with the popes. Traditionally the popes had legates in England who served as quasi-permanent representatives. The English kings had no such permanent representatives but would remunerate clerics close to the papal court to keep them informed of papal business. Sometimes they would also appoint procurators to reside for considerable times at the papal court. Because of Edward's claim to the French crown and the outbreak of hostilities, he did what he could to maintain favourable relations with the popes, who then had their court and residence in Avignon. The Wardrobe Book refers to envoys, procurators, and *nuncii* sent to Avignon. For serving as procurator at the papal court Master Andrew Sapiti received an annual fee. John de Ufford, king's

---

⁴ *Wardrobe Book*, p. 306: "*Nicholao de Uffeton, Johanni des Arches, Josepho de Faversham, Waltero de Colcestre, Fulconi de Hertwell, Thome Bulfot, Ade Merlyn, Johanni de Waltham, Roberto de Wirsop, Johanni Lewer, Roberto de Londonia, Sampsoni Usenges, Theodorico de Durdraht, Willelmo Fox et Nicholao Maul nunciis regis cuilibet eorum 2 mr. pro robis suis de annis xii et xiii et 2s. 4d. pro calciatura sua de dimidio anno xii et 4s. 8d. pro toto anno xiii, 25 lb. 5s. Roberto Blawer nuncio regis pro robis et calciatura suis per idem tempus, 33s. 8d.*"

⁵ *Wardrobe Book*, p. 300: A payment of 18s. was made to "*Henrico Trygger et duobus sociis suis cursoribus missis cum rumoribus ad regem de Colonia de expedicione negociorum suorum.*" Another payment of 45s. was made to "*Nicholao Lumbard cursori de Lumbardia et duobus sociis suis missis in Franciam et alibi ad diversas gentes in negociis regis secretis.*" For the missions of Simon de Canterbury see pp. 275-282, 285, 288-289, 297.

COMMUNICATION DURING MEDIEVAL WARFARE

clerk, archdeacon of Ely, and professor of laws, received a yearly fee of 50 marcs for serving as procurator at the court of Rome for a year's time. By special royal concession he also received 50 marcs annually in addition to the fee. A marginal entry referring to John de Ufford states that the king has ordered the keeper of the wardrobe to pay John an additional 100 lb. as wages so that his remuneration will be commensurate with that of other procurators at the papal court.⁶ Nicolinus de Flisco and Master John Petri, professor of civil law, were appointed in November 1338 to serve as procurators at the court of Rome and to stay there on certain business entrusted to them. They were instructed to request that the king's well-wishers assist them.⁷

When Edward used an envoy for negotiations it is so noted as are the envoys of foreign princes and ecclesiastics. Some members of the household wore three hats. Primarily they served as clerks or higher officials, occasionally as messengers, and sometimes as envoys. Usually those empowered to serve as envoys came from the higher echelons of the household. John de Montgomery, household banneret, and John Wawayn, a royal clerk and canon of Darlington, were sent "*per regem et consilium suum ad partes transmarinas ad tractandum ibidem cum quibusdam personis nobilibus et potentibus et aliis de partibus illis et ad alligancias et federa vacinenda et quascumque personas pro guerra regis dominum Philippum de Valesiis.*" For 307 days of service John de Montgomery received 20s. daily, and John Wawayn, 1 marc, with their total remuneration coming to 511 lb. 13s. 4d. Later Montgomery was sent to negotiate with the dukes of Bavaria and Austria. Wawayn was sent on other negotiations in Germany. The costs were not inconsiderable, totalling 644 lb. 18s. 8d.⁸ John Charnels, a banneret, who also served Edward as a clerk, keeper of the great wardrobe, and deputy treasurer of the exchequer, was sent on arduous negotiations from Brabant to Zeeland, a trip that required use of 2 ships. He received 28 lb. for his labours. Robert Askeby, clerk of the chamber, was sent with a message from Brabant with powers to transact certain negotiations with Edward's allies and received

---

⁶ *Wardrobe Book*, pp. 301-445. In letters patent dated 12 January 1339 John de Ufford is empowered "to present letters from the king to the Pope and the cardinals of the church of Rome and to prosecute with these certain business already enjoined on him and to be enjoined by the king" (*Calendar of Patent Roels, 1338-1340*, London, 1897, p. 197). For Andreas Sapiti see J.P. Kirsch, "Andreas Sapiti, englischer Prokurator an der Kurie im 14 Jahrhundert," *Historische Jahrbuch*, XIV, 582 ff.

⁷ *Cal. Pat. Rol., 1338-1340*, p. 195.

⁸ *Wardrobe Book*, pp. 218-219. It is noted that Montgomery and Wawayn received 39 lb. to purchase arms and clothes for themselves and their retainers so as to maintain their proper state. For hiring clerks to draw up an agreement between Edward and Louis of Bavaria they received 9s. For retaining a military guard they received 21 lb. For the services of various Germans used in negotiations with the emperor and for expenses for their horses they received 50 lb. 13s. Finally, because they lost money in exchanging pounds sterling into florins of Florence, losing 4d. on each florin, they received 100 lb. as recompense.

7 lb. 10s. Theobald Mygger and a companion, both of the household, were sent to negotiate with some of Edward's allies. He went to Trier for talks with the archbishop and his companion went to Montfoort in Guelders to negotiate with the duke of Guelders. Their expenses were 18s. The household knight William Daubeny and Richard de Montgomery were sent to Flanders with powers to negotiate a peace "*inter ipsum regem et homines de Flandria*." And Henry de Langton, the king's clerk, was sent to Cologne with powers to negotiate certain urgent business.⁹

Those envoys carrying messages and empowered to negotiate on behalf of the king, were described as doing so "*pro negociis regis*," "*pro negociis secretis regis*," or "*pro negociis arduis regis*." If sent to negotiate with individuals of political and military importance such as the duke of Brabant or the emperor Louis of Bavaria, the negotiations obviously had political, military, diplomatic, or economic objectives. Often, however, members of the household were sent on missions simply "*pro negociis regis*." They bore messages empowering them to negotiate for military supplies, ships and other supplies to be provided by various officials in England such as sheriffs and collectors of customs. Essentially these were business or logistical missions. One such mission was that of Reginald de Cobham, banneret and chancery clerk, sent "*in negociis regis per aquam usque partes Selandie pro denariis per ipsum solutis pro lodmannagio usque dictas partes*." For this transaction he received 20s.¹⁰ At other times Edward sent household officials back to England with requests for troops or supplies. Quite obviously this was the reason for the trips made by Thomas de Badby, clerk of the pantry and buttery.¹¹

At times Edward used individuals from the Low Countries as envoys or messengers. For example, John de Gaunt, citizen of Ghent, was granted 1,000 lb. "*pro negociis arduis et secretis ipsius domini regis*."¹² Hanekin of Leuven, clerk of the duke of Brabant, received 18d. for bearing "*litteras regis sub privato sigillo*" from Brussels to Antwerp and returned during the night "*cum summa festinatione*."¹³ Jakemart de Mons received 4s. 6d. for delivering

⁹ These negotiations and expenses were recorded on pp. 221, 300-301 of the *Wardrobe Book. The Cal. Pat. Rol, 1338-1340* contains many cases of key officials negotiating for Edward. For example, on 4 January 1339 Edward appointed William de Montague, earl of Salisbury, Henry de Ferrars, the royal chamberlain, and Geoffrey le Scrope, chief justice of the king's bench, to treat for peace with Count Louis of Nevers of Flanders, with Bruges, Ghent, and Ypres, and with other Flemish towns (p. 377). There are other such cases on pp. 190, 194, 384, 398, 407.

¹⁰ *Wardrobe Book*, pp. 214, 221.

¹¹ *Ibid.*, pp. 229-230.

¹² *Ibid.*, pp. 24-25, 456-457.

¹³ *Ibid.*, p. 278. Hanekin also received a gift of 4 lb. 10s. for writing "*diversas litteras et munimenta pro negociis regis*" (p. 240).

COMMUNICATION DURING MEDIEVAL WARFARE

letters to John de Beaumont of Hainaut, one of Edward's most valuable allies.¹⁴ Occasionally individuals from Rhenish Germany bore letters and negotiated for Edward. Heinrich Kemp from Cologne received 52 lb. 18s. 3d. "*super negociis regis secretis faciendis in Almannia in denariis eis liberatis per mercatores de Peruchia.*"¹⁵

Given the frequent, even daily communications with such as Jacob van Artevelde, the counts of Hainaut and Juliers, the duke of Guelders, the lord of Cuyck, the emperor Louis of Bavaria and numerous Rhenish potential allies, as well as the regular communications with officials of the exchequer and chancery, English notables, and officials located all about England, Edward's communication service had to be put on a kind of "war-footing." Twenty-seven officials of the royal establishment served as envoys and messengers. Impressed into service were some of the personnel of the household of Queen Philippa. Five *nuncii* serving Oliver de Ingham, seneschal of Gascony, maintained regular communication with Edward, delivering messages and returning to Gascony with royal replies.¹⁶ In addition there were the *nuncii* who served as messengers or envoys for foreign princes and ecclesiastics and who usually returned with replies from Edward. Louis of Bavaria had 7 such *nuncii* as did Jacob van Artevelde.

The point must now be made, which Ms. Hill did not, that the household staff of 16 *nuncii* was unequal to delivering the large number of messages and had to be reinforced not only by the royal officials who bore messages and negotiated but also by the extraordinary number of those impressed into delivering messages who were simply termed *nuncii*. It is impossible to ascertain the backgrounds of the majority of these 150 odd *nuncii*. Some are, however, noted as serving in other capacities in the household such as sumptermen and valets. Most had English names like Christopher de Beverley, Robert de Boston, William de Clapton, William Cook, John de Dunstaple, Richard de Elton, and John de Lincoln, called a citizen of London. None are noted as receiving clothing, shoes, food, or lodging. Where they lived and how they survived is largely unknown except for a few. Most did not carry enough messages to support them. Christopher de Beverley, for example, carried only one message, that to the constable of Bordeaux, receiving "*pro expensis suis*" 6s. 8d. John de Lincoln carried 2 messages, one

---

¹⁴ *Wardrobe Book*, p. 287. On 12 October 1338 Edward empowered his loyal ally Reginald, duke of Guelders and Zutphen and husband of Edward's sister Eleanor, to arrange a marriage between the son of Count Louis of Flanders and Edward's daughter Isabella. Reginald was also empowered to conclude an alliance with Count Louis (*Cal. Pat. Rol, 1338-1340*, p. 193).

¹⁵ *Wardrobe Book*, p. 441.

¹⁶ For example: "*Poncetto nuncio domini Oliveri de Ingham venienti ad regem cum literis dicti domini sui et redeunti cum literis regis pro expensis suis, 20s*" (*Ibid.*, p. 298). Peter de Blama was the chief messenger of Oliver de Ingham (*Ibid.*, pp. 255, 258, 280, 287, 290).

"*sub magno sigillo*" to the earl of Arundel for which he received 10d., and the other to Robert de Morley, admiral of the northern fleet, for which he received 6s. Many messages were delivered to officials and notables in England but the majority had continental destinations. Henry Russel bore one message to Bruges and "*pro expensis suis eundo, morando, et redeundo*" received 54s. For taking letters to the duke of Guelders and the lord of Valkenburg, Hanekin Pierson received 4s. 6d.¹⁷ These and many other cases suggest that the household staff impressed a heterogeneous group of individuals from Edward's force in Brabant to augment the understaffed core of 16 *nuncii*. The busy wardrobe clerks had little time to identify these messengers and simply performed their primary function of recording the sums of money paid them.

The cadre of 16 *nuncii* generally delivered messages of greater import addressed to Edward's Low Country and Rhenish allies as well as to some of his principal officials in England. Except for exceptional cases when messages had to be delivered with the utmost swiftness, *nuncii* normally averaged about 5 kilometers an hour on horseback and seldom travelled more than 40 kilometers a day. Their journeys, often of considerable distance, took much time. The Wardrobe Book notes that Walter of Colchester made 34 trips between 12 July 1338 and 27 May 1340. Adam Merlin made 24, Simon de Canterbury 19, Joseph de Faversham 18, Sampson Usenges 16, Thomas Bulfot 15, William Fox 11, Fulcon de Hertwell 10, Robert de Wakefield 10, Henry de Corf 8, and John Lewer 7. The other *nuncii* averaged 5 or 6 trips.

The frequent trips of Walter de Colchester, mostly to important individuals, were sometimes of considerable distance. On 28 July 1338 Walter received 5s. "*pro expensis suis*" for carrying a message from Antwerp to John of Hainaut, lord of Beaumont, the loyal ally of Edward, and a brother of Count William of Hainaut. This trip, taking Walter to the southwest part of Hainaut, covered about 260 kilometers roundtrip. Assuming that he averaged about 40 kilometers daily and returned to Antwerp promptly, the trip took about a week. On 9 August Walter received 5s. for delivering another message from Antwerp to John of Hainaut. On 5 October he received 14s. for bearing a message from Antwerp with great haste to Count William of Hainaut at Mons, a distance of about 108 kilometers. On 16 October Walter received 4s. 6d. for taking messages "*sub magno sigillo*" to the bishop of Liège and the count of Namur, a distance of about 180 kilometers. On 31 October he delivered a message from Antwerp to the count of Hainaut; on 13 November he delivered letters from Antwerp to the duke of Brabant and the count of Virneburg (probably in the vicinity of Brussels); on 20 November he delivered letters of John Darcy, steward of the household, from Antwerp to the *bourgmestre* and captains of Bruges; on 26 November he carried letters destined for John de Stratford, archbishop of Canterbury and chancellor, to Richard de Bury, bishop of Durham, and Henry de Burghersh, bishop of Lincoln and treasurer

¹⁷ *Ibid.*, pp. 273, 286-287, 293, 296.

COMMUNICATION DURING MEDIEVAL WARFARE

of the exchequer, the three being then in France on negotiations. On 29 December he delivered messages from Antwerp to the lord of Cuyk and to William van Duivenvoorde, lord of Oosterhout, both being in eastern Brabant and allies of Edward.

In late January 1339, still in Antwerp, Walter made 2 trips. He made 2 in February, one of them to Jacob van Artevelde in Ghent. In March he made 4 trips, including 2 to the lord of Cuyk and one to the lord of Valkenburg. In April he made 4 trips, one of them to the archbishop of Cologne. He made only one trip in May but it was a lengthy one to take a message to Robert de Morley, admiral of the northern fleet. On 10 June he received 13s. 6d. for delivering one message with the greatest haste to William de la Pole, merchant-banker of Hull and baron of the exchequer, and another to Paul de Monte Florum the Italian financial agent of Edward, both men being in Bruges. Four days later, now located in Vilvoorde, he took a message with the greatest haste at night to Gerard le Heumer, king's herald, at Antwerp. Then back in Antwerp, he delivered 2 messages in July and 2 in August, one from Brussels to Bruges from Henry de Ferrars, banneret and chamberlain of the household, "*pro negociis domini regis*" to Jacob van Scotelaere, provost of Our Lady's at Bruges and an influential political figure there. During Edward's autumn campaign against Philip VI in the Cambrésis, Walter carried messages on two occasions to various Rhenish allies as well as to members of the royal council in England. Back in Antwerp in January 1340, Walter delivered letters to the bishop of Norwich and the earls of Northampton and Oxford as well as letters to the abbots of Bury St. Edmunds, St. Benedict of Hulme in Chester, and four other individuals. Returning with Edward from Antwerp to Westminster in February, Walter delivered 1 message in March, 1 in April, and 2 in May, one of which included commissions for procuring supplies in the counties of Bedford and Buckinghamshire. This is the last reference to Walter. For his 34 trips his total remuneration was 16 lb. 8s.¹⁸

During the 685 days covered by the Wardrobe Book, the cadre of 16 *nuncii* traveled on 188 missions, and the other 150 on 180. The total of 368 missions means that about every other day at least one document had to be drawn up by the royal clerks and delivered. Mostly these documents were issued under the privy seal but some under the great seal. When a message was addressed to only one individual this involved drawing up the original and then enrolling a copy on the Patent or Close Rolls so that there would be a copy in the royal records. A message addressed to a number of individuals such as officials of the chancery and exchequer, sheriffs and collectors of customs, ecclesiastics, and notables entailed drafting of multiple copies.¹⁹

---

¹⁸ For the trips and remuneration see *Ibid.*, pp. 271, 274-287, 292-295, 297, 299, 306, 354.

¹⁹ For the operations of the chancery see B. Wilkinson, *The Chancery Under Edward III*, Manchester, 1929, and his article in *The English Government at Work*, vol. I

Frequently a messenger's pouch contained as many as 20 messages. Records from the exchequer and chancery indicate that messengers were also entrusted with delivery of money as well as royal jewelry and gold and silver plate to such royal creditors as bankers, merchants, and pawnbrokers.²⁰ If considerable sums were involved, armed guards generally accompanied the messengers.²¹

In addition to the messages carried by the busy envoys and *nuncii* of Edward, were the numerous messages received by him from his allies, officials, and lenders of money. A message to the duke of Brabant, for exemple, usually required a message from the duke to Edward. On and on went the exchange of messages. The *nuncii* and envoys of the Low Country and Rhenish allies received payment for their services as did those of Edward, but in addition Edward invariably rewarded them upon delivering a message with a *donum* paid by the wardrobe. The section entitled *Titulus Donorum* is filled with these *dona*. Perhaps Edward's *nuncii* were also rewarded by the recipients of messages, but on a less lavish scale. To curry favor with his allies and to hold his alliance together, Edward was extremely generous, not only with these *dona*, subsidies, *fiefs-rentes*, and other pecuniary favors but also with alms and other donations to churches, prelates, and religious orders in

---

²⁰ The messenger John Lewer delivered letters on one mission to the duke of Brabant, duke of Guelders, marquis of Juliers, John de Beaumont, Henry de Valkenburg, and to the "*capitaneis et scabinis villarum de Bruges, Ispre et Gandavi*" (*Wardrobe Book*, p. 288). The messenger Thomas Bulfoot delivered letters to 17 different prelates and officials in England (*Ibid.*, p. 291). Among the *Diplomatic Documents of the Exchequer* in the Public Record Office the pouches of some messengers are preserved. For Edward's financial transactions with bankers, merchants, and pawnbrokers see E.B. Fryde, "The Financial Resources of Edward III in the Netherlands," *Rev. Bel. de Phil. et d'Hist.*, XLV, 1967, 1142-1216, and *Studies in Medieval Trade and Finance*, London, 1983; C. Tihon, "Aperçus sur l'établissement des Lombards dans les Pays-Bas aux XIIIe et XIVe siècles." *Rev. Bel. de Phil. et d'Hist.*, XXXIX, 1961, 334-364; P. Rogghe, "Italianen te Gent in de XIVe Eeuw. Een merkwaardig Florentijnsch hostellers- en makelaarsgeslacht: De Gualterrotti," *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden*, I, 1946, 197-226, and "Simon de Mirabello in Vlaanderen," *Appeltjes van Het Meetjesland*, IX, 1958, 1-52; J.E. Ziegler, "Edward III and Low Country Finances: 1338-1340, With Particular Emphasis on the Dominant Position of Brabant," *Rev. Bel. de Phil. et d'Hist.*, LXI, 1983, 802-817; E.S. Hunt, "A New Look at the Dealings of the Bardi and Peruzzi with Edward III," *Journal of Economic History*, L, 1990, 149-162. There is also much valuable information in J. de Sturler, *Les relations politiques et les échanges commerciaux entre le duché de Brabant et l'Angleterre au moyen âge*, Paris, 1936. Some of the loans of the Bardi and Peruzzi to Edward and their receipt of jewelry as collateral are recorded in the *Wardrobe Book*, pp. 59-61. These loans totaled 14,330 lb. 3s. 6d.

²¹ For a mission in Germany John Wawayn had a guard of "*6 hominum suorum ad arma in comitiva sua existentium*" for a total of 185 days (*Wardrobe Book*, p. 221).

COMMUNICATION DURING MEDIEVAL WARFARE

the Low Countries and the Rhineland.²²

Of the *dona* the following examples are typical. John Siflard, squire of the emperor Louis of Bavaria, received a gift of 54s. for delivering some letters to Edward. John Dammay, knight of John Infante Manuel of Spain, came to Edward "*cum litteris dicti domini sui*" and received a *donum* of 10 lb. Peter de Douny, messenger of Frederick II, king of Sicily (1272-1337), delivered letters and received a gift of 20s. Master Herman le Clerc, an astrologer, came to Edward at Antwerp from Germany with letters from various magnates and received 20 lb. The duke of Guelder's messenger Arnold received 20s. John of Vienne, messenger of the pope, received 4 lb. 10s. Hanekin, messenger of the archbishop of Mainz, received 22s. 6d. These individuals who both bore messages and served as envoys usually received more generous gifts. For example, Berthold, count of Griesbach and Neuffen, secretary of the emperor, negotiated with Edward and received a gift of 75 lb. 3s. Also negotiating for the emperor was Ulrich, prothonotary, who received 15 lb.²³ While in the Low Countries Edward communicated with over 50 foreign princes and prelates.

As would be expected, communications between Edward and his principal Low Country and Rhenish allies were the most frequent. Of these allies the most courted were the emperor Louis of Bavaria and the mercurial Jacob van Artevelde who as a *hooftman* (captain) had assumed control of Ghent's municipal government and the difficult task of maintaining some solidarity on political and economic matters among the fractious guilds. For awhile he was a kind of spokesman for all of Flanders. Edward and Louis of Bavaria exchanged 22 messages, most involving negotiations.²⁴ Of these messages Edward sent 15 and Louis of Bavaria, 7. The total cost of these

²² See B. Lyon, "The Fief-Rente in the Low Countries: An Evaluation," *Rev. Bel. de Phil. et d'Hist.*, XXXII, 1954, 422-465, *From Fief to Indenture: The Transition from Feudal to Non-Feudal Contract in Western Europe*, Cambridge, Mass., 1957, "What Were Edward III's Priorities: The Pleasures of Sports or Charity?" *Revue d'Histoire Ecclésiastique*, XCII, 1997, 126-134, "The Dividends from War in the Low Countries (1338-1340)," in *Peasants and Townsmen in Medieval Europe: Studia in Honorem Adriaan Verhulst*, Ghent, 1995, pp. 693-705.

²³ *Wardrobe Book*, pp. 239-242, 247, 254, 256.

²⁴ For the relations of Edward and Louis of Bavaria see H.S. Lucas, *The Low Countries and the Hundred Years' War, 1326-1346*, Ann Arbor, 1929; F. Trautz, *Die König von England und das Reich, 1272-1377*, Heidelberg, 1961. For the trip of Edward to Coblenz in the fall of 1338 to negotiate with Louis of Bavaria, see R. Pauli, "Die Beziehungen König Eduards III von England zu Kaiser Ludwig IV in den Jahren 1338 und 1339," *Quellen und Erörterungen zur bayerischen und deutschen Geschichte*, XVII, 1858, 413-440. For a recent study on the first decade of the Hundred Years' War see J. Sumption, *The Hundred Years War, Trial by Battle*, Philadelphia, 1999.

BRYCE LYON

communications came to 132 lb. 15s. 1d.²⁵

Sometimes foreign envoys received rewards other than *dona*. In a section of the Wardrobe Book headed with the title of *Recepta Jocalium et Liberacio Eorundem*, the keeper of the wardrobe, William de Norwell, accounted for all the jewelry and gold and silver plate in his custody. He was also responsible for noting and describing the jewels and plate taken from the wardrobe to compensate bankers, merchants, and pawnbrokers who had loaned money to Edward, among them numerous Low Country and Italian merchant-bankers, and some Jewish pawnbrokers. To ingratiate himself with well-placed envoys of Louis of Bavaria he bestowed on them some of his gold and silver plate. On one occasion he gave Louis' secretary Count Berthold a decorated silver pitcher valued at 6 lb. On another occasion Berthold received a water pitcher decorated in gold and engraved with baboons and other figures valued at 6 lb. 13s. 4d. Gerlach, count of Nassau, who served as an envoy for Louis of Bavaria, received a cup and a pitcher decorated with the arms of England and France valued at 40 lb., and as a further reward for his labors an advance of 150 lb. Apparently he lost a horse while coming to Edward because Edward purchased one for 10 lb. and gave it to him.²⁶

Although the Wardrobe Book records ten written communications between Edward and Jacob van Artevelde, these were far outnumbered by the times Edward and Jacob met and negotiated in person. The distance between Ghent and Antwerp was short and Edward and his queen Philippa resided at Ghent from late January to late February 1340. After Edward's departure for England Philippa remained in Ghent where she lived in the abbey of St. Bavo. Here in March she gave birth to John of Gaunt. When Jacob sent messages to Edward or envoys for negotiations, he relied upon those close to him. His servant and serjeant, Jacob of Ghent, delivered letters to Edward who, at this time, was at Marcoing near the Cambrésis, and received a gift of 9s. Back in Antwerp Edward received a message borne by Jacob's valet and at the same time another delivered by a valet of Jan van Koekelaere, a prominent *échevin* of Bruges. On 17 September 1339 Jan van Artevelde, brother of Jacob, went to Edward at Anderlecht "*pro quibusdam negociis secretis dominum regem tangentibus*." He received a gift of 9 lb. On 4 November 1339 Jan received

---

²⁵ Information on the exchange of messages, expenses and *dona*, and missions of envoys is provided under the rubrics of *Incipiunt Necessaria*, *Titulus Donorum*, and *Incipiunt Nuncii*.

²⁶ *Wardrobe Book*, pp. 398-400, 432. Numerous officials of Louis of Bavaria received *dona* of jewelry and plate, among them, notaries, secretaries, the imperial commendator, etc. (*Ibid.*, p. 239). For a study of how jewels, silver spoons and goblets, and gold platters had a role in medieval diplomacy, economics, and military operations see K. Brush, "The Recepta Jocalium in the Wardrobe Book of William de Norwell, 12 July 1338 to 27 May 1340", *Journal of Medieval History*, X, 1984, 249-270.

COMMUNICATION DURING MEDIEVAL WARFARE

another 9 lb. for delivering letters from his brother to Edward at Antwerp. On another occasion Jacob's chaplain was sent with a message to Edward.²⁷

Edward III's expenses for communications during his campaign in the Low Countries were considerable. The exchequer financed some but the wardrobe made most of the payments to procurators at the Roman court, the numerous envoys, and the large number of *nuncii*. The total of the wardrobe's communication expenses come to 5,911 lb. 11s 7d. and are recorded under the following rubrics.²⁸

Incipiunt nuncii - 306 lb. 19d.

Robe et Calciatura - 26 lb. 18s. 8d.

Titulus Donorum - 715 lb. 10s. 7d.

Incipiunt Necessaria (sundry expenses) - 3,012 lb. 13s. 5d.

Titulus de Prestitis Factis (imprest) - 1,379 lb. 10s. 9d.

Recepta de Scaccario (money paid by exchequer on behalf of wardrobe) - 418 lb. 2s. 10d.

Recepta Jocalium at Liberacio Eorundem - 52 lb. 13s. 4d.

The total figure for the wardrobe's communication expenses differs from the 452 lb. 6s. 5d. that Ms. Hill computed from July 1338 through November 1341, that is, for 41 months. But William de Norwell's Wardrobe Book indicates expenditures of 5,911 lb. 11s. 7d. for a period of only 23 months. The only way to explain this discrepancy in expenditures is to assume that Ms. Hill took only the expenses of *nuncii* from the total given at the end of this category of expenditures. Under *Incipiunt Nuncii* Norwell's Wardrobe Book shows total expenditures as 306 lb. 19d. for a period of 23 months. If Ms. Hill selected total expenditures only from those under *Incipiunt Nuncii* in the subsequent wardrobe books, this could explain the large discrepancy. As can be seen, I have calculated total expenditures for the *Incipiunt Nuncii* plus those given in 6 other categories.

Comparison of these expenses for *nuncii* and envoys with other expenditures recorded in the Wardrobe Book provides some perspective on the financial burdens of Edward while in the Low Countries. Distribution of alms and oblations cost 1,234 lb. 12s. 8d. Payments to fighters whose horses were killed came to 6,531 lb. 13s. 4d. Wages for bannerets, knights, squires, and men-at-arms totaled 93,916 lb. 17s. 4d.; wages for archers, 27,272 lb. 13d.; wages for ship captains and their crews, 5,797 lb. 11s. 6d. Transportation

---

²⁷ *Wardrobe Book*, pp. 260, 262-263, 268, 270, 297. For messages to Jacob see pp. 274-275, 278, 286, 297. For the role of Jacob van Artevelde in the politics of Ghent and Flanders and for his relations with Edward, see Lucas, *The Low Countries and the Hundred Years' War*; H. Van Werveke, *Jacques van Artevelde*, Brussels, 1943; P. Carson, *James Van Artevelde: The Man from Ghent*, Ghent, 1980; David Nicholas, *The Metamorphosis of a Medieval City: Ghent in the Age of the Arteveldes, 1302-1390*, Lincoln, 1987, and *The Van Arteveldes of Ghent: The Varieties of Vendetta and the Hero in History*, Ithaca, 1988.

²⁸ *Wardrobe Book*, pp. 2 ff., 211 ff., 301, 306, 398, 401-402, 415 ff.

BRYCE LYON

costs for returning some of Edward's force and their horses to England from Sluis came to 1,540 lb. 6s. 8d.²⁹ Except for the wages to bannerets, knights, squires, men-at-arms, and archers, the communication expenses were among some of the highest.

To explain the remuneration and wages of proctors, envoys, and *nuncii* is a challenge. Proctors at the Roman court generally received yearly fees plus compensation for their expenses, but there were only a few of them. In his meticulous study of the payment of English envoys in the period between 1327 and 1336, A. Larson concluded that envoys were paid according to a scale of wages that prevailed into the fifteenth century. Archbishops received 100s. daily; bishops, 66s. 8d.; abbots, 40s. or 30s.; knights, 40s. 20s. or 13s. 4d.; professors of civil law, 20s. or 13s. 4d.; lesser clerks, 6s. 8d.; and notaries, 6s. 8d. or 3s. 4d. In addition there was remuneration for expenses incurred with transportation, guards, lodging, food, and sundry items.³⁰ In her study of royal messengers in the fourteenth century Ms. Hill found that the royal cadre of *nuncii* and *cursores* received daily wages of 3d. and 2d. while at court waiting to take messages. On missions away from court they were remunerated for their expenses. During the reign of Edward III the method of payment was altered, with *nuncii* and *cursores* receiving wages when both at court and out of court. With this change Ms. Hill concluded henceforth all remuneration was considered to be wages because the relevant records used the phrase "*pro vadiis et expensis*."³¹

The evidence in the Wardrobe Book would seem to contradict Ms. Hill's conclusion that all remuneration was in the form of wages. In the sections devoted to payment to *nuncii* they are always described as bearing letters for the king and being paid "*pro expensis suis*." This suggests that while in court the royal cadre of *nuncii* continued to receive daily wages but while on missions they received no wages but were remunerated for all the expenses involved. A short trip resulted in less remuneration than did a longer and more arduous one. Walter of Colchester's remuneration for his 34 trips usually differed for each trip. For his short trips he received for expenses 2s., 2s. 6d., or 3s. For more extensive trips he received 9s., 14s., 21s., and 28s. For one trip to deliver a message to the admiral of the northern fleet his expenses came to 40s. Some *nuncii* received as little as 6d. to cover their expenses. Also it must be reiterated that the 150 *nuncii* who were not of the royal cadre received no wages. In some cases where they were also minor servitors such as sumptermen and grooms they did receive wages while in court but how the others who served only as *nuncii* sustained themselves is a mystery.

Except for those *nuncii* of the royal cadre who received wages, no others did and yet with other personnel who served the king, it was quite different.

²⁹ *Ibid.*, pp. 204, 211, 309 ff., 362, 386, 392.

³⁰ *Eng. Hist. Rev.*, LIV, 1939, 406-407.

³¹ *The King's Messengers*, pp. 49-51.

COMMUNICATION DURING MEDIEVAL WARFARE

Masters and constables of ships received daily wages of 6d. and the sailors 3d. The royal falconers and hunters received 12d., the assistants of falconers 2d., and the keepers of hunting dogs 2d.³² Bannerets received 8s., knights 4s., and squires and men-at-arms 2s.³³ It would appear that those who received daily wages were regarded as performing daily tasks for the king whether they be falconers, hunters, sailors, or fighters. Apparently the 150 *nuncii* were only considered working for the king when they bore messages.

Given the obstacles to medieval travel - the poor roads, the slowness, the frequent movements of rulers, and the uncertain and shifting relations of states - quick and efficient communication was not and could not be expected. But the data in this Wardrobe Book indicates that Edward III and his officials took measures to provide serviceable communications during his long stay in the Low Countries. Care was taken to maintain amicable relations with Low Country and Rhenish lords so that Edward's envoys and messengers could pass through their lands in relative safety. Aware that the royal cadre of *nuncii* was unable to deliver the volume of messages made necessary by Edward's diplomatic efforts, by his military operations, and by the necessity of communicating regularly with officials in England, the wardrobe staff rapidly augmented the cadre of *nuncii* with the other odd 150 *nuncii*. Despite these efforts it is impossible to ascertain how often messages failed to arrive at their destinations or when delayed messages hindered military operations.

In the centuries that followed, communications remained largely what they were in the fourteenth century. There came some improvement in land and water transportation and eventually postal services were developed, but more rapid communication by way of the telegraph and telephone came only with the technological and transportation advances during the second half of the nineteenth century. Yet even these advances were not sufficient during wars. Communications were miserable during World War I. In combat zones the most reliable means of getting messages to commanders at the front was by carrier pigeon or by runners whose perilous trips often brought death or wounding with the result that messages were not delivered. With World War II came tremendous improvements in communication, but most of these are outmoded and replaced by technological marvels of the present day.

---

³² For the royal falconers, hunters, and sailors see B. Lyon, "The Infrastructure and Purpose of an English Medieval Fleet in the First Phase of the Hundred Years' War (1338-1340)," *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, LI, 1997, 61-76, and "Coup d'oeil sur l'infrastructure de la chasse au moyen âge," *Le Moyen Age*, CIV, 1998, 211-226.

³³ *Wardrobe Book*, pp. 325 ff. See also A.E. Prince, "The Army and Navy," in *English Government at Work*, I, 332-393.

HET RETABEL VAN HET AMBACHT DER PIJNDERS, SINT-JULIAAN EN DE OORSPRONG VAN 's HEILIG-KERST

Door Elisabeth Dhanens

Zoals de meeste Gentse ambachten kende het ambacht van de pijnders in de 14de eeuw een hoge bloei. Als negenenvijftigste in rang hadden zij in 1356 een contingent van zesentachtig krijgslieden ter beschikking gesteld van het leger van Lodewijk van Male, graaf van Vlaanderen, in zijn strijd tegen Brabant¹. Hun beroepsactiviteit was in de haven op de Leie-oever 'Tussenbruggen' gevestigd. Hun werk bestond immers in het lossen van de scheepsladingen en het overbrengen van de goederen naar hun bestemming. Dat was hoofdzakelijk graan, waarom ze voorgesteld werden met een graanzak op het hoofd, zoals o.m. op hun gebeeldhouwde processietoortsen, 1723, in het Bijlokemuseum. Zij hadden hun gildekapel in de Sint-Michielskerk en vereerden een heilige Juliaan als hun patroon. In 1358 werd hun confrerie door een pauselijke 'bulle van gratiën' bekrachtigd en burgerlijke stichters verrijkten hun altaar met drie kapelarijen in 1367 en in 1376².

Tegen het einde van de 14de eeuw ondernamen de pijnders een nieuwe artistieke uitrusting van hun kapel met een nieuw retabel. Op 24 maart 1399 (1400 n.s.) liet ene Jacob Ruesch op het schepenhuis een legaat registreren om te besteden 'ten werke vander taflen van Sente-Juliene, Sente Mechiels in de kerke'³. Hier is geen vrouwelijke heilige bedoeld maar wel hun patroon Juliaan, wiens naam fonetisch en met verbuiging is genoteerd. In de pauselijke bul van 1358 lezen we 'vanden pardoene ende aflaten van Sente Juliens autae'. In de kalender van hun cartularium staat de naam van hun patroon op 8 januari genoteerd als 'St. Julien', in het rood en opvallend groter dan die van de andere heiligen⁴.

Over het retabel zelf en over de kunstenaar die het zou uitvoeren weten we helaas niets; het document verstrekt er geen gegevens over, evenmin over wat het kunstwerk moest voorstellen. Men mag gerust aannemen dat het in zijn

---

¹ SAG, Reeks 400, Stadsrekeningen nr 8, 1355-1356, folio cliij verso- cliv: (59) Den Pijnres tusschen Br[uggen] lxxxvj.

Gepubliceerd door E. de BUSSCHER, *Recherches sur les peintres Gantois*, Gent, 1859, 24-25, met geringe transcriptiefouten.

² SAG, Reeks 186, nr 1, Cartularium, folio 1 (na de niet gefoliëerde kalender en index), velijn 38 x 27,5 cm, kopie van de pauselijke bulle gevolgd door de vertaling 'in Vlaemsche'. Frans de POTTER, *Gent van den oudsten tijd tot heden*, Gent, s.d. (ca 1882-1902), 8 vols., VII, 455. SAG, Nota's Vanderhaeghen, Pijnders.

³ SAG, Reeks 301, nr 15, Jaarregister 1399-1400, folio 53.

⁴ SAG, Reeks 186, Pijnders, nr. 1, Cartularium, kalender, Laumaent viij, St.- Julien.

1. Versierde folio in het Cartularium van het Gentse pijndersabmacht. SAG, Reeks 186, nr. 1, folio 1 Velijn, 38x27,5 cm.

(Copyright Stadsarchieff)

RETABEL AMBACHT DER PIJNDERS

onderdelen, hetzij gebeeldhouwd en/of geschilderd, enige illustratie van de figuur van hun patroon en van de daden van zijn legende zou voorgesteld hebben. De vraag naar de identiteit en naar de iconografie van de heilige Juliaan moet hier dan ook gesteld en onderzocht worden. Het hoeft nauwelijks gezegd dat het kunstwerk de beeldenstorm van 1566 niet heeft overleefd.

Het vermelde cartularium van het ambacht der pijnders is 1486 gedateerd. Op folio 1, na de kalender, prijkt een mooi getekende randversiering: links, tussen enkele sierlijke bundels korenaren, een staande pijnder met een enorme zak op het hoofd (een figuur die we op folio 25 nog eens in vice-versa terugvinden), met wapenschild en spreuk: 'Loen versoet Arbeit'; bovenaan, een bootje met drie figuren. Hierin mag men Juliaan de Gastvrije, zijn vrouw en Christus herkennen; een figuratieve samenvatting van het welbekende verhaal van de ridder Juliaan die bij vergissing zijn vader en moeder doodde (waarom hij de christelijke Oedipus wordt genoemd) en uit boete, samen met zijn vrouw, een gasthuis stichtte bij de rivier, waar zij hulpbehoevende reizigers verzorgden en met hun bootje de rivier overzetten (variant op de Christoffelslegende); tot ze op zekere dag ook Christus te gast kregen die hen spoedig nadien opnam in zijn glorie.

Ofschoon de tekening in het cartularium pas van 1486 dateert, volgens de datum onderaan op de pagina, blijkt uit stilistisch oogpunt, dat zij de herinnering inhoudt aan een oudere voorstelling. Mogelijk werd de tekening gemaakt naar enig onderdeel van het retabel waarvan sprake in 1399-1400 (zie verder). Waarom de pijnders de heilige Julianus, in casu Julianus de Gastvrije als patroon hadden gekozen is niet zonder meer duidelijk. Het motief van de boot zou weliswaar een aanknopingspunt kunnen bieden; en het is dan ook dat motief dat we in hun cartularium aantreffen. Maar hij is vooral de patroon van de reizigers en pelgrims voor wie het overzetten van een rivier heel belangrijk was. Onder de muurschilderingen in het 'Jeruzalem' van de crypte in oud-Sint-Jans (Sint-Baafskathedraal) waar een Heilig-Graf het voorwerp van de devotie van de bedevaarders was, herkennen we zijn afbeelding in een voorstelling die vergelijkbaar is met die van de tekening, met de drie figuren dicht opeengepakt in het bootje⁵.

Onze aandacht was echter ook getrokken door de talrijke andere heiligen met naam Julianus. Twee daaronder blijken bindingen te hebben met de stad Gent. Daar is een Juliaan vermeld onder de gezellen van de H. Landoaldus wiens relieken in de Sint-Baafsabdij werden bewaard en wiens naam terug opduikt

---

⁵ E. DHANENS, *Inventaris van het Kunstpatrimonium van Oost-Vlaanderen*, V, Sint-Baafskathedraal Gent, Gent, 1965, 172 nr 417. De heilige Julianus de Gastvrije is ook de patroon van het gasthuis van de Vlamingen te Rome, *San Giuliano dei Fiamminghi*, cfr. Mgr. Maurice VAES, *Hospice de Saint-Julien des Flamands à Rome. Les statuts de 1444. Annales de la Société d'émulation de Bruges*, 67, 1924, 65-96. Met een dankbare herinnering aan Mgr. Vaes die me in januari 1953 zijn gasthuis heeft getoond.

onder de pen van Antonius Sanderus als *Julianus confessor Gandavi*, waarover verder meer. Er is ook een Julianus, vroegchristelijke bouwheer, die, volgens de *Legenda Aurea*, ten tijde van keizer Theodosius, een kerk bouwde in een plaats die *Gand* was genoemd.

Heiligenlegenden zijn innig en onlosmakelijk verbonden met de oudste geschiedenis van heel wat West-Europese steden. Dat is ook het geval te Gent, waar de *Vita* van Sint-Amandus essentieel deel uitmaakt van alle beschouwingen over de oorsprong en de ontwikkeling van de stad in de zevende eeuw⁶. Ons onderzoek naar de oude Gentse kunst, haar hagiografische bronnen en iconografie, zou echter enig licht kunnen werpen op de voorafgaande, Gallo-Romeinse periode. We vermoeden immers dat de door Julianus gestichte kerk met een eerste Heilig-Kerstkerk mag vereenzelvigd worden. Wat we hier nu van dichterbij zullen bekijken.

1. De *Legenda Aurea*

In de ontzagwekkende verzameling heiligenlegenden die Jacopo de Voragine, dominicaan te Genua in de dertiende eeuw, in een corpus heeft gebundeld, vindt men de legende van Julianus en Julius die, volgens de Franse vertaling van Gustave Brunet, 1843⁷, een kerk bouwden *en un lieu qui porte le nom de Gand*.

De legende verhaalt: 'Er waren twee broeders, Juliaan en Julius, die aan keizer Theodosius de toelating vroegen om, waar ze nog heidense tempels zouden aantreffen, deze te mogen vernielen en in de plaats daarvan Christus-kerken te bouwen. En Theodosius gaf hun brieven waarin hij gebood dat iedereen hen daarbij behulpzaam zou zijn. Wanneer de broeders dan een kerk bouwden op een plaats die *Gand* genoemd wordt, *en un lieu qui porte le nom de Gand*, werden zij, overeenkomstig het keizerlijk bevel, door alle voorbijgangers geholpen. Toen kwamen daar enkele mannen met een kar en zij vroegen zich af hoe ze zouden kunnen voortgaan zonder opgehouden te worden om aan het gebouw te moeten werken. Ze besloten een van hen in de kar te leggen onder een laken, zeggende dat ze een dode vervoerden om aldus vrijgesteld te worden. Zo gezegd, zo gedaan. Maar Julianus doorzag hun bedrog. En (hier resumeren we), toen ze voorbij waren gegaan was de man werkelijk dood. Van toen af aan durfde niemand meer liegen aan de dienaren van God'. De oorspronkelijke tekst van Jacopo de Voragine is niet bewaard gebleven en er bestaan honderden handschriften, Latijnse kopieën en vertalingen, met

⁶ Georges DECLERCQ, Heiligen, Lekenabten en Hervormers. De Gentse abdijen van Sint-Pieters en Sint-Baafs tijdens de eerste Middeleeuwen (7de-12de eeuw). *Ganda & Blandinium*, 1997-1998, 13-40.

⁷ G(ustave) B(runet), *La Légende Dorée par Jacques de Voragine, traduite du latin et précédée d'une notice historique et bibliographique*. 2 vol. Paris 1843.

RETABEL AMBACHT DER PIJNDERS

uiteraard heel wat onderlinge varianten⁸. We weten niet welke versie Gustave Brunet gebruikt heeft. De al te bescheiden erudiet, die zijn uitgave alleen met zijn initialen signeerde, heeft zijn model zeker met zorg gekozen. In zijn inleiding getuigt hij dat het zijn bedoeling was *de reproduire fidèlement l'original*. Het was trouwens een merkwaardig vroeg initiatief in de belangstelling voor de middeleeuwse Legenda Aurea. Daar hij zonder aarzelen de plaatsaanduiding weergeeft als 'Gand' mag men aannemen dat hij deze inderdaad als een vier-letter-naam heeft gezien, gelezen en genoteerd. Toch moeten we dit element aan andere edities toetsen.

Het was niet mogelijk een heel groot aantal, laat staan alle handschriften op de plaatsaanduiding na te zien. Toch hebben we een redelijk aantal manuscripten en edities in verschillende talen kunnen bereiken. Overigens is de Julianus-legende niet in alle exemplaren aanwezig.

In de Latijnse teksten vonden we de plaatsnaam opgegeven als *in loco qui dicitur Gaudianum*⁹; in de Nederlandse incunabelen wordt dat *in een stat die hiet Gaudiaen*¹⁰; in het Duits, *an der Stadt die genannt ist Gaudianum*¹¹; in de Engelse versie van William Caxton¹² ontbreekt de plaatsnaam; maar ook in andere opzichten is de tekst verkort en onvolledig. Wat dan de Franse versies betreft: in de jongste kritische uitgave van Brenda Dunn Lardeau, 1997, steunend op een Franse tekst van Jean Bataillier te Lyon, 1476, die zelf teruggaat op de vertaling van Jean de Vignay, 1348, leest men de plaatsnaam als *en ung lieu qui est dit Gaud*¹³.

---

⁸ Barbara FLEITH, *Studien zur Überlieferungsgeschichte*. Subsidia Hagiographica nr 72. Brussel, 1991, vermeldt meer dan 900 handschriften van de Legenda Aurea. Overigens zijn niet alle exemplaren identiek. Sommige bevatten enkel een keuze.

⁹ GAUDIANUM in de latijnse edities, o.m. te Nürnberg, 1476-1477, te Keulen, 1478, te Nürnberg, 1492.

T. GRAESSE, ed., *Jacobi a Voragine. Legenda Aurea, Vulgo Historia Lombardica Dicta*. 1890.

¹⁰ Nederlandse uitgaven, o.m. in de Universiteitsbibliotheek, Gent: Passionael ofte Legenden der Heijligen, Zomerstuc, Delft, 1472; Winterstuc, Delft, 1482, fol. Clxxij.

Passionael, Gouda, Gheraert Leeu, 1478-1480, fol. Cxcvj. Over de spreiding in de Nederlanden, zie A.B. MULDER-BAKKER & M. CARASSO-KOK, *Gouden Legenden. Heiligenlevens en heiligenverering in de Nederlanden*. Hilversum, 1997.

¹¹ Jacobus de Voragine, *Die Legenda Aurea. Aus dem lateinischen übersetzt von Richard Benz*. Berlin-Heidelberg, 1963, p. 179.

¹² The Golden Legend, William Caxton, Westminster, 1483. Fac Simile, Hammersmith, 1892, I, 376.

¹³ Jacques de Voragine, *La Légende dorée. Édition critique dans la révision de 1476 par Jean Bataillier d'après la traduction de Jean de Vignay (1333-1348) de la Légende Dorée (ca. 1261-1266) publiée par Brenda Dunn-Lardeau*. Paris, 1997.

Textes de la Renaissance, sous la direction de Claude Blum.

Daaruit blijkt dat Brunet een 'n' heeft gelezen waar Brenda een 'u' heeft gezien; maar het opmerkelijke is dat beiden een vier-letter-naam hebben genoteerd. Men weet hoe gemakkelijk de twee vermelde letters konden verwisseld worden¹⁴. Overigens noteert Brenda in haar 'Index des nom propres' als variant van Gaud ook *Gant*.

Men weet weinig over de bronnen die Jacopo de Voragine heeft gebruikt. Zeker kende hij legenden uit het Noorden. Af en toe vermeldt hij Vlaanderen. We citeren, gemakshalve uit de uitgave van Brunet: in de legende van Maria Magdalena, *un clerc du pays de Flandre* (I, 167); in de legende van de predikheer Petrus martelaar, *une femme en Flandre* (II, 92); en verder, *Elci, apôtre des pays de Flandre et de Frise* (II, 341). Ook de naam *Gand* kan hem trouwd zijn geweest.

Het is ook eigen aan de legendespreiding varianten te vertonen die aan lokale omstandigheden werden aangepast. Zo is de legende later terug te vinden in de Italiaanse hagiografie in de streek van de Noord-Italiaanse meren, in het bisdom Novara¹⁵. Het heiligenpaar is er beschreven als *de sanctis fratribus Julio presbytero et Juliano diacono*; men lette op de andere volgorde der namen en op de hiërarchie van hun hoedanigheid, priester en diaken. Ook zij zijn kerkenbouwers maar hun legende is uitgegroeid en uitgebreid met wonderbare daden, zoals het verdrijven van serpentes. In de *Legenda Aurea* daarentegen is het verhaal heel sober en beknopt, wat de oudheid en de oorspronkelijkheid van haar vorm alleen maar kan steunen.

Blijft dan de vraag of de legende inderdaad ook inhoudelijk van toepassing kan zijn op de plaats die *Gand* was genoemd. Bekijken we daarom de voornaamste verhalende elementen in de legende en onderzoeken we of er, enerzijds, enig bezwaar is tegen het situeren ervan te Gent in de laat-Romeinse periode en, anderzijds, of er elementen aanwezig zijn die de identiteit van de plaatsnaam met Gent kunnen bevestigen.

Tijd en ruimte

Er is alvast geen tegenspraak tussen de Julianus-legende en de Europese geschiedenis. Van keizer Theodosius (regering 378/379-395) is bekend dat hij de spreiding van het Christendom begunstigde. De periode van de grote vervolgingen en van de talrijke martelaren was voorbij; nu kwamen de confessoors aan de beurt. Het itinerante karakter van de geloofsverkondigers die,

¹⁴ Pieter OPMEER, *Opus Chronographicus*. Antwerpen, 1611, p. 406/b, onderaan: *Gaudae* i.p.v. *Gandae*.

De naam heeft meermaals aanleiding gegeven tot verwarring, zoals in de beschrijving van de beroemde glasramen van Gouda: *EXPLICATION de ce qui est représenté dans le magnifique vitrage de la grande et belle église de St.-Jean à Gand*. Gouda, A Endenbourg, s.d., 15 pp.

¹⁵ ACTA SANCTORUM, Januarii, tomus III, 1863, 715-719. De Sanctis fratribus Julio presbytero et Juliano diacono in dioecesi Novariensi in Italia, xxxl Januari.

RETABEL AMBACHT DER PIJNDERS

gewapend met een keizerlijk document, hun bouwactiviteit in het hele Romeinse imperium konden uitoefenen, is een essentieel element van het verhaal. De keizer kon in het uitgestrekte rijk waar de Pax Romana heerste een gebod uitvaardigen dat overal door de lokale administratie diende toegepast te worden. Het verhaal kan zonder bezwaar ingeschakeld worden in het late keizerrijk, vierde kwart van de vierde eeuw, in de korte perioden van betrekkelijke rust voor de grote invasies van het begin van de vijfde eeuw¹⁶.

2. Argumenten

Het psychologische argument

De Pax Romana hield ook in dat de bouwheren hun werkzaamheid ongestoord konden uitoefenen. Zij beschikten over officiële documenten. *Theodosium scripsit*, Theodosius gaf hen brieven, en de lokale ambtenaren waren gehouden diens bevelen te doen uitvoeren. In de legende is geen spraak van een vijandige, agressieve houding van de bevolking, zoals ten tijde van Amandus in de zevende eeuw toen, ten gevolge van de invasies van de barbaren, de macht in handen van nieuwe heidense heersers was gevallen. Integendeel, onder de vreedzame Romeinse overheersing was alleen een bedrieglijke ontduiking mogelijk. De sluwheid waarmee die enkele voorbijgangers zich aan het keizerlijk bevel poogden te onttrekken, past veeleer bij een onderworpen bevolking.

Overigens maken de listige mannen gebruik van een Romeinse wet om zich met een voorwendsel aan de karweidienst te onttrekken, nl. het verbod om doden in een bewoonde plaats te begraven. Blijkbaar begaven de mannen met hun kar zich van uit het centrum van de vicus naar buiten, alsof ze in de richting van een grafveld reden.

Het lokale argument

De plaats heet in de legende een *locus*. Derhalve was het geen *civitas*, zoals Tongeren. De Nederlandse en Duitse vertalingen als 'een stat' zijn enkel eigentijdse interpretaties.

---

¹⁶ De activiteit van christelijke bouwheren kende in de vierde eeuw een grote uitbreiding. Vermelden we in dit verband de troostbrief van de H. Hiëronymus, ca 406-407, aan zijn vriend Julianus, die 'zijn goederen gebruikte om kloosters te bouwen' in de eilanden van Dalmatië, kloosters die toen tengevolge van de invallen van de barbaren waren verwoest, terwijl hij ook zijn vrouw en twee dochtertjes had verloren, zie: *Opera divi Hieronymi Stridonensis*, Antwerpen, Plantin, 1579, 9 delen in 3 banden, I, 88^b - 91^a, *ad Iulianum consolatio*. De Brieven van den H. HIERONIMUS, uyt het Latyn vertaelt in't Nederduyts door Adrianus van LOO. 2 vols. Gent, 1707. I, 370,-382, Aen JULIANUS. Of er een verband bestaat tussen de historische figuur van de brief en de Julianus uit de Legenda Aurea kan men uiteraard niet weten.

De ondernemende broeders hadden de plaats voor hun bouwverf ongetwijfeld gekozen in een relatief dichtbebouwde *vicus* die gemakkelijk toegankelijk was via waterwegen en landwegen; een geschikte plaats voor het samentreffen van kopers en verkopers, producenten en verbruikers, zodat ze van de bewoners en voorbijgangers, op grond van de keizerlijke dienstplicht, enige medewerking konden opeisen, al was het maar in het aanvoeren of overbrengen van de bouwmaterialen; een soort man- en spandienst, maar waar ook enige vakbekwame medewerking te vinden was.

Te Gent en omstreken zijn er voldoende archeologische getuigen aan het licht gekomen om te bevestigen dat op deze vooruitgeschoven noordelijke uithoek van het imperium, nabij de samenvloeiing van Schelde en Leie, een nederzetting bestond waar zich een zekere economische en maatschappelijke, ambachtelijke en commerciële bedrijvigheid had ontwikkeld. Een Romeinse aanwezigheid wordt door talrijke vondsten van keizerlijke munten, fragmenten van terra sigillata en andere elementen betuigd¹⁷. De streek was blijkbaar richtingsdoel van de uit Bavai noordwaarts aangelegde landweg, nagenoeg parallel met de rechteroever van de Schelde. De plaats kon voldoende bewoond zijn om er over een cultus-gebouw te beschikken. Mogelijk waren er reeds enkele christenen, b.v. onder de Romeinse soldaten, of kwamen er christelijke kooplieden; wat de bouw van een christelijke kerk kon rechtvaardigen.

Het sacrale argument

Heel belangrijk in het verhaal is de keizerlijke toelating en steun om christelijke kerken te bouwen: *et Christi ecclesias edificarent* leest men in de Latijnse exemplaren; *et elever en la place des églises à Jesus-Christ*, hetzij *'édifiassent esglises de Jhesucrist* in de Franse edities van resp. 1843 en 1997; *ende Christus kercken (te) stichten* in de Nederlandse incunabelen.

De dedicatie van de Heilig-Kerstkerk te Gent, met het patrocinium van Christus zelf dat elke andere patroonheilige overbodig maakte, getuigt voor een heel oude stichting. Men mag zich afvragen of deze toewijding een survival is van een eerste, heel vroege stichting, een fossiel getuigenis dat alle latere gebeurtenissen zou overleefd hebben, zowel de Germaanse invasies als de evangelisatie van Amandus, die zijn stichtingen toewijdde aan de apostelen. Ook in de Britse eilanden zijn de *Christ Church*-dedicaties heel oud. Ook

¹⁷ M.J. de BAST, *Recueil d'antiquités romaines et gauloises trouvées dans la Flandre. Gent*, 1884; 2e ed. 1808; Suppléments, 1809 en 1813.

S.J. de LAET, De opgravingen te Destelbergen / Eenbeekeinde in het raam van de vroegste geschiedenis van de stad Gent. *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, N.R., XXXIX, 1985, 3-35.

A. VERHULST, Ontstaan en vroegste geschiedenis van Gent. *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, XLVII, Gent, 1993, 15-28.
Marie Christine LALEMAN, Het stenen Verleden. GANDA & BLANDINIUM, Gent, 1997, 132-134 en 227.

RETABEL AMBACHT DER PIJNDERS

daar bestaan getuigen van heel vroege christelijke stichtingen uit de Romeinse tijd, van vóór de evangelisatie van Augustinus in 597. Herinneren we er ook aan dat de vroeg-christelijke kerk van Sint-Jan in Lateraan te Rome oorspronkelijk aan Christus alleen was toegewijd en pas later aan de twee Johannessen, de Doper en de Evangelist.

Wanneer men dan vaststelt dat in de wijk van de voormalige Heilig-Kerstkerk te Gent (nu Sint-Machariusparochie) een vrij uitgebreide zone met Romeinse nederzettingen werd erkend¹⁸ dan gaat men zich inderdaad afvragen of er in het Gand van vóór de komst van Amandus eveneens een vroegere christelijke stichting heeft bestaan waarvan de herinnering mag herkend worden in de legende van de HH. Julianus en Julius. Al is er tot heden geen materieel spoor van een vroeg-christelijke kerk als dusdanig geïdentificeerd, de uitgestrektheid van het als Romeins beschouwde areaal, waarvan het site van de Sint-Baafsabdij met annex de H. Kerstparochie precies de kern vormt, schijnt de mogelijkheid in te houden van een christelijke aanwezigheid waarvan de getuigen onder de huidige gebouwen schuilgaan. Het patrocinium van de H. Kerstkerk, de 'Christuskerk', zou over de Germaanse invallen heen kunnen teruggaan tot die laat-romeinse periode.

Mogelijk bevat de legende van Julianus een kern van waarheid. Dat de twee Romeinse christenen via de heirwegen en de rivieren de vooruitgeschoven post bij de samenvloeiing van Schelde en Leie zouden bereikt hebben en er hun bouwactiviteit hebben uitgeoefend, is ten slotte heel goed mogelijk. In de geromaniseerde gebieden ten noorden van de Alpen waren in de tweede helft van de vierde eeuw meer andere christelijke zendelingen actief. Vermelden we enkel Servatius, bisschop van Tongeren (+ 384) en Martinus, bisschop van Tours (+ 397). Te Bavai of te Kamerijk was omstreeks 346 ook een bisschop met naam Superior werkzaam¹⁹. En het is van daaruit dat het initiatief kan gekomen zijn.

Het thematische argument

Voor de localisatie van de Julianus-legende te Gent spreekt ook en zonderling parallelisme met sommige thema's en motieven in de legende van Sint-

---

¹⁸ Marie Christine LALEMAN, *Woord, Beeld en Materie. Het Sint-Baafsdorp in Gent. Qui valet ingenio. Liber Amicorum aangeboden aan Dr. Johan Decavele* (ed. J. DE ZUTTER, L. CHARLES & A. CAPITEYN), Gent, 1996, 289-317, vnl. p. 293, Overzichtsplan van de archeologische vondsten. Met oprechte dank aan Mevrouw Laleman voor de mededeling van haar studie en aanvullende gegevens daaromtrent. Een uitvoerige bibliografie betreffende het Sint-Baafssite kan men vinden in het recente boek van Paul PAS, *De Gentse Sint-Baafsabdij en haar dorp*. Heusden, 1999, pp. 281-292.

¹⁹ E. de MOREAU, *Histoire de l'église en Belgique des origines au début du XIIe siècle*. Brussel, 1945-1952, I, 45.

Bavo²⁰. Of er te Gent een schriftelijke versie van de legende van Julianus en Julius heeft bestaan, kan men niet weten: ze kan verloren zijn gegaan door vernieling of door verwaarlozing en opruiming, of ze kan meegenomen zijn. Maar het lijkt alsof sommige elementen ervan ter plaatse in het collectieve geheugen latent zijn blijven overleven en bij de vorming van de Bavo-legende werden hergebruikt. We moeten ons derhalve in een soort retrospectieve instelling plaatsen en vooral even onder de oppervlakte van het verhaal kijken. Zo verhaalt de legende van Bavo dat hij zijn medebroeders gevraagd had hem in de eenzaamheid buiten de abdij een kluis te bouwen en hoe een kwaadwillige voerman die ermee belast was sommige bouwmaterialen per wagen daartoe te vervoeren, door toedoen van de duivel, met zijn wagen kantelde en er zelf onder bezweek. De man had nog bindingen met het heidendom, want hij had gezien hoe zijn afgoden waren vernield. Hij werd naar Ganda teruggebracht waar Bavo hem door zijn gebed weer tot het leven wekte.

Een zekere affiniteit met de sequenties in de Julianus-legende kan vastgesteld worden. Raakpunt tussen beide legenden is de bouwactiviteit: het bouwen van een kerk door Julianus en het bouwen van een kluis ten behoeve van Bavo. Essentieel daarbij is de referentie naar het afgeschafte heidendom, het vernielen van de heidense tempels door Julianus en het vernielen van de afgoden van de voerman; verder, in beide legenden, de tegenzin en de weigerachtigheid in de medewerking en vooral de motieven van de kar en van de dode.

Het verschil ligt echter in het thema van de verrijzenis. Het thema was reeds aanwezig in de legende van Amandus die een terechtgestelde dode weer tot het leven had gebracht. Dit verrijzenis-thema in beide legenden, van Amandus en van Bavo, staat in directe relatie tot de reële ontwikkeling van het christendom ter plaatse, nl. het uiteindelijk succes van hun evangelisatie. In de Julianus-legende daarentegen ontbreekt dit element van bevestiging; er is geen motief aanwezig dat een voorspoedig gevolg suggereert; wat met de werkelijkheid overeenstemt vermits zijn poging tot kerstening ter plaatse niet duurzaam was en spoedig nadien door de invallen van de barbaren te niet was gedaan. Het thema van dood en verrijzenis in de Amandus- en Bavo-legenden, hoe algemeen ook in de hagiografie, zou hier als een projectie kunnen zijn van de teloorgang van Julianus' eerste bekeringswerk en de heropleving ervan door het werk van Amandus en Bavo.

Men kan er zich over verwonderen dat in geen van beide legenden, van Amandus noch van Bavo, enige referentie naar een vroegere evangelisatie schuilt. De Vita van Amandus was geschreven in de abdij van Saint-Amand en er was voor de schrijver geen reden om naar een oudere kerstening te Gent te verwijzen, gesteld dat hij er kennis van had. Wel integendeel, de wens om alle verdiensten aan Amandus toe te kennen, het heroïsch karakter en de dramatisering van Amandus' daden zou niet gediend zijn geweest met een verwijzing naar een vroegere evangelisator. De Vita van Bavo echter is te Gent zelf

²⁰ Codex Gandavensis, Universiteitsbibliotheek, handschrift 308.

RETABEL AMBACHT DER PIJNDERS

gegroeid en vastgelegd, en wel op aandringen van de befaamde Einhard die meermaals in de Sint-Baafsabdij heeft verbleven²¹. Sommige flarden van de Julianus-legende zijn toen misschien in de Bavo-legende opgenomen en aangepast om het verhaal met pittoreske episoden op te fleuren.

Vestigen we terloops de aandacht op de gelijkenis in de omschrijving van de plaatsnaam, enerzijds in de *Legenda Aurea, en un lieu qui porte le nom de Gand* en anderzijds in de *Vita van Karel de Grote* die in het jaar 811 zijn vloot kwam inspecteren *in de plaats die Gand wordt genoemd*²². Deze omslachtige plaatsaanduiding kan gebruikelijk zijn geweest. De gelijkaardige formulering kan de band van de Julianus-legende met Gent versterken. Jacopo de Voragine kan ze uit zijn bron hebben overgenomen.

Sinds eeuwen is de aandacht geconcentreerd op de figuren van Amandus en Bavo. De lange schaduw die hun Vita in de geschiedenis heeft geworpen heeft de legende van Julianus en zijn gezelschap ter plaatse verduisterd. Niet zo volledig nochtans dan dat niet enige sporen ervan in de legende van Bavo hebben overleefd.

3. De Julianus-reliëk in de Sint-Baafsabdij

Wie patroonheilige zegt, denkt onmiddellijk aan de verering van een reliëk, wat het ook moge zijn, een stuk gebeente van de heilige sterveling, een voorwerp dat hem had toebehoord, een kledingstuk dat hij zou gedragen en achtergelaten hebben, een werktuig dat hij zou gebruikt hebben, om het even. Men denkt vooral aan het kunstwerk waarin de reliëk werd bewaard, hetzij een beursje van brokaat of een doosje van metaal of ivoor, een omvangrijk schrijn met hoge artistieke vormgeving, een kristallen monstrans, osculatorium of 'zeinder'; ook aan de wijze waarop de reliëk was geborgen of tentoongesteld, op een altaar, in een nis, en hoe ze bij gelegenheid werd getoond, rondgedragen, vereerd en gezoend. Zonder twijfel beschikten de pijnders over een reliëk van hun patroon Sint-Juliaan, een echte of vermeende, dat speelt hier geen rol.

Intrigerend wordt het wanneer we vaststellen dat in het jaar 980 een Julianus-reliëk is vermeld onder de beroemde reliëken die uit Wintershoven naar de Sint-Baafsabdij werden overgebracht: niet in het eerste document betreffende de vinding en verheffing van de reliëken, wel echter in het tweede document

---

²¹ F.L. GANSHOF, Eginhard à Gand. *Bulletin de la société d'histoire et d'archéologie de Gand*, 1926, 13-33.

De localisatie van de kluis van Sint-Bavo te Mendonk is meermaals becommentarieerd, cfr. A. VERHULST (noot 18) en G. DECLERCQ (noot 7), vnl. p. 19-20.

²² VITA CAROLI MAGNI, Acta Sanctorum, 28 Januari, I, 885 nr. 22. Meermaals aangehaald en becommentarieerd. Reeds door M.J. De BAST (noot 18), 1808, 17-18; door A. van LOKEREN (noot 27), p. 15; geciteerd door G. DECLERCQ (noot 5), p. 27.

betreffende de echtverklaring ervan. Het gebrek aan eenstemmigheid onder de twee documenten werd reeds in 1785 opgemerkt door Josephus Ghesquiere, in zijn uitvoerige, kritische compilatie van de hagiografische bronnen betreffende de Winterhovense heiligen²³. Aan de moderne historici heeft het heel wat kopzorg opgeleverd²⁴. De episode maakt immers deel uit van de bewogen en pittoreske 'relikenoorlog' tussen de twee Gentse abdijen, Sint-Pieters en Sint-Baafs; de strijd om het overwicht van hun wederzijdse reliekenchat en om de pre-eminentie van hun stichting.

Bekijken we even het probleem van uit het standpunt dat ons hier bezig houdt, nl. dat van de legendevorming.

Vooraf moet men rekening houden met de geschiedenis van de abdij in de tiende eeuw. Na een al te lange afwezigheid tengevolge van de invallen van de Noormannen had een nieuwe communautiteit zich in 946 terug ter plaatse gevestigd. Men stond er voor de enorme taak van de wederopbouw van de verwoeste gebouwen. Daarin kregen ze de steun van de wereldlijke vorsten; niet al te veel van de graaf van Vlaanderen, Arnulf I de Grote, maar vooral van keizer Otto II, die daardoor meteen zijn machtspositie ter plaatse verstevigde. In het jaar 976 had de keizer het domein van Wintershoven aan de abdij teruggeschonken. Vier jaar later, in 980, werden te Wintershoven een aantal relieken gevonden en verheven. Het relaas daarvan is opgetekend in het document *Adventus et elevatio S. Landoaldi* met de vermelding van vier heiligen, twee mannen en twee vrouwen: Landoaldus, Amantius, Vinciana en Landrada. Onmiddellijk werd de echtheid van de relieken betwist door de monniken van de Sint-Pietersabdij. Daarop richtten die van Sint-Baafs zich tot de bisschop van Luik, die toen de beroemde en kunstzinnige Notger was. In een lange brief, opgesteld door zijn scholaster Heriger, inhoudende de inlichtingen die door de plaatselijke priester, Sarabertus presbyter waren verstrekt, confirmeert de bisschop de echtheid van de relieken en bevestigt die met zijn gezag en zegel. Dit is het tweede document, de *Translatio et vita sancti Landoaldi sociorumque ejus*. Het merkwaardige van dit relaas is nu dat het aantal bij naam vermelde heiligen vermeerderd is tot zeven: de vier uit de *Adventus* en ertussen ingeschakeld of aan toegevoegd, die van Adrianus, Julianus en Adeltrude. Daarenboven vermeldt het document nog de relieken van vijf andere, niet bij

²³ Joseph GHESQUIERE, *Acta Sanctorum Belgii Selecta*. 6 vols. 1783-1794. III, 345-378.

ACTA SANCTORUM, Martii, tomus III, 1865, 35, 19 maart: de SS. Landoaldo archipresbytero, Amantio diacono, Adriano martyre, Juliano, Vinciana et Adeltrude, Wintershovii et Ganda.

²⁴ Oswald HOLDER-EGGER, *Zu den Heiligengeschichten des Genter St. Bavosklosters. Historische Aufsätze dem Ankenden an Georg Waitz gewidmet*. Hannover, 1886, 622-666.

Leon VOET, De brief van abt Othelbold aan gravin Otgiva, over de relikwieën en het domein van de Sint-Baafsabdij te Gent (1019-1030). *Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, Brussel, 1949.

RETABEL AMBACHT DER PIJNDERS

naam genoemde heiligen waardoor het heilige getal van twaalf werd bereikt. Sommige heiligen werden nu ook met meer prestigieuze kwalificaties bedacht: Landoaldus wordt bestempeld als archipresbyter, Amantius als diaken, Adrianus als martelaar. Alleen Julianus kreeg geen bijkomende titel. Maar meer dan zes eeuwen later zou de attente Antonius Sanderus daarin voorzien en hem de nog beschikbare titel van confessor, belijder, verlenen²⁵. Daarmee waren de Bavelingen nu uitermate goed voorzien van gedocumenteerde en voor echt-verklaarde relieken. Samen met het ouder bezit en de jongere aanwinsten van het begin van de elfde eeuw werd het een van de grote middeleeuwse reliekenverzamelingen waarvoor herhaaldelijk kostbare reliekhouders werden vervaardigd, zoals o.m. in 1083²⁶ en die de constructie van de enorme crypte moest rechtvaardigen²⁷.

De moderne historici hebben in verband met de Winterhovense heiligen heel veel belang gehecht aan de bekende Brief van Othelbold, abt van de Sint-Baafsabdij, aan Otgiva, gravin van Vlaanderen, echtgenote van Boudewijn IV; brief die door L. Voet in de periode tussen 1019 en 1030 is gedateerd. Daarin zijn de relieken van negen heiligen uit de Sint-Baafsabdij vermeld, nl. die van Bavo, Landoaldus, Amantius, Adrianus, Vinciana, Landrada, Pharaïldis, Livinus en Macharius; daaronder dus vijf heiligen uit Wintershoven, de vier uit de *Adventus* en slechts een uit de *Translatio*, wat Holder-Egger deed veronderstellen dat de andere twee, Julianus en Adeltrude, uiteindelijk te Wintershoven zouden achtergebleven zijn. L. Voet van zijn kant dacht dat ze er nooit waren geweest.

Het al of niet voorkomen van een naam in bepaalde lijsten van heiligen of van hun relieken kan nochtans verscheidene oorzaken hebben. Het ontbreken van Julianus en Adeltrude in de lijst van relikwieën uit de Sint-Baafsabdij in de brief van Othelbold vindt waarschijnlijk een heel eenvoudige verklaring in de specifieke wens van Otgiva. Het was immers haar bedoeling de 'lichamen' van heiligen, de *sanctorum corpora* te doen opstellen in de kerk van Oudenaarde waar een plechtige godsvrede door de graaf zou afgekondigd worden. *Sanctorum corpora*, dat wil zeggen de relieken van heiligen van wie het hele lichaam, het volledig gebeente, bewaard was; lichamen die elk in een individueel schijn van nagenoeg levensgrote afmetingen waren gelegd; wat toen in de elfde eeuw reeds kostbare schrijnen konden zijn met figuratieve voorstellingen, hetzij beschilderde houten kisten, hetzij met koperen of vergulde platen belegd, gedreven en met smalt- of edelsmeedwerk versierd. Het kwam er duidelijk op aan de geplande plechtigheid op te luisteren met spectaculaire kunstwerken die, qua inhoud en vorm, de aanwezigen moesten

²⁵ Antonius SANDERUS, *Hagiologium Flandriae sive De Sanctis eius Provinciae Liber unus*. Antwerpen, 1625, 126.

²⁶ A. van LOKEREN, *Histoire de l'abbaye de Saint-Bovon et de la crypte de Saint-Jean à Gand*. Gent, 1855, 57.

²⁷ F. de SMIDT, *Opgavingen in de Sint-Baafsabdij te Gent. De Abdijkerk. Cultureel Jaarboek voor Oost-Vlaanderen*, Gent, 1956.

imponeren en ook van op afstand indrukwekkend moesten zijn. Kleinere reliekhouders met slechts fragmenten van een gebeente kwamen dus niet in aanmerking om naar Oudenaarde getransporteerd te worden, zelfs al was hun inhoud eerbiedwaardig. Overigens vermeldt Othelbold, na de opsomming van de negen heiligenlichamen in een vol geestdrift gedrenkte volzin, de ontelbare andere relieken die in het bezit van de Sint-Baafsabdij waren, nl. de relieken van 'apostelen, martelaren, belijders en maagden uit de allereerste tijden van het christendom', volgens de vier grote categorieën die vanouds in deze hiërarchische orde werden gerangschikt. Er waren inderdaad meer andere relieken in de Sint-Baafsabdij achtergebleven, zelfs heel kostbare, gelet op hun oorsprong en oudheid, zoals die van de Apostelen die in het jaar 754 uit Rome waren overgebracht of die van Pancratius en Barbara die in het jaar 985 eveneens uit Rome waren meegebracht, maar die wellicht niet zeer omvangrijk waren. Dat de namen van Julianus en Adeltrude in de brief van Othelbold niet voorkomen, mag men niet interpreteren als zouden hun relieken niet in de Sint-Baafsabdij aanwezig zijn geweest.

Keren we echter terug naar het jaar 980. De restitutie van het domein van Wintershoven in 976 is zeker gepaard gegaan met heel wat persoonlijke contacten tussen de afgevaardigden van de abdij en de plaatselijke personaliteiten. Met het inwinnen van inlichtingen kunnen de Gentse monniken de mogelijkheid hebben ingezien om uit hun nieuw domein onvermoede voordelen te halen, ook in natura. De verering van relieken was immers een onschatbare bron van inkomsten. Aanvankelijk had men zich tevreden gesteld met de relieken van vier personen, Landoaldus en zijn drie gezellen.

Toen dan in een tweede fase, na de betwisting door de Pieterlingen, de echtverklaring van de relieken door de bisschop van Luik zo goed als verzekerd leek, heeft men blijkbaar van de gelegenheid gebruikt gemaakt om het aantal relieken nog maar eens op te voeren. Wanneer de monniken van Sint-Baafs priester Sarabertus naar Luik stuurden, hadden ze hem wellicht ook zijn boodschap voorbereid, inbegrepen het verhaaltje van het visioen van Sieburga dat de vondst van de bijkomende relieken moest verklaren. Het 'Lügendewebe' zoals Holder-Egger (p. 628) het noemt, was wellicht uit het brein van de Bavelingen gesproten; het voortbrengsel van het vernuft van een der monniken, wiens vindingrijkheid emotioneel nog gedreven was door de rivaliteit met die van Sint-Pieters. De omslachtige onderneming die de echtverklaring, met de bijhorende ruggespraak moest zijn, was een gedroomde gelegenheid om de reliekenschat nog te vergroten en meteen te doen legitimeren.

Iemand moet dan drie nieuwe namen gesuggereerd hebben en die schijnen uit de Gentse sfeer gehaald te zijn. Werd een Adrianus misschien gekozen in concurrentie met de Adrianus die toen nog te Dikkelvenne berustte (pas in 1081 naar Geraardsbergen overgebracht)? De keuze van Adeltrude, als dochter van Sint-Bavo, bekend door diens Vita, was heel geschikt. De Romeins klinkende naam Julianus moet dan ook gevallen zijn. Was zijn naam misschien gangbaar ter plaatse, in de Sint-Baafsabdij, in het Sint-Baafsdorp, in de Heilig-

RETABEL AMBACHT DER PIJNDERS

Kerstparochie? Was hij eventueel het voorwerp van een lokale verering, een vage figuur van wie alleen nog de naam was bekend; en heeft men door het inschakelen van die naam in het bisschoppelijk document hem een concrete gestalte en legitimiteit willen verlenen? We hebben daarvoor geen zwaardere argumenten, maar een lokale verankering van de naam Julianus blijkt ook uit de geschriften van Sanderus die hem tot *confessor Gandavi* consacreerde.

4. Het probleem van de verschuiving van de persoonlijkheid

Wie enigszins vertrouwd is met de wereld van de hagiografie, met het fenomeen van de legendevorming en met het drijfzand van de iconografie, weet hoe bepaalde figuren in de loop der eeuwen kunnen muteren, versmelten of ontdubbelen. De vraag is dan ook welk verband er zou kunnen liggen tussen de verschillende Julianus-figuren die we hier besproken hebben.

De oorsprong van de keuze van Julianus als patroon van de pijnders is onbekend. Of er vóór de 14de eeuw een voorstelling van hem heeft bestaan, vlak of driedimensionaal, kunnen we niet weten. Intrigerend is het feit dat in de 15de eeuw, zowel de H. Bavo als een H. Julianus (in dat geval als de Gastvrije beschouwd), als staande figuur, afgebeeld zijn met een valk op de vuist²⁸, zodat men soms moeilijk kan uitmaken wie bedoeld is. Daarvoor wordt aangevoerd dat de valk naar hun edele afkomst zou verwijzen, omdat de valkenjacht het voorrecht van de adel was. Maar hiermee is weer een onverklaarde link geslagen tussen Juliaan en Bavo.

Is het mogelijk dat Julianus, de legendarische bouwheer, de eerste patroon van de lastendragers in het Sint-Baafsdorp is geweest? Tussen de figuur en de activiteit van de pijnders kan wel een zekere affiniteit erkend worden. De hulp die de Romeinse kerkenbouwers van de lokale bevolking inriepen zal in de eerste plaats bestaan hebben in het aanbrengen van de materialen en benodigdheden, eventueel van uit een boot naar de bouwwerf. Het beroep van lastendragers en sjouwers was eeuwenoud. Het was een onmisbare schakel in elke vorm van economische bedrijvigheid, zelfs de meest primitieve. Het bestond zeker lang voor de organisatie van de ambachten. Er bestonden te Gent overigens meer andere groepen van lastdraggers die het niet tot een vrij ambacht hebben gebracht, zoals de zakdraggers van 'Overschelde' in het oostelijk gebied van de stad, die enkel verenigd waren in een devotionele confrerie, O.-L.-Vrouw van de Zilverberg, en die hun altaar in de Sint-Janskerk onderhielden²⁹.

Toen dan in de 14de eeuw de organisatie van de ambachten vaste vormen aannam, en met de onderlinge emulatie als prikkel, nieuwe eisen ontstonden inza-

²⁸ A.E.H. SWAEN, *De valk in de Iconographie*. Amsterdam, 1926. IDEM, *De valkerij in de Nederlanden*. Zutphen, 1937.

²⁹ E. DHANENS, De artistieke uitrusting van de Sint-Janskerk te Gent in de 15de eeuw. *Academiae Analecta, Mededelingen van de Koninklijke Academie van België, Klasse der Schone Kunsten*, jg. 44, nr 1, p. 45, 58.

ke artistieke uitrustingen in hun kapellen of representatie tijdens hun openbare manifestaties, hebben ook de pijnders de behoefte ondervonden om de figuur van hun patroon concreet te visualiseren en hun altaar met een nieuw retabel op te luisteren.

Terwijl er van hun Julianus-patroon wellicht geen uitvoerige iconografische traditie bestond en intussen de figuur van Julianus de Gastvrije met zijn boeiend verhaal uit de ridderlijke maatschappij was ontsproten en verspreid geraakt, heeft men blijkbaar gretig gebruik gemaakt van diens legende en ze zich toegeëigend. Zo is het denkbaar dat de kunstenaar die in 1399-1400 belast werd met het ontwerpen van het retabel, voor het altaar van de pijnders in de Sint-Michielskerk, eventueel zijn geleerde raadsman, het iconografisch programma voor het kunstwerk uit het avontuurlijk leven van ridder Julianus heeft overgenomen. Hoogtepunt daarvan was de overtocht van de rivier met Christus in de boot. Het motief van de boot moest voor de pijnders wel heel geschikt voorkomen; en dat vinden we inderdaad in hun cartularium terug. Vestigen we hier enige aandacht op het argument van de kalender, wat weliswaar niet zo belangrijk lijkt, maar toch even mag bekeken worden.

Opvallend is dat de feestdag van Juliaan als patroon van de Gentse pijnders op 8 januari werd gevierd, terwijl de officiële feestdag van Julianus de Gastvrije op 12 februari was gevestigd. Deze omstandigheid, nl. het verschil in datum, zou een reden, een verklaring kunnen hebben. De feestdag van de gildepatroon op 8 januari, direct aansluitend bij de kerstcyclus, zou een survival kunnen zijn van een oudere verering. Acht Januari is precies twee octaven na Kerstmis. Men weet welk belang aan de octaven in de liturgie werd gehecht, ook aan de dubbeloctaven. Was 8 januari misschien het feest van de stichter van de Christus-kerk en misschien de oorspronkelijke patroon van de pijnders? Het is niet onmogelijk dat de naam van de vroegchristelijke Julianus door een mutatie in de loop der tijden de gestalte van Julianus de Gastvrije had gekregen terwijl zijn oorspronkelijke feestdag op 8 januari ongewijzigd bleef. Hier zou zich een vergelijkbare gang van zaken hebben voorgedaan als degene die ik meen te mogen vaststellen in het verdwenen godshuis van de HH. Johannes en Paulus, beter bekend als de 'Leugemeete'³⁰. De koppeling van de twee onder deze naam bekende apostelen is a-typisch en totaal ongebruikelijk. Zonder de minste twijfel waren de oorspronkelijke patronen de twee vroeg-christelijke Romeinse officieren die in de vierde eeuw te Rome samen het martelaarschap ondergingen en er hun eigen kerk hebben, *San Giovanni e Paolo* op de Monte Celio, niet ver van het Colosseo.

³⁰ Alfons van WERVEKE, Het godshuis van Sint-Jan en Sint-Paulus te Gent, bijgenaamd de Leugemeete. *Maatschappij der Vlaamsche Bibliophilen*, Gent, 1909. Maximiliaan MARTENS, De muurschilderkunst te Gent (12de tot 16de eeuw). *Verhandelingen van de Koninklijke Academie van België, Klasse der Schone Kunsten*, nr 46, Brussel, 1989, 120-138.

RETABEL AMBACHT DER PIJNDERS

Mogelijk ligt de verre oorsprong van het Gentse godshuis in een militaire stichting, toegewijd aan die heilige soldaten. In de elfde en twaalfde eeuw waren de Gentse milities heel actief. Volgens het getuigenis van Galbert van Brugge waren zij befaamde strijders die op de hoogte waren van de belegeringstactiek³¹. Een verzamelplaats even buiten de stadswallen, voor hun devoties zowel als voor het verzorgen van hun zieken en gekwetsten, kan men zich best indenken. De 14de-eeuwse muurschildering in de kapel met de optocht van de Gentse milities was wellicht een referentie naar die vroegere toestand want, in verhouding tot de functie van het toen herbouwde godshuis ten behoeve van oude vrouwen, heeft deze voorstelling geen zin. Toen men ook de patronen van het godshuis wilde uitbeelden, maar hun identiteit intussen was vervaagd, en bij gebrek aan een specifieke iconografie, heeft men blijkbaar geopteerd voor de figuren van de gelijknamige apostelen die wel over een eigen attribuut beschikten: Johannes met de kelk waaruit een draakje te voorschijn komt (verwijzing naar de poging om hem te vergiften) en Paulus met het zwaard van zijn onthoofding. Zo waren ze inderdaad samen afgebeeld op een van de muurschilderingen, in een gemeenschappelijke gotische omlijsting.

5. Het retabel en de tekening

Ons onderzoek naar de ambachtspatroon van de pijnders, de heilige Juliaan, naar zijn identiteit en iconografie, heeft ons op verre en uiteenlopende wegen gevoerd. Keren we nu terug naar hun retabel dat in 1399-1400 is vermeld en de tekening in hun cartularium van 1486. Onderzoeken we de vormproblemen die men erin kan onderkennen en de mogelijke relatie tussen beide.

In de tekening (p. 94) ziet men drie heilige figuren met een forse stralenkrans om het hoofd: Juliaan in een pij gehuld, peddelend met een enkele roeispaan; Christus in het midden, in vooraanzicht, met schriftrol in zijn linkerhand en met de rechterhand in zegenende houding, volgens het aloude ikoon-type, maar met een pelgrimshoed dwars over het hoofd; rechts, de vrouw, die iets op de handen houdt, een voorwerp dat niet onmiddellijk te identificeren valt maar dat een lantaarn blijkt te bedoelen; overigens een motief dat uit de iconografie van Sint-Christoffel is overgenomen en de noodzaak van een verlichting bij een avondlijke overzet beklemt³².

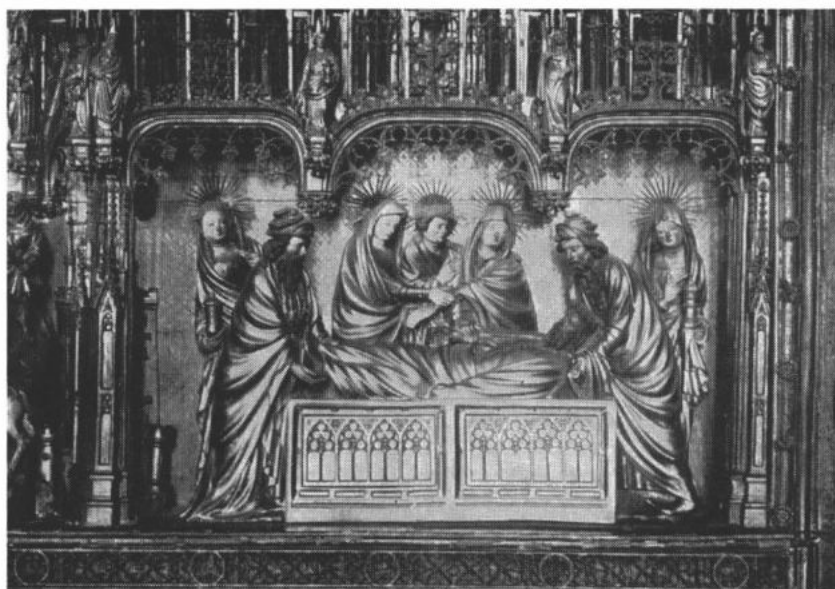
---

³¹ Galbert van Brugge, *De Moord op Karel de Goede* (ed. o.l.v. R.C. van CAENEGEM), Antwerpen, Mercatorfonds, 1978, p. 128.

³² Prof. Dr. A. De Schrijver was zo vriendelijk mij een Gents Getijdenboek van ca 1415 te signaleren (New York, Pierpont Morgan Library, ms. 439, fol. 25^v) waarin een volbladminiatuur een rivierlandschap met vooraan Julianus in de boot met Christus en met zijn vrouw die hem bijlicht met een lantaarn, en, achteraan, Sint-Christoffel. Mijn hartelijke dank voor deze en enkele andere nuttige aanmerkingen.

2. Detail uit afb. 1. Julianus de Gastvrije en zijn vrouw met Christus in het bootje.

3. De Graflegging van Christus. Detail uit het Calvarie-retabel uit de kartuis van Champool, beeldhouwd door Jacob de Baerze, verguld en gepolychromeerd door Melchior Broederlam, circa 1393-1400. Dijon, Musée des Beaux-Arts.

RETABEL AMBACHT DER PIJNDERS

Men kan in de tekening een zekere tweespalt opmerken: eensdeels het concept van de compositie dat nog aansluit bij de opvattingen van omstreeks 1400; anderdeels, vnl. in het vrouwefiguurtje, een uitbeelding die wel degelijk overeenstemt met de heersende stijl van de uitvoeringsdatum, 1486. We herkennen het type van de modieus geklede vrouw met het fijnbesneden gelaat en de slanke hals, met een vrij omvangrijk gedrapeerd linnen hoofddoek, een geraffineerd kostuum met het halve siermouwtje dat de schouder omvat en een ruime polsomslog, de overvloedige plooien van haar rok dwars over haar heupen gelegd; dat alles in overeenstemming met de karakteristieken van de kunst te Gent in de tweede helft, vnl. het laatste kwart van de 15de eeuw. Vermelden we ter vergelijking de talrijke vrouwenfiguren in de prachtige *Calvarietriptiek* (Sint-Baafskathedraal, Inv. nr 428). Citeren we de innemende figuren in sommige werken van Hugo van der Goes, zoals de Rachel en Lea in de tekening met de *Ontmoeting van Jacob en Rachel* (Oxford, Christ Church); of in de miniaturen van de navolgers van Meester Hugo, zoals in de getijdenboeken van Maria van Boergondië (Wenen, Österreichische Nationalbibliothek), of van Engelbrecht van Nassau (Oxford, Bodleian Library), of van Filips van Kleef (Brussel, Koninklijke Bibliotheek) en veel meer andere.

Toch lijkt het alsof de tekening in haar geheel een opvatting weerspiegelt die veel ouder is, wat wel zou kunnen herinneren aan het gedocumenteerde retabel van 1399-1400. Onwillekeurig gaan onze gedachten naar de retabels die de beeldhouwer Jacob de Baerze (van Dendermonde maar ook werkzaam te Gent) in 1393 in opdracht kreeg van Filips de Stoute ten behoeve van zijn stichting te Champmol³³. Verguld, gepolychromeerd en van geschilderde luiken voorzien door Melchior Broederlam van Ieper, zijn ze nog steeds bewaard te Dijon in het Musée des Beaux-Arts. Men notere vooral dat de kunstwerken naar de voorbeelden van retabels in de Bijloke te Gent en in de kerk van Dendermonde uitgevoerd moesten worden; een omstandigheid die al te vaak in de kunstgeschiedenis over het hoofd wordt gezien. De retabels van Dijon bieden als het ware een spiegelbeeld van de kunst te Gent rond die tijd. De productie van retabels moet in de 14de eeuw reeds omvangrijk en kwalitatief hoogstaand zijn geweest.

Een confrontatie van de tekening in het cartularium met de retabels van Dijon is dan ook niet willekeurig. De compacte compositie van de tekening kan men zich vrij goed indenken in een laat 14de-eeuwse vormtaal, in een breed rechthoekig perk van een retabel zoals die te Dijon. Men herkent een zelfde relatieve waarde van de volumes ten opzichte van de beschikbare ruimte, de irrealistische verhoudingen van de elementen, de figuren veel te groot voor het kleine bootje en de lantaarn, te groot voor het vrouwtje; men ziet een zelfde opmerkelijke stralenaureool om het hoofd, een vergelijkbare weligheid

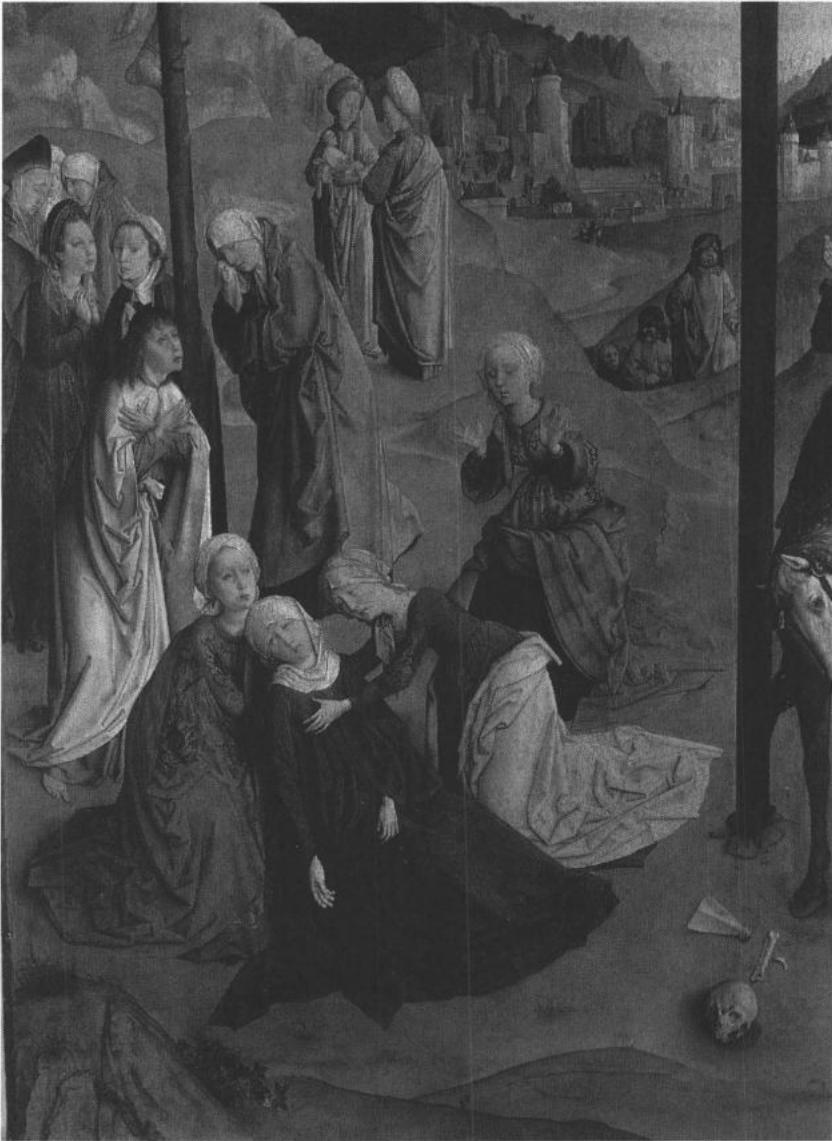
³³ Chanoine DEHAISNES, *Documents et extraits divers concernant l'Histoire de l'Art. Rijsel*, 1886, II, 676.

D. ROGGEN, *De twee retabels van De Baerze te Dijon. Gentsche Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis*, I, 91-107. 1934.

ELISABETH DHANENS

in de gewaden en vooral de naïeve, indicatieve voorstelling van de attributen, zoals de in de hoogte uitgerokken zalfpotten van de vrouwen bij de Graflegging in het Calvarieretabel te Dijon. Wellicht was het motief van de lantaarn in het Julianus-retabel van de pijnders ook tamelijk hoog en heeft de tekenaar van 1486 hem dan ook overdreven groot weergegeven.

De tekening van 1486 is heel waarschijnlijk gemaakt naar een onderdeel van het retabel van de pijnders dat in 1399-1400 in uitvoering was. Mogelijk was dit een belangrijk kunstwerk, even spectaculair als het retabel in de Bijloke dat enkele jaren tevoren de aandacht van Filips de Stoute had weerhouden. Hoe bescheiden ook, de tekening is een vast gedateerde en gelokaliseerde getuige van de kunstproductie te Gent, een nuttig bouwsteentje in onze reconstructie van de plastische kunsten te Gent in de 14de en 15de eeuw.

4. De heilige vrouwen onder het kruis. Detail uit de Calvarietriptyek door anonieme Gentse meester. Gent, Sint-Baafskathedraal, Inv. nr. 428.

GUILBERT DE RUPLE. BIOGRAFIE VAN EEN TOPMAN UIT DE BOURGONDISCHE FINANCIËLE ADMINISTRATIE.¹

door Kristof Papin

Er zijn weinig personages die doorgedrongen zijn tot de top van de Bourgondische administratie maar toch zo weinig aandacht hebben gekregen als Guilbert de Ruple. Alhoewel hij jarenlang de hoge financiële functie bekleedde van algemeen ontvanger van de Bourgondische landen, werd nog geen enkele biografische nota aan hem gewijd. Onterecht, maar begrijpelijk om verschillende redenen.

Hij staat in de historiografie volledig in de schaduw van zijn leerling én opvolger als tesorier Pieter Lanchals, wiens turbulente levensloop aanleiding heeft gegeven tot veel biografisch werk, dat soms is uitgemond tot ware hagiografie². Het bronnenmateriaal dat bewaard bleef over deze Lanchals is dan ook veel rijker en dankbaarder voor de historicus. Lanchals had van Brugse zijde reeds in de negentiende eeuw veel aandacht gekregen en het is nu eenmaal veel eenvoudiger om op bestaande studies verder te werken. Guilbert de Ruple daarentegen heeft overigens geen al te opvallende rol gespeeld in de toch bijzonder woelige periode waarin hij zijn topfuncties bekleedde, dit in tegenstelling tot tijdgenoten als Fillastre, Hugonet, Lanchals,...

Over de persoon van Guilbert de Ruple beperken de gepubliceerde biografische notities zich tot minder dan 5 lijnen. Er zijn echter verschillende aanwijsbare redenen waarom de Ruple nooit bestudeerd werd. De geschiedschrijving van de Bourgondische periode maakt al te graag de cesuur met de overgang tussen de regeringen van Filips de Goede en deze van zijn zoon, Karel de Stoute. De in de 19de eeuw zo sterk overbelichte slechte verstandhouding tussen Filips de Goede en zijn zoon-opvolger Karel de Stoute leeft nog altijd voort. Maar onze de Ruple is één van de topfiguren die de twee heretogen diende en toch krijgt hij steeds maar zijdelingse aandacht in de bestaande studies³.

---

¹ Gebruikte afkortingen: A.D.N.= Archives Départementales du Nord (Rijsel), A.R.A.B.= Algemeen Rijksarchief Brussel, K.B.= Koninklijke Bibliotheek (Brussel), R.A.G.= Rijksarchief Gent, S.A.I.= Stadsarchief Ieper, S.A.P.= Stadsarchief Poperinge.

² M. Boone, Lanchals, Pieter, in: *Nationaal Biografisch Woordenboek*, 13, kol. 471-480.

³ Francine Leclercq, *Etude du personnel de la chambre des comptes de Lille sous les ducs de Bourgogne*, thèse d'Ecole des chartes, inédite, 1958. (Dit werk behandelt de periode 1386 tot 1477). Mijn bijzondere dank aan Mevrouw Leclercq die ons de toestemming gaf haar werk in te zien voor deze studie. Mireille Jean, *La chambre des comptes de Lille. L'institution et les hommes (1477-1667)*. Mémoires et docu-

Toch is zijn staat van dienst niet onbelangrijk. Begonnen als ontvanger van de exploten van de kamer van de Raad van Vlaanderen (1461-1463), werd hij Algemeen ontvanger (1464-1467), Argentier van de Hertog (1468-1470), terug Algemeen ontvanger (1471-1472), Tresorier van Oorlog (1472-1473) om tenslotte te eindigen als penningmeester van de hertogin (1474). Hij maakte een opvallende carrière in een periode waarin vele grote namen letterlijk en figuurlijk sneuvelden aan de top (Rolin, Fillastre,...) en hij zou allen overleven.

1. De familie de Ruple in Poperinge

Guilbert de Ruple is afkomstig uit Poperinge, waar de familie in de vijftiende eeuw niet onbekend is in de stad. Niettegenstaande het eigenlijke vijftiende-eeuwse archief van de stad verloren is gegaan, kunnen we uit de weinige wel bewaarde stukken voldoende aflezen om het belang van de familie in te schatten. In 1439 is een Alexandre de Ruple baljuw van het hof van St.-Bertijns te Poperinge⁴. Hij is de vader van Guilbert. Poperinge was eigendom van de St.-Bertijnsabdij en de abt van de abdij was hier wereldlijk heer. De abt van Sint-Bertijns stelde dus in die hoedanigheid de schepenen aan, alsook de baljuw die geen grafelijk baljuw was⁵. Familieleden waren al veel vroeger actief in de streek. Een Johannes Ruple vinden we reeds in september 1233 terug⁶. In 1408 is een Guillaume de Ruple zoon van Sanders een niet onbelangrijk leenman van de abt van St.-Bertijns te Poperinge⁷. Ze bezaten toen rechten op een leen van 110 gemeten in de Edewaerthoek in Poperinge. In 1434 verschijnt een Johannes Ruple als notaris⁸. Diezelfde notaris de Ruple verschijnt tevens in een oorkonde van de stad in 1457⁹. In 1444 is een Pascharius Ruple

---

ments de l'école des chartes 36, Genève-Paris, 1992. John Bartier, *Légistes et gens de finances au XVe siècle. Les conseillers des Ducs de Bourgogne Philippe le Bon et Charles le Téméraire*, Brussel, 1955. Richard Vaughan, *Charles the Bold. The last Valois duke of Burgundy*, Londen, 1973, p. 230.

⁴ D'Haigneré - O. Bled, *Les chartes de Saint-Bertin d'après la cartulaire de Dom Dewitte*, Saint-Omer, 1886-1899, t. 3, p. 325 (n°2808).

⁵ Jan van Rompaey, *Het grafelijk baljuwsambt in Vlaanderen tijdens de Boergondische periode*, Verhandelingen van de koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, klasse der Letteren nr. 62, 1967.

⁶ F.H. d'Hoop, *Cartularium. Recueil des chartes du prieuré de Saint-Bertin, à Poperinghe et de ses dépendances a Bas-Warneton et a Couckelare*, Bruges, 1870, n°63.

⁷ De La Fons-Melicocq, *Fiefs et droits féodaux de l'abbaye de Saint-Bertin a Poperingues*, in: *Bulletin historiques de la Société des Antiquaires de la Morinie*, vol.II, Saint-Omer, 1861, pp. 1091-1092.

⁸ F.H. d'Hoop, o.c., n°163.

⁹ S.A.P. Charters A 25.

GUILBERT DE RUPLE

schepen van Poperinge.¹⁰ In 1460 maakt een Alexander de Ruple deel uit van de Raden van de stad.¹¹ Het is evenwel twijfelachtig of dit gaat om de vader van Guilbert, gezien deze baljuw was van de stad. Misschien was het de broer van Guilbert. In oktober 1465 is een Sanders de Ruple keurheer en schepen van de stad¹². In 1478 vinden we een meester Jan de Ruple terug als voorschepen van de stad¹³. In 1481 schrijft Johannes De Ruple "de popringis" zich op 30 augustus in aan de Leuvense Universiteit om er kanoniek recht te gaan studeren¹⁴.

Op het einde van de 15de eeuw en in het begin van de 16de eeuw vinden we de familie behalve te Poperinge, ook terug in Ieper. Daar zijn ze actief in de handel, maar niet meer betrokken in politiek en bestuur¹⁵. Nadien raken we er het spoor van bijster. Ook in Veurne kunnen we een tak van de familie de Ruple traceren in de 16de eeuw. Eén telg was er enige jaren pachter van assisen op bier, "cleenen" bier en het recht op de ledermarkt.¹⁶ Familierelatie met de Poperingse tak is nog niet aangetoond doch te veronderstellen gezien het weinig frequent voorkomen van de familienaam in de Westhoek.

2. Begin van de carrière

De oudste vermelding van 'Guilbert de Rupele' vinden we op 8 oktober 1454 in documenten van het leenhof van Ieper.¹⁷ De Ruple was toen al leenhouder én klerk van meester Jan Wielant. Korte tijd nadien vinden we nogmaals 'Guillebert de Ruuple', maar nu in de stadsrekening van Ieper van 1455 waar

¹⁰ S.A.P. Charters A 16.

¹¹ Creus, *Enkele instellingen van de abdijstad Poperinge (XIIIe-XVe eeuw)*, onuitgegeven licentieverhandeling K.U. Leuven, 1963, p.151. Cf. D'Haigueré - O. Bled, o.c., p.378.

¹² R.A.G., Raad van Vlaanderen, 2389 f° 30r°v° en 33v°.

¹³ Stadsarchief Poperinge charters A 30 "...meester Jan de Ruple die een ghehuwet man es voorscepene zynde inde voorseide steide ende heerliche de van Poperinghe...".

¹⁴ J. Wils, *Matricule de l'Université de Louvain*, Leuven, 1946, t.II n°268.

¹⁵ K.B.Brussel, Afdeling Handschriften, fonds Merghelynck, n°32, t.IV, f°125. A.R.A.B. Rekenkamer 38695, Stadsrekening Ieper 1471, f°45v° "Georges de Ruple en Guy Brekaert," voor de levering van zand. R.A.G., Raad van Vlaanderen, 7514 f°118r°-119v° dd. 2/12/1496 Jan de Ruple fs Ghelein als eiser tegen Anthonis Happe en Pieter de Man betreffende aankoop van hoppe in 1489. R.A.G., Raad van Vlaanderen, 956 f°56v° dd. 18/3/1496 (n.s.) Jaspas van Premesques tegen meester Jan de Ruple, omwille van achterstellen van een lijfrente bezet op eigendommen te Brielen en St.-Jan buiten Ieper. Met dank aan O. Mus voor deze twee referenties uit het archief van de Raad van Vlaanderen.

¹⁶ K.B. Fonds Merghelynck, 32, deel V, f°195, f° 201, f° 207; 33, deel IV, f° 389; 38, deel I, f° 94.

¹⁷ S.A.I. Archief Kasselrij Ieper, 1e reeks 238 f° 35r° "Guillebert de Rupele cleric van meester Jan Wielant greffier vander camere vanden Rade".

hij nogmaals vermeld staat als klerk van meester Jan Wielant¹⁸, greffier van de Raad van Vlaanderen. Deze Jan was de vader van de veel bekendere Filips Wielant, later lekenraadsheer van het Parlement van Mechelen en vooraanstaand rechtsgeleerde¹⁹. Jan Wielant zelf was één van der 9 secretarissen van Filips de Goede sinds 1436. Hij was dit zeker nog in 1445²⁰ volgens Van Rompaey. Wij vonden hem nog in 1461/1462 terug als 'secretaire de Monseigneur et greffier du chambre'.²¹ Jan Wielant maakte promotie van secretaris van de hertog tot raadsheer van de Raad van Vlaanderen in 1464²², een zeer ongewone bevordering volgens Van Rompaey. We merken hier op dat de Raad van Vlaanderen in deze periode zetelde te Ieper en niet te Gent. Een tak van de familie Wielant was overigens ook actief binnen de stedelijke administratie van Ieper²³, doch de hierboven genoemde Wielant's zijn uit Kortrijk afkomstig. Nu is het wellicht niet aan de invloed van Jan Wielant te danken dat hij binnendrong in de administratie - zij het voorlopig nog op de laagste sport van de ladder. Als klerk van Jan Wielant lijkt Guilbert de Ruple eerder een juridische dan een financieel gerichte carrière tegemoet te gaan. Jammer genoeg weten we niet welke universitaire opleiding Guilbert de Ruple heeft gevolgd²⁴.

We zagen daarnet al dat de familie de Ruple in Poperinge een vooraanstaande plaats bekleedde. Gezien het de abten van St.-Bertijns waren die er de schepenen en baljuw aanstelden moeten we besluiten dat de familie de Ruple gunstig aangeschreven stond bij de abten van St.-Bertijns. Guilberts vader, Alexandre, was tenslotte baljuw van de stad. En in de beginjaren van Guilberts carrière was die abt niemand minder dan Guillaume Fillastre.

¹⁸ A.R.A.B. Rekenkamer 38679, Stadsrekening van Ieper van 1 januari 1455 tot 31 december 1455, f°40r°.

¹⁹ J. Van Rompaey, *De Grote Raad van de hertogen van Boergondië en het Parlement van Mechelen*, Brussel, 1973. p.26 n.37-38; p.178 n.8, p.186, 211 en 347.

²⁰ J. Van Rompaey, o.c., p.26 n.38. E.I. Strubbe, Philippe Wielant, in: *Biographie Nationale*, XXVII, 1938, kol. 279-298. J. Monballyu, Filips Wielant verzameld werk. I. Corte instructie in materie criminele, Brussel, 1995, p.7-20.

²¹ A.D.N. B 4107 f°71r°.

²² J. Van Rompaey, o.c., p. 186. J. Buntinx, *Inventaris van het archief van de Raad van Vlaanderen*, dl. I, p.77. Jan Wielant was volgens Buntinx al voor 1439 griffier van de Raad van Vlaanderen en secretaris van de hertog. Benoemd in 1464 tot raadsheer. (Verkeerdelijk vermeld als 1454 bij A. Vandenpeereboom, *Le conseil de flamandre a Ypres (1451-1463)*, Ypres, 1874, p.233). Overleed te Gent op 1 juni 1473.

²³ Zo was meester Floreins Wielant pensionaris van de stad Ieper in 1452. Zie K.B. Fonds Merghelynck, dl. 32, I, 179 f°32 r°. Ook trad hij op als procureur voor de kasselrij. S.A.I. Fonds Kasselrij, 1e reeks 313 f°7r° en 10r°. Zie ook A.R.A.Brussel, Rekenkamer 44290. O. Mus, Mutaties in de samenstelling van de Ieperse magistratuur in de 15e eeuw, in: *Getuigen in polderklei. Huldeboek dr. historicus Godgaf Dalle*, Veurne, 1990, p.86.

²⁴ Geen vermelding in de lijsten van universiteitsinschrijvingen van Leuven (Reusens), Orleans, zie: H. De Ridder-Symoens, *Vlaamse studenten aan de rechtenuiversiteit van Orleans 1444-1546: een overzicht*, in: *Beleid en bestuur in de oude nederlanden. Liber Amicorum prof. dr. M. Baelde*, Gent 1993, pp.105-126.

3. Onder de vleugels van Fillastre

Guillaume Fillastre was ook één van die personen die zijn aandeel heeft gehad in de intriges aan het Bourgondische hof, zo treffend beschreven door kroniekschrijver én kenner bij uitstek van het Bourgondische hofleven, Chastellain. Fillastre was na een hoogoplopend geschil benoemd tot abt van de St.-Bertijnsabdij van St.-Omaars. De normale procedure, namelijk deze waarbij de monniken zelf hun abt verkiezen was daarbij niet gevolgd. De hertog was persoonlijk naar St.-Omaars gegaan om de benoeming van Fillastre door te duwen. Hertog Filips had al eens naast een benoeming gegrepen voor Fillastre toen hij deze in 1442 wilde benoemen tot abt van de abdij van Ter Duinen in Koksijde. De Hertog moest het toen nota bene afleggen tegen zijn eigen vrouw die een ander kandidaat voor de benoeming in bescherming had genomen²⁵. De benoeming van Fillastre als abt van St.-Bertijns was de eerste in een lange rij benoemingen 'in commendam', waarbij de persoon wel de inkomsten uit het ambt verkreeg, maar er niet hoefde te zijn. Fillastre was een kampioen hierin. Abt van de St.-Bertijnsabdij te St.-Omaars, van de St.-Vaastabdij in Atrecht en opeenvolgend ook nog bisschop van Verdun, Toul en Doornik. Fillastre kon evenwel maar in 1451 effectief bezitnemen van zijn abtsetel in St.-Omaars²⁶. Hij verbleef geregeld in de Sint-Bertijnsabdij te Sint-Omaars en kende als abt wellicht zeer goed de familie de Ruple in Poperinge.²⁷

Fillastre kende een blitzcarrière. Hij werd bisschop van Doornik in 1461 en datzelfde jaar kanselier van de Orde van het Gulden Vlies. Maar nog voor hij bisschop van Doornik werd in opvolging van de stokoude Chevrot, trad hij in maart 1457 al eens op als hoofd van de hertogelijke raad van Filips de Goede bij afwezigheid van de kanselier Rolin - intussen in ongenade gevallen - en van Chevrot. Van Rompaey bestempelde hem als het machtigste personage aan het Bourgondische hof in 1457²⁸. Dat jaar was hij ook lid van de vaste commissie voor de Hertogelijke financiën en vanaf 1462 leidde hij als hoofd van de hofraad bovendien de geheime en private raad. Fillastre maakte tevens deel uit van één van de drie commissies die werden belast met de hervorming van de hertogelijke financiën. Bartier heeft beweerd dat die 'réforme' eigen-

²⁵ R. Vaughan, Philip the Good, London, 1970, p.235.

²⁶ J. Du Teil, Un amateur d'art au XVe siècle, Guillaume Fillastre, Parijs, 1920, p.9. Naar M. Vleeschouwers-Van Melkebeek, Het archief van de bisschoppen van Doornik: een inventaris uit 1477, in: *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, CXLIX, afl.3-4, Brussel, 1983, pp.144-145 n.90. M. Prietzel, Guillaume Fillastre II, évêque de Tournai. Un prélat et son diocèse au XVe siècle, in: *Publication du centre européen d'études bourguignonnes (XIVe-XVIe s.)*, n°38, Neuchâtel, 1998, p.147-158.

²⁷ Henri De La Plane, *Les abbés de Saint-Bertin*, Saint-Omer, 1854, dl.II, p. 4-30.

²⁸ J. Van Rompaey, o.c., p.101 en 152-153.

lijk niet zo uniek was als kroniekschrijver Chastellain ze wel voorstelde²⁹, maar toch zal de komende jaren de invloed van deze commissie wegen op de hervorming van de financiële administratie van de Bourgondische staat. De Ruple kreeg op dat moment zijn leerschool bij Wielant in de Raad van Vlaanderen en zou in 1461 zelf een financiële functie krijgen. Fillastre viel in 1465 in ongenade, maar tegen dan had de carrière van Guilbert de Ruple zo'n vlucht genomen, dat de val van zijn beschermheer hem niet zou meesleuren. Fillastre zou enige jaren later wel zijn comeback maken naar het hof en hij bleef abt van Sint-Bertijns tot zijn overlijden in 1473.

4. Ontvanger van de eksploten van de Raad van Vlaanderen

Nadat Guilbert de Ruple enige jaren klerk was geweest van Jan Wielant slaagt hij erin in 1461 ontvanger van de eksploten te worden in opvolging van Josse Van den Brande³⁰, van de Raad van Vlaanderen die zetelde te Ieper. In die hoedanigheid was hij tevens ontvanger van het zegelrecht van de kamer van de Raad van Vlaanderen. De eerste rekening (2 mei 1461 tot 1 mei 1462) was een gezamenlijke rekening van Van den Brande en de Ruple. Van 1 mei 1461 tot 30 juni 1461 was Van den Brande nog ontvanger maar dan liet hij de taak over aan de Ruple. Het is niet echt verwonderlijk dat de eerste rekening nog gezamenlijk was met Josse Van den Brande, want deze bekleedde die ontvangerij maar liefst van 1437 onafgebroken tot 1461³¹. In de hierboven reeds aangehaalde commissies voor financiën was er ook één die zich specifiek richtte op Vlaanderen. Josse Van den Brande werkte mee met de leden van de commissie op zoek naar de fraudeurs binnen het financiële apparaat³². Het toont zeer duidelijk aan dat deze Van den Brande zeer hoog stond aangeschreven en wellicht vrij veel macht had. De macht van deze commissie werd evenwel onder druk van de Vier Leden fel beknot op 15 februari 1459 n.s.³³

²⁹ J. Bartier, Une crise de l'Etat Bourguignon: la réformation de 1457, in: *Hommage au professeur Paul Bonenfant (1899-1965)*, Bruxelles, 1965, pp.501-511.

³⁰ Josse de le Brande was al 'receveur des exploits du Conseil de Flandre' in 1457, toen hij tevens lid werd van de financiële commissie opgericht door de Hertog. Zie J. Bartier, Une crise..., p.510. Zijn laatste ontvangst werd ook niet geëind zie A.D.N. B 4105 f°56r° 'Du droit de scel de la chambre du conseil en flandres Josse de le Brande receveur des exploits de ladictie chambre le recoit et en compte par ung compte apart. Et -pour ce icy Neant'.

³¹ A.R.A.B. rekenkamer n°21808 - 21828, zijnde de 21 rekeningen van Josse de le Brande 'receveur des condamnations et exploits de la chambre du conseil ordonnée en flandre'.

³² J. Bartier, o.c., p.510.

³³ J. Bartier, o.c., p. 510. Een copie van dit stuk vinden we in het (thans verloren gegane) stadsarchief van Ieper, een vidimus niet toevallig door de proost van St.-Maarten Ieper, die van dezelfde commissie een zware boete opgelegd had gekregen. I.L.A.Diegerick, Inventaire des archives de la ville d'Ypres, Bruges, 1863-1868, t.III, p.243 (n°1479). E. Feys - A. Nélis, Cartulaire de la Prévôté Saint-Martin à Ypres (1102-1543), Bruges, 1880-1881, t.I, n°881, p. 802-805 en n°882 p.805.

GUILBERT DE RUPLE

In de Ruple's benoemingsbrief staat dat Josse Van den Brande hem aanwees als zijn opvolger 'ledit Josse a commis et commet par ces presentes Guilbert de Ruple pour excercer et desservir les offices de notaire et receveur des exploix et condempnacions de la chambre du conseil ordonnee en Flandres', hetgeen wel goedgekeurd en bevestigd werd op 30 juni 1461 door de hertog³⁴. Guilbert zelf en zijn vader, Alexander de Ruple, stelden zich financieel borg met al hun goederen. Samen met die functie was hij ook nog 'notaire' van de Raad van Vlaanderen. Het is mij niet bekend wat deze functie inhield. Zijn voorganger Josse van den Brande, ontvanger van de exploten in 1440 cumuleerde deze twee functies ook.³⁵ De benoemingsbrief ging uit van 'les gens du conseil de monseigneur le duc' en werd te Ieper zelf op 30 juni getekend door niemand minder dan Jan Wielant, toen al secretaris van de hertog en leermeester van de Ruple³⁶.

Vreemd genoeg werd de ontvangst van 1462 niet geboekt in rekening van Laurens de Maech, ontvanger voor Vlaanderen en Artesië³⁷, maar wel in de "récette-générale", zoals dat vanaf 1464 voor de ontvanger van de eksploten van de Grote Raad het geval was.³⁸ Jan Wielant was in dat jaar behalve secretaris van de hertog ook nog altijd greffier van de kamer van de Raad van Vlaanderen³⁹. De Ruple's rekeningen zijn bewaard als ontvanger van 2 mei 1461 tot wanneer op 3 juli 1463 zijn vierde rekening abrupt werd afgebroken. Dit heeft natuurlijk te maken met het vertrek van de Raad van Vlaanderen uit Ieper naar Gent.⁴⁰ Van de ontvangsten betaalde hij de wedde uit van de voorzitter van de Raad van Vlaanderen en de helft van de weddes van de raadsheren⁴¹, voor een totaal van 2200 ponden parisis. Van 1460 tot 1463 waren er geen nieuwe raadsheren meer benoemd in de Raad van Vlaanderen omdat hun aantal toen al te hoog lag. Ook hier eiste de benoemingspolitiek van Filips de Goede zijn tol.⁴² Globaal kunnen deze rekeningen in drie delen opgesplitst

³⁴ A.R.A.B. Rekenkamer 21829

³⁵ A. Vandenpeereboom, *Le conseil de Flandre a Ypres (1451-1463)*, Ypres, 1874, p.222. Het is pas in 1463 dat Josse van den Brande conseiller-commissaire werd benoemd. Cfr. Foppens, p.116.

³⁶ A.R.A.B. Rekenkamer 21829.

³⁷ A.D.N. B 4107, 13e compte de Laurens de Maech, conseiller, du 1.1.1461 a.s. au 5.8.1462, f° 43v°-44r°.

³⁸ J. Van Rompaey, *De Grote Raad*, p.237. De functie van ontvanger van eksploten van de Grote Raad werd pas in 1464 gecreerd, en dat werk werd voordien door de algemeen ontvanger zelf gedaan. Het soms lage bedrag van de inningsgelden laat veronderstellen dat de algemeen ontvanger voor dergelijke zaken zeker geen tijd had, noch veel moeite deed, gezien zijn functie er hoofdzakelijk in bestond de ontvangsten van de gewestelijke ontvangers te centraliseren.

³⁹ A.D.N. 4107 f°71r°.

⁴⁰ A. Vandenpeereboom, o.c., pp.238-250.

⁴¹ A.D.N. B 4106 f°66r°-v°. 'De Guillebert de Ruple, notaire et receveur des exploix (sic) et condempnacions de la chambre du conseil en flandre'.

⁴² A. Vandenpeereboom, o.c., p.233.

worden, hetgeen de werkzaamheden van deze ontvanger duidelijk in beeld brengt: een eerste deel betrof de inkomsten uit boetes, uitgesproken door de Raad van Vlaanderen, een tweede deel de uitgaven, voornamelijk betalingen aan messagiers van de Raad van Vlaanderen en in het derde deel naast wedden van de leden van de Raad, ook de uitgaven voor perkament, papier, inkt e.a.⁴³

We moeten niet lang raden wie hem de functie van ontvanger van de eksplosten had toegestopt. De akte wijst wel rechtstreeks zijn voorganger Josse Van den Brande aan die kort voordien raadsheer was benoemd. Maar die titel zegt niet alles want er liepen zeer vele mensen rond met de titel van raadsheer. Het aantal daarvan dat door de hertog effectief in de besluitvorming werden betrokken, was veel kleiner⁴⁴. De functie⁴⁵ van ontvanger van exploten was één van de vele kleinere ambten die men aan het Bourgondische hof uitdeelde aan de 'kleine garnalen' binnen het raderwerk van de administratie. Toch moet de Ruple op dat ogenblik al een zekere technisch-financiële competentie aan de dag hebben gelegd. Een ontvanger van exploten moest wanneer de Raad van Vlaanderen boeten uitsprak deze dan ter plaatse gaan innen en dat was niet altijd een sinecure⁴⁶. Wanneer we zoals hier precies pogen na te trekken hoe iemand aan een bepaalde functie komt in een administratie zijn er daar altijd verschillende redenen voor. Men moest de juiste vorming hebben, maar vooral de juiste personen kennen en het ziet er naar uit dat het verblijf in de buurt van de instellingen zelf ook een handje meehelpt. Guilbert de Ruple zal later ook bij het uitkiezen van personeel soms opteren voor mensen uit zijn geboortestreek die hij wellicht kende. Zo zijn procureur in 1466, Chrétien de Wale, die uit Ieper afkomstig was en telg was uit een Ieperse schepfamilie.⁴⁷

Het is bekend dat bij het veranderen van de standplaats van de Raad van Vlaanderen in 1463 al het personeel ontheven werd uit zijn functie en groten-deels vervangen. De Ruple slaagt erin terug te komen. Niet als ontvanger van de eksplosten van de naar Gent verhuisde Raad van Vlaanderen, waar Thierry

⁴³ A.R.A. Brussel, Rekenkamer 21829 f°11r°.

⁴⁴ Het is zeer spijtig dat de door J. Van Rompaey aangekondigde studie over de raadsheren nooit verschenen is. De auteur was wellicht in navolging van zijn werken over het baljuwsambt en de grote raad als geen ander geplaatst om ook over dit onderwerp een geheelomvattende studie te publiceren. Deze studie waar we naar uitzien wordt thans aangevat door Jan Dumolyn.

⁴⁵ J. Buntinx, Inventaris van het archief van de Raad van Vlaanderen, dl.I, p. 14 deelt de functie van ontvanger van exploten ook in bij het lager personeel.

⁴⁶ Veel gegevens over deze ontvangers van exploten van de Raad van Vlaanderen vinden we niet terug. We verwijzen wel voor deze van de Grote Raad van Mechelen naar J. Van Rompaey, De grote raad, pp. 236-248. De functie aldaar werd pas gecreërd in 1464.

⁴⁷ J.-Th. de Raadt, Sceaux Armoriés des Pays-Bas et des pays avoisinants (Belgique - Royaume des Pays-Bas - Luxembourg Allemagne - France). *Recueil historique et héraldique*, Bruxelles, 1903, p.187.

Mond hem opvolgde en de job cumuleerde met deze van procureur-generaal⁴⁸, maar op een veel hoger échelon. Tot op 28 september 1464 vinden we evenwel geen enkel spoor van de Ruple, totdat hij op die dag benoemd wordt tot Algemeen ontvanger van de Bourgondische Staten.

5. Benoeming tot "receveur-general de toutes finances"

Zijn benoeming tot algemeen ontvanger van de Bourgondische staat is niet geheel onverwachts. Hij had zich blijkbaar als ontvanger van de exploitanten laten opmerken als een financieel-technisch competent man.

Op 28 september 1464 benoemd de hertog Guilbert de Ruple, die eerder die dag ook al tot raadheer van de hertog benoemd werd, tot 'receveur general de toutes finances' en dat in plaats van Robert Van de Bouverie die op zijn eigen vraag ontheven werd van de opdracht. De Ruple kreeg voor zijn opdracht 3 frank van 32 grooten Vlaams geld per dag benevens de andere inkomsten die de ontvanger toevielen. Daarmee moest de ontvanger wel zelf zijn klerken en alle materiaal (papier, inkt, etc.) betalen. De Ruple legde 6 dagen later, op 3 oktober de eed af in handen van de 'gens de finances', de mensen van de rekenkamer van Rijsel.⁴⁹ Jammer genoeg vonden we zijn benoemingsbrief als raadsheer 'par autres noz lettres patentes' niet terug. De "receveur-général de toutes les finances" had een controlerende en centraliserende functie over de provinciale ontvangers (ook "le receveur-général" geheten), die op hun beurt de ontvangsten van baljuws en ontvangers van steden en kasselrijen centraliseerden. De rekeningen van de receveur-général werd in de rekenkamer van Rijsel gecontroleerd. Dat bleef zo tot in 1477.⁵⁰ De Ruple is samen met Bladelin en Lanchals de enige Vlamingen geweest die de functie van algemeen ontvanger bekleedden⁵¹. Opvallend is ook wel dat de Ruple nooit klerk was van een tesorier-generaal en we ons dus de vraag stellen waar hij de kennis opdeed om de taak aan te kunnen⁵².

De benoeming van receveur-general liep steeds per jaar (van 1 oktober tot 30 september) en moest dan ook steeds vernieuwd worden. De Ruple heeft te maken met de oorlog die Karel de Stoute voerde tegen de Luikenaars van

⁴⁸ Inventaire des archives des Chambres des Comptes, t.3, Bruxelles, 1851. A.R.A.B. Rekenkamer 21832-21833 Thiéri Mond, procureur-général de flandre et receveur des exploits de la chambre 1463-1465.

⁴⁹ A.D.N. B 2054, Compte premier de Guilbert de Ruple conseiller et receveur general de toutes les finances de monseigneur le duc de bourgogne...', 1 okt. 1464 tot 30 sept. 1465. De benoemingsbrief gaat gewoontegetrouw de eigenlijke rekening vooraf.

⁵⁰ Jean-Pierre Soisson, *Charles le Téméraire*, Paris, 1997, p.227.

⁵¹ John Bartier, *Légistes et gens de finances*, p.48, n.1.

⁵² John Bartier, *Légistes et gens de finances*, p.83. Stelde dat het bijna vanzelfsprekend was dat de klerken hun meester opvolgden. Voor de Ruple gaat dat evenwel niet op, voor zijn opvolger Pieter Lanchals wel.

1465 tot 1468. In zijn rekeningen vinden we herhaalde referenties naar deze oorlog, die uitdraaide op de val van Luik in 1468⁵³. Voor het daaropvolgende rekeningjaar 1465-1466 verandert er weinig aan de toestand behalve dan dat de rekening van het 'hôtel' van de hertog bij de Recette-générale werd gevoegd⁵⁴. Het daaropvolgende jaar sterft hertog Filips de Goede en eindigt de rekening van de Ruple op diens sterfdag, nl. 15 juni 1467.⁵⁵ Het was een gebruik dat bij het overlijden van de vorst alle ambtenaren van hun ambt ontheven werden. Dan verdwijnt de Ruple inderdaad een half jaar van het voorplan. Hij werd opgevolgd als algemeen ontvanger door Barthélemy Troitin, tot dan toe ontvanger van Karel als graaf van Charolais⁵⁶. Het einde van de militaire campagnes in 1467 betekende geenszins een rustpunt voor Karel de Stoute, door Olivier De La Marche 'le travaillant' genoemd. Tijdens zijn verblijf in Brussel zette hij orde op zaken in zijn financiën⁵⁷ en hij liet daartoe in detail een overzicht opmaken van al zijn inkomsten. Als gevolg hiervan verscheen zijn ordonnantie van 8 februari 1468 (ns) waarin de trésorie-générale opging in twee nieuwe functies: een argentier die moest instaan voor de uitvoering van de uitgaven en een algemeen ontvanger die de zorg kreeg over de inkomsten.

De periode waarin Guilbert de Ruple zijn carrière aan de top van de Bourgondische administratie inzette werd gemarkeerd door grote veranderingen in de interne politieke situatie. De clan van de de Croy's werd aan de kant gezet en begin 1465 kwam het tot een toenadering tussen Filips de Goede en zijn zoon, die jarenlang in onmin hadden geleefd. Karel de Stoute als graaf van Charolais vocht als 'lieutenant-général' van zijn vader de 'guerre de bien public' uit met Frankrijk⁵⁸. In de twee jaar die Karel de Stoute scheidde van de effectieve macht, consolideerde hij zijn positie binnen de machtstentakels van de Bourgondische staat. Significant hierin is de benoeming van zijn

⁵³ P. Henrard, Les campagnes de Charles-le-Téméraire contre les Liégeois (1465-1468), in: *Annales de l'Académie d'Archéologie de Belgique*, t. XXIII, 2e série, t. III, Anvers, 1867, pp. 581-678. A. Schoonheere, Philippe de Comynnes et le fléau des expéditions punitives, in: *Mémoires de la société d'histoire de Comines-Warneton et de la région*, t. XXIV, p. 75-98.

⁵⁴ J. Wattiez, *Les méthodes de travail des receveurs généraux de toutes les finances de Philippe le Bon*, Diplôme d'Etudes Supérieur Lille, 1959, 137p.

⁵⁵ A. Viaene, De grote dode van het prinsenhof. Uitvaart en bijzetting van hertog Filips de Goede 1467, in: *Biekorf*, 68, 1967/11, p. 321-332.

⁵⁶ M.-A. Arnould, Le premier budget du duc Charles de Bourgogne (1467-1468), in: *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, CL, 1984, pp. 238 n43.

⁵⁷ M.-A. Arnould, Le séjour bruxellois de Charles le Téméraire pendant l'hiver de 1467-1468, in: *Annales de la société archéologique de Bruxelles*, t. LVIII (Mélanges Mina Martens), 1981, p. 28-32. Voor een kroniekverslag uit die tijd zie: A. Schoonheere, Philippe de Comynnes, observateur avisé de la tournée ducale en 1468, in: *Mémoires de la Société d'histoire de Comines-Warneton et de la région*, t. XXV, 1995, p. 115-126.

⁵⁸ Jean-Pierre Soisson, o.c., p. 139-140.

kamerheer Pierre de Goux in oktober 1465 tot kanselier. In de Raad waren alle leden de opvolger in lijn gunstig gezind: G. Hugonet, A. Haneron,...⁵⁹

6. De Ruple in een nieuwe functie: argentier

Nieuwe meesters, nieuwe wetten. Het is gemeengoed dat Karel de Stoute, niettegenstaande het negatieve beeld als vechter dat hij naliët, een groot reorganisator was van de administratie in de Bourgondische landen. Karel de Stoute voert vanaf zijn aantreden een hervorming door van de financiën in de Bourgondische staat⁶⁰. En op 1 januari 1468 duikt Guilbert de Ruple nu terug op in de functie van argentier.⁶¹ De algemeen ontvanger werd vanaf dan belast met het innen van de inkomsten, de argentier met de betaling van de uitgaven⁶². Sinds 8 februari 1468 was Berthélemy Trotin de algemeen ontvanger, functie die hij cumuleerde met die van ontvanger van oorlogen⁶³.

Karel de Stoute had net voor hij Hertog werd zijn persoonlijke financiën in orde gebracht en die oefening maakte hij nu voor zijn hertogelijke financiën. Naast de raad voor financiën, mensen van de rekenkamer en zijn persoonlijke adviseurs, waarvan er enkele een sterke financiële competentie bezaten, leidt het geen twijfel dat ook de Ruple hierin de hand heeft gehad. Het is ook de periode overigens dat voor de eerste maal een budget werd opgemaakt van de Bourgondische financiën (1467-1468)⁶⁴.

Karel de Stoute heeft veel werk gemaakt van de hervorming van de Bourgondische administratie en vooral dan van de financiële organisatie. De ontvangers generaal die tot net voor zijn aantreden ook dikwijls 'maître de la chambre aux deniers' en 'tresorier d'Epargne' waren, en ook de *tresorerie van oorloge* waarnamen, maar daarnaast alle uitgaven en inkomsten moesten centraliseren, werden grotendeels ontlast en stonden enkel nog in voor de ontvangsten⁶⁵. Wellicht was het ambt van algemeen ontvanger technisch een

⁵⁹ Jean-Pierre Soisson, o.c., p. 141. Omtrent deze evolutie zie: P. Bonenfant en J. Stengers, *Le rôle de Charles le Téméraire dans le gouvernement de l'Etat Bourguignon en 1465-1467*, in: *Annales de Bourgogne*, XXV, 1953. Over Pierre de Goux, kanselier van 1465 tot 1471 leze men: Jean-Pierre Soisson, o.c., p. 224-226 en Jean Bartier, *Légistes et gens de finances*, p. 341-363.

⁶⁰ Ordonnantie (Brussel, 8 februari 1468 n.s.) terug te vinden in de eerste rekening van Barthelémy Trotin. Zie ook 4de register van Charters van de Rekenkamer van Brabant n°42-45. Zie: *Inventaire des archives des chambres des comptes*, t. 2, Bruxelles, 1845, pp.10.

⁶¹ A.D.N. B 2068

⁶² C. Dehaisnes, *Inventaire sommaire des archives départementales du Nord*, série B, t.IV, Lille, 1881, p.226.

⁶³ J. Bartier, o.c., p. 409.

⁶⁴ M.- A. Arnould, *Le premier budget du duc Charles de Bourgogne (1467-1468)*, in: *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, CL, 1984, pp.226-271.

⁶⁵ *Inventaire des archives des chambres des comptes*, t.2, Bruxelles, 1845, pp.2.

onmogelijke taak geworden, en misschien ook wel een poging van de hertog om meer controle te krijgen over de hoogste ambtenaren van zijn administratie. Het is wel een fenomeen dat doorheen de 15de eeuw de macht van de 'receveur general de toutes les finances' voortdurend werd beknot⁶⁶. Vanaf 1447 stond hij onder supervisie van een vaste groep raadsheren-commissarissen die een permanent toezicht op hem uitoefenden. Vanaf 1468 werden de betalingen dan verricht door een 'argentier', zodat enkel nog het 'centraliseren' van de inkomsten tot zijn prerogatieven behoorde.

De algemeen ontvanger stond vanaf dan in voor de ontvangst van "tous les deniers de tous les receveurs tant ordinaires qu'extraordinaire, compositions, traictiez, appointemens, condempnations et rémissions, restes de comptes et arrérages, en quelque manière que ce fust". De nieuwe financiële ambtenaar, de argentier, was belast met de uitgaven en hij kreeg "pouvoir et auctorité de payer aux maistres de la chambre aux deniers et autres, au receveur de l'artillerie et à autres receveurs et officiers qui seroient commis à tenir le compte des ouvrages et d'autres parties dont ils auroient charge, telles sommes de deniers qu'il serait ordonné, de payer aussi toutes parties de messageries, ambassades, dons, achats de chevaux et autres parties touchant le fait de l'écurie de Duc; menues parties, vaiselle d'or et d'argent, draps d'or, de saye et de laine, pelletteries, offrandes, obsèques, frais de perte de monnoies, gages et pensions qui seroient assigne sur ledit offices d'argentier; de faire payement aux gens d'armes et généralement de payer toutes autres parties touchant la despence extraordinaire du Duc qui surviendroient payer à icellui office d'argentier". De 'épargne' werd afgeschaft en de inkomsten van erfenissen van bastaarden, alsook de ontvangsten uit confiscaties, heerlijke rechten, de 20e en 10e penning vielen vanaf dan toe aan de plaatselijke ontvangers en niet meer rechtstreeks aan de 'recette generale', hetgeen de ontvanger-generaal veel reizen bespaarde⁶⁷.

Karel de Stoute liet duidelijk onderscheid maken tussen zijn persoonlijke inkomsten en deze van de staat. Zijn persoonlijke inkomsten dienden om zijn eigen hofhouding te betalen: de kapel, de raad, de financiën, de oorlogsvoering en zijn 'hôtel'. Niettegenstaande de precieze en rigoureuze opvolging door de hertog van zijn financiën, droeg zijn financieel beleid zeker niet bij tot zijn populariteit. Zijn militaire campagnes in Frankrijk en Luik sinds 1465 kostten excessieve bedragen. Op het 11de kapittel van het Gulden Vlies, gehouden te Brugge in juni 1468, werd de hertog daarvoor zelfs gekapitteld

⁶⁶ H. Coppens en E. Aerts, *Ontvangerij van financiën koninklijke schatkist (1387-1795)*, in: *De centrale overheidsinstellingen van de Habsburgse Nederlanden (1482-1795)*, Brussel, 1994, p.535-536.

⁶⁷ Een uitgave van de argentiersrekeningen wordt thans voorbereid o.l.v. W. Paravicini. Zie voorlopig Christiaan Albrecht, *Die Monatsrolle des Burgundischen Argentiers Nicolas de Gondeval für den Oktober 1475*, in: *Francia. Forschungen zur westeuropäischen Geschichte*, band 22/1, 1995, p. 79-127.

GUILBERT DE RUPLE

door de andere ridders van het Gulden Vlies!⁶⁸

De Hertog stelde een commissie samen 'sur le fait de ses finances et domaines'. Jean de Rosimbos, heer van Fourmelles, meester Antoine Haneron, proost van Sint-Donaas te Brugge, meester Guillaume de Clugny, protonotaire van de Heilige Stoel, Pieter Bladelin, heer van Middelburg 'en Flandre', Guillaume Poupet, heer 'de la Chaulx', als ontvanger generaal meester Berthélemy Trotin, Guilbert de Ruple als argentier en tenslotte de Hertogs audiencier, meester Jean Gros 'le jeune' als secretaris en controleur van de financiën. De rekening van de Ruple over het jaar 1470 werd effectief gecontroleerd door mr. Jean Gros⁶⁹.

In de functie van argentier zal de Ruple ongetwijfeld aanwezig zijn geweest bij de somptueuze festiviteiten georganiseerd ter gelegenheid van het huwelijk van de hertog met Margareta van York. Nadat de verloving en het huwelijk te Damme waren voltrokken, werd er van 2 tot 12 juli gefeest in Brugge, met onder meer een feestelijke praalstoet waar de Ruple waarschijnlijk mee opstapte⁷⁰. Van dit feest zijn verschillende verslagen bewaard, maar vooral dat van Olivier de la Marche is het meest uitvoerige. Hij was als kamerheer van de hertog de organisator van de feestelijkheden. Dat hij pas 40 jaar later zijn mémoires schreef zorgt ervoor dat de Ruple niet met naam werd vermeld⁷¹. In deze rekening staan ook de uitgaven van het leger van Karel de Stoute. Vanaf 26 april 1470 diende hij ook de uitbetaling te verrichten van de 'gens de guerre', en de dag nadien gebood de hertog hem ook de rekening van de vloot bij te houden⁷². Karel de Stoute was verwickeld in het conflict met de graaf van Warwick én met de Koning van Frankrijk. Karel de Stoute had het in die periode zeer moeilijk om zijn militaire operaties gefinancierd te krijgen, getuige zijn zéér zware uithaal naar de Vlamingen te Middelburg op 25 mei 1470⁷³. Private financiers als een Tommasso Portinari, gezant van de de Medici's schoten de hertog te hulp.

⁶⁸ L. Gilliodts - Van Severen, *Inventaire des archives de la ville de Bruges*, t. VI, Bruges, 1876, p. 564-565. Verwijst naar M. de Reiffenberg, *Histoire de la Toison d'Or*, p. 54.

⁶⁹ A.D.N. B 2079 Contrerolle de Jehan Gros, premier secrétaire et audiencier du Duc, controleur de ses finances, de la recepte et despence faite par Guilbert de Ruple, conseiller et argentier du Duc (1-1-1470 n.s. - 31-12-1470). A.R.A.Brussel, Rekenkamer 46938, Du compte troisieme et derrain de Guilbert de Ruple, conseiller et argentier de Monseigneur le ducq de Bourgogne pour ung an finy le dernier jour de decembre 1470. Copie van origineel uit Rijselse rekenkamer 16-17de eeuw.

⁷⁰ C. Weightman, *Margaret of York duchess of burgundy 1446-1503*, pp. 30-60. L. Galesloot, Marguerite d'York, duchesse douarière de bourgogne, in: *Annales de la Société 'd'Emulation de Bruges*, 4e série, vol.3, 1879, pp.187-334. Jean-Pierre Soisson, o.c., p. 137-177.

⁷¹ C. Weightman, o.c., p.30.

⁷² J. Paviot, *La politique navale des Ducs de Bourgogne 1384-1482*, P.U.L., 1995, p.163. A.R.A. Rekenkamer 1925 f°115v° en 120v°.

⁷³ Jean-Pierre Soisson, o.c., p. 194-195.

Zeer opvallend is dat de klerken van Guilbert de Ruple bij ordonnantie van de Hertog uitgestuurd worden om betalingen aan 'gens de guerre' te verrichten. Op 4 juli 1470 wordt Josquin de Nyeuwenhuus, klerk van de argentier, gestuurd naar Abbeville, Crotoy en Boulogne om betalingen te verrichten aan de 'hommes d'armes', die klaar stonden om ingescheept te worden⁷⁴. Ook in augustus reisde hij heel wat af om de vloottroepen te betalen⁷⁵. Eén ontvanger was duidelijk niet meer voldoende om de taak te vervullen. Op 10 augustus vertrok Jehan de le Scaghe, ook een klerk van de argentier, naar Boulogne, waar de reeds genoemde klerk Joos van Nieuwenhuysen zich bevond, om deze geld af te geven om militairen uit te betalen. De argentier superviseerde dit alles en stuurde de zgn. 'lettres closes' mee, maar reisde zelf niet zo frequent rond. Vreemd is dat bij de betaling van militairen geen gebruik werd gemaakt van de 'voorschotten' van plaatselijke ontvangers, toch het systeem waarop de hele werking van de Bourgondische staatsfinanciën was gebaseerd. Ook in de functie van argentier werd de Ruple bijgestaan door klerken. Naast diegene hierboven reeds vermeld, was één van hen zijn latere opvolger, Pieter Lanchals. Van hem is een 'journal' uit 1470 bewaard van de 'frais d'ambassades, d'offices de la cour et récompenses'. Dit zijn de voorbereidende registers van de rekeningen zelf en geven heel wat informatie⁷⁶. Van de Ruple zelf is een kladregister van uitgaven bewaard, hetgeen eerder uitzonderlijk is.⁷⁷ Een andere klerk van de Ruple was Jean de le Scaghe. Onder Karel de Stoute mochten deze blijkbaar ook correspondentie van de hertog ronddragen⁷⁸, wat toch ver stond van hun eigenlijke functie als klerk van de argentier. Ze werden toch betaald door de argentier zelf en niet rechtstreeks door de hertog? Het toont aan dat Karel de Stoute zich veel directer met het dagdagelijkse werk van zijn ontvangers inliet, wat zeker veel minder het geval was met zijn vader. Men zegt zelfs dat de hertog persoonlijk de rekeningen van zijn ontvangers controleerde!⁷⁹

Na drie jaar (1468-1470) de functie van argentier te hebben bekleed wordt de Ruple nu terug algemeen ontvanger van 1 januari 1471 n.s. tot 31 maart 1472⁸⁰, in plaats van meester Bartholomeus Trotin, die nu trésorier van oorlog werd, een functie die in 1470 werd ingesteld door Karel de Stoute⁸¹. De

⁷⁴ J. Paviot, o.c., p.170 en p.194 n. 175.

⁷⁵ J. Paviot, o.c., p.171 en p.194 n. 189.

⁷⁶ E. Aerts, Laatmiddeleeuwse Brabantse rekeningen in het historisch onderzoek, in: *Tijdschrift van het Gemeentekrediet*, 142, 1982, p.285.

⁷⁷ A.R.A.Brussel, Rekenkamer 46957. Zie ook H. Nelis, *Inventaire des archives des chambres des comptes*, t.VI, Bruxelles, 1931.

⁷⁸ W. Paravicini, *Der Briefwechsel Karls des Kühnen (1433-1477)*, Inventar, Frankfurt am Main, 1995, dl. 1 p. 333 (n°1043) en p. 365 (n°1146).

⁷⁹ Jean-Pierre Soisson, o.c., p. 157.

⁸⁰ A.D.N. B 2084, 4de rekening van G. de Ruple.

⁸¹ E. Rooms, Thesaurier van oorlog (14de eeuw- 1384, 1470-1619), in: *De centrale overheidsinstellingen van de Habsburgse Nederlanden (1482-1795)*, Brussel, 1994, pp.866.

gage die aan het ontvangerschap verbonden was bedroeg 48 s. van 2 grooten vlaams per dag. Vanuit die functie als ontvanger diende de Ruple enkel nog door te storten aan de hertog persoonlijk, de 'chambre aux deniers', de 'tresorier de guerres', de 'argentier' en de 'receveur de artillerie'.

7. Tresorier van oorloghe

Op 24 maart 1472 (n.s) wordt de Ruple benoemd tot "tresorier van oorloghe" als opvolger van Barthelémy Trotin⁸², een functie die onder Karel de Stoute wel een bijzondere betekenis had⁸³. In de benoemingsbrief laat de hertog er geen twijfel over bestaan dat de militaire uitgaven prioritair waren 'la despence des gens de guerre de notre ordonnance et generalement tout le fait et conduite de notre tresorier des guerres estre fait acomply et furny avant toutes aultres noz despence' en dat omwille van 'le bien et seurté de nous, noz pays et subgetz'⁸⁴. Pieter Lanchals volgde de Ruple intussen op als algemeen ontvanger⁸⁵. Het was het begin van de bestendiging van de functie van 'Tresorier van Oorloghe'. In de 14de en 15de eeuw werden deze rekeningen meestal bij de "recette general" gevoegd en vinden we ook soms betalingen in de 'Chambre aux Deniers' of 'hôtel' van de Hertog⁸⁶. De permanente staat van oorlog waarin het hertogdom verkeerde noodzaakte een afzonderlijk ambtenaar om de militaire uitgaven te kunnen bijhouden. We weten uit de stukken (voornamelijk acquits) die hij ondertekende, dat hij veel meereisde met de hertog. Zijn benoemingsbrief omschrijft zijn bevoegdheden en taken duidelijk.

Alhoewel de benoemingsbrief dateerde van 24 maart, ving de eerste rekening van de Ruple aan op 1 maart en eindigde zes maanden later eind augustus⁸⁷. Op 24 maart 1472 werd in het kader van deze hervorming de Ruple ontheven van zijn functie van algemeen ontvanger en werd Barthelémy Trotin eveneens vervangen als ontvanger van oorlogen. Trotin had eerst 'provisoir' de functie van ontvanger van oorlogen waargenomen, doch werd hiervan ontheven en benoemd tot 'maistre de la chambre aux deniers de notre treschiere et tresamee compaigne la duchesse', Margareta van York. Christoffel Buridan die voorlopig algemeen ontvanger was, werd eveneens vervangen. Voor de Ruple kwam aldus de plaats open van ontvanger van oorlogen. Hij diende de 'gens de guerre' uit te betalen, alsook de ordonnantietroepen en garnizoenen 'que

82 J. Bartier, o.c., p. 409, n.6.

83 A.R.A.B. Rekenkamer 25542 f°1r°-v°.

84 A.R.A.B. Rekenkamer 25542 f°1r°.

85 A.D.N. B 2090 Eerste rekening P. Lanchals 24.3.1472 tot 31.12.1472.

Lanchals was begonnen als klerk onder de Ruple. Zie ook: M. Boone, Lanchals..., kol. 471.

86 M.Bruchet, Répertoire numérique, série B, p.103.

87 A.R.A.B. Rekenkamer n°25542 Premier compte de Guilbert de Ruple, conseiller et tresorier des guerres... mars 1472 a.s. (sic) - 30 aoust 1472 n.s.

avons ordonné et et pourons ordonner'⁸⁸. Ook de extraordinaire uitgaven moest hij betalen. De ontvanger van oorlogen kreeg rechtstreeks van de 'receveur general de toutes les finances', Pieter Lanchals toen - voormalig klerk van de Ruple - de nodige fondsen ter beschikking. De 'hervorming' van 26 maart 1472 was blijkbaar ingegeven om de oorlogsuitgaven beter onder controle te houden 'bien seurement diligement et songneusement conduit pour le bien et seurté de nous noz pays et subgetz'. Hij legde in handen van de hertog zelf zijn eed af.

Toch was de Ruple's eerste jaar als tesorier van oorloghe geen onverdeeld succes op militair vlak. Na een reeks succesvolle militaire campagnes moest Karel de Stoute zijn meerdere bekennen tijdens het beleg van Beauvais, dat hij afblies op 22 juli 1472. Het was zijn eerste militaire nederlaag. Symptomatisch voor de beginnende malaise is dat Philippe de Commynes, die hem sinds 8 jaar dag en nacht volgde, hem in de nacht van 7 op 8 augustus 1472 verliet, om zijn geluk te gaan beproeven in het kamp van Karels aartsvijand, Lodewijk XI⁸⁹.

De Ruple was omwille van zijn jarenlange ervaring en trouwe dienst een vertrouwenspersoon geworden. Wanneer Karel de Stoute op 30 april 1472 een lening afsluit met de stad Brugge had Karel niet persoonlijk, maar Antoine Haneron, proost van Sint-Donaas, André Colins, voorzitter van de Raad van Vlaanderen en Guilbert de Ruple als tesorier van oorlog tijdens de voorafgaande besprekingen, onderhandeld in naam van de Hertog. De lening werd afgesloten "pour les grans affaires et charges qu'il lui a convenu par aucun temps et convient journalment supporter pour la seurté, tuicion et deffense de lui de tous ses subgetz".⁹⁰ Nauwelijks één week later zou de ontvanger van Vlaanderen Christophe Buridan de kwitantie tekenen voor ontvangst van de overeengekomen 10.000 écus.⁹¹ De hertog was sinds langere tijd aanwezig in Brugge, terwijl de hertogin Margareta in het kasteel van Male verbleef, dat uitbrandde in de nacht van 15 op 16 april 1472. Intussen werden heel wat ambassadeurs van andere landen ontvangen in Brugge.⁹² Op 4 juni 1472 werd een nieuwe gelijkaardige lening afgesloten van 16.000 écus.⁹³ Eenvoudig was de taak in de trésorie de guerres allerminst. De ontvanger en zijn klerken gingen mee naar de kampen die opgetrokken werden bij de slagvelden. Zo krijgt Guillaume de le Val, klerk van Gilbert de Ruple op 15 september 1472 in het kamp van Framicourt de roerende en onroerende goederen die toebehoorden

⁸⁸ A.R.A.B. Rekenkamer n°25542 f°1 r°v°.

⁸⁹ Jean-Pierre Soisson, o.c., p. 206-207.

⁹⁰ L. Gilliodts - Van Severen, *Inventaire des archives de la ville de Bruges*, t. VI, Bruges, 1876, pp. 46-47, n°1115.

⁹¹ L. Gilliodts - Van Severen, o.c., p.47 n°1116.

⁹² Herman Vander Linden, *Itinéraires de Charles, Duc de Bourgogne, Marguerite d'York et Marie de Bourgogne (1467-1477)*, *Commission Royale d'Histoire*, 1936, p.39.

⁹³ L. Gilliodts - Van Severen, o.c., p.47 n°1117.

GUILBERT DE RUPLE

aan Jacques de le Plancque et van Guillaume de Donquerre, 'hommes d'armes'.⁹⁴ Uit rekeningen blijkt dat onder Karel de Stoute ook de tesoriers en hun klerken wapens kregen op het slagveld. Tijdens de vergadering van de Staten te Gent van 12 tot 23 februari 1473 was de Ruple als tesorier van oorlog aanwezig om de bede van 500.000 ridders en de lichte troepen voor de hertog te verdedigen⁹⁵. Het was de eerste bede in de Bourgondische Nederlanden die een looptijd had over 6 jaar⁹⁶.

Opvallende vaststelling is wel dat tijdens de regeerperiode van Karel de Stoute de mobiliteit bij de hogere ambtenarij veel groter was dan ten tijde van zijn vader Filips de Goede. Karel zal wel lessen hebben getrokken uit enkele schandalen aan de top, o.m. de affaire Rolin. Hertog Karel zal ingezien hebben dat topambtenaren die te lang op dezelfde plaats zaten te veel macht kregen en een waar machtpotentiaat konden opbouwen. Rolin's clientelisme is daar wellicht hét voorbeeld van bij uitstek. De hertog wilde dat ten allen prijze verhinderen. Zo legde Guilbert de Ruple de eed als tesorier van oorlog af in de handen van de hertog zelf⁹⁷. Men kan zich aan de andere kant wel de vraag stellen of zo'n grote, bijna overdreven mobiliteit onder de ontvangers, wel zijn beoogde doel bereikte, en of dat opwoog tegenover de nadelen die het zeker moet gehad hebben. Ontvangers namen hun eigen klerken altijd mee in hun nieuwe functie (tot ze eventueel zelf in hertogelijke dienst kwamen) en deze voortdurende wijziging zal veel flexibiliteit gevraagd hebben. Ook moesten we rekening houden met een zekere 'inlooperperiode' in elke nieuwe functie. Toch was het met het aantreden van Karel de Stoute de regel.

De Ruple bleef zeker tesorier van oorlog tot 24 mei 1473.⁹⁸ Het archief van de tesorierie van oorlog is evenwel bijna volledig verloren voor deze periode⁹⁹. Het is niet achtergebleven op een of ander slagveld van Karel de Stoute zoals men zou kunnen vermoeden, maar een verdwaalde kanonbal die terecht kwam in de archiefkelder van de rekenkamer van Rijsel tijdens de Franse Revolutie besliste er anders over¹⁰⁰. Slechts enkele fragmenten zijn nog

---

⁹⁴ H. Nelis, *Catalogue des chartes du sceau de l'audience*, t.I, Bruxelles, 1915, p.289. (II, 1703).

⁹⁵ W.P. Blockmans, *Handelingen van de Leden en van de Staten van Vlaanderen (1467-1477)*, K.C.G. 1971, p.175 n.32. Zie ook Cuvelier, *Actes des états généraux des anciens pays-bas*, t.I (actes de 1427 à 1477), n°10, p. 212-214.

⁹⁶ Over de bedden ten tijde van Karel de Stoute bereiden wij thans een scriptie voor.

⁹⁷ A.R.A.Brussel, Rekenkamer n°25542 f°1v°.

⁹⁸ A.D.N. B 3540 Pièces comptables des trésorerie de guerres.

⁹⁹ Uitzondering is de rekening van Hue de Dompierre als 'tesorier des guerres' van 1.1.1475 tot 31. 8.1477. A.R.A. Brussel, Rekenkamer n° 25.543.

¹⁰⁰ K. Papin, Het belang van het Departementaal Archief te Rijsel voor de Vlaamse genealoog, in: *Westhoek-info*, 1992/3, p.90.

bewaard gebleven¹⁰¹. Dit maakt tevens dat we niet precies weten tot wanneer de Ruple deze functie uitoefende. Alleszins was hij begin 1474 in dienst van de hertogin.

8. Fin de carrière ?

Op 14 februari 1474 (n.s.) vinden we een vermelding van Gilbert de Ruple als 'maitre de la chambre aux deniers de la duchesse'¹⁰², terug als opvolger van Trotin¹⁰³. Kort voor 13 oktober van datzelfde jaar 1474 zou de Ruple overlijden. Het was zijn broer en erfgenaam Jehan de Ruple die de bediening overnam¹⁰⁴. Net geen 20 jaar nadat hij voor het eerst opduikt in het bronnenmateriaal, sterft hij. Een vrij korte carrière - slechts 10 jaar in hertogelijke dienst - en duidelijk abrupt afgebroken. Zijn lange verblijven op het slagveld samen met de hertog hem fataal geworden en heeft hij daar een ziekte opgelopen die het hem in de onmogelijkheid maakte nog verder deze functie uit te oefenen? Het is bekend dat Margareta van York zelf haar personeel uitkoos, maar zeer loyaal was tegenover mensen die haar echtgenoot in eer en geweten dienden. Heeft men de Ruple willen 'opvissen' en hem de minder zware opdracht gegeven van ontvanger van de hertogin?¹⁰⁵

Duidelijk is dat de Ruple zijn carrière door zijn vroegtijdig overlijden niet heeft kunnen afmaken. Misschien zat er nog promotie in tot rekenmeester in de rekenkamer van Rijsel, de meest prestigieuze financiële topfunctie. Anderzijds reisde de hertogin ook veel rond, veelal samen met haar stiefdochter Maria, die in 1477 haar vader opvolgde. De persoonlijke hofhouding van hertogin Margareta, opgezet in augustus 1468, telde 140 verschillende personen, waarvan er gemiddeld 90 tegelijkertijd aanwezig waren in haar gezelschap¹⁰⁶. De hertogin werd, zeker in de eerste jaren na haar huwelijk met hertog Karel omringd door adviseurs die de hertog genegen waren. Zo slaagde ze erin haar rol te spelen in de politiek van het hertogdom, en vooral in Vlaanderen, waar ze door haar presentiepolitiek zorgde voor een soort van hertogelijke controle over de steden¹⁰⁷. Ze reisde evenwel veel minder fre-

¹⁰¹ A.R.A.Brussel, Rekenkamer 25542, 1e rekening door G. de Ruple van 24 maart 1472 (ns) tot 31 augustus 1472. Verder zie A.D.N. Cumulus 16065, 16066, 16067

¹⁰² A.D.N. B 2096 (immatr. 67129, 67130).

¹⁰³ J. Bartier, o.c., p. 409.

¹⁰⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, hs. 1053 f°58. Rekening van Pieter Lanchals van 1474. (Thans in het Rijksarchief te Gent). Met mijn bijzondere dank aan professor Antoon De Schrijver die ons wees op deze bron.

¹⁰⁵ C. Weightman, Margaret of York, duchess of burgundy 1446-1503, p.189. Tegen ons vermoeden spreekt natuurlijk het feit dat ook Trotin penningmeester van de hertogin werd na de functie van ontvanger van oorlogen te hebben uitgeoefend. Het lijkt er sterk op dat de Ruple in het spoor van Trotin carrière maakte.

¹⁰⁶ C. Weightman, o.c., p.82-84.

¹⁰⁷ C. Weightman, o.c., p.88.

GUILBERT DE RUPLE

quent dan haar man en verbleef langere periodes op dezelfde plaatsen. Dit maakte dat de hertogin samen met haar hofhouding, ontvanger inclusief, ook veel minder vermoeiende reizen diende te maken. Vanaf 9 februari 1474 bevond de hertogin zich in Gent, tot 27 juni wanneer ze vertrok naar Aalst en Brussel om op 14 juli in Maastricht aan te komen. Vanaf 29 juli was ze terug in Brussel tot half december¹⁰⁸. Haar eerste en enige bezoek aan Poperinge, geboorteplaats van de Ruple en plaats waar hij begraven werd, is de avond van de 29e en ochtend van de 30e juli 1475.¹⁰⁹ Misschien dat ze toen naar de St.-Bertinuskerk trok waar de Ruple begraven lag. Ook via het itinerarium van de hertogin komen we niet te weten waar en wanneer de Ruple overleed.

Guilbert de Ruple werd begraven in de Sint-Bertinuskerk van Poperinge, wellicht voor de kapel van de Sacramentsgilde. De graftombe bestond uit een halfverheven marmeren ligbeeld, ondersteund door vier marmeren 'lions de riviere'¹¹⁰. Het grafmonument werd tijdens de godsdienstoorlogen op het eind van de 16de eeuw vernield¹¹¹ en vervangen door een grafplaat in het hoogkoor van de kerk¹¹². Thans is deze ook verdwenen. Wat wel nog rest is de eind 15de-eeuwse Onze-Lieve-Vrouwekapel, later de kapel van het H. Sacrament genoemd, waarin de twee sluitstenen van het gewelf de wapenschilden bevat van de Ruple en zijn echtgenote Anna Suemers. Het was in deze kerk dat de Ruple enige jaren voordien een belangrijke stichting had gedaan.

9. De stichting van de zeven jaargetijden

In december 1472 verkreeg de Ruple van de hertog amortisatie voor een maximumbedrag van 25 pond grooten per jaar, en dit voor een 'zekere goddelijke dienst' in de Sint-Bertinuskerk, ingesteld voor het zielenheil van de vader van de hertog, de hertog zelf en de verzoeker en zijn echtgenote, hun voorouders, nakomelingen en weldoeners. Deze rente voor de stichting kon bezet worden op landerijen, renten en andere inkomsten, leengoederen uitgesloten¹¹³. De effectieve stichting gebeurde evenwel nog niet in 1472, maar pas na de dood van de Ruple. In 1476 vinden we een kladontwerp van de stichting, vooral

¹⁰⁸ H. Vander Linden, *Itinéraires de Charles, duc de Bourgogne, Marguerite d'York & Marie de Bourgogne 1467-1477*, K.C.G. 1936, pp.59-65.

¹⁰⁹ H. Vander Linden, o.c., p.68.

¹¹⁰ Bibliotheek Universiteit Gent, afdeling handschriften, G 12925, *Epitaphier des Flandres*, f°102. (16de-eeuws, voor 1566).

¹¹¹ J. Opedrinck, *Poperinge en omstreken tijdens de Godsdienstberoerten der XVIe eeuw*, Brugge, 1898, p. 53-54.

¹¹² Archief Dekenij Poperinge (verder afgekort als A.D.P.) II 4 B/5.8, *Rekening Sint-Bertinuskerk 1619*, zonder f°, bij de ontvangsten van 'sepulturen', "neffens de sepulture van Mre Guillebert de Rupele".

¹¹³ ADN B 1609, Register van charters, f°125-126. Copie in ADN B 2091 n°3.

bedoeld om de financiële kant van de zaak te regelen¹¹⁴ waarin enige problemen waren opgedoken na het overlijden van de Ruple, en op 5 augustus 1478 is er dan sprake van de officiële stichting¹¹⁵, bekrachtigd door de abt van St.-Bertijns, Jean de Lannoy. Het betrof de instelling van de 7 getijden¹¹⁶, ten eeuwigden dage te vieren door 7 priesters en een koster in de St.-Bertinuskerk. Er waren tevens 31 prebendes aan verbonden, waarvan er 11 bestemd waren voor vrienden van de stichters, 2 voor de zusters van St.-Jan¹¹⁷, 2 voor de hospitaalzusters¹¹⁸ en 16 voor de armen. De toewijzing diende te gebeuren door de gouverneurs van de St.-Sacramantsgilde. De Ruple is dus geenszins de stichter van deze gilde zoals soms verkeerdelijk werd vermeld. Deze stichting volledig bespreken zou ons hier te ver leiden. Deze zullen wij later in een andere bijdrage bespreken.

10. Zijn privé-leven

Alhoewel trossiers in de 15de eeuw meereisden met de hertog of hertogin hadden zij ook wel een vaste verblijfplaats. Voor de Ruple slaagden we er niet in om deze terug te vinden. Noch in Rijsel¹¹⁹, standplaats van de rekenkamer waar de controle gebeurde van zijn rekeningen, noch in Dijon¹²⁰ of Beaune. Ook voor Brugge en St.-Omaars konden we geen relevante gegevens vinden. Misschien is hij wel blijven wonen in zijn geboortestad Poperinge, waar hij

¹¹⁴ ADP 1e reeks n°1

¹¹⁵ Bibliothèque Municipale de Saint-Omer, Manuscrits 803, tome VIII, n°67, p.109-115. Zie ook: D.Haigneré & O. Bled, *Les chartes de Saint-Bertin d'après la cartulaire de Dom Dewitte, Saint-Omer, 1886-1899, t.4, n°3404, p.23-24* (enkel regest, geen volledige uitgave van de tekst).

¹¹⁶ P. Trio, *Middeleeuwse broederschappen in de Nederlanden*, in: *Trajecta*, 3 (1994), 2, p.102. Zie verder ook C. Langlois en P. Goujard, *Les confréries du Moyen Age à nos jours. Nouvelles approches*, in: *Sociabilité, Culture et Patrimoine. Cahiers du CRHIS*, publications de l'Université de Rouen, n°211,1995/3.

¹¹⁷ Met de hiergenoemde zusters van St.-Jan bedoelde men het klooster der zusters Penitenten, daar dit klooster gelegen was in de St.-Jansparochie in Poperinge. Zie hierrond: J. Opdedrinck, *Het klooster der Zusters Penitenten 1413-1913*, Brugge, 1914, p.7.

¹¹⁸ Het betreft het klooster van de Gasthuiszusters, sinds 1312 in de stad aanwezig.

¹¹⁹ A. Benoit, *Quelques hôtels particuliers de Lille au temps de Philippe le Bon*, in: *Bulletin de la Commission Historique du département du Nord*, t. XXXVII, 1959, pp. 129-136.

¹²⁰ Archives Municipales de Dijon, L 159, *Rôles du feu* 1464 (72e). Verschillende topmensen uit de administratie van het hertogdom hadden er een huis: meester Jehan Gros, audiencier; verschillende raadsheren, edelen en militairen, meester Jehan de Molesmes, secretaris,... Archives Municipales de Dijon, L 160, *Rôles du feu* 1460. id. *Rôle* 1469-1470. Zie ook F. Humbert, *Les finances municipales de Dijon du milieu du XIVe siècle à 1477*, Publication de l'Université de Dijon XXIII, Paris, 1961, pp. 24 en 177-178.

GUILBERT DE RUPLE

uiteindelijk begraven werd.

Guilbert de Ruple was gehuwd met Anna Suemers. De familienaam Suemers konden we evenwel nergens anders terugvinden¹²¹. Toch moet zij uit het Ieperse afkomstig zijn, want Guilbert de Ruple zou later in haar naam optreden omwille van enkele lenen van het Ieperse leenhof gehouden. Zij overleefde hem en zou ten laatste in 1476 hertrouwen met Jan Van der Scaghe, raadsheer en ontvanger van de bede van Holland, Friesland,... (in 1476) en ooit nog klerk van de Ruple¹²². Anna Suemers werd in 1474, kort na het overlijden van haar man poorteres van Ieper. Het hoge bedrag van 24 pond dat ze hiervoor betaalde wijst op haar zeer goeode toestand. Wanneer ze terug ontpoorterde komen we niet te weten¹²³

Voor het overige is er van de Ruple niets bekend. De kroniekschrijvers vermelden hem niet en er zijn geen aanwijzingen dat hij deel heeft gehad in de intriges aan het hof tussen de verschillende clans. Hij was geen lid van de Gilde van den Drooghen Boom in Brugge en dus blijkbaar geen societyman van zijn tijd¹²⁴, maar duidelijk een technocraat. Zijn leerling-opvolger Pieter Lanchals was bijvoorbeeld wel lid van de gilde¹²⁵. Ook de abt van St.-Bertijns was lid van de gilde geweest¹²⁶.

De verdiensten die aan de functies van de Ruple verbonden waren werden hierboven reeds gedeeltelijk besproken. Toch hadden de ontvangers nog extra inkomsten: de hertog kon hen bij speciale gelegenheden bedenken met giften van verschillende aard. Daar vonden wij voor de Ruple enkele verwijzingen naar, al moeten we volledigheidshalve vermelden dat wij daarop niet alle rekeningen hebben nagezien. Nog tijdens zijn eerste jaar als algemeen ontvanger van de 'recette generale' van 1464-1465 krijgt hij bovenop zijn vast-

---

¹²¹ Een eerste vermoeden dat ze misschien uit Bourgondië afkomstig was, moesten we ook verlaten na een literatuuronderzoek. M.-Th. Caron, *La noblesse dans le Duché de Bourgogne 1315-1477*, P.U.L., 1987.

¹²² A.D.P. Reeks 1 Charters n°1. We vinden in de Ruple's eerste rekening van de recette generale van 1 oktober 1464 tot 30 september 1465 ook al vermelding van een Haquinet de le Scaghe als klerk van de Ruple. ADN B 2054 f°259r°.

¹²³ A.R.A.B. Rekenkamer 38698, Stadsrekening Ieper 1.1.1474ns - 31.12.1474, f°6v° "over 't consent huer bider wet ghedaen huer poorterscip te moghen commen beslapene binder Ypermaerct eerstcommende". Zie ook: K.B. Brussel, Fonds Merghelynck 21 t.4, f°99. Door een lacune in de poortersboeken van 26.01.1469ns tot 12.4.1481ns komen we de datum van haar ontpoorting niet te weten.

¹²⁴ Zie o.a. R. Strohm, Muzikaal en artistiek beschermheerschap in het Brugse Ghilde vanden Drooghen Boome, in: *Biekorf*, 83, 1983/1, p.5-18. A. De Schodt, Confrérie de Notre-Dame de l'Arbre Sec, in: *Société d'Emulation de Bruges*, 28, 1876-1877, p. 141-187.

¹²⁵ Stadsarchief Brugge n° 505 Gilde Drooghenboom, groot register f°51r°.

¹²⁶ Stadsarchief Brugge n° 505 Gilde Drooghenboom, klein register f°32v°. Het betreft hier een lijst van de overleden leden van de gilde, zie f°30r°. Wellicht gaat het hier over de in 1473 overleden Guillaume Fillastre.

gestelde wedde van 1415 frank van 32 groten, ook nog eens 300 frank vanwege de hertog 'de grace especial pour les bons loyaux et agreables services que ledit Guilbert de Ruple lui a faiz par ci devant, fait de jour en jour, a grans despens eure et diligence et fera en temps avenir'¹²⁷. Behalve zijn wedde van 3 frank van 32 groten vlaams per dag genoot hij dus ook nog van 'autres drois prouffiz et emolumens accoustumez et appartenant audict office tant comme il nous plaira'.¹²⁸ Niettegenstaande er in de benoemingsbrief staat dat naast die wedde van 3 fr. per dag de ontvanger niets meer mocht vragen, krijgt de Ruple ook nog tijdens het jaar 1464-1465 een extra van 160 ponden van 40 groten 'pour ses sallaies, paines et travaux'.¹²⁹ Duidelijke opgave van deze bijkomende voordelen zijn nergens te vinden. Naast de reeds genoemde giften door de hertog zelf, was hij bvb. vrijgesteld van de heffing in 1470 op leengoederen, waarvan hij er verschillende bezat in de Ieperse kasselrij.

De ambtenarij was evenwel sterk onderhevig aan wat wij nu corruptie zouden noemen, maar wat toen nog min of meer algemeen aanvaard werd. De giften of 'pots de vins' die vooral door steden en kasselrijbesturen werden gegeven aan o.a. het gevolg van de hertog waren zo sterk ingeburgerd dat er slechts zelden reactie op kwam, terwijl iedereen wist dat het vele malen corruptie was die werd gepleegd. Bepaalde steden hielden het enkel op een algemene post in de uitgaven van de stadsrekeningen, wat onverbloemd hun bedoeling laat kennen: vooral de commissarissen die nazicht deden van de rekeningen niet al te veel informatie te geven omtrent de 'informele' netwerken die bestonden. Zo werd voor Brugge bij de controle op de rekening van 1467 hieromtrent opmerkingen gemaakt en werd de stad verplicht tot het bijhouden van een register met vermelding van de uitgedeelde presentwijnen¹³⁰. Dergelijk register is inderdaad voor 1468 bewaard gebleven en biedt in verschillende opzichten interessante informatie. De Ruple krijgt er in 1468 drie keer voor 4 pond wijn aangeboden. Eén keer bevindt hij zich in het gezelschap van de hertog, een andere keer samen met de heer van Gruuthuuse, Pieter Bladelin, Jan Arnolfini e.a., een derde keer alleen. Niet zo spectaculair veel vermeldingen, maar we leren uit deze lijst dat de argentier niet altijd in het gezelschap van de hertog meereisde. We gaan er dan wel van uit dat, als hij zich in de stad bevond, hij steeds presentwijn aangeboden kreeg, wat we vermoeden na lezing van het volledige register¹³¹. Alleszins wijst het bedrag van 4 pond wijn wat hij telkenmale kreeg toch op het belang van zijn functie¹³². De Ruple kreeg samen met een aantal andere topmensen uit de Bourgondische

¹²⁷ ADN B 2054 f°130r°, verleend op 4 en 18 maart 1465 te Brussel.

¹²⁸ A.D.N. B 2054 f°1r°.

¹²⁹ ADN B 2054 f°230r°, verleend voor de 13 maanden van de rekening.

¹³⁰ Stadsarchief Brugge, Stadsrekening 2-9-1466 à 1-9-1467 f°20r°.

¹³¹ Stadsarchief Brugge 277, Register van presentwijnen, vanaf 2 september

1468.

¹³² id. f°19v° dd. 10-11-1468; f° 53r° dd. 5-4-1469 en f°74v°-75r° dd. 14-6-1469.

GUILBERT DE RUPLE

administratie in 1469 van de provincie Zeeland een rente. Voor de Ruple bedroeg deze 40 "lions" op jaarbasis¹³³ Zeeland hoopte zo een goede relatie te hebben met de top van de bourgondische administratie en er voordeel uit te halen. Opvallend hierbij is dat zijn klerk, Johan Van der Scaghe, later ontvanger van de beden werd van Holland. Ook Pieter Lanchals had de goede connecties in Holland-Zeeland van zijn leermeester geërfd¹³⁴.

Het leenregister van het Ieperse leenhof, opgesteld in 1470 met het oog op de taxatie van leenhouders, geeft 6 leengoederen op die de Ruple bezit. De fonciere lenen zijn gelegen in de parochies Elverdinge, Vlamertinge, Boezinge en Oostvleteren en hebben samen een oppervlakte van 21 gemeten 1 lijn. Daarnaast is er nog een leen gehouden van de spijker van Ieper en een graanrente in Langemark. Alle lenen samen hebben een jaarlijkse opbrengst van 44 pond parisis, geen rekening gehouden met het leen in Vlamertinge gelegen waar geen jaarlijkse opbrengst werd van opgegeven¹³⁵. Toch geeft dit register geen exhaustieve opgave van de leengoederen die de Ruple bezat. Guilbert de Ruple was ook heer van de heerlijkheid 'thulsbussche' in Voormezele¹³⁶. In 1465 procedeerden de religieuzen van de abdij van Voormezele tegen de Ruple i.v.m. de rechten op deze heerlijkheid. In 1517 was meester Jan de Ruple 'proprietaris van hetzelfde bos', waarop een rente van 16 p.p. was bezet ten voordele van de stichting van de Ruple in de St.-Bertinuskerk¹³⁷. Nog in 1768 is er sprake van deze 21 gemeten bos¹³⁸ gelegen in Voormezele en Wijtschate¹³⁹. Deze Jan de Ruple was de broer van Guilbert en erfgenaam van zijn leengoederen. De andere leengoederen waren in 1514 alleszins niet meer in de handen van de familie de Ruple. We hebben omwille van het feit dat Jan de Ruple de leengoederen erfde van Guilbert het bewijs in handen dat Guilbert zelf geen nakomelingen had. Zoals in de inleiding reeds aangehaald is de aanwezigheid van de familie na het overlijden van Guilbert enkel nog te situeren op het lokale vlak. Guilbert heeft van zijn positie geen gebruik gemaakt om familieleden in de hertogelijke administratie binnen te loodsen tenzij zijn broer die korte tijd van hem de bediening van penningmeester van de hertogin overnam.

---

¹³³ J. Bartier, *Légistes...*, p. 135.

¹³⁴ M. Boone, Pieter Lanchals, kol. 474.

¹³⁵ S.A.I. Fonds Cordonnier n°13 f°54r°. In de rand: 'Il est agent de Monseigneur et pour ce en son ordonnance'.

¹³⁶ R.A.G. Raad van Vlaanderen 2389, Sententiën 1.10.1465 - 14.1.1466 (n.s.), f°1v°.

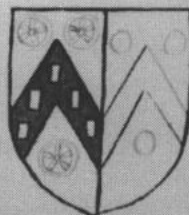
¹³⁷ A.D.P. II C3 E18, Rekening H. Sacramentsgilde 1738, verwijzend naar oorkonde van 20 februari 1516 (a.s.).

¹³⁸ A.D.P. II C3 E18 Rekening H. Sacramentsgilde 1768 f°2r° 'makende dese rente deel vande fondatie van dhr. Guilebert de Ruple fondateur deser gulde'.

¹³⁹ K. de Flou, *Woordenboek der toponymie*, VI, kol.749-750.

Poppeinghe.

À ruer à sangre deuant la rhaquelle
du s.^t sarrament est long marbre souscru
de 4 pilliers Lions de ruer, au marbre
y a long femme long beu tailla à demy bossé.

Hic iacet Guillelmus de Ruyse qdam
receptor generalis argentar: et Reparariis
atq; consulariis multitudine: Principis Burgundie
et Comitis Flandrie, videlicet
Philippi et Caroli eius filij, qui bona cum
domirella Anna Gueldres eius uxore in
partera sua fide dedit. de Poppe: instituit
sepulchri hanc ramentam temporibus
prepositus duratur: dirigit, qui obiit anno
1474. Erato pro eo.

GUILBERT DE RUPLE

De ordonnantie van Thionville (1473) zorgde voor de creatie van het Parlement van Mechelen én een verdere reorganisatie van de financiën van de Bourgondische staat. De rekenkamer van Rijsel en Brussel werden opgeheven en voortaan zou enkel in Mechelen een rekenkamer voor de 'pays de par-deça' gehouden worden¹⁴⁰. Nogmaals een bewijs van de centralisatie-politiek van de hertog.

Jean-Pierre Soisson, oud minister van staat (in Frankrijk) en Bourgondiër in hart en nieren schreef ooit over Karel de Stoute: 'Charles n'aime pas les visages nouveaux'¹⁴¹. Dat klopt wonderwel. Eens het vertrouwen van de hertog gewonnen bleef men in diens gratie. Zo is het de Ruple vergaan. Zoals zijn carrière abrupt werd afgebroken, zo zou het ook zijn meester vergaan, op het slagveld van Nancy.

---

¹⁴⁰ Jean-Pierre Soisson, o.c., p. 178. Meer bepaald zie: L.-Th. Maes en G. Dogaer, A propos l'ordonnance de Thionville promulguée par Charles le Téméraire en 1473, in: *Annales de Bourgogne*, t. XLV, 1973, p.45-49.

¹⁴¹ Jean-Pierre Soisson, o.c., p. 223.

DE BEWONERS VAN DE GENTSE KARTUIZE KONINGSDAL EEN INDEX

Door Jan de Grauwe

1. Geschiedenis

De kartuize Koningsdal werd in 1328 gesticht op Rooigem in de parochie Ekkerghem aan de rand van de stad Gent door o.m. Simon Willebaerd, de familie Vaernewijck, Lodewijk van Nevers, graaf van Vlaanderen.¹

Het klooster ontwikkelde zich met hoogten en laagten tot in 1566. Dan begonnen de grootste moeilijkheden. Op zondag 18 augustus vergaderde een grote groep hervormingsgezinden vlakbij de muur van het klooster, om in de voormiddag en de namiddag predikaties bij te wonen van drie predikanten. Het gerucht deed de ronde dat de predikatiegangers 's namiddags het klooster zouden innemen. De leiders van de predikatiegangers stelden echter een twintigtal wachtposten op bij het klooster om de kloosterlingen te beschermen. Vier dagen later brak echter de beeldenstorm uit in Gent. Het klooster werd zwaar beschadigd. In de kerk werden het hoogaltaar, al de altaarretabels, de beelden en de glasramen gebroken. Een deel van de liturgische boeken werd verscheurd. In de cellen vernielden de brekers de boeken en de beelden. In het middenpand werden de mooie "kristalijnen glasevensters" ingegooid.

In 1578 werd de kartuize met de grond gelijkgemaakt. De monniken werden verdreven, maar in 1584 konden ze zich hergroeperen in een oud-broederklooster op 't Meerhem, het huidig psychiatrisch instituut Sint-Jan de Deo (zie bijlage 1). Tot 1783 verbleven ze daar. Dan hief keizer Jozef II hun klooster op. Van 1790 tot 1792 slaagden de Gentse kartuizers er evenwel in het conventueel leven te hernemen, maar grote moeilijkheden van allerlei aard verplichtten hen midden 1792 hun klooster definitief te verlaten (zie bijlage 2).

2. Bouw

Een kartuizerklooster werd aanvankelijk gebouwd voor twaalf koormonniken en een vijftiental conversen en donaten, die niet bestemd waren om priester te worden, maar vooral het materiële leven van de kartuis in stand hielden. De donaten legden geen geloften af maar verbonden zich aan de orde door een hernieuwbaar contract. Ze waren bijna steeds talrijker dan de conversen. De cellen van de koormonniken waren onderling verbonden door het grote pand dat leidde naar de gemeenschapsgebouwen: kerk, refter, kapittelzaal, biblio-

---

¹ Zie hiervoor mijn artikel in de *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, nieuwe reeks, deel 25, (1971), 3-29

theek. In onze streken waren er doorgaans slechts een vijftal broeders (conversen en donaten) aanwezig. Het gebeurde derhalve dat er soms knechten moesten worden aangeworven voor het materiële werk.

Wat Gent betreft: tussen 1328 en 1368 werden zeker elf cellen of kluizen opgetrokken, betaald door weldoeners, alsook de voorlopige kerk, een kapel die later kapittelzaal werd, een groot deel van het grote pand, het gastenkwartier, de grote kloosterpoort en "onze grote en nieuwe kerk" met de sacristie. Van de bibliotheek was er nog geen sprake in de lijst van de weldoeners die deze bouwwerken vermeldt. Hoogstwaarschijnlijk zijn er naast deze giften andere gebouwen opgetrokken o.m. de werkplaatsen, het broederkwartier, de refter, maar dan met geld van de kartuis zelf.

3. Bewoners van de Gentse kartuize

We geven hieronder een nagenoeg volledige lijst van alle kartuizers die ooit in Koningsdal verbleven. Ze is in chronologische orde opgesteld naargelang de eerste bekende datum waarop die kartuizer vermeld wordt. Soms is dat slechts de overlijdensdatum. In het curriculum geven we benaderende gegevens om deze religieus beter te situeren.

Er zijn enerzijds de professi van Gent, anderzijds de hospites. Deze laatsten zijn monniken die in een ander klooster hun professie deden en om de een of andere reden tijdelijk in Gent verbleven.

Er zijn een klein aantal religieuzen van wie we geen enkele datum hebben. Dezen worden eerst vermeld met de gegevens waarover we beschikken.

Wat geven we op, voor zover onze bronnen het toelaten?

Doopnaam, geboortedatum en -plaats, ouders, wat ze deden voor hun intrede, huis van professie, datum van professie, loopbaan in de kartuizerorde, overlijdensdatum en eventuele bemerkingen of aanvullingen. Onderaan komen dan de bronnen.

Daar de kartuizers geen gelofte van stabiliteit aan een bepaald huis afleggen, kunnen ze verplaatst worden. We geven een lijst met de kartuizerkloosters uit ons land met stichtingsdatum en -plaats en de in de lijst gebruikte afkorting. Als een monnik naar een klooster buiten België verplaatst wordt of er vandaan komt, geven we de naam van dit klooster volledig op, samen met het land waarin het gelegen was.

Herne, 1314, Ch

Brugge, 1318, Bg

Kiel, 1323/24, in 1543 naar Lier verplaatst, AL

Sint-Martens-Lierde, 1328, SM

Zelem bij Diest, 1328, Di

Luik, 1357, Li

Chercq bij Doornik, 1377, To

Scheut bij Brussel 1454, later binnen Brussel, Bs

Leuven, 1486, Lv.

DE BEWONERS VAN DE GENTSE KARTUIZE KONINGSDAL

Sheen Anglorum, 1568 in Brugge, na allerlei wederwaardigheden sinds 1626 in Nieuwpoort, Sh
Antwerpen, 1626, An
Sint-Anna-ter-Woestijne, Sint-Andries bij Brugge, 1350, SA. Klooster der monialen.

Afkortingen gebruikt in de lijsten:

ant. antiquior
C convers
c. carta van het generaal kapittel
ca circa
coa. coadjutor
cvs. convisitator
D donaat
dia. diaken
hos. hospes
M koormonnik
P prior
proc. procurator
prof. profes
RC klerk-reddiet
rec. rector
RL leke-reddiet
sac. sacrista
sds. priester
subd. subdiaken
vic. vicaris
vis. visitator

De carta (c.) van het generaal kapittel bevat, naast de vermelding van de overlijdens, alle beslissingen die genomen worden op dat kapittel. Het heeft jaarlijks plaats in de week na de vierde zondag na Pasen, dus gewoonlijk in mei. Als we dus bvb. schrijven c.1617, dan betekent dit, dat dit overlijden of deze gebeurtenis plaats heeft gehad na het generaal kapittel van 1616 en voor het generaal kapittel van 1617 of dat deze beslissing genomen werd tijdens het kapittel van 1617.

4. Verschillende functies in de orde en soorten

PRIOR, hoofd van het huis; belangrijk zowel voor de geestelijke vooruitgang als het materiële welzijn;

RECTOR bestuurt tijdelijk het huis na overlijden of afzetting van de prior;

JAN DE GRAUWE

VICARIUS assisteert de prior bij het bestuur van het huis. Hij is de tweede van het klooster, de rechterhand van de prior;

PROCURATOR is verantwoordelijk voor de tijdelijke zaken. Bovendien leidt hij de broeders (conversen en donaten);

COADJUTOR, hulp van de procurator, vooral voor de boekhouding en het secretariaat;

SACRISTA staat in voor het onderhoud van de kerk en de gewaden; eertijds ook voor de bibliotheek. Luidt de officies;

ANTIQUIOR, eerder een eretitel. Zit de communiteit voor bij afwezigheid van prior en vicarius. Meestal, maar niet noodzakelijk, oudste in professie;

SENIOR, meestal de oudste in leeftijd.

De coadjutor, antiquior en senior kwamen niet steeds voor.

KOORMONNIK, kartuizer die een kluis van het grote claustrum bewoont, alle officies bidt in koor of kluis; vanaf de 16de eeuw ongeveer, priester gewijd wordt. Hij verbindt zich door zijn professie aan een bepaald huis;

CONVERS, kartuizer die vooral handenarbeid doet en minder eenzaamheid kent dan de koormonnik. Hij heeft een eigen officie. Hij verbindt zich door zijn professie aan een bepaald huis;

DONAAT, een enigszins mildere vorm van convers. De donaat is niet door geloften gebonden aan de Orde zoals de convers maar door een contract;

CLERICUS-REDDITUS bestond tot in 1582. Hij volgde in verzachte vorm de levenswijze der koormonniken, maar had geen stemrecht en kon geen ambt uitoefenen;

LAICUS-REDDITUS bestond tot in 1582. Hij volgde in verzachte vorm de levenswijze der conversen;

HOSPES EN TWEDE PROFESSIE, een monnik die van huis verandert, wordt hospes in het nieuwe huis. Tot in 1582 kon hij een tweede (of zelfs derde) professie afleggen;

VISITATOR, de officieel door de Orde aangestelde prior, belast met de cano-nieke visite van de kloosters van een bepaalde provincie;

DE BEWONERS VAN DE GENTSE KARTUIZE KONINGSDAL

CONVISITATOR, hulp van de visitator, daar de visite steeds door twee priors moest geschieden;

APOSTATA, een kartuizer die zijn geloof afzwoer en dus afvallig werd.

5. Bronnen en sigla van bronnen

1. Koninklijke Bibliotheek Brussel, hs 4051-4068 (nr. 3856), ff 124-135. Het is zeer waarschijnlijk een kopie door Petrus de Wal geschreven van de kroniek die Petrus Hysene van Axel, ingetreden in 1478, opstelde tussen 1490 en 1500. Ik kreeg die van Mevr. Maes, die haar licentiethesis geschiedenis wijdde aan de Gentse kartuis. Mits enkele correcties en aanvullingen, gebruik ik die hier, hoewel er toch verschillende fouten in voorkomen o.m. dubbele vermelding van een monnik, vermeldingen van monniken die geen professie aflegden in Gent enz. (dW.)
2. Palémon Bastin, cahiers, Archives de la Grande Chartreuse: deze monnik profes van de Grande Chartreuse (1852-1933) heeft gepoogd per huis alle overlijdens en enkele andere belangrijke gegevens uit de cartae (=akten) van de generale kapitels op te stellen. Niet altijd voor 100% betrouwbaar, maar zeer nuttig. De gegevens uit de veertiende eeuw zijn zeer onvolledig. (PB)
3. Rijksarchief Gent: we hebben meer dan 2000 documenten nagezien die meestal afkomstig zijn uit het oud bisschoppelijk archief en opgesteld werden door de toenmalige archivaris Lavaut. Daarnaast zijn er ook verschillende andere stukken o.a. slapers en rekeningen, alsook talrijke niet geklasseerde stukken. (RAG)
4. Stadsarchief Gent. Hier bevindt zich een aantal interessante stukken zoals reeks 94bis, nr.12, dat de pensioenen vermeldt waarop Gentse kloosterlingen recht hadden in 1579. Dit document kreeg ik van prof. C. De Backer. Ook consulteerde ik jaarregisters en het fonds Kartuizers. (SAG)
5. Stadsarchief Brugge. Een Calendarium uit 1635, bijgehouden tot 1775, geeft de anniversaria op van een groot aantal monniken en monialen. (SABg)
6. Rijksarchief Brugge. In de fondsen Cumulus Ecclesiasticus en Aanwinsten zijn zeer vele afschriften van de cartae van de generale kapitels aanwezig. De archivaris Dr.M.Nuyttens bezorgde me hiervan zeer talrijke gegevens. (RABg)

JAN DE GRAUWE

7. Algemeen Rijksarchief. Vooral in het fonds Religiekas vonden we gegevens betreffende de laatste religieuzen. (AR)
8. In de reeks *Analecta Cartusiana*, uitgegeven door Dr. James Hogg in Salzburg, zijn onder het nr. 100 veel cartae van de generale kapittels verschenen. Sommige dateren uit de veertiende eeuw en zijn derhalve zeer belangrijk. Tot op vandaag verschenen reeds 34 delen. (AC)
9. *Monasticon Belge*: alle kartuizerkloosters van ons land kregen een historische notitie in deze belangrijke reeks. Enkele vermeldingen werden alleen daarin gevonden. (MB)
10. H.J.J.Scholtens publiceerde zeer veel gegevens vooral over de Nederlandse kartuizen. Een volledige bibliografie verscheen in *Ons Geestelijk Erf* 44(1970)45-56. (Sch)
11. *Bibliothèque de l'Arsenal à Paris*, n.1124 (22 H.L.), ff IV-32, *Anniversaria de Ordine*. De heer Kurt Schrije bezorgde mij een fotokopie van dit handschrift, waarin vele namen op hun overlijdensdag voorkomen van weldoeners en kartuizers, ook van Gent. (Ars)
12. Koninklijke Bibliotheek Brussel, hs 7043-7048 (nr. 3859), *Collectaneum rerum gestarum et eventuum Cartusiae Bruxellensis cum aliis externis tam patriae tam ordinis*, 4 grote delen met allerlei bijzonderheden en gebeurtenissen betreffende de Orde, vooral van de kloosters uit ons land. (BX)
13. Rijksarchief Antwerpen. Vooral in de fondsen *Kartuizers Lier* en *Kartuizers Antwerpen* vonden we interessante gegevens. (RAA)
14. Rijksarchief Ronse. Het fonds *Kartuizers Sint-Martens-Bos* leverde ons veel belangwekkende gegevens. (RAR)

Daarnaast hebben we veel gelezen en hier en daar gegevens gevonden over Gentse kartuizers. Deze bronnen worden expliciet meegedeeld.

Onder iedere religieus geven we onze bronnen op onder de vorm van de afkortingen vermeld na iedere bron.

AC	<i>Analecta Cartusiana</i>
AR	Algemeen Rijksarchief
Ars	<i>Bibliothèque de l'Arsenal à Paris</i>
BX	Koninklijke Bibliotheek Brussel
DW	Petrus de Wal

DE BEWONERS VAN DE GENTSE KARTUIZE KONINGSDAL

MB	Monasticon Belge
PB	Palémon Bastin
RAA	Rijksarchief Antwerpen
RABG	Rijksarchief Brugge
RAG	Rijksarchief Gent
RAR	Rijksarchief Ronse
SABg	Stadsarchief Brugge
SAG	Stadsarchief Gent
Sch	Scholtens

6. Lijst bewoners Kartuize Koningsdal

1. Joannes Mercenier

M; + 12.12.?

Alleen gevonden in Ars. Zou kunnen Joannes Duy (5) of de Aquis (6) zijn.

2. Petrus Gosine

M; + 11.9.?

Alleen gevonden in Ars. Kan evenwel Petrus Gramman (3) of Petrus Sartoris (13) zijn.

3. Petrus Gramman

M; vermoedelijk prof. ca 1350.

Alleen gevonden in dW. (professi nr.5). Kan Petrus Gosine (2) zijn.

4. Jacobus Kevel

M; vermoedelijk prof. ca 1360.

Alleen gevonden in dW. (professi nr. 14).

5. Joannes Duy

M; vermoedelijk prof. ca 1360.

Alleen gevonden in dW. (professi nr. 15). Zou kunnen Joannes Mercenier (1) zijn.

6. Joannes de Aquis

M; vermoedelijk prof. ca 1360.

Alleen gevonden in dW. (professi nr. 17). Zou kunnen Joannes Mercenier (1) zijn.

7. Henricus Lupi

M; was priester voor zijn intrede. Weldoener (schonk eeuwige rente en veel boeken). Vermoedelijk prof. ca 1360/65.

Alleen gevonden in dW. (professi nr. 19). Vermeld in HMGOG 25 (1971) 20 en 28.

JAN DE GRAUWE

Er is evenwel een Joannes Lupi (48), overleden c. 1405.

8. Joannes de Lichtere

M; vermoedelijk prof. ca 1380/85.

Alleen gevonden in dW. (professi nr. 23).

9. Joannes de Quercu

M; vermoedelijk prof. ca 1380/85.

Zowel dW. als Ars. geven als overlijdensdatum 17.3.

dW. (professi nr.25).

10. Antonius de Munte

M; bijna zeker afkomstig van Munte; vermoedelijk prof. ca 1380/85.

Zowel dW. als Ars. geven als overlijdensdatum 28.3.

dW. (professi nr. 27).

11. Jacobus de Gallo

M; vermoedelijk prof. ca 1385/90.

Alleen gevonden in dW. (professi nr. 31).

12. Andreas d'Werdena

M; vermoedelijk prof. ca 1410/15.

Alleen gevonden in dW. (professi nr. 35).

In Ars. vinden we: "Obitus Andreae monachi professi Gandavi" op datum 12.9.

13. Petrus Sartoris

M; vermoedelijk prof. ca 1410/15.

Alleen gevonden in dW. (professi nr. 40).

Kan Petrus Gosine (2) zijn.

14. Joannes Ducis

M; vermoedelijk prof. ca 1415/20.

Alleen gevonden in dW. (professi nr. 50).

15. Andreas

RC; vermoedelijk ingetreden ca. 1420/25.

Alleen gevonden in dW. (clerici redditi nr.3).

16. Petrus de Omperte

D; vermoedelijk ingetreden ca. 1430

Alleen gevonden in dW. (donati nr.1).

DE BEWONERS VAN DE GENTSE KARTUIZE KONINGSDAL

17. Theodoricus

M; vermoedelijk prof. ca 1425/30.

Alleen gevonden in dW. (professi nr.58).

Ars. geeft op 28.12. : "Obitus d. Theodorici monachi Gandavi."

18. Martinus Wouters

D; vermoedelijk ingetreden ca 1440.

Alleen gevonden in dW. (donati nr. 2).

19. Stephanus

C; vader: Walter. Vermoedelijk prof. ca 1450.

Ars. geeft als overlijdensdatum: 31.12.

dW. (conversi nr. 7).

20. Joannes de Jonckeere

D; vermoedelijk ingetreden ca 1460.

Alleen gevonden in dW. (donati nr. 4).

20a. Joannes de Vreese, de Vriese

D; vermoedelijk ingetreden ca 1480/85.

Alleen gevonden in dW. (donati nr. 8).

Op een document dd. 24.5.1571 uit het RAG staat zijn naam vermeld als degene die grond in Mere heeft "gheaccepteerd" zonder vermelding van datum.

21. Michael Celiau

M Bg; prof. ca 1320. Was P Gent 1328-1332.

Later P Bg waar hij overleed op 24.5.1337.

22. Robertus van Hamme

M van een onbekend huis. Kan een 2de prof. gedaan hebben in Gent ca 1328/29.

Vermeld in Gent in 1328 en 1329.

dW.(professi nr. 1), RAG.

23. Petrus Coelwey

M van een onbekend huis; kan 2de prof. gedaan hebben in Gent ca 1328/29.

Ouders: Petrus Coelwey de Dam en Bertelina

Vermeld in Gent in 1328 en 1329.

dW. (professi nr. 2), RAG.

JAN DE GRAUWE

24. Joannes Willebaert
M van een onbekend huis.
Vermeld als P Gent van 1332 tot 1334.

dW, f° 124.

25. Gulielmus van Vaernewyck
M Bourfontaine (Fr.); deed 2de prof. in Gent ca 1334.
Zoon van Thomas en oom van Gulielmus van Vaernewyck (27).
Vermeld als P Gent in 1334 en 1336.
Overleden 28.6.1349.

dW.(professi nr. 10).

26. Joannes (den) Moelnare
M; geboren te Antwerpen; vermoedelijk prof. ca 1340/45.
Was P Gent ca 1351 tot 1361; P AL 1370-1372; hos in Arnhem 1372-1378;
hos in AL van 1378 tot aan zijn dood 22.6.1386. Andere bronnen zeggen dat
hij overleed in Gent als gewone monnik.

dW.(professi nr. 9); RAG, PB, AC 100:25/1, Ars.

27. Gulielmus van Vaernewyck
M; vermoedelijk prof. ca 1340/45.
Vermeld als proc. tussen 1353 en 1386.
Overleden 17.6.1390.

dW.(professie nr. 11), Ars., AC 100:25/1.

28. Jacobus van Liedekerke
M prof. van Gent of Bg; misschien 2de prof. in Gent ca 1345/50.
P Ch 1358-1360; P Gent 1361-1365; P S.Omer (Fr.) onbekende data; P Ch
1377-1378;
P Li 1378 tot aan zijn dood 1.2.1390. Was tevens rec. SM van 1.12.1379 tot
vermoedelijk 1381.

dW. (professi nr. 30), RAG, AC 100:25/1.

29. Winandus Steinbeck, alias de Tremonia
M; geboren te Dortmund ca 1345; patricische familie; moeder: Elisabeth 's
Keysers.
Prof. Gent 1363; P Trier (Du.) 1374-1396; deed 2de prof. in Keulen waar hij
vic. was 1396-1399; P Straatsburg (Fr.) in 1399; P Basel (Zw.) 1407 tot aan
zijn dood op 6.6.1409.

DE BEWONERS VAN DE GENTSE KARTUIZE KONINGSDAL

dW. (professi nr. 6), AC 100:25/3, H.Rüthing, Der Kartäuser Heinrich Egher von Kalkar 1328-1408, Göttingen, 1967, 34-35.

30. Franco

M; overleden c.1364.

Delvaux zegt: "Ene Franco was P AL, overleden op ene 12.7.; misschien dezelfde als Franco, prof. van Gent, + c.1364".

DW. (professi nr. 29), PB.

31. Joannes vander Stoct

M; 1ste prof. Ch, 2de prof. Gent ca 1340/45.

Was P Gent 1365-ca 1380 en ca 1385 tot aan zijn dood op 17.6.1386; was tevens rec. SM in 1377.

dW. (professi nr. 12), RAG, AC 100:25/1.

Tijdens zijn prioraat had het Grote Schisma plaats. Koningsdal koos de zijde van Rome.

32. Gulielmus Caellebaut

M; vader: Jan Caellebaut uit Aalter, weldoener.

Vermeld ca 1365. Overleden ene 26.2.

dW. (professi nr. 18), Ars.

33. Joannes van Roeselare

M; moeder: Katelijne van Roeselare, weldoenster.

Vermeld in 1367. Overleden c. 1387.

Niet opgenomen in dW. Joannes Bloc (34), opgenomen in dW. (professi nr. 3) kan dus deze Joannes van Roeselare zijn.

RAG, PB, HMGOG 25(1971)17 en 24.

34. Joannes Bloc

M; vermoedelijk prof. ca 1337/40.

Is waarschijnlijk dezelfde als Joannes van Roeselare (33) die niet opgenomen is in dW.

dW. (professi nr. 3).

35. Joannes van Maldegem

M; geboren in Maldegem.

Vermeld als vic. Gent van 1369 tot aan zijn dood op 16.4.1386. Was ook vic. van SA.

JAN DE GRAUWE

dW. (professi nr. 28), AC 100:25/1.

36. Joannes Duetelis

M; vermoedelijk prof. ca 1365. Hij is misschien de Joannes van Deunsen vermeld bij F.Hendrickx, OGE 48(1974)168-169 die na 1376 boeken ontleende bij de Brugse kartuizers.

dW. (professi nr. 36).

37. Joannes Hoenberghe

M; moeder: Katelijne van Hoemberghe. Was priester voor zijn intrede ca 1360. Vermeld op 18.8.1382.

dW. (professi nr. 16), RAG.

38. Petrus van Pruschen

M Li; vermoedelijk prof. ca 1360; deed 2de prof. in Ch .

Was P Gent van 1382 tot 1385. Bouwde ca 1383 de nieuwe kerk. Was ook P Ch 1385-ca 1388. Overleed als rec. SM op 2.8.1388.

dW. (professi nr. 7), RAG, MB, AC 100:25/1, Ars.

39. Bartholomeus

M Ch; verbleef in Gent omstreeks 1386 (c.1386: "Bartholomeus, prof. domus Capellae, hospes Gandavi, maneat in Gandavo").

AC 100:25/1.

40. Theodoricus Voet

M; vermoedelijk prof. Geertruidenberg (Ndl.) en 2de prof. in Gent.

Was eerst regulier kanunnik te Groenendaal, ingetreden in 1369, dan kapelaan in Delft. P Gent 1388-1392 (?).Overleden op 18.1.1410.

dW. (professi nr. 8), J.Sanders, Waterland als woestijn, Hilversum, 1990, p.207.

41. Hermannus Baers

M; 1ste prof. waarschijnlijk in Keulen (Du.), 2de prof. in Gent. Verbleef één jaar in Gent. Overleden c.1388. In deze c. is er sprake van "divisio domus Vallis Regalis, in casu necessitatis, secundum formam in domo de Brugis..."

dW. (professi nr. 13 en nr. 37), AC 100:25/1

42. Everardus van Huusen, de Hammone

DE BEWONERS VAN DE GENTSE KARTUIZE KONINGSDAL

M; vermoedelijk prof. ca 1380.

Was P Gent van 1392 tot waarschijnlijk 1397; was P SM van 1410 tot 1417 en van 1427 tot 1436; P Bg 1439 tot aan zijn dood op 30.3.1441.

Was misschien auteur.

In de c. 1395, 1396 en 1397 wordt vermeld dat aan de prior van Gent geen misericordia verleend wordt. Hij kan dus nog langer prior geweest zijn in Gent.

dW. (professi nr. 26), RAR, AC 100:3.

43. Antonius Bussaert

M; geboren in Munte, zoon van Bussaerd, heer van Munte. Vermoedelijk prof. ca 1375.

Was vic. Bg; P in Gent misschien in 1393 of 1395 tot 1401; werd dan proc.; opnieuw P 1414-? Overleden op 16.12.1416.

In de jaarregisters van 1408 en 1410 uit SAG vermeld als "landsheer Antonius, prior".

Omstreeks 1392 waren er weinig religieuzen, de geest was niet zo goed en er heerste armoede. Er waren ten hoogste 7 of 8 religieuzen, volgens de kroniek.

dW. (professi nr. 21), RAG, SAG, AC 100:24.

44. Gulielmus van Artevelde

M; vermeld in 1397, waarschijnlijk bij zijn prof. Overleden ene 17.10.

dW. (professi nr. 48), RAG, Ars.

45. Bartholomeus Mattheus

C; vermoedelijk ingetreden ca 1385/90.

Vermeld in 1397, 1398, 1402.

dW. (conversi nr. 2), RAG, SAG.

46. Arnoldus

M van een onbekend huis; vermeld als hos. in 1401 en 1406.

AC 100:25/2.

47. Gerardus Verstraete

M; vermeld als P Gent in 1401, 1402 en 1403. Was waarschijnlijk nog P in 1404-1406.

dW. (professi nr. 22), SAG, RAG.

JAN DE GRAUWE

48. Joannes Lupi, alias Kipe

M; gestorven c.1405.

dW. geeft hem op als prof. nr. 4. Kan dus zeker niet dezelfde zijn. Er is ook een Henricus Lupi (7), professi nr. 19, zonder overlijdensdatum.

AC 100:25/3 en 100: 26.

49. Gerardus de Cassolodia, alias de Cansveldia

M; lste prof. in Trier (Du.), 2de in Gent in 1405.

Nog vermeld in 1417.

dW. (professi zonder nr.), AC 100:25/3 en 100:26.

50. Nicolaus de Saxonia

M; vermoedelijk prof. ca 1385/90.

Verbleef in Gent tot 1405 en ging dan als hos. naar Trier.

dW. (professi zonder nr.), AC 100:25/3 en 100:26.

51. Philippus de Bursere

M; uit aanzienlijke Brugse familie; weldoener; op oudere leeftijd ingetreden ca.1409. Vermeld in 1412. Was P in Gosnay (Fr.) vermoedelijk in 1418. Was ook P in Valenciennes (Fr.). Overleden in Gent op 9.10.1461.

dW. (professi nr. 53), RAG, PB, AC 100:5, Ars.

52. Jacobus de Ipris

C; vermoedelijk ingetreden ca 1380/85.

Overleden c.1409.

dW. (conversi nr. 1), AC 100:25/3, PB.

53. Joannes Crauwel

M; lste prof. vermoedelijk ca 1390; was proc. in Gent en deed een 2de prof. in Lübeck (Du.). Vermoedelijk in 1409 terug naar Gent waar hij overleed c.1444. Zou kunnen Joannes Botyn (78) zijn.

dW. (professi nr. 24), AC 100:3 en 100:25/3.

54. Joannes Cusel

M; vermoedelijk prof. ca 1390/95.

Zou kunnen Joannes Ynnepul (55) zijn, die niet vermeld is in dW., maar van wie we een overlijdensdatum hebben.

dW. (professi nr. 20), AC 100:25/3 (als Joannes KutzeI of Kunxnl).

DE BEWONERS VAN DE GENTSE KARTUIZE KONINGSDAL

55. Joannes Ynnepul

M; zou kunnen Joannes Cusel (54) zijn, die vermeld is in dW., terwijl deze alleen vermeld is bij PB. Overleden c.1409.

PB, AC 100:25/3 (als Joannes KutzeI of Kunxnl).

56. Jacobus

C; overleden c.1409.

dW. (conversi nr. 6), AC 100:25/3.

57. Remboldus Reppelaere, alias Rypeleere

M; vermoedelijk prof. ca 1400.

Vermeld als proc. in 1409-1410. Overleden c.1458.

Was "relator ordinis et statutorum".

dW. (professi nr. 45), PB, SAG, AC 100:5.

58. Jacobus Ruebs

M; geboren te Brugge uit een rijk Brugs geslacht. Deed prof. in Gent vóór 1412.

Was P in Gent van 1420 tot aan zijn dood op 7.3.1460. Zou P in Gosnay (Fr.) kunnen geweest zijn voor 1420. Cvs 1430-1449, vis 1449+.

dW. (professi nr. 42), RAG, AC 100:5, BX.

59. Mathias Coninck

M; vermoedelijk prof. ca 1400.

Vermeld als proc. in 1415. Zou P geweest zijn, maar het is moeilijk hem te plaatsen.

Gestorven op 13.7.1433 als ex-prior.

dW. (professi nr. 43), RAG, PB, AC 100:9.

60. Joannes de Peenes

M; volgens dW. was hij P. Nergens een spoor te vinden. De enige die ervoor in aanmerking zou kunnen komen is Joannes de Weirt (61), die dan zou kunnen afkomstig zijn uit Noord- of Zuidpeene (Fr.)

dW. (professi nr. 34).

61. Joannes de Weirt, alias de Voent

M; vermoedelijk prof. ca 1395/1400. Was P in Gent in 1417, dan P Li 1418-1425.

JAN DE GRAUWE

Verbleef als hos. in Li van 1425 tot aan zijn dood op 14.4.1427. Volgens H.Delvaux was hij prof. AL. dW. schrijft dat hij opgevolgd werd door Antonius Bussaert (43).

dW. (professi nr. 39), AC 100:8, PB, RAA.

62. Goswinus de Beka, alias vander Beken
M SM; geboren te Gent tussen 1360 en 1370; doctor utriusque iuris; werd kanunnik te Kortrijk. Vermoedelijk prof. ca 1400. Was P in Gent 1417-1418. dW. schrijft dat hij korte tijd als P de opvolger was van Joannes de Weirt (61) en cvs in 1418. Auteur. Overleed te Champmol (Dijon, Fr.) op 24.5.1429.

dW. (professi nr. 41), BX, RABg, Sch. OGE 25(1951)17.

63. Joannes de Puteo, alias de Buteo
CR; vermoedelijk ingetreden ca 1400. Overleden als diaken op 16.10.1417.

dW. (clerici redditi nr. 1), PB, Ars., AC 100:10 en 100:24.

64. Joannes Bolhusen
M; vermeld in 1418-1420 (als P ?). Was zeker P in Amsterdam (NL.) van 1425 tot 1448 en van dan af vic. Gent tot aan zijn dood op 27.8.1455

dW. (professi nr. 56), BX, Ars., AC 100:4.

65. Christophorus van Temzeke, alias de Themsche
M; prof. vermoedelijk ca 1415.
Hij was de oom van een moniale van SA waar hij proc. was, zeker van 1426 tot aan zijn dood c.1448.

dW. (professi nr.47), AC 100:4 en 100:26.

66. Gulielmus Vryman, alias Fryman de Delft
M Utrecht (NL.); was een neef van Jan van Schoonhoven.
Verbleef in Gent als hos. in 1428. Overleed in Utrecht c. 1456.

AC 100:9 en 100:24; Sch. AAU 71(1952)97-150.

67. Joannes de Sanden, alias de Zaende
M Geertruidenberg (NL.); geboren te Haarlem.
Verbleef in Gent als hos. zeker tot in 1431. Overleden te Geertruidenberg 1451/52.

AC 100:9, J.Sanders, Waterland als woestijn, Hilversum, 1991,p.202.

DE BEWONERS VAN DE GENTSE KARTUIZE KONINGSDAL

68. Albertus Buer

M Arnhem (Nl.); studeerde aan de Universiteit van Keulen. Verbleef als hos. in Gent in 1431 en ging dan als P naar Basel (Zw.). Overleed op 6.7.1439. Zou misschien een 2de prof. kunnen gedaan hebben in Gent.

dW. (professi nr. 49), AC 100:3, 100:9 en 100:24.

69. Fredericus Ghekieren, alias Ghellerson

CR; overleden op 29.3.1435.

dW. (clerici redditi nr. 2), PB, AC 100:9 en 100:26.

70. Mathias Roerius

M; ingetreden ca 1436. Was proc. en vic. op onbekende data. Overleed op 11.6.1486 als "jubilarius".

Auteur en kopiist

dW. (professi nr.57), PB.

71. Henricus Schoole, alias Steels

C; vermoedelijk ingetreden ca 1420. Overleden op 8.10.1438.

dW. (conversi nr. 4), PB, AC 100:3 en 100:24, Ars.

72. Henricus Steenbeke

CR; vermoedelijk ingetreden ca 1427. Overleden op 24.7.1439.

dW. (clerici redditi nr. 5), PB, AC 100:3 en 100:24, Ars.

73. Joannes de Rycke, alias Divitis

M; prof ca 1440. Was norbertijn voor zijn intrede. Omstreeks 1460 keerde hij terug naar de norbertijnen. Schreef veel. Overleden in 1470.

dW. (professi nr. 64).

74. Joannes Ghezelin, alias Gorseken, van Gheetstrin

M; vermoedelijk prof. ca 1425/30

Vermeld als proc. in 1440. Overleden op 29.12.1461.

dW. (professi nr.55), PB, RAG, AC 100:5 en 100:12, Ars.

75. Nicolaus Stekerape

CR; vermoedelijk ingetreden ca 1425.

Overleden op 28.1.1441.

JAN DE GRAUWE

dW. (clerici redditi nr. 4), PB, AC 100:3, Ars.

76. Hermannus, alias Henricus, Oesenbrugge, alias Osnaburgensis
M; vermoedelijk prof. ca 1410.
Overleden 28.10.1441.

dW. (professi nr. 44), AC 100:3, 100:24 en 100:26, Ars.

77. Joannes Tol
M; vermoedelijk prof. ca 1415/20.
Overleden c.1444.

dW. (professi nr.51), PB, AC 100:3 en 100:27.

78. Joannes Botyn
M; vermoedelijk prof. ca 1400.
Was P in Lübeck (Du.). Overleden in Gent op 17 of 31.10.1444.

dW. (professi nr.46), PB, AC 100:3, Ars.

79. Joannes de Heere
M; vermeld in 1448 toen hij P werd in To. Hij was het waarschijnlijk tot in 1468.
Overleed in Gent op 9.9.1472.

dW., f°127v (niet vermeld in de lijst der professi), PB, AC 100:6, MB.

80. Ludovicus Pottier
M; vader: Willem, moeder: Machteld Vrients. Broer van Livinus (114).
Vermoedelijk prof. ca 1445/50.
Vermeld in 1451; was vic. en ging, misschien als vic., naar SA tot in 1475.
Keerde dan terug naar Gent waar hij P werd tot in 1480. Werde er opnieuw vic.
in 1482.
Overleed op 11.1.1487.

dW. (professi nr. 68), RAG, Ars., BX.

81. Martinus Grootheere
M; vermoedelijk prof. ca 1430/35. Werd in 1452 P in Perth (Schotland) waar hij overleed c.1456 (waarschijnlijk op 17.7.1455)
Het huis van Perth behoorde tot de Dietse kartuizerprovincie van 1428 tot 1442.

dW. (professi nr. 63.), PB, AC 100:4.

DE BEWONERS VAN DE GENTSE KARTUIZE KONINGSDAL

82. Theodoricus Joannes

M; vermoedelijk prof. ca 1410/20.

Overleden op 26.12.1452.

dW. (professi nr. 32), PB, AC 100:4 en 100:11.

83. Joannes Versaren, alias van Saron

M; vermoedelijk prof. ca 1445. Geboren te Gent; studeerde aan de universiteit van Leuven in 1439.

Was P in Amsterdam (NI.) van 1454 tot 1460 en dan in Gent van 1460 tot aan zijn dood op 9.9.1471.

Auteur; cvs 1459-1460 en vis 1460-+.

dW. (professi nr. 67), Sch. HB 54(1936)52, AC 100:6, Ars.

84. Joannes, alias Jacobus, Pistor

M; ingetreden in 1455. Hij was "infirmarius" en lange tijd "senior". Wat deze laatste term inhoudt, is onduidelijk. Meestal was hij voorbehouden aan de oudste monnik. Is dat hier ook het geval?

Overleden op 10.8.1492.

dW. (professi nr. 71), PB, Ars., BX.

85. Georgius Volkier

M; vermoedelijk prof. ca 1450. Weldoener.

Was sac. van 1455 tot 4.12.1485. Ging dan naar SA waar hij kort daarop proc. werd.

Overleed op 16 of 18.8.1489 te Gent.

Kopiist en misschien auteur.

dW. (professi nr. 70), PB, Ars.

86. Cornelius Hiele, alias Niele

D; weldoener.

Vermeld in 1458 (als convers van Bg, wat zeer waarschijnlijk een fout is).

dW. (donati nr. 12), RAG.

87. Simon Rufus

M; vermoedelijk prof. ca 1445; weldoener.

Was proc. in Gent van ? tot 1459, dan vic. SA tot 1477. Werd intussen P verkozen in Gent, maar hij weigerde. In 1486 werd hij blind, maar bleef in SA tot aan zijn dood op 27 of 29.11.1492.

JAN DE GRAUWE

dW. (professi nr. 66), PB, BX, Ars.

88. Gerardus de Vet

M; ingetreden in 1459. Werd proc. in Bg waar hij in 1469 een 2de prof. aflegde. Hij keerde later naar Gent terug en stierf er op 10.12.1497.

Kopiist.

dW. (professi nr. 73), AC 100:6, Ars.

89. Martinus Wouters

M; vermoedelijk prof. ca 1410/15.

Overleden op 4.12.1459.

dW. (professi nr.33), PB, AC 100:5, Ars.

90. Simon vander Schueren, alias de Horreo

M; ingetreden op 29.6.1462; weldoener.

Hij was vic. op het ogenblik dat hij rec. werd in Delft (NL.) in 1470 en dan P tot 1480. Op 3.5.1480 werd hij P verkozen in Gent en bleef het tot aan zijn dood op 21.3.1497.

Cvs 1481-1484, vis.1484-1492, cvs 1492-1493, vis. 1493-+

Het is mogelijk dat hij zijn prioraat neerlegde voor zijn dood.

dW. (professi nr.75), RAG, BX, Ars.

91. Joannes Verekin

CR; welstellende ouders. Ingetreden tussen 1460 en 1471 als C, maar tijdens noviciaat wordt hij CR. Was kok.

Wegens fouten, verplaatst naar Geertruidenberg (NL.) in 1486, dan naar Di waar hij overleed op 19.9.1490.

dW. (clerici redditi nr. 6), PB, Ars.

92. Ricardus Volbrecht

M; afkomstig uit de streek van Brugge. Ingetreden ca 1463-1465.

Overleden op 5.8.1471 na een zware langdurige ziekte die hij moedig gedragen heeft.

Begraven voor de cel van P Joannes Versaren wegens zijn heiligheid.

dW. (professi nr.76), PB, AC 100:6, Ars., BX.

93. Joannes Schullinc

M; prof. ca 1464.

Was vic. en novicemeester. Werd P in Delft (NL.) op 29.1.1482 tot 1486/87 en

DE BEWONERS VAN DE GENTSE KARTUIZE KONINGSDAL

rec. Lv. van 1491 tot 1494. Overleed op 19.2.1495.

dW. (professi nr. 78), BX.

94. Henricus Meynardi de Herlen

M; vermoedelijk prof. ca 1432/35. Deed 2de prof. in SA waar hij stierf op 7.11.1465.

dW. (professi nr. 52), PB, AC 100:6 en 100:12, Ars.

95. Joannes Pennema, alias Penneman

M; vermoedelijk prof. ca 1432/35.
Overleden op 10.12.1465.

dW. (professi nr. 61), PB, AC 100:6, Ars.

96. Franciscus Boten alias Boyten

D; overleden c. 1466.

dW. (donati nr.3), PB, AC 100:6.

97. Petrus Bartholomeusz van Biervliet

M; afkomstig uit Biervliet (NL). Ingetreden op 10.12.1466.
Ging naar Kampen (NL.) bij de stichting in 1485; werd vic. van Zierikzee (NL.); in 1490 was hij hos. in AL waar hij stierf op 30.6.1496.

dW. (professi nr. 79), PB, Sch. HB 53(1935)188, Ars.

98. Augustus, alias Augustinus, de Quercu

M; ingetreden op 10.12.1466.
Overleden op 3.12.1498.

dW. (professi nr. 81), PB, Ars.

99. Rabbado Arens

M; vermoedelijk prof. ca 1435.
Overleed op 23.4.1468. "Relator statutorum ordinis et patrum." Was gedurende lange tijd een uitgelezen corrector.

dW. (professi nr. 54), PB, AC 100:6, Ars

100. Gerardus Buxhoren

M; was benedictijn; vermoedelijk prof. ca 1432/35.
Ging in 1469 naar SA waar hij een 2de prof. deed. Overleed er op 13.11.1485.

JAN DE GRAUWE

dW. (professi nr.60), PB, Ars.

101. Egidius Cuelins

C; deed een 1ste prof. in Gent, misschien ca 1430, en een 2de in Val-Saint-Pierre (Fr.), waar hij overleed c.1471.

dW. (conversi nr. 5), PB, AC 100:6.

102. Gulielmus de Halewin

M; vermoedelijk prof. ca 1440/45.

Werd P in Gent van 1471 tot 1475. Ging dan als proc. naar SA.

Overleed er op 14.8.1500.

Zou P geweest zijn in Val-Saint-Pierre (?).

dW. (professi nr. 65), RAG, PB, Ars.

103. Joannes Dellaert

M; was kapelaan van de S. Veerleparochie te Gent voor hij intrad tussen 1459 en 1462.

Was proc. op onbekende data. In 1473 werd hij P verkozen in Zierikzee (NL.) maar weigerde wegens ziekte. Hij overleed op 5.1.1474.

dW. (professi nr. 74), PB, Ars.

104. Nicolaus Arens

M; vermoedelijk prof. ca 1435/40.

Stierf op 16.12.1473.

dW. (professi nr. 62), PB, AC 100:6, Ars.

105. Adrianus vander Schuere, alias de Horreo

M; vermoedelijk prof. ca 1465.

Werd proc. benoemd in 1474; nog vermeld als zodanig in 1478.

Overleden, misschien nog als proc., op 16.7.1495.

dW. (professi nr. 82), PB, RAG, Ars.

106. Joannes vanden Berghe, alias de Monte Sanctae Gertrudis

C; deed prof. in 1474.

Gestorven op 19 of 20.4.1479.

Was eerst donaat in een onbekend huis; trad uit en huwde; had twee zonen (Joannes P in AL en Nicolaus nr. 112). Na de dood van zijn vrouw, werd hij C in Gent.

dW. (conversi nr. 9), Ars.

DE BEWONERS VAN DE GENTSE KARTUIZE KONINGSDAL

107. Joannes Dorlo

M; geboren in Hulst (NL.); was prior van de Tempeliers van Gent.

Ingetreden in Gent op 22.11.1475; weldoener. Was van november 1486 tot 1493 vic.in SA. Overleden op 6.7.1502 of misschien 1503 als vic. in Gent.

dW.(professi nr. 86), PB.

108. Joannes Horrebeke, alias Boremblick

M; geboren in Aalst; vermoedelijk prof.ca 1430/35.

Overleden op 23.12.1475.

Bekend om zijn godsvrucht voor O.-L.-V.

Vermeld als 'senex' bij dW.

dW. (professi nr. 59), PB, AC 100:12:2, Ars.

109. Henricus de Quercu

C; deed een 1ste prof. in Straatsburg (Fr.) en 2de in Gent vermoedelijk ca 1455.

Was lange tijd kok. Vermeld als 'senex' bij dW.

Overleed op 29.9.1476.

dW. (conversi nr. 8), PB, AC 100:12:2, Ars.

110. Rolandus Patyn

M; geboren in streek van Kortrijk; vader; Egidius Patyn; moeder: Josine van Halewijn, belangrijke weldoeners.

Ingetreden op 12.11.1476. Hij bewoonde in 1480 een cel gebouwd door zijn ouders.

Overleden op 13.4.1495.

dW. (professi nr. 87), PB, Ars.

111. Petrus van Heysene

M; geboren in Axel (NL.). Ingetreden in 1478.

Overleden op 21.4.1510.

Vermeld bij dW. als "compiler huius libelli".

Waarschijnlijk verwant met 131.

dW. (professi nr. 88), PB, Ars.

112. Nicolaus vanden Berghe

M; vader: Joannes vanden Berghe (106). Was tuinier van het klooster voor zijn intrede vermoedelijk ca 1468. Was lange tijd zwaar ziek (bloedspuwing).

JAN DE GRAUWE

Overleed, vrij jong, c.1479.

dW. (professi nr. 83), PB, AC 100:12:2.

113. Petrus vander Haghen, alias de Dumo

M; van goeude Gentse familie, weldoeners. Ingetreden 20.4.1480.

Vermeld in 1485. Overleden op 1.3.1490.

Over hem staat vermeld dat hij van de verdrinkingsdood gered werd door O.-L.-V.

dW. (professi nr. 91), RAG, BX.

114. Livinus Pottier

M; vader: Willem; moeder: Machteld Vrients, weldoeners; broer: Ludovicus (80).

Vermoedelijk prof. ca 1445/50.

Gestorven op 8.7.1480.

Was schilder.

dW. (professi nr. 69), PB, AC 100:12:2, Ars.

115. Nicasius van Lichtervelde

M; broer van Wulfaert, hoogbaljuw van Ieper; zoon van Jan, weldoener.

Studeerde in Lv. in 1464/65. Ingetreden in 1481. Was vic. van 1486 tot c.1499. Werd dan P in Di tot c.1501.

Overleden in Gent op 29.12.1501 als gewone monnik.

dW. (professi nr. 90), PB, Ars.

116. Joannes Hostibacker

C; overleden c.1481.

Niet vermeld bij dW. De enige die in aanmerking zou kunnen komen is Joannes Pistor (84), maar die is M en overleed in 1491!

PB, AC 100:12:2.

117. Nicolaus Craeywerwe van Biervliet

M; vermoedelijk prof. ca 1468/70.

Vermeld in 1481 als kopiist.

Overleden op 13.12.1497.

In de bibliotheek UG, hs 1163, lezen we: "met miniaturen van Jan van de Moere met een afbeelding op f° 67 van vol.1 van een kartuizer schrijvend in zijn cel Catholicon beati Augustini".

DE BEWONERS VAN DE GENTSE KARTUIZE KONINGSDAL

dW. (professi nr. 84), PB, Ars.

118. Petrus Vasseur

M; afkomstig uit Kassel (Fr.); weldoener; ingetreden op 23.9.1486.

Vermeld als proc. in 1496. Was P Gent van 1497 tot 6.8.1538, dag van zijn dood.

Cvs. 1506-08, vis. 1508-1513 en 1527-1532.

Deed het "sermoen" op generaal kapittel 1503. Kreeg de opdracht rond Doornik uit te kijken voor een nieuwe stichting. In 1528 begon hij aan de vernieuwing van de Dietse kartuizerprovincie ("incipit reformare provinciam").

dW. (professi nr. 93), RAG, PB, BX, Ars.

119. Petrus de Mort

D; vermeld in 1487; overleden c.1519.

dW. (donati nr. 5), RAG, PB, AC 100:22.

120. Judocus Meeus

C; geboren in Kemzeke, als zoon van Jacob. Ingetreden in 1489. Weldoener.

Overleden op 16.12.1493.

Op documenten van 1463 en 1487 wordt zijn naam vermeld.

dW. (conversi nr. 12), RAG, PB, Ars.

121. Jacobus Pottebier

D; ingetreden in 1490.

Overleden een 22.3.

dW. (donati nr. 11).

122. Balduinus Crommelins

M; geboren in Kortrijk; vader: Rogier; moeder: Jacomine Dorpers. Was priester van het bisdom Doornik bij zijn intrede op 27.11.1491.

Overleden c.1521.

dW. (professi nr. 96), RAG, AC 100:22/2, PB.

123. Bartholomeus Branteghem

M; vermoedelijk prof. ca 1475.

Ging zeer waarschijnlijk naar Lv. als vic. in 1493. Hij was er sac. van 16.1.1494 tot 1502.

Keerde dan terug naar Gent waar hij overleed op 8.3.1516 of op 5.10.1515 als vic.

JAN DE GRAUWE

dW. (professi nr. 89), PB, AC 100:22.

124. Petrus de Brune

M; vermoedelijk prof. ca 1486/90. Weldoener.

Stierf op 21.10.1497.

dW. (professi nr. 94), PB, Ars.

125. Gulielmus Bibaut

M; geboren te Tielt ca 1480; vader: Steven Joosz., schepen van Tielt; moeder: Margriet

Oudaris. Deed prof. in 1499.

Vermeld als proc. in 1506 en 1507. Was P van Geertruidenberg (Nl.) van oktober 1509 tot september 1521. Werd dan P Grande Chartreuse (Fr.) tot aan zijn dood op 24.7.1535.

Cvs 1511-1513, vis. 1513-1521.

Kan van de familie van 141 zijn.

RAG, BX.

126. Judocus Vanyghe, alias Bonayenglas

D; overleden c.1503.

Niet vermeld bij dW. Dus intrede na 1492 ongeveer.

PB.

127. Adrianus de Atrio

M; vermoedelijk prof. ca 1467/70; weldoener.

Overleden c.1504.

Misschien overleden op 27.3. volgens Ars. die slechts noteert "obitus d. Adriani monachi Gandavi". Er is ook een Adrianus Hecke (159).

dW. (professi nr. 80), PB, AC 100:21, Ars.

128. Adrianus de Metz, alias de Mortz

D; ingetreden voor 1492. Overleden c.1506.

dW. (donati nr. 9), PB, AC 100:21.

129. Joannes Ghevaert, alias Govertz

D; ingetreden voor 1492. Overleden c.1506.

dW. (donati nr. 10), PB, AC 100:21.

DE BEWONERS VAN DE GENTSE KARTUIZE KONINGSDAL

130. Joannes Cock, alias Coci

M; vermoedelijk prof. tussen 1457 en 1459.

Overleden c.1506.

dW. (professi nr. 72), PB, AC 100:21.

131. Cornelius Hysen de Axella

M; geboren in Axel (NL.); vermoedelijk prof. ca 1470/73

Overleden c.1508 als vic.

Waarschijnlijk verwant met 111.

dW. (professi nr. 85), PB, AC 100:21.

132. Martinus vanden Poucke

D; ingetreden voor 1492.

Overleden c. 1509.

dW. (donati nr. 7), PB, AC 100:21/2.

133. Gulielmus Militis

M; vermoedelijk ingetreden na 1492, want niet vermeld bij dW.

Overleden c.1509 als hos. SA.

Ars. geeft op 26.2. "obitus d. Gulielmi monachi Vallis Regalis". Kan evenwel een andere Gulielmus zijn.

PB, AC 100:21/2, Ars. (?).

134. Colardus Mesdach

M; vermeld in 1510 als monnik van Gent.

Overleden op 16.1.1515.

RAG, PB, Ars.

135. Andreas Henrici

C; vermoedelijk prof. ca 1475/80; weldoener.

Overleden c.1511.

dW. (conversi nr. 10), PB.

136. Livinus Simoens, alias Simonet

M; moeder: Elisabeth Jacob; prof. ca 1515.

Vermeld in 1522.

Overleden c.1568, na meer dan 54 jaar kartuizerleven.

JAN DE GRAUWE

RAG, PB.

137. Mathias Gaure, alias Gaive

M; ingetreden na 1492.

Overleden op 11.6.1515.

PB, AC 100:22/1, Ars.

138. Joannes Dierics

M; vermeld in c.1518: berisping wegens ongehoorzaamheid en kwaadsprekerij; wordt naar Zierikzee (NL.) gestuurd; c. 1520: nieuwe berisping omdat hij valse gegevens naar de prior-generaal schrijft; c. 1521, nog steeds in Zierikzee: hij moet religieuzer en vreedvoller leven. Zal verplaatst worden naar een ander huis.

Overleden in Gent c.1530.

PB, AC 100:21/1 en 22/2 en 23/2.

139. Nicolaus de Monte

M; vermoedelijk prof. ca 140/86; zijn ouders waren weldoeners.

Overleden c.1518.

Ars. heeft op 13.11. "Obitus d. Nicolai de Monte de monachis". Is hij dat? Zo ja, dan is hij gestorven op 13.11.1517.

dW. (professi nr. 92), PB, AC 100:22/1, Ars. (?).

140. Egidius Moens

D; ingetreden voor 1492.

Overleden op 7.1.1519.

dW. (donati nr. 6), PB, AC 100:22/1.

141. Laurentius Bibau

M; overleden op 28.7.1519 als proc. SA waar hij misschien een 2de prof. deed.

Kan van de familie van 125 zijn.

PB, AC 100:22/2, Ars.

142. Martinus Bernardi

M; overleden op 21.9.1519.

PB, AC 100:22/2, Ars.

DE BEWONERS VAN DE GENTSE KARTUIZE KONINGSDAL

143. Henricus Strimeersch
D; vader: Boudewijn.
Vermeld in 1521, 1545 en 1546.
Overleden c.1550.

RAG, PB.

144. Joannes Flamingi, alias Flamijn
M; overleden als proc. op 22.2.1522.

PB, AC 100:22/2, Ars.

145. Petrus Bernardi
M; vermeld in 1522 als vic. SA waar hij stierf op 5.5.1525.

PB, AC 100:23/1.

146. Franciscus Pape
D; overleden c.1524.

PB, AC 100:22/3.

147. Petrus de Rikassus, alias de Ribrassiis, de Ryckassus
M; overleden c.1526.

PB, AC 100:23/1.

148. Gulielmus Pauwels
M; vermeld in 1526 en 1554.
Overleden op 14.5.1555.

RAG, PB, AC 100:23/1, Ars.

149. Gulielmus (van) Branteghem
M; geboren in Aalst ca 1480; vader: Jan, baljuw en ontvanger van Borselen.
Verbleef in Delft (NL.) van c.1527 tot c.1530, terug in Gent tot ca 1533 en dan
in AL tot 1537. Daar schreef hij Viola Animae.
Overleden c.1553.
Auteur.

PB, AC 100:23/1 en 23/2, BX.

150. Georgius Zoetamijs
C; geboren te Nevele; moeder: Aldegonde Leyns, weldoenster.

JAN DE GRAUWE

Vermoedelijk ingetreden ca 1485/90.
Overleden op 8.5.1527.

dW. (conversi nr. 11), RAG, PB, AC 100:23/1, Ars.

151. Joannes Brakelmans
M; vermeld in 1527 en 1533 als proc.
Overleden op 16.4.1536.

RAG, PB, Ars.

152. Joannes Cockuut
D; vermeld op 26.10.1527.
Overleden c.1541.

RAG, PB.

153. Petrus Puyt
D; overleden c.1529.

PB, AC 100:23/1.

154. Petrus Sanders
M; overleden als sac. c.1530.

PB, AC 100:23/2.

155. Joannes Havelt
M; deed een 1ste prof. in Kampen (NL.) waar hij ook vic. was. Verbleef zeker in Gent in 1530 als hos. en mocht er een 2de prof. afleggen.
Overleden c.1557.

PB, AC 100:23/2.

156. Henricus
D; overleden c.1530.

PB, in AC 100:23/2 staat: "c.1530 + Henricus donatus Silvae Sancti Martini".
Wie heeft gelijk? PB of AC? of zijn het twee verschillende donaten ?

157. Andreas de Zuttere
D; overleden c.1532.

PB, AC 100:23/2.

DE BEWONERS VAN DE GENTSE KARTUIZE KONINGSDAL

158. Livinus Ammonius, Lieven van der Maude

M SM; geboren in Gent op 3. of 13.4.1485; broer van een kartuizer, prof. van Ch.

Deed misschien 2de prof. in Gent; waarschijnlijk hos. in Gent in 1532/33. Vermeld als proc. Gent in 1537. In 1541 als straf door zijn oversten naar het kartuizerklooster Monnikhuizen bij Arnhem gezonden. Reeds in 1542 naar Brussel (Scheut). Vermeld als vic. in Gent in 1554. Vierde in 1556 jubileum 50 jaar kloosterleven. Overleden als vic. te Gent op 19.3.1556.

RAG, Ars., BX.

Auteur.

Werken van Ammonius: H. De Vocht, *Litterae virorum eruditorum ad Franciscum Craeneveldium 1522-1528*. Leuven, 1928.

Brieven van Ammonius: A Roersch, *Correspondance inédite du chartreux gantois Laevinius Amonius*. BMGOG, V, 1901; A. Pil, Vijf brieven van Levinus Ammonius, kartuizer, aan Johannes de Molendino, in *Horae Tornacensis 1171-1971*. Doornik, 1971.

159. Adrianus Hecke

M; overleden c.1533.

In Ars. op 27.3. staat : "obitus d. Adriani monachi Gandavi". Kan ook 127 zijn.

PB, AC 100:23/3, Ars. (?).

160. Girardus Scutter

D; vermeld in c.1534 als hij uit de orde verwijderd wordt.

AC 100:23/3.

161. Joannes vander Schaghen, alias Verscaghen.

M; overleden als sac. op 27.4.1535 of 1536.

PB, Ars.

162. Gaspardus Vanderuna (is waarschijnlijk: Vandervenne).

M; overleden c.1535.

PB zegt dat hij stierf c.1533, maar dat is zeer waarschijnlijk een lapsus voor 1535.

PB, AC 100:23/3.

163. Jacobus Meerman, alias Moorman

D; weldoener; overleden 22.3.1536.

JAN DE GRAUWE

PB, Ars.

164. Eustachius de Meurgier
C; overleden op 17.11.1536.

PB, Ars.

165. Joannes Zoetebrotae, alias Settebroke
M; overleden op 22.2.1537.

PB, Ars.

166. Henricus Wesaliae
M; overleden als vic. van Würzburg (Du.) op 6.3.1539.

PB.

167. Gaspardus
D; overleden c.1539.

PB.

168. Livinus Bracman
M; vermoedelijk prof. ca 1491/92
Overleden c. 1540.

dW. (professi nr. 95), PB.

169. Georgius de Drusco
M; overleden c.1541.

PB.

170. Gulielmus Gillioen
M; was vic. van AL van 1543 tot aan zijn overlijden op 21.12.1552.

PB, RAA.

171. Judocus de Neckere
M; als P Gent vermeld van 1543 tot 1547.
Overleden als vic. op 26 of 6.7.1549.
Kreeg een berisping van het generaal kapittel van 1546 :”...monetur ut utrique
statui domus providere studeat, alioquin futurum ut absolvatur.”

RAG, PB, Ars., BX.

DE BEWONERS VAN DE GENTSE KARTUIZE KONINGSDAL

172. Oliverius de Brune

M; weldoener. Overleden op 2.11.1543.

PB, Ars.

173. Christophorus van Overheet

geboren ca 1504; vermoedelijk prof. ca 1525.

Vermeld als proc. Gent in 1544-1546. Was P van 1547 tot 1551. Verbleef in Gent ca 1554-55. Was in Gent in 1579.

RAG, RABg, RAA, SAG.

174. Philippus de Larris

M; geboren ca 1519.

Vermeld in 1545 en 1554. Verbleef in 1579 in Gent.

RAG, SAG.

175. Petrus Maelcamp

M; vader: Joos, weldoener.

Vermeld in 1546 en 1554. Overleden op 12.3.1574.

RAG, PB, Ars.

176. Joannes Marchepine

M; vermeld als hos. in Zierikzee (NL.) in 1549.

Sch. HB 53(1935)201.

177. Joannes Daems, alias Darius

M; zeer waarschijnlijk geboren te Gent.

Vermeld als P in c.1551, 1554 en 1555.

Overleden als P op 8.1.1557.

RAG, PB, Ars.

178. Joannes Baert

M; deed prof. op 18.8.1552.

Was vic. in Bg 1564-1565, rec. in Ch 1566-c.1567. Kwam dan naar Gent als P tot 1597 en opnieuw van 1601 tot aan zijn dood op 14.5.1604.

Cvs 1575-1589.

PB, RAG, BX.

JAN DE GRAUWE

179. Jacobus Groitelmi
M; was proc. bij zijn dood c.1553.

PB.

180. Joannes Bombeke
M; vermeld in 1554.
Overleden als sac. op 30.6.1561.

RAG, PB, Ars.

181. Petrus van Wettre
M; vermeld in 1554.
Vermoedelijk overleden c.1560.
Volgens PB: :”c.1560, Obiit d. Petrus, monachus prof. Vallis Regalis”. Is hij dat?

RAG, PB (?).

182. Simon van Ameyden
M; geboren te Gent ca 1514.
Vermeld als proc. in 1554. Was vic. SM van ? tot c.1567. Vervolgens als proc. in Gent tot aan zijn dood c.1581.

RAG, SAG, PB.

183. Joannes Commere
M; geboren ca 1525.
Vermeld in 1554. Verbleef niet in Gent in 1579, maar had er recht op een pensioen.

RAG, SAG.

184. Petrus de Cuser
M; vermeld in 1554.
Is zeer waarschijnlijk dezelfde als Petrus Custodis, vermeld bij PB (“+ c.1580 als hos. Trier (Du.)) en in SAG (geboren ca 1525, prof. Gent, rechthebbend op een pensioen, maar “absent”).

RAG, SAG, PB(?).

185. Nicolaus de Mey
M; vader: Adriaan; moeder: Joanna.
Vermeld in 1554. Overleden c.1566.

DE BEWONERS VAN DE GENTSE KARTUIZE KONINGSDAL

RAG, PB.

186. Joannes van Mandere

M; vermeld in 1554. Overleden op 11.10.1560.

RAG, PB, Ars.

187. Livinus Seys

M; geboren ca 1524.

Vermeld in 1554 en als vic. vermoedelijk, in 1566. Was in 1579 in Gent en overleed er als vic. c.1581.

RAG, PB, SAG.

188. Laurentius Bernaerts

M; vermeld in 1554 en 1558.

Was P in Gent vermoedelijk van 1557 tot aan zijn overlijden op 6.4.1560 (?). Kan dezelfde zijn als 189.

RAG, PB

189. Laurentius de Merica, alias vander Heyden

Volgens PB overleden c.1560 als P Gent. Kan dan dezelfde zijn als 188. Ofwel is dat gegeven van PB dat hij P was een fout en gaat het over twee verschillende monniken: Laurentius Bernaerts, prior, en Laurentius de Merica, gewone monnik.

RAG, PB.

190. Joannes de Smet

D; overleden c.1555.

PB.

191. Livinus

D; overleden c.1557.

PB.

192. Joannes Hecke

D; overleden c.1557.

PB.

JAN DE GRAUWE

193. Livinus

D; weldoener; overleden c.1558.

PB.

194. Petrus Danes

D; overleden c.1560.

PB.

195. Martinus de Beir

M Ch; geboren te Edingen; prof. 1538.

Was in Ch P (1549-1556) en vic. (1556-1560). Verbleef op zijn verzoek als hos. in Gent in 1560 en 1565.

Overleden in Ch op 7.2.1580.

PB, RABg, Ars.

196. Livinus de Brune

D; overleden c.1560.

PB.

197. Martinus vanden Bussche

M Bg; in Bg vic. 1544 en 1545 en proc. 1553 en 1554.

Verbleef als hos. in Gent van 1561 tot 1565; ook misschien in 1558, maar dan op weg naar Ch.

Overleden in Bg c.1584.

RABg, PB.

198. Joannes van Ieper

M Bg; was er sac. (1554-1556), proc. (1556-1559), rec. (1560) en P (1560-1561).

Werd dan P in Gent tot 1566. Opnieuw naar Bg als vic. (1566-1571) en P (1571-1580).

Gestorven als apostaat, samenlevend met een ex-religieuze, op 23.3.1581.

RAG, RABg, BX.

199. Cornelius vander Meulen

D; vermeld in 1563 en 1569.

Overleden c.1576.

RAG, PB.

DE BEWONERS VAN DE GENTSE KARTUIZE KONINGSDAL

200. Otto de Heer

M Bg; geboren 27.5.1534. Prof. 1555.

Verbleef als hos. in Gent in 1564. Was vic. Bg van 1570 tot aan zijn dood op 11.11.1573.

RABg, PB.

201. Andreas Loodt

M Lv.; geboren in Hulst (Nl.); prof. Lv. op 24.4.1560.

Verbleef als proc. in Gent van 1565 tot c.1567. Werd dan P in Ch en Monnikhuizen (Arnhem, Nl.).

Overleden op 3.9.1592.

PB, MB, BX.

202. Nicolaus Nicolaitanus

M Di; geboren ca 1544; prof. Di 1564/65.

Werd hos. in Gent c.1567. Had recht op een pensioen in Gent in 1579, maar was "absent".

PB, SAG.

203. Joannes Vleys, alias de Carnibus

M; overleden als "sacellanus" (=kapelaan, dus helper) in SA op 30.8.1568.

PB, Ars.

204. Firminus Matthaëus

D; overleden c.1569.

PB.

205. Balthazar Cornelisz. Cameracensis

M Delft (Nl.); verbleef als hos. in Gent in 1570.

Overleed als hos. Li c.1608.

PB, BX.

206. Joannes de Haen

M; weldoener. Overleden c.1570.

PB.

JAN DE GRAUWE

207. Antonius Tiery

M Valenciennes (Fr.); verbleef als hos. in Gent van ? tot c.1571. Ging dan naar Gosnay (Fr.).

BX.

(In BX wijst de auteur op het hervormingsverzoek van 1572 aan de kartuizen van Brugge en Gent waarin tekorten in de religieuze atmosfeer worden aangeklaagd)

208. Joannes van Tongeren

M Monnikhuizen (Nl.); verbleef als hos. in Gent van c.1574 tot ?, maar was in 1576 hos. in Bg. Beoefende de geneeskunde tegen de wil van zijn oversten. Overleed na 1588 buiten de orde.

C.De Backer, De kartuize Monichusen bij Arnhem, in *Historia et Spiritualitas Cartusiensis*, Destelbergen 1983, p.103.

209. Paulus Noelz, alias Merli

M; overleden als hos. in Bg c.1577.

Wordt bij PB vermeld als overleden in c.1577 en c.1579.

PB.

210. Joannes de Vike

D; overleden c.1579.

PB.

211. Henricus de Brauwere

D; overleden c.1584.

Bij PB vermeld als "Henricus, donatus Gandavi" en in SAG "Henricus de Brauwere, 50 jaar oud, in Gent in 1579". Heel vermoedelijk dezelfde. Dus geboren in 1529.

PB, SAG.

212. Antonius van Dickele

M; geboren ca 1547.

Vermeld in 1579, 1602, 1606, 1609. In 1612 als ant.

Overleden c.1616 als ant.

RAG, SAG, PB.

DE BEWONERS VAN DE GENTSE KARTUIZE KONINGSDAL

213. Arnoldus Taeye

M; geboren ca 1549.

Vermeld in 1579. Was hos. Sh van ? tot c.1597, dan terug naar Gent waar hij vermeld wordt in 1598 en 1609 en overlijdt c.1611.

RAG, SAG, PB, BX.

214. Philippus Verdehaut, alias Verdebouth

M; vermeld in 1579, 1598, 1602, 1603, 1606 (als senior) en 1609.

Overleden op 21.10.1610 of 1611.

RAG, SAG, PB, Ars., BX.

215. Joannes de Pottere

D; geboren ca 1538.

Vermeld in 1579 als rechthebbend op een pensioen in Gent, maar was dan gehuwd in Brugge.

SAG.

216. Michael Lamenen, alias den Cock

D; geboren ca 1538.

Vermeld als overleden in 1579.

SAG, PB.

217. Josephus de Clerck

D; geboren ca 1539.

Vermeld als overleden in 1579.

SAG.

218. Paulus Cappoen

M; geboren ca 1551.

Vermeld in 1579 in Gent.

SAG.

219. Theodoricus, alias Judocus

D; overleden c.1581.

PB.

JAN DE GRAUWE

220. Dionysius Boemel

M Di; was vic. Di; verbleef zeker nog in Di in 1563.

Overleden als hos. Gent c.1582.

PB.

221. Joannes Verreken

M (?); vermeld op 11.5.1584 als proc.

Is hij kartuizer? In RAG is er een document dd. 11.5.1584, Inbeslagneming van een goed te Ekkerghem wegens nalatige betalingen : "br. Jan Verreken in den name ende als procureur van den cloestere vande sartreusen". Vermoedelijk een leek die procureur was, want nergens vinden we een kartuizer met die naam.

RAG.

222. Petrus de Leon

M Miraflores, Burgos (Sp.); verbleef van 1587 tot 1589 in Gent als hos. waar hij twee cellen verbouwde en er een zeer goede faam verwierf. Zie over hem een artikeltje van mijn hand.

La fonction et l'histoire du procureur-général dans l'ordre cartusien, in AC 140/3, p.67-69.

223. Joannes van Duvenee

M; geboren in Brugge; belangrijk weldoener. Prof. op 28.4.1593.

Vermeld in 1598 en in 1606 en 1612 als sac.; verder vermeld tot 1632.

Overleden op 19.2.1642 (volgens PB c.1643 als sac.)

BX noteert dat hij de eerste prof. was binnen Gent.

RAG, SABg, PB, BX.

224. Joannes de Neve

M SM; was proc. van Gent van c.1593 tot c.1597.

Overleden op 9.3.1619 in SM.

RAG, RAR, RABg, Ars., BX.

225. Joannes Nanningius

M Li; was van 1593 tot c.1597 vic. van Gent. Vervolgens vic. Li en P SM.

Opnieuw vic. van Gent van ? tot c.1618.

Overleden in Li c.1628.

RAG, BX.

DE BEWONERS VAN DE GENTSE KARTUIZE KONINGSDAL

226. Antonius vanden Eynde, alias a Fine
M AL; was proc. in Gent c.1597 en P van Gent c.1598 tot 1601.
Overleed als vic. in AL op 21.10.1613.

RAG, RAA, PB, BX.

227. Egidius vanden Houte
M SM; prof. ca 1577.
In 1597 beslist het generaal kapittel SM te ontbinden en hun P, Egidius, naar
Gent te sturen als P. Na één jaar terug naar SM waar het kloosterleven hernomen
werd.
Overleden als P SM in 1604.

RAR, BX.

228. Nicolaus Andreas
M; vermeld in 1597 als hos. in SM; ging dan terug naar Gent waar hij vermeld
wordt in 1598. In RAR lezen we in 1613 : "dedi Nicolao eunti Gandavum". Is
hij dat ?

RAR, BX.

229. Gislenuus van Hamme
M; vermeld in 1598, 1600, 1603 en 1606 als proc.
Overleden op 4.8.1637.
Auteur.

RAG, RABg, SABg, BX.

230. Henricus Ortho, alias Amelius
M Li; vermeld in 1598 als vic. in Gent. Was in 1601 zeker vic. Li.
Overleden op 31.1.1627, na rec. geweest te zijn in Bg (1602/03-1604) en ver-
bleven te hebben in SA.

RABg, BX.

231. Livinus de Jaghere
M; vermeld als sac. in 1598, 1602 en 1603; als proc. van 1605 tot 1609. Was
rec. van SM in 1609 en P van 1609 tot 1625. Werde dan P in Gent tot aan zijn
overlijden op 9.3.1635.
Cvs 1627 tot +.

RAG, RABg, RAR, SAG, Ars., BX.

JAN DE GRAUWE

232. Jacobus Denys

M; geboren te Gent. Ingetreden op 22.8.1598.

Vermeld in 1602 en 1603; was vic. van 1606 tot c.1607. Werd dan vic. in SM tot 1608 en dan rec. tot november 1609. Weer vic. Gent tot 22.8.1610. Wordt dan P tot aan zijn dood op 20.9.1625. Er waren dan slechts 2 stemgerechtigde monniken in Gent.

Vis. 1613-1616. Auteur.

RABg, Ars, BX (die hem "vir egregius" heet).

233. Wenceslaus de Plenevaux

M Delft (NL.); prof. 1567; was in veel verschillende kloosters meestal met een functie. In Gent vic. van 1601 tot 1604.

Overleden 10.1.1621.

RAG, BX.

234. Arnoldus Havens

M Lv.; belangrijke persoon met velerlei functies. Was voor zijn intrede in Lv., jezuïet. Prof Lv 1586.

Was P in Gent van 1604 tot aan zijn dood op 14.8.1610.

RAG, PB.

235. Egidius Theodorici

M Lv.; geboren in Zaltbommel (NL.); prof. 1598.

Verbleef in Gent als hos. c.1605 tot ?

Overleden c.1614.

PB, BX.

236. Gulielmus Leendt

M Delft (NL.); verbleef in Monnikhuizen (NL.), Keulen (Du.), AL, SM en overleed als hos. in Gent c.1606.

PB, Sch. HB 49(1932)361, BX

237. Joannes Berblock

M; prof. ca 1608/09. Vermeld in Di in 1625, waar hij gestraft was heengezonden.

RAG, RABg, BX.

DE BEWONERS VAN DE GENTSE KARTUIZE KONINGSDAL

238. Laurentius Serjant

M Lv.; geboren in Middelburg (Nl.); prof. 1602.

Was vic. van Gent 1609-1610 en proc. van 1610 tot 1621. Na P geweest te zijn in Di en Ch, werd hij het in Gent c.1642 tot c.1651 en dan hos. tot aan zijn dood 27.1.1656.

RAG, RABg, SAG, PB, BX.

239. Gulielmus Gillis

M; vermeld op 18.1.1609.

Overleden als ant. op 13.4. of 25.5.1648.

RAG, SABg, RABg, Ars.

240. Petrus Lambrechts, alias Lamberti

M Lv.; geboren te Antwerpen; prof. 1604.

Was in Gent vic. ca 1610.

BX.

241. Theodoricus vanden Eynde, alias de Fine

M Lv.; geboren te Helmont (Nl.); prof. 1606.

Was vic. van Gent in 1612-1613.

Overleed als apostaat.

RAG, RABg, AG 100:21, BX.

242. Gerardus Fayot

M To; vermeld in 1614 als lid van de confrerie van O.-L.-V. in de H.Kerstkerk te Gent. Zeer vermoedelijk verbleef hij dan als hos. in Gent.

Overleden c.1650 in To.

PB, register van de Confrerie van O.-L.-V., H.Kerst, Gent.

243. Livinus de Pau

D; overleden c.1616.

PB.

244. Hubertus de Fauconpret

M 's Hertogenbosch (Nl.); geboren te Seclin (Fr.).

Verbleef als hos. in Gent van 1617 tot c.1618, waar hij zijn Verger Spirituel uitgaf bij Cornelius vander Meeren.

JAN DE GRAUWE

Overleden c.1624 in Boxtel (refuge van 's Hertogenbosch, NL).

PB, RABg, L.Verschueren, Historisch Tijdschrift 14(1935)372-404 en 15(1936)7-58.

245. Joannes Carpentier

M; vermeld als vic. van 1618 tot aan zijn dood op 30.9.1623.

RABg, PB, BX.

246. Josephus Schelders, alias van Schendel

M 's Hertogenbosch; verbleef als hos. in Gent van c.1618 tot 1623 en als vic. van 1623 tot 1627. Werd dan vic. SA tot aan zijn dood (15.9.1632).

RABg, PB, BX.

247. Thomas Jensema

M AL; verbleef als hos. in Gent van c.1618 tot 1621. Dan terug naar AL en van c. 1623 tot aan zijn dood op 23. 9.1624 sac. van Bg.

PB, RABg, BX.

248. Petrus

D; overleden c.1619.

PB, RABg.

249. Gulielmus

D; overleden c.1619.

PB, RABg.

250. Dominicus Meliot

M; vermeld in c.1621 als hos. van Bg, wanneer hij naar SM gestuurd wordt met een strenge berisping.

Overleden als ant. Gent op 8.6.1649.

RABg, SABg, BX.

251. Simon de Boey

M Lv.; geboren in Antwerpen; prof. in 1616.

Was hos. van Gent c.1621 en was er vic. van c.1627 tot 1632.

Overleden in Lv. c.1658.

DE BEWONERS VAN DE GENTSE KARTUIZE KONINGSDAL

PB, RABg, BX.

252. Vincentius Knibbe

M Bx; geboren te Brussel in 1591; studeerde in Leuven aan de Universiteit.
Deed prof. op 22.1.1614.

Was proc. van Gent van 26.3.1622 tot c.1625. Was proc. An en P Di, Bx en An.

Overleden als coa. An c.1663.

RAG, PB, BX.

253. Franciscus Boissart, alias Brissart

M Ch; was priester bij zijn intrede.

Verbleef in Gent als hos. van c.1624 tot c.1626.

Overleden in Ch c.1630.

RABg, BX.

254. Joannes Cocq, alias Cocus

D; overleden 2.6.1624.

PB, RABg, Ars.

255. Martinus van Aelst

M; vermeld als proc. in 1626 en als gewone monnik in 1636; opnieuw als proc. in 1646. Was dan coa van SA tot 1647. Weer in Gent als sac. in 1652 en als proc. van 1653 tot aan zijn dood op 17.6.1657.

RAG, SAG, RABg, PB, Ars.

256. Bertinus Oliver

M Sh; was er vic.

Overleden als hos. van Gent op 12.10.1627.

J.Long, Series monachorum nr. 46, RABg.

257. Matheus Dencke, alias Dercle

D; overleden c.1635.

PB, RABg.

258. Hugo Matte

M; vermoedelijk prof. ca 1615/20. Was P van Gent 1635-1636, dan van To 1637-c.1638, van Di c.1638-1641. Keerde terug naar Gent van c.1641 tot

JAN DE GRAUWE

1643 en werd er dan proc. tot 1646; vermeld als gewone monnik in 1652; was vervolgens hos. in Li van c.1653 tot c.1655; weer in Gent van c.1655 tot aan zijn overlijden op 25.6.1663.

RAG, SAG, RABg.

259. Ludovicus du Pers

M; vermeld in 1636 en als proc. van 1638 tot aan zijn dood c.1654.

RAG, SAG, RABg.

260. Antonius de Potere, alias de Poortere

D; overleden c.1636.

PB, RABg.

261. Agathangelus Leclercq

M Grande Chartreuse (Fr.); geboren in Doornik in 1576

Heeft veel belangrijke functies uitgeoefend.

P Gent c.1637 tot begin 1640.

Gestorven als P Bx op 1.12.1651.

RAG, RABg, PB, BX.

262. Josephus

D; overleden c.1637.

PB, RABg.

263. Petrus Simoens

D; vermeld in 1639 en 1640.

Overleden c.1652.

RAG, RABg, PB.

264. Joannes Richard

M Bx; geboren te Damvillers in 1584; prof. op 6.3.1612 en was voorheen diocesaan priester.

Verbleef in Gent als vic. van c.1640 tot ?, maar zeker voor 1645.

Overleden in Bx in 1655.

RABg, BX.

265. Adrianus Buyckx

M Ch; prof. in 1615. Oefende veel belangrijke functies uit o.m. P Di, SM en Ch.

DE BEWONERS VAN DE GENTSE KARTUIZE KONINGSDAL

Was P van Gent c.1640 tot c.1642.
Overleed op 30.10.1654 als P Ch.

RAG, RAR, BX.

266. Justus (de) Nockere
M; vermeld als vic. c.1640; wordt dan P van SM tot 16.12.1650; dan P van
Gent tot aan zijn dood in februari 1661.

RAG, RAR, RABg.

267. Joannes Scholaster
D 's Hertogenbosch; gaat volgens de c.1641 als hos. naar Gent.
Overleden als hos. An c.1653.

RABg, PB.

268. Jacobus Dobbel
M; overleden als hos. SM op 17.12.1641.

RABg, SABg, PB.

269. Nicolaus de Smet
D; weldoener; overleden c.1642.

RABg, PB.

270. Joannes Moens
D; overleden c.1642.
Zou kunnen de auteur geweest zijn van een tractaat over tuinonderhoud.

PB.

271. Ludovicus Bulteel
M; prof. ca 1643; vermeld op 10.9.1644 bij de kleine wijdingen; subd.
23.9.1644 en dia. op 10.3.1645.
Vermeld in 1652 en 1655. De c.1661 stuurt hem als hos. naar Bx. Zou mis-
schien hos. in An geweest zijn in 1677.
Overleden op 13.1.1680 in Gent.

RAG, RABg, SABg.

272. Hugo vander Straeten
M; vermeld als proc. 1648-1651 en als vic. in 1652. Wordt proc. in An van ?

JAN DE GRAUWE

tot c.1661. Dan weer proc. Gent tot 1662. In SA proc. 1662-1664. Opnieuw in Gent, nu als vic. tot c.1669. Dan P van Bg tot 9.12.1672. P van Gent verkozen in 1673 tot aan zijn overlijden op 7.6.1677.

RAG, RABg, SABg.

273. Bruno vander Linden

M; geboren te Gent; ingeschreven in de pedagogie "Het Varken" te Leuven in 1618.

Bursaal Horstius 1622-1627. Werd kartuizer. Vermeld op 22.3.1652.

Overleden op 9.9.1652.

RAG, RABg, Ars., J.Roegiers, in HMGOG 27(1973)177.

274. Franciscus de Ghelcke

M; vermeld in 1652; op 14.9.1655 als vic.

Verbleef als hos. in Di van c.1660 tot ?

Overleed in Gent op 5.9.1679 als ant.

RAG, RABg, SABg, Ars.

275. Bruno Molin

M Li; geboren te Houffalize; prof. op 1.4.1612.

Vermeld als hos. in Gent c.1653 waar hij overleed op 16.11.1653.

RABg, PB.

276. Augustinus vanden Weyngaerde

M; vermeld op 14.9.1655.

Was van ? tot c.1660 vic. in Bg; ging daarna tot c.1661 als hos. naar Lv.; werd dan P te Gent tot 1665. Van 1666 tot 1668 was hij vic. in Ch. P SM van 1669 tot 1.7.1677. Hij wordt tot P Lv. verkozen maar weigert. Wordt weer P te Gent tot c.1682. Dan vic. Bx tot ? en vic. Lv. vermeld in 1685.

Overleden als vic. te Gent op 6.9.1687.

RAG, RABg, RAR, BX, SABg.

277. Petrus Langhedule

M; vermeld op 14.9.1655. Was vic. in Bg 1669-1673 en vic. in Gent van 1673 tot aan zijn overlijden op 16.5.1683.

Misschien familie van 278.

RAG, RABg, SABg, PB.

DE BEWONERS VAN DE GENTSE KARTUIZE KONINGSDAL

278. Bruno Langhedul

M; vermeld als jongste monnik op 14.9.1655.

De c.1660 zegt dat hij van proc. vic. wordt. Vermeld als proc. van 1663 tot c.1669. dan proc. in Di tot c.1673; in AL wordt hij hos. door de c.1673. In Gent weer proc. van 1674 tot 1680 en van 1690 tot aan zijn dood op 2.8.1694. Misschien familie van 277.

RAG, SAG, RABg, SABg, PB.

279. Benedictus Frotijk, alias Scolyt

M; ingetreden ca 1659. De c.1681 benoemt hem als hos. in Ch.

Vermeld in Gent op 7.9.1696.

Overleden in Gent op 22.2.1715 na 57 jaar kartuizerleven.

RAG, RABg, SABg, PB.

280. Antonius vander Riet

M; vermeld als proc. van c.1660 tot zeker 1663.

Overleden op 10.6.1672. Was ook coa.

RAG, RABg, SABg, PB, Ars.

281. Joannes-Baptista Lippens

M Lv.; geboren te Lille (Kempen); prof. op 19.6.1645.

Verbleef als hos. in Gent zeker in 1660. Voor c.1664 was hij in Bx.

RABg, PB.

282. Franciscus Planchon

M Bx; geboren te Doornik; prof. op 15.8.1638.

Verbleef als hos. in Gent van c.1661 tot c.1664.

Overleden in Bx op 10.3.1685.

RABg, BX.

283. Gerardus Cruysberck

D; overleden op terugweg van het generaal kapittel naar Gent op 23 of 24.5.1661.

RABg, SABg, PB.

284. Josephus Clercx

M Di; subd. in 1652.

Verbleef in Gent als hos. van ? tot c.1662.

Vermoord op 6.5.1668 als proc. Di.

JAN DE GRAUWE

RAB, Archief Bisdom Luik, register 1652.

285. Adrianus de Ursche, alias Ursele
D; overleden c.1664.

RABg, PB.

286. Godefridus Storm
D; overleden c.1665.

RABg, PB.

287. Adrianus de Creese, alias de Vreese (wat waarschijnlijker is)
D; overleden c.1665.

RABg, PB.

288. Hieronymus vanden Kerchove
M; deed vermoedelijk prof. ca 1655.
Was coa. van c.1665 tot c.1669 en dan proc. tot c.1677. Werd P in SM op
1.7.1677 tot 8.6.1683 en vervolgens in An tot 1685. Weer proc. in Gent tot
c.1689. In Bg P van c.1689 tot 6.6.1691. Opnieuw P in An tot 1701 en dan P
in Gent tot aan zijn dood op 2.6.1713.
Cvs van 1702 tot +.

RABg, SAG, RAR, RAG, PB.

289. Joannes Bierkens
M Lv.; geboren in Breda (NL.); prof. in 1653.
Verbleef als hos. in Gent van ? tot aan zijn dood c.1665.

MB, RABg, PB.

290. Anthelmus vanden Zande, alias vander Leenen
M Bx; prof. op 6.8.1628.
Was P te Gent van zeker 11.8.1665 tot aan zijn dood op 14.9.1668.

RAG, SABg, PB.

291. Andreas de Baviere
M; vermeld op 20.2.1668.
Verbleef als hos. in Roermond (NL.) van c. 1673 tot ?. Was proc. van Gent van
februari 1680 tot 1684.
Overleden op 20.3.1707.

DE BEWONERS VAN DE GENTSE KARTUIZE KONINGSDAL

RAG, SAG, RABg, SABg, PB.

292. Joannes Baptista van Hoorebeke, alias van Hoorenbeecke
M; zijn vader, advocaat, was weldoener; voor 't eerst vermeld op 20.12.1668
ofwel bij zijn intrede, ofwel bij zijn prof.
Was hos. in Di van c.1673 tot ? en vic. in Bg ca 1686; in 1691/92 was hij vic.
in Ch. Bij zijn benoeming tot P van Sh in 1694/95 was hij vic. van Gent. In
1696 keerde hij terug naar Gent, want was te streng in Sh. De c.1698 stuurt
hem terug naar Gent vanuit Lv. Van 1699 tot c.1702 was hij P van SM en van
c.1702 tot 1703 P van Bg.
Overleed op 20.6.1722 als ant. en coa. van Gent.

RAG, RABg, RAR, SABg, J.Long, Notitia.

293. Constantinus Magnus
M; geboren in Gent; zijn vader, advocaat, was weldoener in december 1668.
C.1673 benoemt hem tot vic. in SM, maar hij gaat vrij vlug als proc. naar SA,
waar hij verbleef van 1673/74 tot 1679. Hij werd er dan vic. tot 1690. Op
6.6.1691 P van Bg tot 1692 en dan P Gent tot aan zijn dood op 4.10.1701.
Cvs 1692-1695 en vis. 1695 tot +.

RABg, RAR, RAG, PB.

294. Hugo van Molinghen
M Li; geboren te Dalhem.
Was proc. Li c.1664, P van SM van 26.6.1666 tot einde 1668 en van begin
1669 tot 1673 P te Gent. Vervolgens P Lv. en Li.
Overleden 28.8.1678.

RAR, RABg, RAG, PB.

295. Bonaventura vande Kerchove
M; vermeld in c.1669 die hem naar SM stuurt.
Overleden op 29.7.1693.

SABg, RABg, PB

296. Bruno d'Avila
M AL; prof. ca 1649.
Verbleef als hos. in Gent van c. 1669 tot ?. Hij was ook in Ch, Di, Bg en SM
en kreeg een zware berisping in c. 1679.
Overleden op 17.3.1695.

RAG, RABg, RAR, PB.

JAN DE GRAUWE

297. Gulielmus van Aken, alias van Auquerc
D An; vermeld in c.1670 die hem tot c.1673 naar Gent stuurt.
Overleden in An c.1705.

RABg, PB.

298. Anthelmus Counet
M Roermond (Nl.); c.1673 stuurt hem van Li naar Gent, waar hij hos. is tot
c.1674 die hem terug naar Roermond zendt.

RABg.

299. Bavo van Hulthem
M; verbleef in AL van ? tot c.1673; dan naar Gent tot ?; in Bg hos. van ? tot
c.1679 en dan naar Lv. als hos. tot ?. De c.1701 is ondertekend door hem als
vic. Gent, ook die van 1702.
Overleden op 12.12.1715 als oud-vic. en oud-sac. van Gent.

RAG, RABg, SABg, PB.

300. Josephus d'Oosterlynck
M; verbleef als hos. in Bg van februari tot november 1675. Ging dan als hos.
naar Lv. waar hij stierf op 2.12.1675.

RABg, SABg, PB.

301. Hugo van Nockeren
D; overleden c.1677.

PB.

302. Josephus Rosseels
M SM; was er sac. van 1663 tot c.1677; ging dan naar Gent tot ?
Overleden in SM c.1680.

RAR, RABg, PB.

303. Benedictus de Haese
M; vermeld als vic. SM van 21.7.1679 tot 1683.
Overleden als vic. van Gent op 20.4.1693.

RAR, RABg, SABg, PB.

304. Anthelmus Braempit

DE BEWONERS VAN DE GENTSE KARTUIZE KONINGSDAL

D; overleden c.1679.

BP.

305. Josephus Sadler, alias Sadeler

D; overleden c.1679.

PB.

306. Hugo Bollins

M AL; subd. op 6.4.1658.

Overleden als hos. Gent op 29.5.1680.

Was oud-leerling van de bollandist Papenbroch. Vertaalde heiligenlevens.

RAA, SABg, PB.

307. Gulielmus van Gheel

M Di; geboren te Balen op 15.1.1645.

Was vic. in SM in 1674 en in Ch van c.1679 tot c.1680 en dan naar Gent tot ?

Overleden in Di c.1690.

RAR, RABg, PB.

308. Gabriel van Brussel

M Ch; verbleef als hos. in Gent van c.1681 tot c.1686.

Overleden in Ch op 19.12.1688.

RABg, PB.

309. Nicolaus Boes, alias Baes

D; overleden c.1694.

Een Nicolaus, donaat, wordt vermeld in 1681. Zeer waarschijnlijk is hij het.

RAG, PB.

310. Egbertus de Wil

M Lv.; geboren te Hulst; prof. in 1659.

Was hos. in Gent van ? tot c. 1682.

Overleden c.1695, na verblijf in verschillende kloosters wegens ziekte.

RAR, RABg, PB.

311. Josephus Bennet

JAN DE GRAUWE

M AL; was vic. AL, vic. SM, proc. SM en werd tenslotte P van Gent ca 1682 tot aan zijn overlijden op 8.10.1692.

RAG, SAG, RABg, PB.

312. Joannes-Franciscus de Wolf

D; geboren te Dendermonde op 4.10.1662; doopnaam: Balthazar. Vader: Sebastiaan; moeder: Joanna Veerbrugge.

Verbleef in Gent van ca 1682 tot 1690. Werd dan karmeliet, geprofest te Leuven op 2.3.1692 met als kloosternaam Augustinus a S.Paulo. Overleden op 3.3.1728 na 35 jaar priesterleven.

Mededeling door een karmeliet.

313. Hugo Pirot

M; prof. ca 1682. Vermeld op 23.9.1684 bij zijn diakenwijding in Antwerpen. Was hos. in Ch in 1685 en dan in Bg tot c.1689. Dan terug naar Gent. In 1692/93 wordt hij vic. in Sh, zeker nog in 1694. De c.1695-1697 zijn door hem ondertekend als vic. van Gent. Weer in Sh als vic. tot c.1700 die hem benoemt tot P van Bg tot c.1702. Vervolgens P SM tot 19.5.1706. Dan wordt hij proc. in Gent tot 1708. In augustus 1708 wordt hij P in AL, maar sterft er op 25.11. of 3.12.1708.

RABg, RAR, RAA, SAG, PB.

314. Josephus Outresoene

M; vermeld in 1685 in SM "gaende naer Brussel ad ordines".

Overleden als coa. Gent op 5.12.1689.

RAR, RABg, SABg.

315. Paulus de Witte

M; overleden als sac. op 16.12.1685.

SABg, PB.

316. Michael vander Borcht

M Bg; prof. 30.1.1675.

Verbleef als hos. in Ch, Lv., AL, SM, Bg, Gent, van ? tot c. 1689, Di.

Overleden waarschijnlijk in Bg op 4.7.1693.

Kon schijnbaar nergens aarden.

RABg, SABg, PB.

DE BEWONERS VAN DE GENTSE KARTUIZE KONINGSDAL

317. Anthelmus van Zele

M; vermeld als proc. van Gent van 4.2.1695 tot 1706 en van 1706 tot aan zijn dood op 2.9.1712. Was proc. Bg van 1706 tot 1710.

RAG, RABg, SAG, PB.

318. Bruno de Cocq

M; geboren te Gent; prof. in 1696.

Was hos. van AL van ? tot c.1703 en van Ch van c.1703 tot c.1704. Weer in Gent van c.1704 tot 1710. Op 10.6.1710 werd hij proc. in SA tot 22.7.1722. Werd dan P in Gent van ca 1722/23 tot 1732. In An wordt hij coa. van c.1733 tot c.1738. P in Lv. van c.1738 tot in augustus 1738. Alweer P van Gent van 1739 tot 21.3.1745 en werd dan coa. tot aan zijn dood op 7.8.1747.

RAG, RABg, SABg, PB.

319. Josephus Coyniart

M; vermeld op 7.9.1696.

Was coa. van SA van c.1698 tot c.1701. Keerde dan terug naar Gent en werd er vic. tot aan zijn dood op 18.7.1717.

RAG, RABg, SABg, PB.

320. Constantinus Stauthals

M; vermeld in 1696 en 1704; als coa. vermeld op 1.5.1708 en als proc. vanaf 1712 tot 1718. Werd weer coa. en overleed als zodanig op 2.1.1730.

RAG, SAG, SABg, PB.

321. Franciscus van Gauwenberghe

M; vermeld op 7.9.1696.

Overleden op 26.12.1734.

RAG, SABg, RABg.

322. Antonius van den Haute

M; vermeld op 7.9.1696; van 1707 tot 1717 was hij coa. en van 1718 tot aan zijn dood op 28.1.1725 was hij proc.

RAG, RABg, SABg, PB.

323. Godefridus van Hemert

M; vermeld op 7.9.1696.

Overleden als sac. c.1703.

JAN DE GRAUWE

RAG, PB.

324. Judocus de Vree

D; vermeld als C op 10.2.1700, maar als D op 27.7.1711.

Overleden als D c.1722.

RAG, PB.

325. Bruno Simons

M AL; geboren ca 1642. Was P van AL (1693-1696) en dan vic. in SA tot c.1701. Verbleef in Gent als hos. in 1701.

Overleden als P AL op 12.10.1703.

RABg, RAA, PB.

326. Benedictus Talboom

M; dia. gewijd op 29.12.1701.

Was proc. tussen 1725 en 1733.

Overleden als sac. Gent op 29.12.1736.

RAG, SAG, SABg, PB.

327. Gulielmus vander Hooven

M Ch; deed prof. in 1683.

Na sac. en vic. geweest te zijn in Ch, was hij vic. in Sh (1697-1699). Hij keerde terug naar Ch en kwam als hos. naar Gent van 1701 tot 1704.

Overleed als coa. in Ch op 15.1.1740.

RABg, PB.

328. Hugo de Clercq

M Bg; deed prof. voor 1698.

Verbleef als hos. in Gent van c.1703 tot 1704 en van ? tot c.1713.

Overleden als dia. op 19.2.1728.

RABg, SABg, PB.

329. Joannes Nelson

M Sh; deed prof. op 14.9.1694.

Verbleef, zeer waarschijnlijk wegens ziekte, in Gent in 1706 als hos.

Overleed in Sh op 20.11.1706.

RABg, PB.

DE BEWONERS VAN DE GENTSE KARTUIZE KONINGSDAL

330. Hugo, alias Guigo, Haelterman

D; vermeld op 7.11.1710.

Overleden c.1741.

RAG, RABg, PB.

331. Gulielmus Jansen

D; overleden c.1714.

PB.

332. Gulielmus Damman

M SM; uit het adellijk geslacht Damman de Roelins; prof. in 1687. Was proc. en vic. in SM en van 1706 tot 1708 P. Werd dan proc. in Bg tot 1713 en P in Gent van 1714 tot 1723. Na vic. van SM en coa. Lv. te zijn geweest, kwam hij weer naar Gent als coa. in 1732. P benoemd in Bg (1732-1738), overleed hij op 1.4.1740 in SM.

RABg, SABg, RAG, RAR, PB.

333. Gulielmus Jacopsen

M; was zeker in 1716 in Gent, want benoemd in oktober 1716 tot vic. Bx tot c.1719. Dan vic. in SA tot 1723. Was zeker in Gent vic. van c. 1733 tot c.1736 en misschien later.

Overleden op 4.3.1747.

RABg, SABg, BX, PB.

334. Bernardus Billet

M; geboren te Gent; vermeld als vic. Bg op 5.6.1718.

Ondertekent de c.1726, 1727 en 1729 als vic. van Gent. Was P in Lv. van 1734 tot 1738.

Overleed als coa. van Gent op 15.7.1742 of 1743.

RABg, SABg, PB, Archief Dominikanen Gent nr. 2800.

335. Gulielmus Ryngaut

M Lv.; geboren te Lokeren; prof. in 1697.

Was hos. in Gent van ? tot aan zijn overlijden c.1718.

MB, PB.

336. Joannes Haeck

D; overleden c.1721.

JAN DE GRAUWE

PB.

337. Dionysius Geldens, alias Gelders

M; deed prof. in 1721.

Vermeld als proc. 1733-1742, als vic. 1750-1755 en in de c.1760 die hem coa. benoemt. Wordt P in november 1760 tot aan zijn dood op 9.2.1773. Was ook sac.op onbekende data.

SAG, RAG, RABg, PB.

338. Hugo Hoebens, alias Jacobus

M; was zeker voor 1722 prof. van Gent, want wordt op 22.7.1722 coa. in SA.

Na er korte tijd proc. geweest te zijn, wordt hij er vic. in 1723/24 tot c.1728.

Dan wordt hij vic. Lv., maar c.1729 stuurt hem als straf naar Ch.

Overleden als hos. in SM op 26.8.1741.

Zou vic. in Gent geweest zijn.

RABg, SABg, RAG, PB.

339. Robertus de Cock

D; vermeld op 30.4.1727.

Overleden c.1748.

RAG, PB.

340. Benedicus Bontinck

M; deed vermoedelijk prof. ca 1724/25.

Overleden als subd. op 19.9.1727

RAG, SABg, RABg, PB.

341. Joannes Geerts

M AL; prof. ca 1695.

De c.1728 stuurt hem op zijn verzoek van Bg waar hij hos. was naar Gent, ook als hos.

Overleden in AL op 2.6.1736.

SABg, RABg, PB.

342. Bernardus Garemyn

M; c.1729 benoemt hem tot P van Bg, komende uit An waar hij vic.was. Werd

op 29.11.1732 benoemd tot P van Gent tot in oktober 1737. Werd coa. van Di

van ? tot c. 1740. Keerde terug naar Gent tot ? en dan als hos. naar Ch van ?

tot c. 1750. Werd dan hos. in SM waar hij overleed op 12.11.1764.

DE BEWONERS VAN DE GENTSE KARTUIZE KONINGSDAL

RABg, SABg, PB.

343. Ignatius de Roo
M; vermeld op 17.12.1729.
Overleden als coa. van Gent op 1.3.1739.

RABg, SABg, PB.

344. Joannes Baptista Vellenburgh
M; vermeld in 1730.
Overleden op 4.2.1745.

RAG, SABg, PB.

345. Dominicus Eraerts
M; geboren te Sint-Amands; deed prof. ca 1728/30.
Was vic. in Ch van c.1737 tot 17.8.1739; dan P in Lv. tot c.1745. P in Gent van c.1745 tot c.1748. Werd dan proc. Di tot c.1749 en vervolgens hos. in Bx tot c.1750. Keerde terug naar Gent als coa. tot 1753, werd dan vic. Bg tot ? en vic. Sh van ? tot december 1757, weer in Bg als vic. tot 1759. In Gent was hij zeker coa. in 1762 tot aan zijn dood op 21.5.1771.

Archief Dominikanen Gent nr. 2801, RABg, RAG, SAG, PB, *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de Belgique* 16(1879)200.

346. Nicolaus Fastre
D; overleden c.1736.

PB.

347. Bruno Hebbelinc
M; wordt vermeld in de rekeningen van SM van 24. en 27.6.1737.
In Gent is hij vic. in c.1741 en proc. van 1743 tot 1746/47. Dan wordt hij vic. in Bg, zeker van 2.6.1747 tot c.1753 en dan vic. van Ch tot ?. Terug in Gent als gewone monnik en er overleden op 18.12.1755.

RAG, SAG, RAR, PB, RABg, SABg.

348. Anthelmus Bosmans
M Di; deed prof. voor 1714.
Was vic. in SA (1728-1734 en 1735-1737). In 1737 wordt hij P in Gent tot aan zijn dood op 22.7.1739.

JAN DE GRAUWE

SABg, RABg, RAG, PB.

349. Bruno de Cock

M Bg; deed prof. in 1731.

Werd proc. in Gent op 1.5.1747 tot 1759.

Overleden in Bg op 23.1.1777 als proc.

RAG, RABg, SAG, PB.

350. Jacobus van Hamme

M Ch; geboren in Werchter op 10.2.1685; deed prof. ca 1706.

Na heel wat functies in andere kloosters, werd hij P in Gent van 1748 tot 1756.

Overleed in Ch als coa. op 13.2.1758.

SAG, RAG, PB, MB.

351. Jacobus de Haese

M; vermeld als sac. einde 1750.

Overleden als sac. op 2.8.1755.

RAG, SABg, PB.

352. Franciscus Duto

M Bg; geboren te Roesbrugge in juli 1726; prof. op 23.2.1751.

Verbleef als hos. in Gent van 1753 tot 1755. Was herhaaldelijk ziek en overleed op 23.8.1787 als "aliéné d'esprit".

ARA, RABg, RAR.

353. Petrus Orlemans

M Ch; deed prof. ca 10.1.1711.

Was vic. in An (1731/32) en in Ch (?-1741) en in SA (1741-c.1756), en werd P in Gent van c.1756 tot aan zijn dood op 9.10.1760.

RABg, PB.

354. Benedictus de Backer

M Ch; prof. in 1727.

Verbleef zeker in Gent als sac. in 1756 tot c.1758.

Overleden in Ch c.1782.

RABg, RAR, PB.

DE BEWONERS VAN DE GENTSE KARTUIZE KONINGSDAL

355. Hugo Schoevaerts

M Bx; geboren te Brussel; prof. op 25.11.1727.

De c.1758 benoemt hem tot sac. in Gent. Van december 1759 tot aan zijn dood op 16.3.1763 was hij sac. in Bg.

RAR, RABg, BX.

356. Bruno Walraevens

M SM; geboren te Meerbeke ca 1723; prof. op 27.5.1743.

Was hos. in Gent c.1758 tot ?. In 1762 was hij opnieuw in Gent als hos. wegens gezondheidsredenen.

Overleden bij de cellieten in Gent op 17.8.1787.

ARA, RABg, RAR.

357. Joannes Baptista Luyckx

M Bx; geboren in Turnhout in december 1728; deed prof. op 10.1.1752.

Was vic. in Gent tussen 1759 en 1762. Had verschillende belangrijke functies in de Vlaamse kartuizen. Was na de opheffing in 1783 diocesaan priester in Brussel.

ARA, BX, RABg, Archief Dominikanen Gent nr 2797 en 2798.

358. Jacobus Piersens

M Bg; deed prof. op 1.5.1723.

In Bg en Di was hij proc. In Gent was hij proc. van 1760 tot 1761/62.

Overleed in Bg als coa. begin 1770.

RABg, RAG, SAG, PB.

359. Antonius Le Lièvre

M An; geboren te Borgworm op 19.9.1732; deed prof. op 18.2.1760.

Werd vic. in Gent in 1761/62 tot 1763.

Verbleef in An in 1783.

RAR, ARA, RABg.

360. Joannes Baptista vander Meersche

D; overleden c.1762.

RABg, PB.

361. Franciscus Libert

M; geboren te Leuven ca 1740; doopnaam Henri-Frans; prof. op 11.6.1763.

JAN DE GRAUWE

Was sac. van An van 1767/68 tot 1770; dan proc. in Gent tot 1783 en opnieuw van 1790 tot 1792.

RAG, SAG, RABg, ARA.

362. Bruno van Acker

M; geboren te Lokeren op 14.7.1743; deed prof. op 16.2.1765.

Was vic. in Bg van 16.11.1771 tot december 1772; dan terug naar Gent, maar in 1775 naar Lv. als proc. tot aan de opheffing in 1783. Ging dan als wereldlijk priester inwonen bij zijn familie in S.Niklaas.

ARA, RABg, Archief Aartsbisdom Mechelen, fonds Kartuziers, doc. 2.

363. Bernardus Pissoet

M; geboren te Laken ca 1741; doopnaam Michel; prof. op 20.8.1766.

Verbleef steeds in Gent. Was er ook in 1790-1792, hoewel ziek ("goutte et humeurs sciatiques"). Was in 1794 wereldlijk priester in Gent.

RAG, ARA.

364. Anthelmus Schuermans

M Bx; geboren te Anderlecht in oktober 1728; deed prof. op 23.2.1755.

Was gedurende korte tijd vic. van Gent in 1766. Keerde dan terug naar Bx waar hij vic. was tot aan de opheffing in 1783.

RAR, ARA, RABg, BX.

365. Benedictus Coucke

M; geboren te Markegem op 2.2.1744; doopnaam: Karel-Filip; deed prof. op 8.7.1767.

Vader: Egidius; moeder: M.Theresia van Belleghem die nog leefde op 102-jarige leeftijd bij het overlijden van haar zoon kartuizer.

Was sac. in Lv. in 1780 tot aan de opheffing in 1783. Was van 1790 tot 1792 in de Gentse kartuis. In 1797 verbleef hij in de Veldstraat als priester verbonden aan de S.Veerlekerk.

Overleden op 22.2.1806 in Dentergem.

RAG, ARA, Archief Aartsbisdom Mechelen, fonds Kartuziers, doc. 2.

366. Josephus van Rossem

M; geboren in Sint-Gillis-Waas in 1743; doopnaam: Bernard; deed prof. op 8.6.1769.

Was vic. in 1783. Bereidde de terugkeer van de monniken voor in 1790. Was in 1794 priester van Sint-Baafs. Op 27.2.1799 in de gevangenis wegens wei-

DE BEWONERS VAN DE GENTSE KARTUIZE KONINGSDAL

gering de eed af te leggen. Kwam vrij op 11.9.1799. In 1801 kapelaan van Sint-Baafs.

Overleden op 22.5.1810.

ARA, RAG

367. Joannes Baptista de Naeyer

M SM; vermeld in SM vanaf 1734.

Was hos. van Gent van ? tot aan zijn dood c.1771.

RABg, RAR, PB.

368. Dominicus Bracke

M; geboren in Schellebelle ca 1746; deed prof. op 8.10.1772.

Was aanwezig in 1783 en ook van 1790 tot 1792.

ARA, RAG.

369. Martinus Melaerts

M AL; geboren te Antwerpen; deed prof. in 1744.

Was vic. in Ch en Bg, rec. en P in SM, P in Lv. en dan P in Gent van 6.3.1773 tot aan de opheffing in 1783. Werde wereldlijk priester in Gent tot aan zijn overlijden c. 1791.

Was cvs 1761-1763 en vis. 1763 tot 1783.

RAG, ARA, BX.

370. Bruno van Heusden

M; Petrus Antonius werd geboren te Antwerpen op 3.6.1738 als zoon van Andreas en Barbara Pellicaens. Onderwijs bij de jezuïeten in Antwerpen. Studeerde nog 3 jaar elders. Trad in bij de jezuïeten op 11.11.1760. Na de opheffing van de jezuïeten in 1773, werd hij kartuizer in Gent; prof. op 29.5.1776. Ca 1778 werd hij vic. in Lv.tot 1783. Hij werd subd. gewijd daags na zijn prof.

In 1783 nam hij zijn intrek bij de pastoor van Vossem; dan bij zijn vriend Willem de Becker te Leuven.

Overleden op 10.11.1797.

Auteur van gelegenheidsgedichten o.m. over de restauratie van de Gentse kartuis, uitgegeven door P.C.Cassier in 1856 te Antwerpen.

RAG, ARA, Archief Aartsbisdom Mechelen, fonds kartuizers, doc. 2.

371. Antonius Coppens

M; geboren in Heikruis ca 1743; prof. op 29.5.1776.

JAN DE GRAUWE

Was steeds in Gent. Bereidt de restauratie voor op 30.7.1790. Verbleef als wereldlijk priester te Gent zeker op 29.1.1800.

RAG, ARA.

372. Jacobus Masquillier

M; geboren in Gent op 25.3.1750; deed prof. op 11.8.1776 na jezuiet te zijn geweest van 1770 tot 1773.

Was sac. bij de opheffing in 1783. Was lid van het klooster van 1790 tot 1792. Overleden in 1814.

ARA, RAG.

373. Petrus-Franciscus Drieghe

M; geboren in Kalken ca 1754; deed prof. op 16.5.1778.

Na de opheffing verbleef hij als wereldlijk priester in Kalken. Was lid van het klooster van 1790 tot 1792. Keerde daarna terug naar Kalken.

ARA, RAG.

374. Philippus Volbrecht

M; geboren te Gent ca 1754; doopnaam: Livinus; deed prof. op 8.12.1778.

Was in Gent bij de opheffing en werd opnieuw lid van het klooster van 1790 tot 1792.

Was nog in leven in 1794.

ARA, RAG.

7. Nabeschouwingen

De kartuizers vormen de strengste kloosterorde van de katholieke kerk. Zo wordt elke nacht de slaap onderbroken voor het volledig zingen van metten en lauden; er wordt nooit vlees gegeten; slechts eenmaal per dag is er een volledige maaltijd; eenmaal per week is er "abstinentie" d.i. slechts brood en water als voeding voor de hele dag; de eenzaamheid van de cel enz. Dit is één van de redenen waarom ze nooit talrijk geweest zijn. Dat moeten we in ons achterhoofd houden om de lage rekruteringscijfers te begrijpen.

We onderscheiden in onze beschouwingen steeds twee perioden: de eerste van 1328 tot 1578, buiten de stad Gent en de tweede van 1584 tot 1783 en 1790-1792 binnen de stad.

Tijdens de eerste periode waren er 199 religieuzen die professie aflegden in de Gentse kartuis en 22 die uit andere huizen kwamen, de "hospites". In de

DE BEWONERS VAN DE GENTSE KARTUIZE KONINGSDAL

tweede periode waren er 91 professen van Gent en 63 hospites. We kunnen deze perioden nog verder opsplitsen en stellen vast dat vooral in de 14de en 15de eeuw de rekrutering vrij groot was. In de 16de eeuw daalde het aantal professies sterk. Tijdens de tweede periode hernam de rekrutering pas beter vanaf ongeveer 1650. Naar het einde toe (1750-1778), was er opnieuw een verbetering. Maar er waren ook heel wat hospites tijdens deze periode en dan vooral in het begin. Het is evident dat andere huizen moesten helpen bij het bevolken van de Gentse kartuis.

Van een aantal monniken konden we de leeftijd bij hun overlijden vaststellen: 40 jaar oud:3; 45 j.: 1; 57 j.: 1; 59 j.: 1; 61 j.: 2; 62 j.: 2; 64 j.: 2; 65 j.: 2; 67 j.: 2; 69 j.: 1; 71 j.: 2; 72 j.: 1; 73 j.: 1; 75 j.: 1.

We hebben ook van verscheidene religieuzen de duur van hun verblijf in de orde kunnen bepalen. We weten ook dat ze geen professie mochten afleggen voor ze ten volle twintig jaar oud waren. Zo kunnen we ook enigszins de voorgaande cijfers aanvullen, maar we mogen natuurlijk niet vergeten dat sommigen op enigszins gevorderde leeftijd intraden en dat de opheffing van 1783 een abrupt einde stelde aan het kartuizerleven van de toenmalige monniken. 3 jaar in de orde: 1; 4 j.: 1; 5 j.: 2; 7 j.: 2; 9 j.: 2; 10 j.: 2; 11 j.: 1; 12 j.: 2; 13 j.: 1; 15 j.: 1; 16 j.: 1; 17 j.: 2; 18 j.: 4; 19 j.: 2; 20 j.:2; 21:j.: 1; 22j.: 2; 23 j.: 1; 24 j.: 1; 26 j.: 3; 27 j.: 3; 28 j.: 2; 29 j.: 1; 30 j.: 3; 31 j.: 2;32 j.: 3; 35 j.: 1; 36 j.: 3; 37 j. 3; 38 j.: 2; 39 j.: 2; 40 j.: 2; 41 j. 4; 42j.: 2; 43 j.: 2; 45 j.: 2; 46 j.: 2; 47 j.: 3; 48 j.: 2; 49 j.: 4; 50 j.: 2; 51 j.:1;52 j.: 5; 53 j.: 1; 54 j.: 2; 55 j.: 2; 57 j.: 1; 58 j.: 2 en 61 j.: 1.

De hierboven vermelde "late roepingen" die we konden terugvinden zijn de volgende: in de eerste periode waren er zes reeds priester bij hun intrede; drie kwamen uit een andere kloosterorde; twee hadden universitaire studies gedaan en van twee wordt gezegd dat ze op latere leeftijd intraden. In de tweede periode was er één reeds priester, één deed universitaire studies en twee kwamen uit een andere kloosterorde.

Wat het sociaal milieu betreft, hebben we volgende inlichtingen: in de eerste periode: afkomstig uit de adel of de zeer welstellende burgerij: dertien; uit de goeode burgerij: twintig. In de tweede periode: zeer rijke burgerij: drie en goeode burgerij: een.

De geografische afkomst van sommige religieuzen is gekend. We stellen vast dat er elf uit Oost-Vlaanderen komen tijdens de eerste periode en dertien in de tweede periode. Uit West-Vlaanderen komen er zes en twee, resp. eerste en tweede periode. Uit het buitenland waren er zes in de eerste periode. In de tweede periode waren er drie uit Brabant en een uit Antwerpen afkomstig.

JAN DE GRAUWE

Ten slotte nog de verdeling over de verschillende soorten kartuizers: professen van Gent: tweehonderdelf koormonniken, dertien conversen, eenenzestig donaten en vijf reddieten. Hospites: tweeëntachtig koormonniken en twee donaten.

Deze beschouwingen zijn natuurlijk onvolledig en laten allerlei interpretaties toe. Zo zijn er de auteurs, de "lastige" en de "uitstekende" religieuzen, de verhouding tussen de economische en politieke situatie van Gent en de rekrutering enz.

Ik laat het echter aan onze nakomelingen over hier uitgebreider op in te gaan. Ik ben steeds tot verdere hulp bereid.

Bijlage 1.

RAG, Oud Archief Bisdom Gent, nr. CIX 3C6 I24

Op de keerzijde: gheregistreert inden grooten ligger f^o IIIc 1 i

“Sur la Remonstrance faicte au Roy nre Se de la part des Prieur et Religieux des Chartroux a Gand presentement refugiez chez les Chartroeux de St. Omer en la Comté d’Arthois, contenant Que leur monastere quilz aviont lez ladictte ville de Gand est enthierement destruyct et ruyné, les matériaulx esgarez et emportez par les sectaires de maniere qu’il n’y a face de cloistre, ny apparence d’y pouvoir construyre quelque bastiment de nouveau qui pourroit servir a l’observance de la profession desd. religieux, par n’avoir le moyen bastant a ce faire par ou leur sera necessaire quelque aultre lieu convenable pour y résider et vivre monachalement et conventuellement lorsque (par la grace de Dieu) ladte ville de Gand sera reduycte en la deue obeissance de sa Majeste Tellement que ledt Prieur (considerant que le cloistre et lieu dict vulgairement Meerhem audt Gand, auquel souloyent demourer aucuns freres du tiers ordre de St. Francois est situé en lieu abstract bien duysant a leur profession et que tous iceulx freres sont présentement reduictz a ung seul, nommé frere Gillez vander Meersch aussi refugé sans moyen ou apparence de pouvoir aulcunement remectre et restaurer ledt lieu at esté meu d’entrer en amiable communication et accord avec ledt. frere Gilles seul survivant lequel se voyant destitué de tout espoir et moyen pour la povreté de sondt cloistre de pouvoir oncques faire les reparations et nouveaux bastimens necessaires si comme de chapelle ou eglise au lieu de celle par les hereticques ruynée, ny mesmes de se pouvoir entretenir, principalement durant son refuge, a volontairement quicté sondt lieu et cloistre au prouffict des supplians pour eulx et leurs successeurs, ce toutefois moijennant son entretien et alimentation, dont neantmoins leur est necessaire l’aggregation de sa Majesté et apres de St. Pere le Pape.

Ce considéré et qu’il nya fondateur ny superieur immediat dudt lieu ou cloistre, aussi que pardeça ne sont aultres religieux de tel ordre, Mesmes que puis nagerres le couvent d’icelluy ou semblable ordre situé en la ville de Mons en haynnault, estant aussi reduyct a ung seul frere laicq, at esté par son consentement et moyennant son entretien accordé au prelat de St. Adrien, tant avec l’aggregation de sa Majesté que depuis par confirmation de nre dt St. pere le Pape/ Ce que seroit encores advenu au regard daultres cloistres, estant celluy du mesme ordre a Dixmude (duquel aussi ne restoit qu’ung frere laicq assigné aux freres mineurs illecq et celluy de Brugelette aux Carmelites a Valenchiennes comme les supplians letout entendent Prient iceulx supplians treshumblement que sa Majesté soit servie de leur consentir ledt lieu et cloistre dict meerhem, ainsi qu’il est situé en conformité de l’accord faict par ledt prieur au nom que dessus, avec ledt seul survivant, Et ne fauldront lesd supplians lors d’envoyer pour le consentement de nredt St pere le Pape, et au

JAN DE GRAUWE

mesme effect faire toute poursuite necessaire, ayans premierement l'accord de sa dite Majesté pour lequel aultre fois ilz supplient preallablement en toute humilité afin que ledt consentement de nredt St pere le pape (quilz pourriont impetret a grandz depens de sollicitudes) ne leur devienne infructueux par le moyen daultres qui les pourriont prevenir devers sa Majesté, cependant que a grand peine et travail ilz seriont empeschez de solliciter a Rome (SAdte MAJESTE ayant surce eu l'advis de ceulx de son conseil en Flandres) Et le tout veu consent, et en tant qu'en elle est, agréée la translation du lieu et monastere de Meerhem pour et au prouffict desds Remonstrans Et pour y eriger leur cloistre selon lusaige de leur ordre, chargé de l'entretènement de frere Gilles vander Meersch, religieux dudt Meerhem selon quentre eulx il est convenu et contracté. Le tout a condition expresse d'en obtenir la confirmation de nre St. pere le Pape et non aultrement. Faict en la ville et cité de Tournay le vingte septiesme jour du mois de septembre l'an XVc octante trois.

S. de Grimaldi
au nom du Roy

DE BEWONERS VAN DE GENTSE KARTUIZE KONINGSDAL

Bijlage 2

RAG, uit Archief Bisdom Gent CIX 3 C6 II 16 (184)

Actum den 27en 7bre 1790 ten huysen van den heer Canoninck en penitencier Bernaert ter saecke naerschreven gecommiteert beneffens den heer pastorele Bast ende den advocaet de brabantere, bij de geestelijcke jointe ter adjunctie van commissarissen van den staet aengesteld tot erstellinghe der Cloosters. Sijn gecompereert als expresselijck geroepen, beneffens alle de members, de heeren van het clooster der chartreusen in gend, te weten de heeren Van Rossem vicarius, Libert procurator, Coucke, Bracke, Drieg, Masquillier ende Coppens, aen dewelcke vooren gehouden sijnde dat de jointe voorseijt, bereed was hun clooster te erstellen, datter alreede ten dien eijnde ende op hun versoek, door de hooghmogende heeren Staeten was toegestaen, provisionelijck te lichten ende het goed van het Clooster te belasten, met de somme van 9000 guldens courant, ende gevolgentlijck, dat het convenierde het Clooster soo haest mogelijk te erstellen, ende het selve gedaen dat sij sich daer in souden hebben geretireert, -waer op sij te kennen hebben gegeven sulcks sonder uijstel te sullen effectueren ende sich daer in, naer gedaene noodige reparatien te sullen begeeven, ende ondertusschen van de genomen maetregelen part te sullen geven aen hunne respective overste, ende hebben de voorseyde heeren chartreusen tot het doen derlichtinghe ende belastingen hier vooren breeder geroert, gecommiteert de heeren Libert procurator ende Masquillier, de welke oock bij desen worden gecommiteert tot het effectueren der restauratien ende reparatien van het Clooster alles onder het opsicht ende toestemminghe van de gemelde jointe. Actum date als vooren.

B. Van Rossem pbr, C.P. Coucke, A. Coppens, Hr Franc. Libert, J. Masquillier, P.J. Drieghe,
D. Bracke

Ten voorn. daegen is deze in de jointe gerapporteert en in alle haere punten geaprobeert. Ita est C. De Backer, secr.

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 1998-1999¹

Leen Charles & Marie Christine Laleman²

Inhoud

Inventarissen, archiefbeschrijvingen, repertoria, bibliografieën (nr. 1112-1119), Archeologische kronieken (nr. 1120-1130), Algemeen (nr. 1131-1156), Prehistorie, Romeinse en Merovingische tijden (nr. 1157-1163), Middeleeuwen (nr. 1164-1186), Moderne Tijden (nr. 1187-1209), Hedendaagse tijd (nr. 1210-1253), Industriële archeologie (nr. 1254-1264), Kerkgeschiedenis, kloosters (nr. 1265-1273), Gebouwen, monumenten, stadsbeeld (nr. 1274-1326), Kunst, cultuur (nr. 1327-1362), Materiële cultuur (nr. 1363-1368), Heemkunde, volkskunde, genealogie (nr. 1369-1398), Biografieën (nr. 1399-1421).

Inventarissen, archiefbeschrijvingen, repertoria, bibliografieën

1112. BEUSEN P. & H. ROMBAUT, *Bibliografie van de geschiedenis van de steden van België en van het Groothertogdom Luxemburg*, Brussel, 1998, 893 blz. Het bibliografisch overzicht is als volgt gestructureerd: per stad worden de tijdschriften en bibliografieën opgesomd, de bronnen(repertoria) en inventarissen, de algemene geschiedenis, de geschiedenis per tijdvak, de stad in ruimtelijke zin, de toponymie en hulpwetenschappen, economische en sociale geschiedenis, politieke en institutionele geschiedenis, religieuze geschiedenis en tenslotte cultuurgeschiedenis, wetenschappen en onderwijs. Het repertorium bestrijkt de periode 1972-1994. Het gedeelte over Gent bestrijkt de pagina's 394-420.

1113. CHARLES L., *Dulle Griet, het archiefbeheerssysteem van de Stad Gent*, in *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde*, (1998), nr. LII, p. 133-151. Bijdrage waarin aandacht wordt besteed aan de betekenis van het archiefbeheerssysteem voor de archiefdienst strictu sensu, maar ook voor de leeszaalbezoeker in het algemeen.

---

¹ Deze bibliografie werd afgesloten per 31/8/1999. Ten einde een zo groot mogelijke volledigheid van de bijdragen te kunnen verwezenlijken, roepen we graag de auteurs op overdrukjes van hun werk te bezorgen aan het Stadsarchief, Abrahamstraat 13, 9000 Gent. Deze bijdragen worden dan in de bibliotheek van het Stadsarchief opgenomen.

² Respectievelijk Stadsarchivaris a.i. (Abrahamstraat 13, 9000 Gent, 09/2253253) en Adviseur Stadsarcheoloog (Hof van Ryhove, Onderstraat 20, 9000 Gent, 09/266.57.60).

1114. CHARLES L. & M.C. LALEMAN, *Bibliografie van de geschiedenis van Gent 1997-1998*, in *Handelingen van de Maatschappij van Geschiedenis en Oudheidkunde*, (1998), nr. LII, p. 161-197.

1115. COENE A., *De "plattegrond van Gent met peilen opgemaakt door den dienst van de stadswerken 1912"*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 28, (1999), nr. 3, p. 147-151. Verklarende toelichting bij een stadsplattegrond van 1912, opgesteld door Compyn en Soenen, bewaard bij de Dienst Wegen, Bruggen en Waterlopen van de Stad Gent, maar in kopie te raadplegen in het Kaartenarchief van het Sint-Lucasinstituut. Geïllustreerd.

1116. DE CLERCQ R., *Index bij: "De inwoners van de Scheldeveldgemeenten in de commerciële repertoria van 19de eeuw"*, in *Jaarboek Heemkring Scheldeveld*, (1998), nr. 27, p. 169-226. Naast De Pinte, Deurle, Eke, Nazareth, Sint-Martens-Latem en Zevergem behoren ook de deelgemeenten Afsnee, Sint-Denijs-Westrem en Zwijnaarde tot het Scheldeveldgebied.

1117. *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Lannoo, 1998, 3 dln. Geïllustreerd.

1118. *Totaalindex van familienamen voorkomende in de klappers van parochieregisters van het Ancien Regime - Arrondissement Gent*, (Vlaamse Vereniging voor Familiekunde - Genealogie en Computer), s.l.n.d., 337 en 65 blz.

1119. VERKERKEN D. (ed.), *Gent. Sint-Stephanusparochie. Huwelijken 1803-1899 (V.V.V.F. - Digitaal archief)*, 1998. Alfabetische ontsluiting van de huwelijksakten in tabelvorm.

Archeologische kronieken

1120. BAUTERS L., *Het archeologisch patrimonium*, in *Monumentenzorg en cultuurpatrimonium. Jaarverslag van de provincie Oost-Vlaanderen 1997*, Gent, 1998, p. 56-60. De bijdrage bevat een genuanceerde benadering van de praktische ervaring rond het werken met projectarcheologie. Met verwijzing naar de stadsarcheologie in Gent. Geïllustreerd.

1121. BAUTERS L., M.C. LALEMAN, G. STOOPS & G. VERMEIREN, *Abdijen, kerken en kloosters in Gent*, in *Archaeologia Mediaevalis*, Gent, 1999, nr. 22, p. 42-43. Met beknopte duiding over archeologisch onderzoek in de Sint-Baafsabdij, in de Sint-Pietersabdij, bij de Sint-Baafskathedraal, in de Sint-Niklaaskerk en in het voormalige klooster van de geschoeide karmelieten (Lange Steenstraat-Vrouwebroersstraat).

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 1998-1999

1122. BEECKMANS L., *Een laat 12de-eeuwse omloopschat uit Gent (O.VI.)*, in *Archaeologia Mediaevalis*, Gent, 1999, nr. 22, p. 43. Over de 12de-eeuwse muntvondst die in 1998 op de Korenmarkt werd opgegraven.

1123. DEMETER S., J. DE MEULEMEESTER, A. DE POORTER, M.C. LALEMAN & A. MATTHYS (eds), *Archaeologia Mediaevalis. Middeleeuwse archeologie in België en aangrenzende gebieden*, Gent, 1999, nr. 22, 103 blz. Overzicht van onderzoeks- en opgravingsprojecten die in 1998 werden uitgevoerd en met weergave van de eerste resultaten. Verscheidene projecten uit Gent en omgeving.

1124. ERVYNCK A. & M.C. LALEMAN (red.), *Het 'zwarte laag'-project. Ophogingslaag, straatvuil, baggerspecie, stort of composthoop? Datering, herkomst en betekenis van de 'Zwarte Laag' in Gent*, in *Archaeologia Mediaevalis*, Gent, 1999, nr. 22, p. 64-66. Eerste resultaten van het interdisciplinair onderzoek naar de samenstelling en betekenis van de zwarte laag uit de opgravingen 1996 op het Emile Braunplein. Het gaat om een gradueel opgebouwd, selectief stort dat zich gevormd heeft tussen midden 10de en eind 12de eeuw en waarin zich al heel lang een wegtracé, de latere Korte Ridderstraat, heeft gevormd.

1125. LALEMAN M.C., *Het middeleeuwse hospitaal van de Bijloke*, in *Ahasverus*, 11, (1999), nr. 5, p. 4-5. Geïllustreerd.

1126. LALEMAN M.C. & G. STOOPS, *Stadsarcheologisch onderzoek in Gent (O.VI.)*, in *Archaeologia Mediaevalis*, Gent, 1999, nr. 22, p. 68-70. Beknopt overzicht van enkele archeologische onderzoeksprojecten die in 1998 werden uitgevoerd, met onder meer verwijzing naar de opgravingen van de Korenmarkt, het vooronderzoek van het Groot Kanon (Grootkanonplein) en het archeologisch onderzoek van en rond de hoosmolen of het watergemaal van de Bourgoyen (Mahatma Gandhistraat).

1127. *Vondstmeldingen*, in *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, 21, (1997), nr. 1, p. 26-34. Mededeling van archeologische bevindingen en vondsten: middeleeuwse bouwsporen en wandafwerkingen in de Sint-Niklaaskerk (Korenmarkt), stratigrafie en bouwsporen in de Rijbaan Adjudant Van Vletingen (Lange Violettenstraat 277), middeleeuwse huissporen in het Hof van Ravenstein (Onderbergen 2-4), sporen van een middeleeuwse monastieke constructie bekend als de brouwerij van de voormalige Sint-Baafsabdij (Prooststraat), laatmiddeleeuwse en postmiddeleeuwse gebouwsporen in het voormalige Karmelietenklooster (Vrouwebroersstraat) en middeleeuwse muursporen (Werregarenstraat). Geïllustreerd.

1128. *Vondstmeldingen*, in *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*,

21, (1997), nr. 2, p. 22-29. Mededeling van archeologische bevindingen en vondsten: postmiddeleeuws vondstenmateriaal (Edmond Boonenstraat), bouwgeschiedenis en omgeving Sint-Niklaaskerk (Emile Braunplein, Korenmarkt), prehistorische vondsten, lagenopbouw, middeleeuwse en postmiddeleeuwse huisresten (Goudenleeuwplein). Geïllustreerd.

1129. *Vondstmeldingen*, in *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, 21, (1997), nr. 3-4, p. 91-104. Mededeling van archeologische bevindingen en vondsten: middeleeuwse en postmiddeleeuwse muurresten (Bibliotheekstraat), de 13de-eeuwse ziekenzaal van het Bijlokehospitaal (Bijlokekaai), een Gallo-Romeins brandrestengraf, middeleeuwse sporen en restanten van een 14de-eeuws schepenhuis (Botermarkt), de laatmiddeleeuwse refter van de Sint-Baafsabdij (Gandastraat), restanten van de middeleeuwse Dominicanerkerk (Jacobijnenstraat), nederzettingssporen uit de La Tène-tijd, middeleeuwse en postmiddeleeuwse sporen, afvalproducten van middeleeuwse hoornbewerking (Kouter), een 18de-eeuws watergemaal (Mahatma Gandhistraat), de 12de-eeuwse stenen stadsmuur (Posteernestraat), een 19de-eeuwse muntvondst in het Hotel d'Hane Steenhuyse (Veldstraat), restanten van een middeleeuws stadshuis (Vrijdagmarkt) en sporen van een postmiddeleeuwse begraafplaats (Wasstraat). Geïllustreerd.

1130. *Vondstmeldingen*, in *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, 22, (1998), nr. 1, p. 29-38. Mededeling van archeologische bevindingen en vondsten: postmiddeleeuwse wandschilderingen in het tympaan van het Bijlokehospitaal (Bijlokekaai), middeleeuwse strata met restanten van wouw, meekrap en mest, middeleeuwse houten structuren en postmiddeleeuwse productie-afval van faience (Korenmarkt), laatmiddeleeuwse wandschilderingen in het Oud Huis van het voormalige klooster van geschoeide karmelieten (Lange Steenstraat), middeleeuwse gebouwresten (Limburgstraat) en bijkomende gegevens over een middeleeuws huis (Vrijdagmarkt). Geïllustreerd

Algemeen

1131. ART J. (red.), *Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente? Deel 4 Archeologie*, Gent, 1999, 478 blz. Laatste deel in de reeks uitgegeven door het Centrum voor Geschiedenis van de Universiteit Gent over de lokale geschiedschrijving, integraal gewijd aan archeologie. Met bijdragen van F. VERMEULEN, *Archeologie in Vlaanderen* (p. 19-86); J. BOURGEOIS, *Een inleiding tot de archeologie* (p. 87-164); P. CROMBE, *De Steentijden in Vlaanderen* (p. 165-215); J. BOURGEOIS, *De Metaaltijden in Vlaanderen* (p. 215-276); H. THOEN, *De Romeinen in onze gewesten. Een confrontatie van de historische bronnen en de archeologische gegevens* (p. 277-349); J. DE MEULEMEESTER, *Archeologie van de Middeleeuwen* (p. 349-450) en M.C. LALEMAN, *Stadsarcheologie* (p. 451-474).

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 1998-1999

1132. BOGAERT D., *1350 jaar Gent, de Gentenaars en hun vervuilers*, in *Waar is de tijd*, Zwolle, 1998, nr. 18, p. 419-438.

1133. BOONE M., *1350 jaar Gent, de Gentenaars en hun armen en rijken*, in *Waar is de tijd*, Zwolle, 1998, nr. 14, p. 323-342. Over aspecten van sociale en economische geschiedenis van de Middeleeuwen tot de 20ste eeuw. Geïllustreerd.

1134. BOUCKENOOGHE H., *Meisjesopvoeding en jobsongelijkheid. Het Gentse meisjesonderwijs tijdens het ancien regime, (Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde, 23)*, Gent, 1998, 287 blz. De publicatie omvat twee grote delen, respectievelijk gewijd aan de ontwikkeling van het meisjesonderwijs in het algemeen en de vaststellingen voor Gent. In dit laatste deel komen onder meer de volgende onderwerpen aan bod: het institutionele kader met een beknopt overzicht van het onderwijs vanaf de Middeleeuwen, het vrij onderwijs, de armenscholen, onderwijs onder leiding van religieuzen, privé-onderwijs en een overzicht van het leerprogramma. In bijlagen vindt men enkele excerpten uit *De l'éducation des filles* van F. Fénelon (1687), een lijst van onvrije schoolmeesteressen (18de eeuw), een tabel met bezitsinventarissen van 36 Gentse burgers (1738), een reglement voor een niet nader genoemd meisjespensionaat, een reglement voor de school van de blauwe meisjes (1774) en een overzicht van de bedragen met betrekking tot het onderwijs die elders in de publicatie voorkomen. Geïllustreerd.

1135. BRUNEEL C., P. GODDING & F. STEVENS (red.), *Het notariaat in België van de Middeleeuwen tot heden, (Gemeentekrediet)*, Brussel, 1998, 311 blz. Studie met bijdragen van diverse auteurs over de geschiedenis van het notariaat in het algemeen in de Middeleeuwen, de moderne tijden en de hedendaagse periode. Bevat enkele capita selecta zoals een bijdrage over het nut van notarisarchieven voor de genealoog. Met tal van verwijzingen naar Gent. Rijk geïllustreerd.

1136. CHARLES L., *1350 jaar Gent, de Gentenaars en hun vrouwen*, in *Waar is de tijd ?*, Zwolle, 1999, nr. 17, p. 394-415. Bloemlezing van markante vrouwen of gebeurtenissen uit het Gentse verleden waarin vrouwen een belangrijke rol hadden. Geïllustreerd.

1137. COLLUMBIEN H., *Gentse memoriedagen 15-16 april*, in *Gentse memoriedagen 15-16 april*, in *Ghendtsche Tydinghen* 28, (1999), nr. 1, p. 34-39. Met gegevens voor de jaren 942, 1324, 1437, 1469, 1572, 1580, 1647, 1652, 1680, 1681, 1716, 1784, 1797, 1808, 1811, 1823, 1832, 1837, 1871, 1883 en 1932.

1138. COLLUMBIEN H., *Gentse memoriedagen: 18-19 april*, in

Ghendtsche Tydinghen, 28, (1999), nr. 3, p. 159-163. Met gegevens voor de jaren 1343, 1599, 1672, 1717, 1765, 1815, 1831, 1853, 1857, 1858, 1870, 1872 en 1876.

1139. DE BUCK R., *Gentse memoriedagen: 8-9-10-11-12 april*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 27, (1998), nr. 5, p. 258-260. Met bondige opgave van gegevens voor de jaren 1012, 1582, 1727, 1802, 1811, 1814, 1815, 1825, 1833, 1835, 1837 en 1934.

1140. DE BUCK R., *Gentse memoriedagen: 22-23 april*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 28, (1999), nr. 5, p. 290-294. Met bondige opgave van gegevens voor de jaren 1338, 1353, 1458, 1540, 1797, 1798, 1810, 1818, 1829, 1832, 1835, 1844, 1846, 1851, 1859, 1868, 1887, 1906.

1141. DECAVELE J., *1350 jaar Gent, de Gentenaars en hun bestuurders*, in *Waar is de tijd*, Zwolle, 1999 nr. 20, p. 466-487.

1142. DE HERDT R., *1350 jaar Gent, de Gentenaars en hun nijverheid*, in *Waar is de tijd*, Zwolle, 1998, nr. 15, p. 346-366. Met toelichting over aspecten van handel en nijverheid, vanaf de Middeleeuwen tot de 20ste eeuw. Geïllustreerd.

1143. DE RIDDER-SYMOENS H., *1350 jaar Gent, de Gentenaars en hun scholen*, in *Waar is de tijd*, (1998), nr. 19, p. 442-463. Overzicht van onderwijs en onderwijsaspecten in Gent, van de Middeleeuwen tot de 20ste eeuw. Geïllustreerd.

1144. *Gentse memoriedagen: 13-14 april*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 27 (1998), nr. 6, p. 332-334. Met gegevens voor de jaren 1350, 1485, 1486, 1517, 1629, 1742, 1776, 1778, 1780, 1813, 1866, 1903 en 1959.

1145. HALLEUX R., C. OPSOMER & J. VANDERSMISSEN (red.), *Histoire des sciences en Belgique (de l'antiquité à 1815)*, (*Crédit Communal de Belgique*), Bruxelles, 1998, dl. 1.

1146. HUYBENS G., *Antwerpse, Brugse, Brusselse, Gentse, Ieperse en Leuvense stadsspeellieden- en trompetters in woord en beeld*, in *Musica Antiqua*, 15, (1998), nr. 4, p. 160-169. Bijdrage over de speellieden in de Middeleeuwen en de nieuwe tijden op basis van tekstuele en iconografische bronnen. Geïllustreerd.

1147. LIEVOIS D., *1350 jaar Gentenaars en hun dagelijks leven*, in *Waar is de tijd*, Zwolle, 1998, nr. 12, p. 274-295.

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 1998-1999

1148. MOORKENS P. & G. VAN DOORNE, *Van Keizer tot OCMW. Vijf eeuwen welzijnzorg in Gent, (Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen)*, Sint-Niklaas, 1999, 60 blz. Twee stadswandelingen met commentaar rond het gebouwenpatrimonium en het rijke cultuurhistorisch erfgoed met betrekking tot welzijnzorg in Gent. Geïllustreerd.

1149. "Proeve 't al, 't is prysselyck". *Verbruik in Europese steden (13de-18de eeuw). Consumption in European Towns (13th-18th Century). Liber Amicorum Raymond van Uytven, in Bijdragen tot de Geschiedenis*, 81, (1988), afl. 1-3, 378 blz. Huldeboek met bijdragen van tal van auteurs (zie elders); bevat tevens een extensieve bibliografie van het werk van deze eminente historicus.

1150. SONCK K., *De zonderlinge zwarte zone. Duizend jaar composteren*, in *Stadsmagazine*, juni 1999, p. 5-6. Geïllustreerd.

1151. THOEN E. & I. DEVOS, *Pest in de Zuidelijke Nederlanden tijdens de Middeleeuwen en de Moderne Tijden. Een status quaestionis over de ziekte in haar sociaal-economische context*, in *De pest in de Nederlanden: medisch historische beschouwingen 650 jaar na de Zwarte Dood, (Koninklijke Academie voor Geneeskunde van België - Dissertationes - Series Historica nr. 7)*, Brussel, 1999, p. 19-43. Met kritisch apparaat, grafieken en tabellen.

1152. TRIO P., *1350 jaar Gent, de Gentenaars en hun geloof*, in *Waar is de tijd*, Zwolle, 1999, nr. 16, p. 370-391.

1153. VAN BRUWAENE C., J. BALDEWIJNS & G. VAN DOORNE, *Gent, een stad en haar keizer, (Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen, Gent vzw 1500-2000)*, 1999, 60 blz. Wandelgids in de voetsporen van de geschiedenis van Keizer Karel in Gent. Geïllustreerd.

1154. VAN DE WALLE R., *1350 jaar Gentenaars en hun verkeer* in *Waar is de tijd*, Zwolle, nr. 11, p. 251-270.

1155. VAN DE WIELE J., *Gent, een stad van alle tijden*, in KOCKELBERGH I. (red.), *Fascinerende Facetten van Vlaanderen. Over kunst en samenleving*, Antwerpen-Lissabon, 1998, p. 38-44. Populariserende bijdrage over de Gentse geschiedenis.

1156. VERLAECKT K., *Van verscheidenheid naar subsidiariteit: pleidooi voor een rationele taakverdeling in de Vlaamse Archeologie*, in *Vobov-info*, (1999), nr. 49, p. 38-47. Met verwijzingen naar de werkzaamheden van de Gentse stadsarcheologie, de provinciale archeologie (Oost-Vlaanderen) en de

vakgroep archeologie van de Universiteit Gent.

Prehistorie, Romeinse en Merovingische tijden

1157. BOURGEOIS J., M. MEGANCK & J. SEMEY (red.), *Cirkels in het land. Een inventaris van cirkelvormige structuren in de provincies Oost- en West-Vlaanderen II*, (*Archeologische Inventaris Vlaanderen*), Gent, 1998, 126 blz. Tweede deel van een studie- en inventarisproject door de Vakgroep Archeologie en Oude Geschiedenis van de Universiteit Gent met de medewerking van het Nationaal Fonds voor het Wetenschappelijk Onderzoek en de V.Z.W. Archeologische Inventaris Vlaanderen. Uitgangspunt voor deze inventaris vormen de luchtfotografische prospecties en opnamen van J. Semeij. De cirkelstructuren worden in hun bodemkundige, geografische, typologische en archeologische context geduid en geëvalueerd. De eigenlijke catalogus, die in dit boekdeel de noordelijke helft van de provincie West-Vlaanderen omvat, wordt voorgegaan door een algemene inleiding over de Bronstijd in West-Vlaanderen. Het geheel sluit af met een bondige synthese en een samenvatting in het Engels. Geïllustreerd.

1158. CASPAR J.P. & V. ROTS, *Resultaten van de gebruikssporen op silex-materiaal van het Goudenleeuwplein in Gent*, in *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, 22, (1998), nr. 1, p. 8-9.

1159. CROMBE P., *Recent steentijdonderzoek aan de Universiteit Gent. Een voorlopige balans*, in *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde*, (1998), nr. LII, p. 1-16. De talrijke ontdekkingen van steentijdvindplaatsen in de provincies Oost- en West-Vlaanderen leidden tot een meer systematisch onderzoeksbeleid dat in deze bijdrage wordt voorgesteld. De auteur behandelt onder meer de bewaringstoestand van de vindplaatsen evenals recente vondsten in Aalter, het Gentse, het Meetjesland en het Waasland met de site Verrebroek. Geïllustreerd.

1160. CROMBE P., J. SERGEANT & G. VAN DER HAEGEN, *Prehistorische vondsten op het Goudenleeuwplein te Gent*, in *Stadsarcheologie. Bodem en vondst in Gent*, 22, (1998), nr. 1, p. 4-8. Bij opgravingen op het Goudenleeuwplein, in 1997, kwamen in de onderste strata silexfragmenten, een uitzonderlijke kling en aardewerkscherven in prehistorische techniek aan het licht. Deze bijdrage bevat de neerslag van de studie van dit materiaal dat globaal in het Laat-Neolithicum kan worden gesitueerd, hoewel de kling waarschijnlijk ouder is. Geïllustreerd.

1161. DE CLERCQ W. & G. DE MULDER, *Een vroeg La Tène-nederzetting bij de Schelde. Archeologisch noodonderzoek in de verkaveling Kerkveld te Berlare*, in *Vobov-info* (1999), nr. 49, p. 20-37. Met situering binnen een

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 1998-1999

veel ruimere context van ijzertijdnederzettingen in Vlaanderen in de 5de eeuw voor onze tijdrekening. Geïllustreerd.

1162. DESCHIETER J. & G. DE MULDER, *Een Gallo-Romeinse pottenbakkersoven te Velzeke*, in *VOBOV-info*, (1998), nr. 48, p. 15-19. Met beknopte situering over een staande oven in de westsector van de nederzetting met gegevens over lokale aardewerkproductie. De oven zou in functie geweest zijn ca. 150-200 van onze jaartelling. Geïllustreerd.

1163. VERMEULEN F., B. HAEGEMAN & T. WIEDEMANN, *Antieke lijnen in het landschap*, in *VOBOV-info*, (1998), nr. 48, p. 20-35.

Middeleeuwen

1164. ABRAHAM-THISSE S., *Kostel Ypersch, gemeyn Ypersch. Les draps d'Ypres en Europe du Nord et de l'Est (XIIIe et XIVe siècles)* in DEWILDE M., A. ERVYNCK & A. WIELEMANS (ed.), *Ypres and the medieval cloth industry in Flanders. Archaeological and historical contributions*, Zellik, 1998, p. 125-145. Over de uitvoer van Iepers laken naar Noord- en Oost-Europa in de 13de en de 14de eeuw binnen een ruime duiding van de Vlaamse lakennijverheid waarin ook Gent een rol speelt.

1165. BALTHAU E., *Hoofdcijnsplichtingen van de Gentse Sint-Baafsabdij te Kalken en te Laarne (1295-begin 14de eeuw)*, in *Castellum*, 15, (1998), nr. 3, p. 3-38.

1166. BEYAERT M., *Enkele problemen bij de ontwikkeling van niet draagbare vuurwapens in de middeleeuwen*, in *Militaria Belgica*, 1997, p. 111-125. Met verwijzingen naar Gent, onder andere naar de Dulle Griet. Geïllustreerd.

1167. BOONE M., *De discrete charmes van het burgerbestaan in Gent rond het midden van de vijftiende eeuw. Het financieel handboek van Simon Borluut (1450-1463)*, in "Proeve 't al, 't is prysselyck". *Verbruik in Europese steden (13de-18de eeuw). Consumption in European Towns (13th-18th Century). Liber Amicorum Raymond van Uytven*, in *Bijdragen tot de Geschiedenis*, 81, (1988), afl. 1-3, p. 99-113. De auteur ontleedt het financiële handboekje van Simon Borluut (+1469), een vertegenwoordiger van de Gentse hoge burgerij. Zoals in de Italiaanse *ricordanze* en de Duitse *Hausbüchern* uit de late Middeleeuwen komen hier verscheidene aspecten met betrekking tot stadsgeschiedenis, familie en consumptie aan bod.

1168. BOONE M., *Social conflicts in the cloth industry of Ypres (late 13th-early 14th centuries): the Cockerulle reconsidered*, in DEWILDE M., A. ERVYNCK & A. WIELEMANS (ed.), *Ypres and the medieval cloth industry*

in *Flanders. Archaeological and historical contributions*, Zellik, 1998, p. 147-155. Met situering binnen een breed kader van sociale onrust over Noordwest-Frankrijk en Vlaanderen, en met verwijzing naar Gent.

1169. BOONE M., *Sources juridiques, sources littéraires: reflets de la vie politique et sociale dans le comté de Flandre à l'époque bourguignonne*, in RASSART-EECKHOUT E., J.P. SOSSON, C. THIRY & T. VAN HEMELRYCK (red.), *La vie matérielle au moyen âge. L'apport des sources littéraires, normatives et de la pratique*, (Actes du Colloque international de Louvain-la-Neuve, 3-5 octobre 1996. Université Catholique de Louvain. Publications de l'Institut d'Etudes Médiévales - Textes, Etudes, Congrès, vol. 18), Louvain-la-Neuve, 1997, p. 11-28.

1170. BOUCKAERT B. & E. SCHREURS, *Stemmen in het kapittel. Het muziekleven in Vlaamse kathedralen en kapittelkerken ca 1300-1600*, Peer, 1998, 91 blz. Overzicht van de rol van de kapittelkerken als centra van het laatmiddeleeuwse muziekleven, van het belang van de koralenscholen in de vorming van musici en componisten, over de Gregoriaanse polyfonie en de mobiliteit van zangers en componisten. Geïllustreerd.

1171. BRINKMAN H., *Het Cromburgse handschrift en de Gentse boekproductie omstreeks 1400*, in *Queeste. Tijdschrift over Middeleeuwse Letterkunde in de Nederlanden*, 5, (1998), nr. 5, p. 98-113. Deze bijdrage beoogt een identificatie van de schrijvers betrokken bij de diverse teksten die in het Cromburgse handschrift zijn opgenomen. Hij identificeert enkele Gentse schrijvers die onder meer ook in stadsdienst werkten. Ze betrokken schrijfhuisjes aan de Hoogpoort en Botermarkt of woonden aan het Sint-Veerleplein. Het gaat onder andere om Jan de Clerc en zijn dochter Lijsbette, de Gentse stadsdichter Everaert Taybaert, Geraard Van Woelbosch, Jan Valke, Willem de Wintere en Cornelis van den Keerchove.

1172. BUNTINCX J., *Lichtelaar te Lochristi, Redewinkel te Zeveneken en het Torregood en Bruinewalle te Zaffelare. Een onderzoek naar de sociaal-economische betekenis van grote abdijpachthoeven en hun bewoners (late 13de eeuw-einde ancien régime)*, in *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, (1998), nr. LII, p. 17-56. Vernieuwend onderzoek naar de betekenis van de grote Vlaamse abdijpachtgoederen en hun pachters. Torregood en Bruinewalle hoorden toe aan de Gentse Sint-Pietersabdij, Redewinkel en Lichtelaar aan de Gentse Sint-Baafsabdij. Deze pachtgoederen verbrokkelden geleidelijk aan in de periode 1580-1650, op basis van een bewust initiatief van de eigenaars die uit de pacht van meerdere kleine bedrijven hogere pachtopbrengsten konden binnenrijven. Tabellen. Geïllustreerd.

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 1998-1999

1173. CHORLEY P., *The Ypres cloth industry 1200-1350: the pattern of change in output and demand*, in DEWILDE M., A. ERVYNCK & A. WIELEMANS (ed.), *Ypres and the medieval cloth industry in Flanders. Archaeological and historical contributions*, Zellik, 1998, p. 111-124. De auteur behandelt de benaderingen in de verhouding van vraag en aanbod met betrekking tot de Ieperse lakennijverheid tussen 1200 en 1350. Met situering binnen de ruimere context van de Vlaamse lakennijverheid waarin ook Gent aan bod komt.

1174. CLUSE C.M., *De jodenvervolgingen ten tijde van de pest (1349-1350) in de Zuidelijke Nederlanden*, in *De pest in de Nederlanden: medisch historische beschouwingen 650 jaar na de Zwarte Dood*, (Koninklijke Academie voor Geneeskunde van België - *Dissertationes - Series Historica* nr. 7), Brussel, 1999, p. 45-83.

1175. CRABBE K., *Beledigingen in het Gent van de late Middeleeuwen, 1350-1500*, in *Oost-Vlaamse Zanten*, 53, (1998), nr. 3, p. 156-181. Samenvatting over een studie rond verbaal geweld en de bestraffing ervan.

1176. GASPAR R.J.G.A.A. (ed.), *Ambrosius Zeebout. Tvoyage van Mher Joos van Ghistele*, Hilversum, 1998, 448 blz. Integrale uitgave van het reisverslag van de Gentse edelman Joos van Ghistele die tussen 1481 en 1485 een reis naar Palestina, Egypte, Sinaï, Perim, Syrië, Perzië, de Griekse eilanden en Noord-Afrika ondernam. Bij zijn terugkeer vertrouwde hij zijn reisnotities toe aan Ambrosius Zeebout, die ze aanvulde met tal van fragmenten uit bijbelse, klassieke, middeleeuwse en humanistische bronnen. Geïllustreerd.

1177. MUNRO J., *Textiles as Articles of Consumption in Flemish Towns, 1330-1575*, in "Proeve 't al, 't is prysselyck". *Verbruik in Europese steden (13de-18de eeuw). Consumption in deEuropean Towns (13th-18th Century). Liber Amicorum Raymond van Uytven*, in *Bijdragen tot de Geschiedenis*, 81, (1988), afl. 1-3, p. 275-288. Op basis van een Vlaamse indexkorf voor de periode 1350-1500 vergelijkt de auteur de waarde van de diverse textielproducten in Vlaanderen.

1178. RASSART-EECKHOUT E., J.P. SOSSON, C. THIRY & T. VAN HEMELRYCK (red.), *La vie matérielle au moyen âge. L'apport des sources littéraires, normatives et de la pratique. (Actes du Colloque international de Louvain-la-Neuve, 3-5 octobre 1996. Université Catholique de Louvain. Publications de l'Institut d'Etudes Médiévales - Textes, Etudes, Congrès, vol. 18)*, Louvain-la-Neuve, 1997, 366 blz. Handelingen van het internationaal congres gewijd aan het materiële leven in de Middeleeuwen, op basis van de inbreng van literaire en normatieve bronnen en bronnen uit de praktijk. De bijdragen (zie elders) diepen drie themata uit: kledij en kleuren, voeding en

smaken en feesten en vermakelijkheden.

1179. REYNAERT J., *Over medische kennis in de late Middeleeuwen*, in *Millennium*, 13, (1999), nr. 1, p. 21-30. Met verwijzingen naar Gent.

1180. REYNAERT J., *Tussen bloeticheit en verdoemnisse. Een merkwaardige laatmiddeleeuwse mystieke autograaf (Gent UB, Hs. 1359, fol. 79r-91r, 106r-113v)*, in *Ons Geestelijk Erf*, (1998), dl. 72 afl. 2, p. 173-189. Mystiek handschrift door Reynaert toegeschreven aan vermoedelijk een vrouwelijk auteur uit het milieu van de kanunnikessen van de H. Augustinus. Het handschrift, waarvan de Nederlandse tekst in extenso wordt weergegeven, dateert uit de 16de eeuw. Met kritisch apparaat en illustraties.

1181. SCHEERLINCK C., *Het immobiliënbezet van de poorters te Oudenaarde en Pamele in de tweede helft van de vijftiende eeuw*, in *Handelingen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Oudenaarde*, (1999), nr. XXXVI, p. 193-232. Met kritisch apparaat en tabellen. Bevat verwijzingen naar en vergelijkingen met Gent.

1182. SORTOR M., *The Ieperleet Affair: The struggle for Market Position in Late-Medieval Flanders*, in *Speculum*, 73, (1998), nr. 4, p. 1068-1100. De bijdrage analyseert de aanslepende strijd - zowel administratief als semi-militair - tussen Ieper en Gent in de periode 1423-1435 over de Ieperlee die voor Ieper de directe verbindingsweg met de Noordzee betekende. Beide textielgrootheden ondergingen het lot van veranderende economische omstandigheden: Ieper ging eraan ten onder, Gent overleefde, ternauwernood.

1183. UNGER R.W., *Beer, Wine and Land Use in the Late Medieval Low Countries*, in "Proeve 't al, 't is prysselyck". *Verbruik in Europese steden (13de-18de eeuw). Consumption in European Towns (13th-18th Century). Liber Amicorum Raymond van Uytven*, in *Bijdragen tot de Geschiedenis*, 81, (1988), afl. 1-3, p. 329-337. Bijdrage over de gevolgen van de omschakeling van overwegend wijnconsumptie naar een veralgemeend bierverbruik voor het landbouwareaal.

1184. VAN TWEMBEKE J., *Renteboek van de heerlijkheid van Welden in Zevergem van 1479*, in *Jaarboek Heemkring Scheldeveld*, (1998), nr. 27, p. 37-62. De heerlijkheid Welden, die deel uitmaakt van Zevergem, viel onder de rechtsmacht van de graaf van Vlaanderen en werd in leen gehouden van de Oudburg van Gent. In de bijdrage wordt er ook verwezen naar de dorpsheerlijkheid van Zevergem die vermoedelijk in 1232 door de Gentse Sint-Pietersabdij werd verworven in ruil voor bezittingen in Baaigem en Munte. In de 14de eeuw verwierf de Gentse patriciërsfamilie vander Sichelen de heerlijkheid van Welden. Met integrale tekstuitgave van het renteboek van 1479,

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 1998-1999

vernieuwd in opdracht van Jan vander Sichelen en bewaard in het Gentse Rijksarchief. Geïllustreerd.

1185. VAN UYTVEN R., *De zinnelijke Middeleeuwen*, Leuven, 1998, 232 blz. Deze publicatie behandelt diverse aspecten van het middeleeuwse leven: de consumptie van wijn, het vrouwelijk schoonheidsideaal, het kleurengevoel, de mode, voeding en stand, geuren en klanken. Met verwijzingen naar Gent. Geïllustreerd.

1186. VERHULST A., *Gent*, in *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, Berlin-New York, 1998, dl. 11, p. 88-91. Korte historische notitie over Gent in de periode tussen de Romeinse tijd en het eind van de 10de eeuw. Geïllustreerd.

1187. WEGMAN R., *Agricola, Bordon and Obrecht at Ghent: discoveries and revisions*, in *Belgisch Tijdschrift voor Muziekwetenschap*, (1997), nr. LI, p. 23-62. Met tekstuitgave in extenso van archiefstukken uit het Gentse Stadsarchief (15de eeuw).

1188. WILLEMS B., *Militaire organisatie en staatsvorming aan de vooravond van de Nieuwe Tijd. Een analyse van het conflict tussen Brabant en Maximiliaan van Oostenrijk (1488-1489)*, in *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis*, (1998), nr. 1, p. 260-286. Met verwijzingen naar Gent.

Moderne tijden

1189. AERTS E., *Het hoofdstedelijk bierverbruik in de Zuidelijke Nederlanden (ca. 1400-1800). Enkele kanttekeningen*, in *Bijdragen tot de geschiedenis*, 81, (1998), nr. 1-3, p. 43-60. Enkele methodologische aantekeningen bij het in studies verwerkte kwantitatief materiaal over het hoofdstedelijk bierverbruik, met gegevens over Gent voor de periodes 1579-1580, 1606-1607 en ca. 1800.

1190. BOUCKAERT B., *Muziek en repertoire te Gent. De 18de-eeuwse muziekinventaris van de Ekkergermese Sint-Martinuskerk als stille getuige van een veelzijdige muziekbibliotheek*, in *Musica Antiqua*, 16, (1999), nr. 2, p. 62-79. Met in bijlage een inventaris van de muziekboeken van de koster en de zangmeester en een tabel met de identificatie van de titels opgesomd in de muziekinventarissen. Geïllustreerd.

1191. BOUCKAERT B. & E. SCHREURS, *A new fragment with 16th-century keyboard music. An unknown composition by Thomas Whythorne (1528-1596) in a manuscript from the Low Countries (Gent-Rijksuniversiteit: Ms G11655)*, in *Yearbook of the Alamire Foundation*, (1995), nr. 2, p. 121-128. Geïllustreerd.

1192. BRAECKMAN W.L., *Een foltertuig uit de Brabantse omwenteling*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 27, (1998), nr. 5, p. 252-254. Een klein verhaal over een vergadering van de Staten van Vlaanderen op 23 mei 1787 leidt tot een korte toelichting over de pijnbank als foltertuig. Geïllustreerd.

1193. DAMBRUYNE J., *Guilds, Social Mobility and Satuts in Sixteenth-Century Ghent*, in *International Review of Social History*, 43, (1998), p. 31-78. Sociale promotie binnen de ambachten is vooral een zaak van wisselende politieke regimes in de stad. Het bestuur van de ambachten vertoonde zowel kenmerken van een democratie als van een oligarchie. De ambachtshuizen onderling vertonen grote verschillen in status en rijkdom. Er is evenmin een direct verband aan te wijzen tussen de duur van de carrière van een ambachtsmeester en diens rijkdom of sociale positie. Met grafieken en tabellen.

1194. DE BUCK R. (ed.), *De Brabantse omwenteling in de Gazette van Gend (1789-1790)* in *Ghendtsche Tydinghen*, 27, (1998), nr. 6, p. 318-331. Met overname van gegevens voor de periode van 5 januari tot 30 december 1790.

1195. DE BUCK R. (ed.), *De Brabantse omwenteling in de Gazette van Gend (1789-1790)*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 27, (1998), nr. 5, p. 231-247. Krantenberichten over de periode tussen 19 november en 31 december 1789, met beperkte duidingen.

1196. DE HERDT R. & G. DE SMET, *Keizer Karel en Gent*, Gent, 1999. Een levensschets van keizer Karel V, omgeven door stadsgezichten en documenten die aan de vorst herinneren. Geïllustreerd.

1197. DE MUNCK B., *Een sprookjeshuwelijk? Conflict tussen de familie de Neve de Windam en Josse Ridderbosch over het huwelijk van Zoon Philippe de Neve en dochter Joanna*, in *Oostvlaamse Zanten*, 73 (1998), nr. 4, p. 264-280. Over de problemen rond een huwelijk tussen een adellijke telg en de dochter van een Gentse schoolmeester in de periode 1761-1866, en over de ruimere context van de rapt in de late 18de eeuw.

1198. GOOSENS A., *Les Inquisitions modernes dans les Pays-Bas Méridionaux (1520-1633). Tome 2. Les Victimes, (Spiritualités et pensées libres)*, Bruxelles, 1998, 251 blz. Deze studie van de inquisitie behandelt de rol van de verschillende instellingen (van lokale schepenbank tot Grote Raad van Mechelen) en op basis van de getuigenverslagen wordt een beeld opgehangen van de manier waarop de gewone mens deze vervolgingen ervaarde.

1199. LIEVOIS D., *Een Blankenbergse reis of ... onverantwoord rijgedrag in 1701*, in *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, 21 (1997), nr. 3-

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 1998-1999

4, p. 63-64. Het verhaal van een reis naar Blankenbergse, die de Gentse koopman Christiaan Adriaen vander Stricht van 9 tot 11 juli 1701 ondernam.

1200. LIEVOIS D., *Kapitein Anthone Gillis vander Stricht*, in *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, 21, (1997), nr. 3-4, p. 56-62. Gegevens over het leven van een huurlingen-kapitein die afwisselend in opdracht van de Franse koning Lodewijk XIV of de Spaanse vorst werkte. Het handboek van Anthone Gillis vander Stricht (1681-1716), waarop deze bijdrage gebaseerd is, geeft onder meer informatie over de recrutering van huurlingen en hun vergoedingen, over geldproblemen, leefomstandigheden en familie-aangelegenheden.

1201. MAES D., *Den stock ter Vischmarct en de Wasselinstol*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 28, (1999), nr. 1, p. 28-34. Op basis van gegevens in een denombrement van 1684 uit het Fonds Oudburg van het Gentse Rijksarchief. Met weergave van het document in bijlage.

1202. THOMAS W. & L. DUERLOO (ed.), *Albert & Isabella 1598-1621. Essays*, Brussel-Leuven, 1998, 368 blz. Bundel opstellen gepubliceerd in de marge van de tentoonstelling gewijd aan Albert en Isabella, landvoogden van de Nederlanden. Een internationaal gezelschap van auteurs behandelt diverse aspecten van het politieke, sociale, economische en culturele leven in de regeringsperiode van de vorsten, zoals de blijde intredes, spionage aan het hof, humor, muziek, vroomheid, literatuur, bankiers, instellingen, urbanisatie. Geïllustreerd.

1203. VAN BOSSCHE M., *Woorden en waarden, processen rond verbaal geweld binnen en buiten de herberg gevoerd voor de Gentse schepenbanken tussen 1770-1774*, in *Oost-Vlaamse Zanten*, 53, (1998), nr. 3, p. 182-190.

1204. VAN LAERE J., *Thomas Montanus, auteur van het pesttraktaat *Qualitas Loimodea sive pestis Brugana: enkele biografische gegevens**, in *De pest in de Nederlanden: medisch historische beschouwingen 650 jaar na de Zwarte Dood*, (Koninklijke Academie voor Geneeskunde van België - *Dissertationes - Series Historica* nr. 7), Brussel, 1999, p. 228-232. Thomas van den Berghe, (° Diksmuide 1617-+ Brugge 1685), zoon van geneesheer Robert, studeerde in Brugge en aan de universiteit van Leuven. Hij reisde door Duitsland en Italië en woonde korte tijd in Gent. In 1656 werd hij benoemd tot geneesheer-pensionaris van de stad Brugge. Hij publiceerde in 1669 een omvangrijk pesttraktaat. Geïllustreerd.

1205. VAN STRIEN K., *Touring the Low Countries. Accounts of British Travellers, 1660-1720*, Amsterdam, 1998, 428 blz. Een reis van zes weken doorheen de Lage Landen kon met gemak de concurrentie met de traditionele Grand Tour doorstaan. Deze anthologie biedt een overzicht van de indruk-

ken van Britse reizigers van onze gewesten. Het boek behandelt een groot aantal Vlaamse en Nederlandse steden in alfabetische volgorde. Ook Gent komt erin aan bod (p. 157-167) met bezoeken gebracht door William Lord Fitzwilliam (1663), Richard Holford (1671), John Walker (1671), Thomas Scott (1672), Thomas Bowrey (1698), James Thornhill (1711), John Leake (1712) en Sir John Percival (1718). Bevat tevens enkele financiële reisverslagen en een chronologische lijst van de reizigers en hun tochten.

1206. VAN TWEMBEKE J., *Het Zwart Goed in Scheldeveld*, in *Jaarboek Heemkring Scheldeveld*, (1998), nr. 27, p. 63-112. Op 15 fructidor van het jaar IV (1 september 1796) werd een wet afgekondigd waarbij beslag werd gelegd op de goederen van reguliere congregaties, kloosters, abdijen en andere geestelijke instellingen. De bijdrage behandelt de in beslag genomen goederen, in de volksmond 'zwart goed' genoemd, in het Scheldeveldgebied, waartoe onder meer Afsnee, Sint-Denijs-Westrem en Zwijnaarde behoren. Zowel de Sint-Pietersabdij, de abdij van Drongen en de Sint-Niklaaskerk, de augustijnen, de rijke klaren, de dominicanen, het Rijke Gasthuis als het kapittel van Sint-Baafs, hadden daar bezittingen. Het artikel vermeldt voorts wie optrad als beëdigd landmeter, schatter of commissaris bij de onteigeningen en hoe men tewerkging. Tenslotte wordt er uitgebreid aandacht besteed aan de kopers, de inwoners, de stromannen en de geveilde hofsteden. Geïllustreerd.

1207. VERBRUGGE H., *Keizer Karel. Testament van een Habsburger*, Tiel, 1999, 175 blz. Eigenzinnig en populariserend levensverhaal van Keizer Karel. Met enkele genealogische overzichten. Geïllustreerd.

1208. WAEGEMENS E., *Peter de Grote in de Oostenrijkse Nederlanden*, Antwerpen, 1998, 363 blz. Bevat verwijzingen naar zijn bezoek aan Gent, met beschrijving van een aantal gebouwen.

1209. WALTMANS A., *Kunstverkoopsters in de Nederlanden, circa 1600-1800. Verslag van een speurtocht*, in KLOEK E., C. PETERS SENGERS & E. TOBE, *Vrouwen en kunst in de republiek. Een overzicht*, (*Utrechtse Historische Cahiers*), Hilversum, 1999, nr. 1-2, p. 97-105. Hoewel in hoofdzaak op de situatie in de noordelijke Nederlanden gericht, wordt toch ook even aandacht besteed aan Vlaanderen. Geïllustreerd.

Hedendaagse tijden

1210. BOTTELDOORN N. & L. VAN MOLLE, *De gemeentepolitiek als leerschool? Vrouwen in de Oost-Vlaamse gemeenteraden, 1920-1940*, in *Bijdragen tot de eigentijdse geschiedenis*, 1998, nr. 4, p. 119-142. Analyse en toetsing van het feministisch standpunt dat de participatie van vrouwen aan het beleid stap voor stap vooruit is gegaan; in bijlage een lijst van vrouwelij-

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 1998-1999

ke gemeenteraadsleden in Oost-Vlaanderen, 1921-1938, alfabetisch per gemeente. Geïllustreerd.

1211. BRACKE N., *De BWP en de relatie tussen geslacht en politiek: een erkenning van de reglementering van de vrouwenarbeid (1885-1914)*, in DE WEERDT D. (red.), *Begeerte heeft ons aangeraakt. Socialisten, sekse en seksualiteit, (Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, AMSAB)*, Gent, 1999, p. 113-128.

1212. CELIS K., *Socialisme en seksuele fraude. De houding van de Belgische socialisten tegenover abortus en anticonceptie (1880-1990)*, in DE WEERDT D. (red.), *Begeerte heeft ons aangeraakt. Socialisten, sekse en seksualiteit, (Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, AMSAB)*, Gent, 1999, p. 181-205.

1213. CELIS L., "De vrouw mag kloek, maar moet altijd bevallig wezen". *Vrouwen in de socialistische arbeiderssportbeweging tijdens de periode 1886-1940*, in DE WEERDT D. (red.), *Begeerte heeft ons aangeraakt. Socialisten, sekse en seksualiteit, (Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, AMSAB)*, Gent, 1999, p. 347-366.

1214. COOLENS E., *Armenzorg in het negentiende-eeuwse Gent. Analyse van de jaarrekeningen van de Gentse Burgerlijke Godshuizen (1820-1925)*, in *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, (1998), nr. LII, p. 57-82. Met tabellen en grafieken.

1215. CORENS D., I. STEENS & J. BEECKMANS, *Financiële toestand van de openbare ziekenhuizen: een analyse voor de periode 1989-1995*, in *Het Tijdschrift van het Gemeentekrediet*, 25, (1998), nr. 3, p. 77-94.

1216. DE BAETS H., *Een Duitse munitieopslagplaats te Zwijnaarde tijdens de Tweede Wereldoorlog*, in *Jaarboek Heemkring Scheldeveld*, (1998), nr. 27, p. 141-155. De bijdrage doet het verhaal van het munitiedepot voor de Duitse Luftwaffe, dat in 1940 werd ingericht op het domein van het kasteel de Ghellinck d'Elseghem in Zwijnaarde, tussen de Grote Steenweg Zuid, de Hutsepotstraat en de Eedstraat. Met inlichtingen over de militaire activiteiten op het vliegveld van Sint-Denijs-Westrem en de gevolgen voor de omliggende kastelen en landgoederen. De bijdrage geeft ook relaas van de invasie van de geallieerden in 1944 en de vragen bij de ontmijsing. Geïllustreerd.

1217. DE KEUKELEIRE E. & P. RYCKAERT, *Trams in Merelbeke, (Het Openbaar Vervoer in de provincie Oost-Vlaanderen, deel 1)*, Ledeberg, 1998, 288 blz. Een geschiedkundig overzicht van de uitbating van de buurtspoorweglijnen Gent Zuid-Merelbeke en Gent Sint-Pieters-Geraardsbergen, even-

als over de geplande maar nooit aangelegde tramlijnen Merelbeke-Zottegem en Herzele-Ninove in de periode 1886-1921. Geïllustreerd.

1218. DE MAEYER J., L. DHAENE, G. HERTECANT & K. VELLE, *Er is leven voor de dood. Tweehonderd jaar gezondheidszorg in Vlaanderen*, Kapellen, 1998, 398 blz. Behandelt onder andere het ziekenhuis De Bijloke (L. MARIS) als grootste openbaar hospitaal in Gent en het Lousbergsgesticht (Visserij) als stedelijk rusthuis in het industriële Gent (E. COOLENS). Daarnaast komen nog enkele typische Gentse instellingen aan bod zoals de Volkskliniek en het Institut Moderne. Geïllustreerd.

1219. DE MULDER B., *Niets is wat het lijkt. Het beeld van vrouw en man in de socialistische iconografie*, in DE WEERDT D. (red.), *Begeerte heeft ons aangeraakt. Socialisten, sekse en seksualiteit*, (Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, AMSAB), Gent, 1999, p. 386-416.

1220. DENECKERE G., *Geuzengeweld. Antiklerikaal straatrumoer in de politieke geschiedenis van België, 1831-1914*, (VUB-Press), Brussel, 1998, 223 blz. Met verwijzingen naar Gent.

1221. DENECKERE G., *La violence dans le mouvent ouvrier à Gand au XIXe siècle*, in KURGAN-VAN HENTENRYK G., *Un pays si tranquille. La violence en Belgique au XIXe siècle*, Bruxelles, 1999, p. 177-195.

1222. DESEYN G., *Rode cinema = rode wijven? Creëerde het medium film in het Interbellum een progressiever zelfbeeld voor de Vlaamse vrouw?*, in DE WEERDT D. (red.), *Begeerte heeft ons aangeraakt. Socialisten, sekse en seksualiteit*, (Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, AMSAB), Gent, 1999, p. 443-464.

1223. DESSOY A., "Sociaal-economische" typologie van de gemeenten, in *Het tijdschrift van het Gemeentekrediet*, 25, (1998), nr. 3, p. 17-43. Gestaafd aan de hand van plannen en tabellen. Geïllustreerd.

1224. DE WAELE M., *De eeuw van de vrouwen? Werk en leven van vrouwen in de twintigste eeuw*, in *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, 1998, nr. 3, cahier 7, p. 1-32. Deze bijdrage schetst de industriële, sociale en maatschappelijke ontwikkeling van de vrouw in de 20ste eeuw, thema van een tentoonstelling die onder de titel van *Ons Industrieel Verleden 1900-2000. De vrouw achter de schermen en op de barricade* in het Museum voor Industriële Archeologie en Textiel werd opgesteld. Rode draad in het artikel is de vrouwenarbeid: rond de eeuwwisseling, met de burgerlijke feministische beweging, tijdens de wereldoorlogen, in naoorlogse tijd, in tijden van crisis en werkloosheid. De Belgische situatie wordt eveneens geëvalueerd ten opzichte

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 1998-1999

van het buitenland. Geïllustreerd.

1225. DE WEERDT D., *Begeerte heeft ons aangeraakt*, in DE WEERDT D. (red.), *Begeerte heeft ons aangeraakt. Socialisten, sekse en seksualiteit*, (Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, AMSAB), Gent, 1999, p. 7-15. Inleidende bijdrage omtrent socialisten, sekse en seksualiteit in België in het algemeen.

1226. DE WEERDT D. (red.), *Begeerte heeft ons aangeraakt. Socialisten, sekse en seksualiteit*, (Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, AMSAB), Gent, 1999, 498 blz. Wetenschappelijke publicatie met bijdragen van diverse auteurs (zie elders) bij de gelijknamige tentoonstelling, onder meer gewijd aan de seksualiteitsbeleving van de arbeidersbeweging, aan de rol en de positie van de vrouw, de houding tegenover abortus en homoseksualiteit en seksuele voorlichting. Geïllustreerd.

1227. DE WILDE B., *Seks op en naast de werkvloer. De seksualiteitsbeleving van arbeiders en de houding van de vakbeweging*, in DE WEERDT D. (red.), *Begeerte heeft ons aangeraakt. Socialisten, sekse en seksualiteit*, (Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, AMSAB), Gent, 1999, p. 145-178.

1228. DE WILDE B., *Vereenigd zijn wij alles, onvereenigd zijn wij niets*, Gent, 1999, 127 blz. Overzicht van honderd jaar socialistisch textielsyndicalisme. Geïllustreerd.

1229. GANZEVOORT A., *Tussen norm, ideaal en politieke realiteit. 'Afwijkend' seksueel gedrag en Belgisch links*, in DE WEERDT D. (red.), *Begeerte heeft ons aangeraakt. Socialisten, sekse en seksualiteit*, (Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, AMSAB), Gent, 1999, p. 239-277. Aanzet tot studie van het gedachtengoed van de socialistische, en meer in het bijzonder van de linkse beweging over homoseksualiteit en mannelijkheid/vrouwelijkheid.

1230. *Gedenkboek Instituut van Gent*, Gent, 1999. Over het honderdjarige bestaan van het Instituut van Gent, het vroegere Institut de Gand dat als vrije liberale school een vrij unieke plaats bekleedt in het Vlaamse onderwijslandschap.

1231. GEYSEN W., *Over bloemetjes en bijtjes. Seksuele voorlichting in en rond het socialistische milieu*, in DE WEERDT D. (red.), *Begeerte heeft ons aangeraakt. Socialisten, sekse en seksualiteit*, (Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, AMSAB), Gent, 1999, p. 281-309.

1232. LIEVENS L., *Enkele aspecten van de Gentse Burgerwacht 1830-1920*, in *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, (1998), nr. LII, p.83-105. Beperkte studie van de

Gentse burgerwacht, met aandacht voor de voorgeschiedenis, de organisatie en de werking. Twee speciale korpsen komen aan bod: de artillerie en de jagers-verkeners. Geïllustreerd.

1233. MOORS H., *De drempels van de droom. Vrouwen, vrouwelijkheid en socialisme 1830-1870*, in DE WEERDT D. (red.), *Begeerte heeft ons aangeeraakt. Socialisten, sekse en seksualiteit*, (Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, AMSAB), Gent, 1999, p. 19-57. De auteur behandelt op een systematische wijze de standpunten van de diverse grote socialistische denkers in de 19de eeuw ten opzichte van de positie en de rol van de vrouw in de maatschappij in het algemeen en binnen het socialisme in het bijzonder.

1234. MUYS E. & K. VELLE, *Seksuele delinquentie in het onderwijsmilieu: pedofiele onderwijzers in de 19de eeuw (casus: Oost- en West-Vlaanderen)*, in *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 28, (1998), nr. 3-4, p. 293-337. Verslag van een onderzoek naar de omvang en de bestraffing van seksueel geweld op kinderen, op basis van gerechterlijke dossiers van veroordeelde onderwijzers.

1235. PEIREN L., *Socialisme en vrouwen(beweging) in de tweede helft van de 19de eeuw*, in DE WEERDT D. (red.), *Begeerte heeft ons aangeeraakt. Socialisten, sekse en seksualiteit*, (Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, AMSAB), Gent, 1999, p. 61-78. Deze bijdrage analyseert het gedachtegoed van de socialistische man ten opzichte van het vrouwen thema, op basis van pers en gedrukte bronnen, zoals congresverslagen.

1236. PITTMVILS K., *Tussen repressie en permissiviteit. Socialisme, socialisten, prostitutie en geslachtsziekten (einde 19de eeuw-1997)*, in DE WEERDT D. (red.), *Begeerte heeft ons aangeeraakt. Socialisten, sekse en seksualiteit*, (Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, AMSAB), Gent, 1999, p. 209-235.

1237. SCHOLLIERS P., *'Vreugde heerst aan de dis'. Een essay over de huisvrouw en de voeding van arbeiders in de politieke economie van België (1840-1940)*, in *Jaarboek voor Vrouwengeschiedenis*, (1999), nr. 19, p. 73-97. Met kritisch apparaat en geïllustreerd.

1238. SEGERS Y., *De huishuren in België, 1800-1920. Constructie en analyse van een nationale huurprijzenindex*, in *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 25, (1999), nr. 2, p. 207-232. Met verwijzingen naar Gent.

1239. SMEETS B., *Verkiezingen in België, in 1999 en daarna*, in *Het Tijdschrift van het Gemeentekrediet*, 52, (1998) nr. 206, p. 5-26. Over het Belgische kiesstelsel en zijn recente ontwikkelingen. Geïllustreerd.

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 1998-1999

1240. SNOECK R., *In de modderbrij van de Ijzervallei. Oorlogsdagboek van onderluitenant Raoul Snoeck*, Gent, 1998, 192 blz. Dit oorlogsdagboek, uit het Frans vertaald, is van de hand van de Gentenaar Raoul Snoeck (Gent 1893-Klerken 1918). Hij is een telg van de Gentse drukkers- en uitgeverfamilie. Hoewel in het Frans geschreven getuigt hij van een Vlaams gevoel.

1241. SOUBRY L. & M. VERMOTE (red.), *Pierre De Geyter: het Grote Lied van een kleine man (1848-1932)*, (AMSAB & Masereelfonds), Gent, 1998, 106 blz. Boek uitgebracht met medewerking van diverse auteurs, naar aanleiding van de herdenking van de 150ste geboortedag van Pierre De Geyter, componist van de Internationale, het strijdlid van de socialistische beweging. J. OLSEN verschaft enige biografische notities over Pierre De Geyter (p. 2-14), E. VAN HAVERBEKE onderneemt een zoektocht naar zijn voorouders (p. 16-33), B. DE WILDE plaatst de figuur in een veranderend Gent tussen 1848 en 1855 (p. 35-49) en P. CREVE situeert de positie van de Belgische grensarbeiders in Noord-Frankrijk tussen het nationalisme en het internationalisme (p. 51-63). Het musicologisch aspect van het lied wordt uitgediept door F. ROBERT (p. 65-69), de wereldwijde expansie ervan wordt door J. GIELKENS geïllustreerd (p. 71-88), terwijl R. VANDECAVEYE het belang van het arbeiderslied in de socialistische beweging behandelt (p. 89-105). Zie ook de bespreking van W. STEENHAUT in *Brood & Rozen*, (1998), nr. 3, p. 36-41.

1242. TOLLEBEEK J., *De Messenger en de Maatschappij. Over geschiedbeschouwing te Gent, 1870-1914*, in *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, (1998), nr. LII, p. 107-132.

1243. THUENGEN B., *De financiën van de gedefederaliseerde entiteiten*, in *Het Tijdschrift van het Gemeentekrediet*, 52, (1998) nr. 206, p. 27-48.

1244. TYSSSENS J., *Om de schone ziel van 't Kind... Het onderwijsconflict als breuklijn in de Belgische politiek*, (*Bijdragen Museum van de Vlaamse Sociale Strijd*, nr. 15), Gent, 1998, 216 blz. De levensbeschouwelijke breuklijn in de Belgische politiek vormt het kader voor de schoolstrijd. De auteur geeft een overzicht vanaf het eind van het Ancien Regime tot aan de pacificatie met het schoolpact. Geïllustreerd.

1245. VAN AUDENHOVE M., *Ontstaan en oprichting van de "Maatschappij van het Gemeentekrediet"*, in *Het Tijdschrift van het Gemeentekrediet*, 25, (1998), nr. 3, p. 5-16. Opgericht bij Koninklijk Besluit van 8 december 1860 en op initiatief van minister Hubert Frère-Orban. Geïllustreerd.

1246. VAN DER GUCHT K., *De brand van het stadhuis van Sint-Niklaas*

op 26 februari 1874, in *Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, (1998), nr. 101, p. 275-357. Bij deze grote brand zijn onder andere de brandweerkorpsen van Gent en Antwerpen ter hulp geroepen. Geïllustreerd.

1247. VANDERSTRAETEN F., *De Heilig Hartparochie Sint-Amandsberg 1878-1998. 120 jaar wel en wee van een gemeenschap rond de kerktoeren*, Gent, 1998, 651 blz. Geschiedenis van de parochie, met aandacht voor de vroegste periode voor 1878 en het verband met het toponiem Heernesse. Behandelt uiteenlopende onderwerpen: het kerkgebouw, het interieur, de kerkfabriek, het onderwijs, het verenigingsleven, de burgerlijke evolutie, het bedrijfsleven, het openbaar vervoer, buurtfeesten, foren en bioscopen. Geïllustreerd.

1248. VAN DOOREN E., *Synopsis van het financieel zelfbeschikkingsrecht van de Vlaamse gemeentebesturen*, in *Het Tijdschrift van het Gemeentekrediet*, 52, (1998), nr. 204, p. 5-48. Met verwijzing naar Gent. De bijdrage wordt afgesloten met een bibliografie van de rechtsleer en een overzicht van de verwerkte rechtspraak. Geïllustreerd.

1249. VAN HECKE E., *Actualisering van de stedelijke hiërarchie in België*, in *Het Tijdschrift van het Gemeentekrediet*, 25, (1998), nr. 3, p. 45-76. Ondersteund door plannen en tabellen. Geïllustreerd.

1250. VELLE K., *De strafrechterlijke beteugeling van smaad en beledigingen in Vlaanderen in de negentiende eeuw: een verkenning*, in *Oost-Vlaamse Zanten*, 53, (1998), nr. 3, p. 191-214.

1251. VERBRUGGEN P., *Het land waar de vrouw een mens is...De visie van de socialisten op gezin, huwelijk en seksualiteit van het interbellum tot vandaag*, in DE WEERDT D. (red.), *Begeerte heeft ons aangeraakt. Socialisten, sekse en seksualiteit*, (Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, AMSAB), Gent, 1999, p. 81-109.

1252. VERMANDERE M., *Vrijheid door verantwoordelijkheid. Coëducatie in de Arbeidersbeweging*, in DE WEERDT D. (red.), *Begeert heeft ons aangeraakt. Socialisten sekse en seksualiteit*, (Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, AMSAB), Gent, 1999, p. 313-343.

1253. *Een huis in beweging*, Gent, 1998, 79 blz. Over het christelijke verenigingsleven in de buurt tussen Holstraat, Oude Houtlei, Wellingstraat en Schouwvegerstraat. Geïllustreerd.

Industriële archeologie

1254. BAECK M. & H. LEJON, *De vloertegelfabriek Emmanuel Rottiers te Tisselt-Willebroek in de context van de Belgische cementtegellndustrie*, in *Monumenten & Landschappen*, 17 (1998), nr. 6, p. 23-54. Van het midden van de 19de eeuw tot de Tweede Wereldoorlog was de gefigureerde, in de massa gekleurde cementtegel een veel gevraagd Belgisch product. Met verwijzingen naar de Gentse bedrijven Picha, Schepens, Fiévé en Dutry-Massy, naar het bedrijf Hector De Cuyper in Evergem en naar de cementtegels in het voormalig Fysiologisch Instituut van de Gentse Universiteit (Apotheekstraat). Geïllustreerd.

1255. DE HERDT R., *Het Museum voor Industriële Archeologie en Textiel te Gent*, in *Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen*, 37, (1999), nr. 1, p. 3-43. Behandelt ontstaan en uitbouw van het museum en de permanente opstellingen. Geïllustreerd.

1256. DESEYN G., *100 jaar na de laatste pater: Drink Blandinuswater! De Donny-dynastie. Deel 2. De ijskelders beschermd*, in *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, (1999), nr. 3, cahier 11, p. 1-18. Over brouwerij Donny aan de Sint-Pietersnieuwstraat. Geïllustreerd.

1257. DESEYN G., *Gevulkaniseerde capotes anglaises*?* in *Tijdschrift voor Industriële cultuur*, 65 (1999) nr. 1, cahier 2, 6 blz. Over de handel van rubberartikelen, onder meer condooms, in Gent met centraal gegevens over het huis De Schamphelaere. Geïllustreerd.

1258. DESEYN G., *Witte petroleum. Zoutproductie in Gent, eerste en oudste geïndustrialiseerde stad van Vlaanderen (1750-1900)*, in *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, (1999), nr. 3, cahier 11, p. 19-32. Van ambachtelijke naar industriële zoutproductie, met verwijzing naar verscheidene Gentse bedrijven. Geïllustreerd.

1259. D'HONDT J., *De iconografie van de katoenspinnerij Dujardin (1848-1878)*, in *Brugs Ommeland*, 38 (1998), nr. 4, p. 262-275. Over de katoenspinnerij Dujardin in Brugge, die naderhand tot 1958 fungeerde als een spinnerij afhankelijk van de Gentse Union Cottonnière. Geïllustreerd.

1260. *In de schaduw van 't Wit Huis. Geschiedenis van het familiebedrijf Madou 1897-1980 in de spiegel van de ontwikkeling van de teer- en bitumen dakviltindustrie*, in *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, 65 (1999), nr. 1, Cahier 9, 32 blz. Bedrijfsgeschiedenis aan de hand van de bedrijfsarchieven en mondelinge inlichtingen van de laatste afgevaardigd beheerder Philip Madou. 't Wit Huis was het woonhuis van de familie Madou bij hun bedrijf

dat gelegen was aan de Gaardeniersweg bij de Nieuwevaart. De Kartonfabriek Madou was aan de Kolveniersgang gevestigd. Geïllustreerd.

1261. *Rode daken. De Goede Werkmanswoning 75 jaar, (AMSAB en De Goede Werkmanswoning)*, Gent, 1998, 144 blz. Historisch overzicht van de arbeidershuisvesting in het Gentse en het ontstaan van de socialistische bouwmaatschappij Goede Werkmanswoningen. Behandelt bijvoorbeeld ook de inplanting van de bewoning op het eiland Malem en op Nieuw Gent aan de hand van interviews. Geïllustreerd.

1262. VAN GANSBEKE J., *Drongense fabrikanten en handelaars in vervlogen tijden*, in *Dronghine. Jaarboek*, 1999, p. 47-67. Geïllustreerd.

1263. VIAENE P., *Bibliografie industriële archeologie & industrieel erfgoed in België. IX*, in *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, (1999), nr. 3, bijlage. Met verwijzingen naar Gent.

1264. VIAENE P., *Bibliografie industriële archeologie & industrieel erfgoed in België (VIII)*, in *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, (1998), nr. 3, bijlage 16 blz. Met verwijzingen naar Gent.

Kerkgeschiedenis en kloosters

1265. BONCQUET D. & L. DEVRIESE, *Ontdekking in het Klarenklooster aan de Goudstraat in Gent*, in *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, 22, (1998), nr. 1, p. 12-15. Over gebouwsporen en fragmenten van wandschilderingen die te maken hebben met een voormalig klooster van arme klaren aan de Goudstraat, dat daar van de 15de tot de late 18de eeuw was gevestigd. Geïllustreerd.

1266. DE BLEECKER M., *Het Chartreuzenklooster*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 28, (1999), nr. 3, p. 182-183. Uitgave van een handgeschreven notitie van een broeder (?) van Sint-Jan de Deo over het Kartuizerklooster aan het Meerhem.

1267. GROOTAERS W., *Een kloostergemeenschap schrijft geschiedenis. Zeven eeuwen augustijnen te Gent*, in *Toerisme Oost-Vlaanderen*, 45, (1996), nr. 4, p. 77-80. Beknopte historische schets. Geïllustreerd.

1268. LUYSTERMAN A., *Het "biografisch repertorium van de priesters van het bisdom Gent, 1802-1997"*, in *Voorlichtingenreeks Oostvlaams verbond van de kringen voor geschiedenis*, Aalst, 1997, nr. 32-33, p. 70-72.

1269. MEIJNS B., *De vestiging van norbertijnenabdijen in het graafschap*

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 1998-1999

Vlaanderen (1129-1156), in *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis*, (1998), nr. 1, p. 135-162. Behandelt onder meer de norbertijnerabdij van Drongen (1138); met verspreidingskaart en kritisch apparaat.

1270. MILIS L.J.R., *Hemelse monniken, aardse mensen. Het monniken-ideaal en zijn betekenis voor de middeleeuwse samenleving*, Antwerpen-Baarn, 1998, 236 blz. Met verwijzingen naar Gent.

1271. PAS P., *De Wase en Gentse Boudelo-abdij. Van paleis in de moerasen tot eiland in de Waterwijk*, Gent, 1998, 190 blz. Uitgebreide geschiedenis over de Baudeloo-abdij in Klein Sinaai en Gent met gegevens over bezitsvernieuwing, bouwactiviteiten, kunstbezit en leefcultuur. In de laatste hoofdstukken wordt er geschetst wat er met beide abdijsites geschiedde in de 19de en de 20ste eeuw. Met gegevens over archeologische vondsten. Een index op persoonsnamen, een bibliografisch overzicht en samenvattingen in het Frans, het Duits en het Engels sluiten dit werk af. Geïllustreerd.

1272. PIETERAERENS M., *Inspectie van het roerend kerkelijk patrimonium*, in *Jaarverslag Monumentenzorg en cultuurpatrimonium van de provincie Oost-Vlaanderen 1997*, Gent, 1998, p. 46-47. Met een verwijzing naar verscheidene bruiklenen uit Mendonk, Roborst en Gent voor de tentoonstelling *Ganda & Blandinium. Kunst en andere schatten van twee Vlaamse abdijen die in 1997-1998 in de Gentse Sint-Pietersabdij werd georganiseerd*. De bijdrage gaat iets dieper in op de restauratie van twee panelen uit de Gentse Sint-Jacobskerk, delen van een drieluik dat in opdracht van Guislain Temmerman (1569-1581), abt van de Sint-Pietersabdij, werd vervaardigd. Geïllustreerd.

1273. VAN BOCKSTAELE G., *900 jaar cisterciënzerabdijen in Oost-Vlaanderen in Voorlichtingen reeks Oostvlaams verbond van de kringen voor geschiedenis*, Aalst 1997, nr. 32-33, p. 63-68. Met vermelding van de acht cisterciënzerstichtingen in Gent.

Gebouwen, monumenten, stadsbeeld

1274. *Adviesverlening bij onderhoud en herstel*, in *Monumentenzorg en cultuurpatrimonium. Jaarverslag van de provincie Oost-Vlaanderen 1997*, Gent, 1998, p. 64-93. Overzicht van de werken die door de provincie Oost-Vlaanderen werden geadviseerd. Voor Gent worden de volgende gebouwen en/of interieurelementen beknopt behandeld: het hotel d'Hane Steenhuyse (Veldstraat), het schepenhuis van gedele (Botermarkt), de Sint-Niklaaskerk door P. DEVOS, het Klein Begijnhof (Lange Violettenstraat), de Sint-Annakerk, de Sint-Coletakerk, de Sint-Maartenskerk van Ekkergergem door L. ROBIJNS, en de Sint-Stefanuskerk door M. PIETERAERENS. Geïllustreerd.

1275. ASAERT G., *Antwerpse huizengeschiedenis. Casus: de panden van de Grote Markt en hun commercieel belang tijdens de jaarmarkten (15de eeuw)*, in *Jaarboek Provinciale Commissie voor Geschiedenis en Volkskunde* 1996-1998, (1999), p. 243-282. Met verwijzing naar het huizenonderzoek in Gent en de invloed die van de Gentse methode van bouwhistorisch huizenonderzoek is uitgegaan.

1276. BAILLIEUL B. & K. LEEMAN, *De cisterciënzerinnenabdij Terhagen en de neogotiek*, in *Monumenten en Landschappen*, 18, (1999), nr. 4, p. 10-30. De abdij Terhagen werd in 1230 bij Axel (Nederland) gesticht en zocht na de Beeldenstormtijd definitieve vestiging aan de Molenaarstraat in Gent. Na de opheffing in de Franse tijd kreeg het pand verscheidene bestemmingen. De bijdrage behandelt behalve de abdijschiedenis ook de jongere ontwikkelingsfasen, waaronder vooral het neogotische klooster van de zusters van liefde. Geïllustreerd.

1277. BALTHAZAR N. & H. BOUCHEZ, *Wonen en leven in Gent*, Tielt, 1999, 144 blz. Kijkboek over leven en wonen in Gent. Geïllustreerd.

1278. BARBRY N., L. CHARLES, G. DE LEU, G. EVERAERT, M.C. LALEMAN, D. LIEVOIS & M. NEGRONI, *Middeleeuws Manhattan. Rijkdom in Gentse stenen, (Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen)*, Sint-Niklaas, 1999, 60 blz. Wandelgids langsheen (relicten van) Gentse Stenen met duidingen over de huisgeschiedenis en de bewoners. Geïllustreerd.

1279. BERTELOOT R. & R. VANDECAVEYE, *Het feestlokaal van Vooruit*, in *Monumenten en Landschappen*, 17, (1998), nr. 4, p. 14-36. Uitgebreide toelichting over de sociaal-politieke ontstaanscontext en over de merkwaardige architectuur van het feestlokaal Vooruit, gelegen aan de Sint-Pietersnieuwstraat en in 1911-1915 gerealiseerd naar ontwerp van architect Ferdinand Dierkens (1856-1938). In de bijdrage wordt ook aandacht geschonken aan de constructie, de binnenafwerking en de inrichting van het gebouw, evenals aan de restauratie. In het artikel is tevens een korte biografische schets vervat van de architect. Geïllustreerd.

1280. *Beschermde monumenten, stads- en dorpsgezichten en landschappen*, in *Monumentenzorg en cultuurpatrimonium. Jaarverslag van de provincie Oost-Vlaanderen 1997*, Gent, 1998, p. 124-288. Bespreking van de wettelijke beschermingen die in 1997 voor de Provincie Oost-Vlaanderen werden betekend. Voor Gent behandelt P. DEVOS het Maaltekkasteel (Kortrijksesteenweg), de voetgangersbrug (Nieuwevaart), het Sint-Pietersplein met omgeving, een apotheek (Sint-Pietersplein), het Kapellegoed in Drongen, het voormalige gemeentehuis van Mariakerke, het station en het kasteel Borluut (Voldersstraat) in Sint-Denijs-Westrem, het kasteel della

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 1998-1999

Faille in Zwijnaarde. A. DEMEY bespreekt de Belgische Bank van de Arbeid (Voldersstraat). L. ROBIJNS heeft het over de kapel Onze-Lieve-Vrouw van Lourdes in Drogen. De kastelen Kervyn d'Oudt Mooreghem, Les Cygnes, La maison blanche in Mariakerke en Achtendries in Oostakker worden toegelicht door M. PIETERAERENS. Geïllustreerd.

1281. BONCQUET D., *De restauratie van het huis De Spiegel*, in *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, 21, (1997), n. 3-4, p. 85-90. Beknopte beschouwing over de restauratie- en renovatiewerken van het huis De Spiegel van het Goudenleeuwplein. Geïllustreerd.

1282. BONCQUET D., G. EVERAERT, M.C. LALEMAN, D. LIEVOIS & G. STOOPS, *Het huis De Spiegel aan het Goudenleeuwplein. Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek*, in *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, 21, (1997), nr. 3-4, p. 11-55. Uitgebreide bouw- en huisgeschiedenis vanaf de 12de tot de 20ste eeuw, gebaseerd op de bevindingen van recent archeologisch en bouwhistorisch onderzoek die tot een interdisciplinaire synthese werden verwerkt. Geïllustreerd.

1283. COCK S., *Architectuurprijs*, in *Monumentenzorg en cultuurpatrimonium. Jaarverslag van de provincie Oost-Vlaanderen 1997*, Gent, 1998, 300 blz. Over de twee jaarlijkse architectuurprijs van de provincie Oost-Vlaanderen die in 1997 werd georganiseerd voor projecten op 'markante plekken' en waarom die niet werd toegekend.

1284. COENE A. & M. DE RAEDT, *De stad als "un ensemble de stratifications"*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 28, (1999), nr. 1, p. 2-14. Stedenbouwkundige beschouwing over de stad en haar ontwikkeling sinds 1854.

1285. COLLIN L. & G. DE SMET, *Gent, Kerkrijk*, Gent, 1997, 136 blz. Met tekeningen van Gaston De Smet omkranste schets van zeventien Gentse parochiekerken. Geïllustreerd.

1286. DE BLEECKER M., *Binnen de poorten van Gent*, Gent, 1999, 378 blz. Gecommentarieerd kijkboek met prenten en oude foto's van het vroegere Gent. Geïllustreerd.

1287. DECEUNINCK M., *De Leopoldskazerne*, in *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, 22, (1998), nr. 1, p. 16-28. Samenvatting van een licentieverhandeling over de bouwgeschiedenis, de architectuur en de inrichting van het Leopoldskazerne aan de Kattenberg. Geïllustreerd.

1288. DE DECKER S., *Vanuit de hoogte. Een vergelijkende studie van de*

inplanting van castrale mottes in de provincie Oost-Vlaanderen, in *Vobov-info*, (1999), nr. 49, p. 3-19. Samenvatting van een studie over het fenomeen van de castrale motten, getoetst aan archeologisch onderzochte Oost-Vlaamse voorbeelden waaronder het Gravensteen en de inmiddels verdwenen motte van de Steenhuisdreef in Drogen. Geïllustreerd.

1289. DE JONGE K., *Hofordnungen als Quellen der Residenzforschung? Adlige und herzogliche Residenzen in den südlichen Niederlanden in der Burgunderzeit*, in KRUSE H. & W. PARAVICINI (ed.), *Höfe und Hofordnungen 1200-1600. 5. Symposium der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, 5. Bis 8. Oktober 1996*, Sigmaringen 1999, Bd. 10, p. 175-220. Over de ontwikkeling van middeleeuws adellijk paleis naar het grote uit meerdere vleugels samengestelde paleizenconcept van de moderne tijden, gesitueerd in een brede context en geïllustreerd met talrijke voorbeelden. Met onder meer een verwijzing naar residenties van Lodewijk van Male, Filips de Goede, Karel V en Filips II. Geïllustreerd.

1290. DE KEGEL A., *Enkele aspecten van het Oost-Vlaams monumentenbeleid in 1997. Een mini-enquête naar het gemeentelijk monumentenbeleid*, in *Monumentenzorg en cultuurpatrimonium. Jaarverslag van de provincie Oost-Vlaanderen 1997*, Gent, 1998, p. 15-32. Met bespreking van beleid, financiële middelen en inventarisatie, instandhouden en restaureren, evenals sensibiliseren. Geïllustreerd.

1291. DE KEGEL A., *De Monumentenwacht*, in *Monumentenzorg en cultuurpatrimonium. Jaarverslag van de provincie Oost-Vlaanderen 1997*, Gent, 1998, p. 34-45. Een overzicht van de werking van vijf jaar Monumentenwacht in de provincie Oost-Vlaanderen. Met een lijst van de in 1997 geïnspecteerde gebouwen, onder meer in Gent, Ledeberg, Mariakerke, Sint-Denijs-Westrem en Wondelgem. Geïllustreerd.

1292. DE KEGEL A., *Het wettelijk kader van het Vlaams beleid inzake monumenten, stads- en dorpsgezichten, landschappen en archeologisch patrimonium*, in *Monumentenzorg en cultuurpatrimonium. Jaarverslag van de provincie Oost-Vlaanderen 1997*, Gent, 1998, p. 9-14.

1293. DEKONINCK L., *Interieurafwerking in De Spiegel*, in *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, 21, (1997), nr. 3-4, p. 68-69. Over de ontdekking, de conservering en de restauratie van een fragmentarisch gebleven wandafwerking met florale motieven en vogels, mogelijk uit de 17de eeuw. Geïllustreerd.

1294. DE ROM S., *Face-Lift. Opfrissing van tien standbeelden*, (*Dienst*

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 1998-1999

Monumentenzorg), Gent, 1999, 10 blz. Toelichting bij tien opgefriste standbeelden in het Gentse stadscentrum. Geïllustreerd.

1295. DE SCHRYVER J., *Het Buitengoedje aan de Kerk te Afsnee. De eigenaars vanaf het Franse bewind Charles Van Gele, Louis Van Haute, familie Beelaert, de Burgerlijke Godshuizen van Gent en de familie De Graet*, Gent, 1998, 204 blz. Behandelt onder andere de veerpont te Afsnee, de oprichting van een waterschorsmolen door J.B. Beelaert aan de Visserij in Gent en de rol van de Burgerlijke Godshuizen in de verkavelingen aan de Coupure te Gent.

1296. DEVRIESE L., *Moderne bouwaanvragen in de Waterwijk. Een rijke bron van gegevens omtrent oudere huizen, in Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, 21 (1997), nr. 1, p. 7-25. De auteur heeft in de bouwaanvragen van de 19de en de vroege 20ste eeuw met betrekking tot de Waterwijk nagegaan welke gegevens ze bevatten voor de reconstructie van de huizen in vroegere tijden. Dit soort van onderzoek, dat nog maar zelden op die manier werd uitgevoerd, reikt talrijke gegevens aan voor de reconstructie van zowel individuele huisgeschiedenis als van een straatbeeld of een ruimer stadsdeel. Geïllustreerd.

1297. DE WILDE J.R.J., *De pachthoeve te Cattenaye in Laarne, in Castellum*, XVI, (1999), nr. 1, p. 3-57. Bijdrage over de pachthoeve, haar geschiedenis en haar ligging, met een overzicht van de opeenvolgende eigenaars sinds de 16de eeuw. Geïllustreerd.

1298. de WAHA M., *Les enceintes sur arcs des anciennes principautés belges*, in BLIECK G., P. CONTAMINE, N. FAUCHERE & J. MESQUI, *Les enceintes urbaines (XIIIe-XIVe siècle)*, Paris, 1999, p. 197-210. Met verwijzing naar Gent.

1299. DHONDT L., J.C. HUBERT, C. VACHAUDEZ, J.F. VAN CLEVEN & D. VAN DE VIJVER, *18de-eeuwse architectuur in België. Laatbarok - rococo - neoclassicisme*, Tielt, 1998, 224 blz. Fundamentele studie over de 18de-eeuwse architectuur met overvloedige verwijzingen naar Gent en rijk geïllustreerd.

1300. EVERAERT G., *Kleur in de stad. Van Middeleeuwen tot twintigste eeuw*, in *Toerisme Oost-Vlaanderen*, 45, (1996), nr. 4, p. 88-96. Overzicht van kleurrijke afwerking van gevels in Gent met verwijzing naar talrijke voorbeelden gespreid over de periode van de Middeleeuwen tot de 20ste eeuw. Geïllustreerd.

1301. EVERAERT G., *Stadspaleizen in Gent. Opvallend in het straatbeeld*,

in *Toerisme Oost-Vlaanderen*, 47, (1998), nr. 5, p. 141-146. Bijdrage met aandacht voor het Geraard de Duivelsteen, het Hof van Ryhove, Hotel Reylof, Hotel Falligan, Hotel d'Hane Steenhuyse en het huis Lousbergs. Geïllustreerd.

1302. EVERAERT G., M.C. LALEMAN, D. LIEVOIS & G. STOOPS, *Het Anatomisch Instituut in het Bijlokehospitaal te Gent*, in *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, 21, (1997), nr. 2, p. 4-21. Bouwgeschiedenis van het Anatomisch Instituut en de bijbehorende infrastructuur in de Bijlokesite, opgetrokken naar ontwerp van Adolphe Pauli (1820-1895). Met duidingen over de ontwikkeling van het burgerlijk hospitaal en de medische faculteit, evenals met verwijzing naar andere anatomische auditoria en met bespreking van de architectuur. Geïllustreerd.

1303. GOOSSENS M. (red.), *Methodologie van de restauratie of "iets ontstond wat er altijd al was geweest"*, in *A+Architectuur, Stedenbouw, Design, Beeldende kunst*, (1999), nr. 159, p. 36-81. Met bespreking van het restauratievoorstel voor het zwembad Van Eyck, een gebouw van architect Edmond de Vigne (1842-1918).

1304. HOFFSUMMER P. & D. HOUBRECHTS, *Het huis De Spiegel in Gent. Dendrochronologische analyses*, in *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, 21 (1997), nr. 3-4, p. 65-67. Over het onderzoek van houten balken, meer bepaald twee moerbalken die kunnen worden geassocieerd met een bouwcampagne in 1280-1290. Geïllustreerd.

1305. HUYS P., *Over de windmolens buiten de Brugse Poort in Gent en een molenlandschap (1858) van Cesar De Cock*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 28 (1999), nr. 2, p. 65-74. Uitgaand van het schilderij 'Landschap met molens' dat Cesar De Cock (1823-1904) in 1858 maakte, ontleedt de auteur windmolens op de Gentse stadsvesten nabij de Brugse Poort. Geïllustreerd.

1306. HUYS P., *Over wijlen de beiaard van de Gentse Sint-Baafskathedraal*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 27, (1998), nr. 6, p. 331-332. Over de verkoop van verscheidene klokken uit de Sint-Baafskathedraal in 1803.

1307. *Inventaire archéologique - fiche nr. 61*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 27, (1998), nr. 5, p. 247. Heruitgave van een bijdrage van Paul Bergmans over het zegel van het Sint-Jacobsgodshuis (1898). Geïllustreerd.

1308. *Inventaire archéologique - fiche nr. 71 - Schoorsteen van de XIVe eeuw*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 28, (1999), nr. 2, p. 64. Heruitgave van een bijdrage van Ernest Lacquet uit 1898 over een 14de-eeuwse schoorsteen van

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 1998-1999

eenhuis in de thans verdwenen Regnessestraat; na de slooping in 1897 werd hij heropgebouwd in de Sint-Baafsabdij. Geïllustreerd.

1309. LALEMAN M.C., *Enkele aspecten van stedelijke ontwikkeling in Gent: percelen, huizen en bewoners*, in *Rotterdam Papers*, 1999, nr. 10, p. 143-153. Samenvatting over de bijdrage van archeologie en bouwhistorisch huizenonderzoek voor de kennis van huisstructuren, hun ontwikkeling en de relatie tot eigenaars/bewoners, toegelicht aan de hand van voorbeelden aan de Graslei, de Kammerstraat, de Onderstraat en de Savaanstraat. Geïllustreerd.

1310. MAES D., *Het Gents kerkepad*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 27, (1998), nr. 5, p. 249-252. Korte historische en bouwhistorische schets over de Christus Koning-kerk (Rerum Novarumplein) en de Sint-Vincentius a Paulokerk (Maïssstraat).

1311. MAES D., *Het GentskKerkepad*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 28, (1999), nr. 3, p. 152-154. Met beknopte toelichtingen over de Sint-Coletakerk (Sint-Coletastraat), de Sint-Antonius-Abtkerk (Redersplein), de Sint-Theresia van Avillakerk (Meulesteedsesteenweg) en de Sint-Bernadettekerk (Sint-Bernadettestraat).

1312. MAES D., *Het Gents kerkepad. Sint-Antonius van Paduakerk-Forelstraat*, in *Ghendtse Tydinghen*, 27, (1998), nr. 6, p. 316-318. Beknopte bouwgeschiedenis van deze kerk.

1313. MAES D., *Het Gents kerkepad. Sint-Pauluskerk-Smidsestraat*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 28, (1999), nr. 1, p. 16-21. Beknopte bouwgeschiedenis en korte beschrijving van dit 20ste-eeuwse kerkgebouw.

1314. MAES D., *Het Gents kerkepad. Sint-Pieters-Buitenkerk-Sint-Pietersaalststraat*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 28, (1999), nr. 2, p. 88-92. Over de voorgeschiedenis en de bouw van deze kerk die in 1935-1936 werd opgericht naar ontwerp van architect Valentin Vaerwyck. Met beknopte beschrijving van het interieur.

1315. MERTENS J., *Meer dan steen, meer dan verf... Symboliek van de Gentse Berg van Barmhartigheid*, in *Oostvlaamse Zanten*, 73, (1998), nr. 4, p. 242-253. Vooral duidingen over de decoratie van de architectuur en de interieurs. Geïllustreerd.

1316. NEUTELINGS J. & M. RIEDIJK, *Willem-Jan Neutelings*, in *Konstructief*, (1999), nr. 1, p. 14-17. Met verwijzing naar de sociale woningbouw de Hollain (1988) aan de Brusselsepoortstraat in Gent. Geïllustreerd.

1317. POULAIN N., J. VANDENBREEDEN, L. MEGANCK & A. DEMEY, *Architectuur in het interbellum in Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen*, (1998), nr. 2, p. 2-42. Met verwijzigingen naar Gent en met korte biografische schetsen van de architecten Henry Van de Velde (1863-1957), Albert Van Huffel (1877-1935) en Gaston Eysseleinck (1907-1953), die ook een band hebben met Gent. Geïllustreerd.

1318. SCHEPENS E. & R. POELMAN, *125 jaar Groot Begijnhof te Sint-Amandsberg*, Gent, 1999, 288 blz. Geschiedenis en bouwgeschiedenis van dit neogotische begijnhof, met een overzicht van de begijnen die hier hebben geleefd. Geïllustreerd.

1319. STIJNEN H., *De onvoltooid verleden tijd. Een geschiedenis van de monumenten- en landschapszorg in België 1835-1940*, (Stichting Vlaams erfgoed), Brussel, 1998, 418 blz. Overzicht opgedeeld in verschillende periodes tussen 1794 en 1940, met toelichtingen over monumentenpolitiek, monumentencommissie, invloedrijke personages, tendenzen zoals de schizofrene relatie tussen archeologie en architectuur, concrete voorbeelden, ontwikkeling van de monumentenzorg in België, concrete voorbeelden, met verwijzing naar Gent. In bijlage overzicht van het wettelijk kader (monumenten- en landschapszorg), van de personen die de werking van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen hebben gedragen, uitgebreid gecommentarieerd bibliografisch overzicht en personenregister. Geïllustreerd.

1320. *Tuinenpad*, (Stad Gent, Directie Culturele Zaken - Dienst Monumentenzorg), Gent, 1999, z.p. Losbladige katern met bijdragen van B. BAILLIEUL, D. GAUBLomme, V. BOUCKAERT, A. VAN DEN KERKHOVE, A. VAN GYSEGHEM en R. VAN WASSENHOVE over enkele historische Gentse tuinen: het Hotel vanden Meersche (Nederpolder 1), de Hortus Michel Thiery (Berouw 55), het herenhuis J. Turcksin (Hoogstraat 21), het klooster der paters dominicanen (Hoogstraat 51), het Sint-Lucasinstituut (Zwartzustersstraat 34), het Huis Caron of Claes-de Cock (Nederkouter 124), de Sint-Pietersabdij (Sint-Pietersplein 9) en het Bijlokemuseum (Godshuizenlaan 2). Geïllustreerd.

1321. VAN DOORNE G., *Gent schoon geprent. Impressies van een stad doorheen de geschiedenis*, Gent, 1995, 211 blz. Aan de hand van documenten en schilderijen uit het Stadsarchief en de stedelijke musea worden de abdijen, de portus en het castrum, de Kuip, de waterkant, stadsbuurten, lieden van stand en moderne stadsaspecten uit de 19de en het begin van de 20ste eeuw beknopt toegelicht. Geïllustreerd.

1322. VAN DOORNE G. (red.), *Open Monumentendag. Gent 1998*, (Dienst Monumentenzorg), Gent, 1998, 111 blz. De volgende monumenten komen

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 1998-1999

aan bod: het Stadhuis (Botermarkt), het Bisschopshuis (Bisdomplein), de Aula (Voldersstraat), het Gravensteen (Sint-Veerleplein), het Openluchttheater en de Kiosk (Citadelpark), het Stedelijk Museum voor Actuele Kunst (Nicolaas de Liemaekereplein), het Museum voor Schone Kunsten (Nicolaas de Liemaekereplein), het Pand (Onderbergen), het Caermersklooster (Vrouwebroersstraat), het Kunstencentrum Vooruit (Sint-Pietersnieuwstraat), de Koninklijke Nederlandse Schouwburg (Sint-Baafspein), de Opera van Gent (Schouwburgstraat), de Minardschouwburg (Walpoortstraat), het Burgcentrum (Burgstraat), de kerk van het Sint-Barbaracollege (Savaanstraat), het klooster van de augustijnen (Academiestraat), het Convent Ten Hove van het sint-Elisabethbegijnhof (Begijnhofdries), de Heilig-Kerst- of Sint-Salvatorkerk (Sleepstraat), de feestzaal van de balboogmaatschappij Nemrod (Goudstraat), het lokaal van de sint-Rochusgilde (Sint-Pietersplein), Mariakring Marien Theeren (Ingelandgat), het Toreken (Vrijdagmarkt), het huis Carpentier (Laurent Delvauxstraat), het Sint-Paulusseminarie (Mariakerke) en het kasteel Achtendries (Oostakker).

1323. VAN EENHOOGHE D., *Bouwhistorisch onderzoek 13de-eeuwse huizen in Brugge*, in: *Monumenten en Landschappen*, 17, (1998), nr. 4, binnenkrant p. 2-5. Met verwijzing naar het Gentse onderzoek rond de middeleeuwse stadshuizen. Geïllustreerd.

1324. VAN HOOYDONK G., G. MILIS-PROOST, H. VAN DE SOMPEL, M. DE REU en S. VAN PETEGHEM, *Henry Van de Velde. Universiteitsbibliotheek Gent. Ghent University Library 1797-1997*, Gent, 1997, 95 blz. Fotoboek over de geschiedenis, de collecties en de bouw van de bibliotheek van de Gentse Universiteit, gebouwd naar een ontwerp van Henry Van de Velde. De foto's in het boek zijn van de hand van fotograaf Carl De Keyzer. Geïllustreerd.

1325. VAN TWEMBEKE J., *Mengelwaren*, in *Jaarboek Heemkring Scheldeveld*, (1998), nr. 27, p. 157-168. Met verwijzing naar de oorlogsschade van 1918 onder meer voor de kerktorens van Sint-Denijs-Westrem en Zwijnaarde.

1326. VAN WERVEKE A., *Oudheidkundige kroniek*, in *Ghendse Tydinghen*, 27, (1998), nr. 6, p. 349-350. Heruitgave van een bijdrage in de *Gazet van Gent* van 28 augustus 1921 over de processie van Onze-Lieve-Vrouw ter Rive op Sint-Pieters.

Kunst, cultuur

1327. BALDEWIJNS J., L. DAENENS & T. ENGLEBERT, *1350 jaar Gent, de Gentenaars en hun kunstenaars*, in *Waar is de tijd*, Zwolle, 1998, nr.

13, p. 298-319. In een notedop worden een aantal aspecten van het kunstgebeuren in Gent vanaf de late Middeleeuwen tot de 20ste eeuw toegelicht. Daarbij wordt er ook verwezen naar de sociale context waarin kunstuitingen tot ontwikkeling konden komen. Zo wordt de rol van het mecenaat herhaaldelijk beklemtoond. Geïllustreerd.

1328. BLOCKMANS W., *Boeken op de markt in de 15de-eeuwse Nederlanden*, in *Bijdragen tot de geschiedenis*, 81 (1998), nr. 1-3, p. 61-70. De auteur tracht een inzicht te geven in de samenstelling van verscheidene 15de-eeuwse bibliotheken, waarbij niet alleen de handschriften met miniaturen aan bod komen. De *Bibliotheca Neerlandica Manuscripta* van de Leidse universiteit maakt het mogelijk om het geheel van de bewaarde handgeschreven boeken te analyseren. Slechts een zeer beperkt gedeelte werd op bestelling gemaakt. Ook de studie van de bibliotheek van hertog Filips de Goede toont aan dat heel wat boeken op de markt of bij handelaren werden aangekocht. Boeken hadden een ruimere verspreiding dan doorgaans voorgehouden. Met verscheidene verwijzingen naar Gent zoals de bibliotheek van Raphael de Mercatel, abt van de Sint-Baafsabdij, en kopiist David Aubert die in 1474-1475 in Gent werkzaam was.

1329. BONNEURE F., *Over het portret, vooral het zelfportret, in de hedendaagse schilderkunst*, in *Vlaanderen*, 48, (1999), nr. 3, p. 156-159. Met onder meer verwijzingen naar Edgar Tytgat (1879-1957), Roger Raveel (°1921) en Jan Burssens (°1925). Geïllustreerd.

1330. DAENENS L., B. DE BAERE, J. DECAVELE, R. DE HERDT, J. HOET, R. HOOZEE, K. TEMMERMAN, A. VAN DEN KERKHOVE, R. VAN DE WALLE en G. VAN DOORNE, *Van de 19de naar de 21ste eeuw*, in *De beurs van Judocus Vijdt. Kunstkapitaal in Gent, (Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen)*, Sint-Niklaas, 1998, p. 95-102. Verwoording van een toekomstvisie voor de Gentse stedelijke musea. Geïllustreerd.

1331. DE CLIPPEL K., *De Vlaamse portretkunst in de zestiende eeuw. Enkele sleutelmonumenten van een succesverhaal*, in *Vlaanderen*, 48, (1999), nr. 3, p. 126-129. Geïllustreerd.

1332. DE KEGEL A & C. STEVENS (red.), *Cultureel Jaarboek 1997 Provincie Oost-Vlaanderen*, Gent, 1999, 198 blz. Verscheidene auteurs werkten mee aan een overzicht van de bijdragen van de Provincie Oost-Vlaanderen over 1997 voor het culturele leven in de provincie. De volgende hoofdstukken komen aan bod: een administratief gedeelte, de grote cultuurprijs van de Provincie Oost-Vlaanderen die in 1997 werd toegekend aan regisseur Ivo Van Hove (°1958), taal en letterkunde met de behandeling van verscheidene prijzen, het bibliotheekwezen, de podiumkunsten, muziek, de beeldende kunsten

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 1998-1999

met inbegrip van vormgeving en film, geschiedenis, sociaal-cultureel werk, culturele projecten en de ondersteuning van publicaties, gemeentelijk cultureel werk, culturele uitwisseling en museumwezen. De publicatie sluit af met een In Memoriam voor Maurits Gysseling (1919-1997), André Despretz (1938-1997), Maurits Brugge (1943-1997) en Herman Blondeel (1956-1997). Geïllustreerd.

1333. DE KEYZER L., *De 'beurs' van de Gentse museumsynergie*, in *De beurs van Judocus Vijdt-Kunstkapaal in Gent, (Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen)*, Sint-Niklaas, 1998, p. 57-94. Een interview met enkele museumconservators leidt tot een eigenzinnige kijk op het Gentse museumbeleid in verleden en heden en met een visie naar de toekomst. Geïllustreerd.

1334. DENDOOVEN D., *Biografie van Jean-Baptiste Autrique, de vergeten kunstschilder van de Brugse neoclassicistische school*, in *Brugs Ommeland*, 38, (1998), nr. 4, p. 231-243. Met verwijzing naar het Salon van Gent in 1802 en 1806. Geïllustreerd.

1335. DE WINNE L., *Terug naar een rijk verleden. De Oudenaarse wandtapijten*, in *Toerisme Oost-Vlaanderen*, 45, (1996), nr. 4, p. 73-76. Met verwijzing naar de gelijknamige tentoonstelling en de bijbehorende lijvige uitgave. Zie onder meer I. DE MEUTER en M. VAN WELDEN. Geïllustreerd.

1336. DHANENS E., *Hugo van der Goes, (Mercatorfonds)*, Antwerpen, 1998, 422 blz. Uitvoerige monografie over de Gentse kunstenaar Hugo van der Goes die in 1467 in het schildersgilde werd opgenomen, maar omstreeks 1478 Gent verliet voor het Rode Klooster in Oudergem bij Brussel, waar hij in 1482-1483 overleed. Bij de bespreking van het oeuvre gaat de aandacht niet alleen uit naar de bekende en bewaard gebleven meesterwerken. Er werd gepoogd om de verdwenen kunstwerken aan de hand van beschrijvingen of kopieën in beeld te brengen. De auteur gaat ook in op de ruimere context van het Gentse kunstenaarsmilieu waarin Van der Goes zich kon ontplooiën. Geïllustreerd.

1337. D'HOLLANDER J., *Belfort en beiaard van Gent als bron van inspiratie*, in *Clocke Roeland*, 3 (1999) nr. 1, p. 2-16. Met weergave van literaire getuigenissen uit de periode 15de-20ste eeuw.

1338. DUVERGER E., *Gentse kunstverzamelingen vóór 1797*, in *De beurs van Judocus Vijdt. Kunstkapaal in Gent, (Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen)*, Sint-Niklaas, 1998, p. 25-56. Een overzicht van Gentse kunstverzamelingen van de Middeleeuwen tot de 18de eeuw, met verwijzing naar talrijke kunstbestellingen, boedelstaten en inventarissen en met vermelding van talrijke namen. Geïllustreerd.

1339. HAGEMAN M.P., *De standbeelden van de Vrijdagmarkt*, in *Gandavum*, 4, (1999), nr. 1, p. 5-12.

1340. HOET J., I. COMMANDER, S. JACOBS & E. ROELANDT, *S.M.A.K. Stedelijk Museum voor Actuele Kunst Gent. De verzameling*, Gent-Amsterdam, 1999, 271 blz. Met bijdragen over wanneer actualiteit geschiedenis wordt, over het ontstaan van verzamelingen, over collectievorming en aankopen. Een essentieel deel van de publicatie wordt ingenomen door het overzicht van de kunstwerken. Het boek wordt afgesloten met een inventarislijst van de collectie, een lijst van de tentoonstellingen en een namenregister. Geïllustreerd.

1341. HOLTHOF M., *Historische schilderkunst in de 19de eeuw*, in *Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen*, (1998), nr. 4, p. 5-43. Met bij de voorbeelden verwijzingen naar onder meer Felix de Vigne (1806-1862), Theodore Canneel (1817-1902) en Mathias Van Bree (1773-1883). Geïllustreerd.

1342. HOOZEE R., D. LAPORTE, M. MARTENS, A. BALIS & L. COMPERNOLLE, *Museum voor Schone Kunsten Gent in Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen*, (1998), nr. 1, p. 3-43. Geïllustreerd.

1343. HUYS P., *Hoe betrouwbaar zijn de notities van Jan-Baptist Lybaert over de Gentse Kunstenaars?*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 28, (1999) nr. 5, p. 294-303. Kritische ontleding over enkele gegevens uit het in de Universiteitsbibliotheek bewaarde schriftje van Theophiel Lybaert (1848-1927) met gegevens over schilders die in de eerste helft van de 19de eeuw in het Gentse actief waren.

1344. HUYS P., "*Het rode sprietoog van een decoratie*" *of de kunst van het vertalen* in *Ghendtsche Tydinghen*, 27, (1998), nr. 5, p. 261. Met verwijzing naar het oeuvre van Jules De Bruycker.

1345. *Inventaire archéologique - fiche nr. 62*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 27, (1998), nr. 6, p. 311-312. Heruitgave van een bijdrage van Louis Van Biesbroeck (1898) over het 15de-eeuwse grafmonument van Margaretha van Ghistele in de crypte van de Sint-Baafskathedraal. Geïllustreerd.

1346. *Inventaire archéologique - fiches nr. 393 en 394*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 28, (1999), nr. 1, p. 15-16. Heruitgave van twee bijdragen van Armand Heins uit 1906 over de stenen consoles met een mannenhoofd en een vrouwenhoofd afkomstig uit het Utenhovestein.

1347. JACOBS A, *Het portret tijdens het neoclassicisme*, in *Vlaanderen*,

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 1998-1999

48, (1999), nr. 3, p. 150-153. Met onder meer verwijzingen naar Jozef Odevaere (1775-1830) en Joseph Paelinck (1781-1839), evenals naar Pierre van Hanselaere (1786-1862), Josse Sébastien van den Abeel (1797-1855) Jean Baptiste Maes-Canini (1794-1865) en Mathieu van Bree (1773-1839) en naar de Gentse Academie voor Schone Kunsten met Charles van Hulthem en Liévin de Bast.

1348. MARIJNISSEN R.H., *Judocus Vijdt en de kunsthistoriografie*, in *De beurs van Judocus Vijdt. Kunstkapitaal in Gent, (Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen)*, Sint-Niklaas, 1998, p. 19-24. Over onderzoek van het Lam Godsretabel, met onder meer de hypothesen van Hermann Beenken in de jaren '30 en met het moeilijk evenwicht tussen laboratoriumonderzoek en kunsthistorische benaderingen. Geïllustreerd.

1349. ROSSI A., [1802-1885] *Victor Hugo dessinateur*, Wommelgem, 1999, 159 blz. Met verwijzing naar zijn geïllustreerd getuigenis over het Groot Kanon in Gent (zie p. 22-23, cat. 5). Geïllustreerd.

1350. SNEYERS M., *Vlaamse miniaturen, (Davidsfonds)*, Leuven, 1998.

1351. STROO C., *Het 15de-eeuwse portret in de Zuidelijke Nederlanden: realiteit en illusie*, in *Vlaanderen*, 48, (1999), nr. 3, p. 122-125. Onder meer over Jan van Eyck. Geïllustreerd.

1352. TAHON-VAN ROOSE M., *De vrienden van Scribe. De Europese smaak van een Gents mecenas, (Museum voor Schone Kunsten)*, Gent, 1998, 253 blz. De Gentse verzamelaar Fernand Scribe (1883-1913) was actief betrokken bij het kunstzinnige leven te Gent. Hij werkte mee aan de organisatie van de kunstsalons en is de stichter van De Vrienden van het museum (1897) In 1913 legateerde hij zijn verzameling oude en moderne kunst aan de stad. Geïllustreerd.

1353. TODTS H., *Over de emancipatie van het portret en de devaluatie van de persoonlijkheid in de 19de-eeuwse portretschilderkunst in ons land*, in *Vlaanderen*, 48, (1999), nr. 3, p. 154-155. Met verwijzingen naar Lieven de Winne en Theo van Rijsselberghe. Geïllustreerd.

1354. VAN BELLINGEN S. & S. KOCHANEK, *Stedelijk Museum voor Actuele Kunst, (Openbaar Kunstbezit in Oost-Vlaanderen)*, Gent, 1999, 43 blz. Voorstelling van het nieuwe S.M.A.K.-museum en de belangrijkste collectiestukken. Geïllustreerd.

1355. VAN DAMME G., *Gentse schilders. De evolutie van de Gentse schilderkunst vanaf haar ontstaan tot op heden, (vzw. De Trap)*, Gent, 1998, 185

blz. Geïllustreerd.

1356. VAN DAMME G., *Geschiedenis van de Gentse schilders*, Gent, 1999, 188 blz. Overzicht van de Gentse schilderkunst vanaf de Middeleeuwen tot de oprichting van het Stedelijk Museum voor Actuele Kunst. Geïllustreerd.

1357. VAN DAMME J., *Inventarisatie van het kerkelijk roerend patrimonium in de provincie Oost-Vlaanderen. Monumentenzorg in historisch perspectief*, in *Monumentenzorg en cultuurpatrimonium. Jaarverslag van de provincie Oost-Vlaanderen 1997*, Gent, 1998, p. 50-55. Met verwijzing naar de centrale rol die in Gent gevestigde instellingen of verenigingen en tijdschriften in dit ontwikkelingsproces hebben vervuld. Bij de voorbeelden wordt er verwezen naar een boek en een lezenaar uit de Sint-Maartenskerk van Ekkergem-Gent. Geïllustreerd.

1358. VAN DEN ABEELE R., *Herinneringen aan de "Latemse School"*, in *Jaarboek Heemkring Scheldeveld*, (1998), nr. 27, p. 3-36. Uitgangspunt van deze bijdrage vormen notities van Prof. Dr. A. Desmet (1881-1967). Desmet was bevriend met kunstenaars van de Latemse school en ontwierp de woningen van onder meer Albert Servaes, Gust De Smet, Hubert Malfait en Albert Saverys. De herinneringen getuigen ook over gesprekken met Leon De Smet, Frits Van den Berghe en Constant Permeke. De volgende onderwerpen komen er aan bod: het voorkomen en het leven in Sint-Martens-Latem omstreeks 1900, de sociale toestand in de Gentse regio, het kunstonderwijs in Gent, het dagelijkse leven, woonplaats en ateliers evenals de klantenkring van de kunstenaars, het Gentse mecenaat, de breuklijn met de Eerste Wereldoorlog, het Latemse kunstenaarswereldje, de ateliers in Sint-Martens-Latem. Geïllustreerd.

1359. VAN RYSSEL D., *Jean Baptiste Lybaert*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 27, (1998), nr. 6, p. 281- 310. Korte biografische nota over de Gentse heraldische schilder en decoratieschilder Jean Baptiste Lybaert (1808-1889) gekoppeld aan de tekstuitgave van herinneringen van deze schilder over zijn collega's kunstenaars (UG, Fonds Frédéric De Smet).

1360. VANWELDEN M., *Groei, bloei en teloorgang van de wandtapijtnijverheid in Oudenaarde*, in *Oudenaarse wandtapijten van de 16de tot de 18de eeuw*, Tielt, 1999, p. 23-101. In de tweede helft van de 17de eeuw ondernamen Oudenaarse tapijtwevers pogingen om zich in Gent te vestigen en de industrie daar tot ontplooiing te brengen.

1361. VERROKEN E., *Gentse tapijtwevers en het begin van de Oudenaardse tapijtnijverheid 1350-1500*, in *Handelingen van de Geschieden Oudheidkundige Kring van Oudenaarde*, (1999), dl. XXXVI, p. 67-87. De

bijdrage beschrijft de invloed van enkele Gentse poortersfamilies op de ontwikkeling van de Oudenaardse tapijtnijverheid; bevat in bijlage in extenso tekstuitgave uit het ledenboek van de Gentse tapijtwevers over de verschillende technieken om kleuren op textiel aan te brengen.

1362. WEYMEIS C., *Veilingscatalogi als iconografische bron*, in *Brugs Ommeland*, 38, (1998), nr. 4, p. 354-356. Met verwijzing naar Albert Saverys (1886-1964). Geïllustreerd.

Materiële cultuur

1363. BASTIAENS J., *Zaden op zolder. Archeobotanisch onderzoek van het huis De Spiegel te Gent*, in *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, 21, (1997), nr. 3-4, p. 76-79. Studie van de zaden en vruchten die bij de restauratie van het huis De Spiegel aan het Goudenleeuwplein werden aangetroffen en kunnen worden geassocieerd met een zadenhandel (late 19de en 20ste eeuw). Geïllustreerd.

1364. DHAENE S. (red.), *Hoge Hakken. Roze Billen. Een multidisciplinaire kijk op het varken*, (*Museum voor Volkskunde*), Gent, 1999, 110 blz. In verscheidene hoofdstukken en met medewerking van diverse auteurs wordt een zo volledig mogelijk en gevarieerd beeld gegeven van de maatschappelijke betekenis van het varken in verleden en heden: in de volkscultuur (S. DHAENE), in de archeologie (A. ERVYNCK), in de volks- en kinderliteratuur (H. LOX), in de taal (H. RIJCKEBOER), in de psychologie (F. DECLERCQ), in de reclame (P. BEECKMANS) en op het internet (J. STEYAERT). Met verwijzingen naar de materiële cultuur in Gent. Geïllustreerd.

1365. ERVYNCK A. & BASTIAENS, *Twee knaagdierresten uit het huis De Spiegel. Reflecties over een wielerbericht, hazelnoten en het verdwijnen van de zwarte rat*, in *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, 21 (1997), nr. 3-4, p. 80-84. Met beschouwingen over het voorkomen van de zwarte rat die wellicht langer in onze gewesten bleef voortleven dan tot voor kort werd aangenomen. Geïllustreerd.

1366. SWIMBERGHE P., *Mysterie opgelost: geen 16de-eeuwse Weyts*, in *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, 22, (1998), nr. 1, p. 10-11. Een potje uit het Musée Curtius van Liège (Luik) wordt sinds omstreeks 1900 beschouwd als een Gents product van pottenbakker Joos Weyts uit de 16de eeuw. De auteur toont aan dat dit niet kan en dat het stuk minstens driehonderd jaar jonger is. Geïllustreerd.

1367. SWIMBERGHE P., *Tegels uit De Spiegel*, in *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, 21, (1997), nr. 3-4, p. 70-75. Overzicht van de

belangrijkse Hollandse faiencetegels, 17de-19de eeuw, die in een haard van het huis De Spiegel aan het Goudenleeuwplein waren samengebracht. Geïllustreerd.

1368. VERHAEGHE F., *Introduction. Archaeology, History, Natural Sciences, Industry and Textiles*, in DEWILDE M., A ERVYNCK & A. WIELEMANS, *Ypres and the Medieval cloth Industry in Flanders. Archaeological and Historical Contributions*, (Instituut voor het Archeologisch Patrimonium), Zellik, 1998, p. 9-20. Samenvatting van de stand van het onderzoek met referenties naar de algemene Europese context en met verwijzing naar Gent.

Heemkunde, volkskunde en genealogie

1369. BOMBAY J., *Albrecht en Isabella waren ook landvoogd over Drogen*, in *Dronghine. Jaarboek*, 1999, p. 69-78. Geïllustreerd.

1370. BOMBAY J., *1899-1999 "Drongendreef" honderd jaar tolvrij*, in *Dronghine. Jaarboek*, 1999, p. 5-40. Geïllustreerd.

1371. BRAECKMAN W.L., *Openluchtdansen en asielerrecht te Gent in 1676*, in *Oostvlaamse Zanten*, 73, (1998), nr. 4, p. 282-283. Op basis van een stuk uit het archief van de Raad van Vlaanderen.

1372. BRAECKMAN W.L., *Middeleeuwse witte en zwarte magie in het Nederlands taalgebied. Gecommentarieerd compendium van incantamenta tot einde 16de eeuw*, Gent, 1997, 525 blz. Overzicht van bezweringsformules op basis van gegevens uit hoofdzakelijk handschriften, met uitgebreid commentaar. Met een uitvoerige index. Geïllustreerd.

1373. BRAECKMAN W.L., *Volksdansen: Gent, Linde en Mechelen (1564-1657)*, in *Oostvlaamse Zanten*, 73, (1998), nr. 4, p. 283-285. Met gegevens over zwaarddansen in Gent in 1657.

1374. BROGET G., *"Den Ohwe mort by tsin tsaecobs en 't Beverhoutplein"*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 28, (1999), nr. 5, p. 274-289. Geïllustreerd.

1375. BUYCK STACK B., *Peter Buyck. Descendants in America*, Greenville (U.S.A.), 1999, 106 blz. Losbladige familiechroniek (met genealogische tabellen) opgemaakt door de afstammelingen van de Gentenaar Peter Buyck (1712-1803) die naar Amerika emigreerde.

1376. CASSIMAN P., *De priesters van Drogen*, in *Dronghine. Jaarboek*,

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 1998-1999

1999, p. 79-84. Geïllustreerd.

1377. CASSIMAN P., *Villa Marie-Antoinette in de Veerstraat, in Dronghine. Jaarboek*, 1999, p. 87-97. Geïllustreerd.

1378. DE BOECK D., *Onze wegen in historisch perspectief (vervolg)*, in *Mededelingen van de Heemkundige Kring van Erpe-Mere*, 38, (1998), nr. 4, p. 65-78; *Onze wegen in historisch perspectief (vervolg)*, in *Mededelingen van de Heemkundige Kring van Erpe-Mere*, 39, (1999), nr. 1, p. 1-13.

1379. DE MARTELAERE G., *De Gentse mentaliteit*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 28, (1999), nr. 1, p. 22-27.

1380. DEVOS M., *Van profijtigaard tot vrekgerige pezenwezer*, in *Oost-Vlaamse Zanten*, 53, (1998), nr. 3, p. 226-237.

1381. DEVRIESE L., *Hondse toestanden in de Gentse gemeenteraad (1824-1899)*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 28, (1999), nr. 3, p. 154-158. Na een korte introductie over de wetgeving op de dierenbescherming, bespreekt de auteur twee 19de-eeuwse gemeentelijke voorschriften om accidenten te voorkomen met rijtuigen getrokken door honden of geiten.

1382. DEVRIESE L., *De memme van menheere Mestdagh*, in *Ghendtse Tydinghen*, 27, (1998), nr. 5, p. 262-268. Herdruk van een Gents verhaaltje van volkskundige Lodewijk de Vriese (1848-1932), een tafereeltje dat zich een halve eeuw geleden afspeelde in Café de l'Univers op het Arteveldeplein (thans Sint-Annaplein).

1383. DE WILDE J.R.J., *Het toponiem Ertbuer meuleken en de molen op den hoeck van Ertbuer (inclusief een prijzije uit 1729)*, in *Castellum*, 15, (1998), nr. 3, p. 39-57.

1384. DE WINNE L., *Traditie en vernieuwing. Het Kerstgebeuren in Oost-Vlaanderen*, in *Toerisme in Oost-Vlaanderen*, 45 (1996), nr. 4, p. 97-100. Met verwijzing naar Gent. Geïllustreerd.

1385. HUYS P., *Afsnee en Drongen anderhalve eeuw geleden*, in *Dronghine. Jaarboek*, 1999, p. 1-4. Met fragment van een kaart uit 1858.

1386. HUYS P., *Over de oprichting van nieuwe markten te Deinze in de XVIIIe eeuw*, in *Bijdragen tot de geschiedenis van Deinze. K.G.K.-Jaarboek*, 1999, nr. LXVI, p. 328-340. Met verwijzingen naar Gent. Geïllustreerd.

1387. HUYS P., *Over de windmolens buiten de Brugse Poort in Gent en een*

molenlandschap (1858) van César De Cock, in *Ghendtsche Tydinghen*, 28, (1999), nr. 2, p. 65-74. Geïllustreerd.

1388. HUYS P., *Weerbare mannen in 1745 te Baarle, Drongen en buurgemeenten (Afsnee, Mariakerke, Sint-Martens-Latem en Vinderhoute)*, in *Dronghine. Jaarboek*, 1999, p. 117-124.

1389. LEVIS E., *De relatie tussen het Gentse dialect en vrouw. Gentse uitdrukkingen, spreekwoorden en zegswijzen over de vrouw, de liefde en het huwelijk*, in *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, (1998), nr. 4, p. 1-31. Geïllustreerd.

1390. LEVIS E., *'t Gentsch spant de Kruune. "Kust nu mijn kloefkes"*, in *Ghendtse Tydinghen*, 27, (1998), nr. 5, p. 254-258. Een Gents liedje uit de Eerste Wereldoorlog wordt in zijn tijdscontext toegelicht. Geïllustreerd.

1391. LOX H., *Enkele bedenkingen bij 'Vlaamse' spot- en hekelvertelsels*, in *Oost-Vlaamse Zanten*, 53 (1998), nr. 3, p. 215-225.

1392. STEEGHERS W., *Genealogische schets van de familie De Berty*, in *Vlaamse Stam*, 35, (1999), nr. 1, p. 35- 37.

1393. STEEGHERS W., *Genealogische schets van de familie Volckaert*, in *Vlaamse Stam*, 34, (1998), nr. 9, p. 343-348.

1394. STEEGHERS W., *Gentse poorters uit Ursel (1542-1796)*, in *Appeltjes van het Meetjesland. Jaarboek*, (1998), nr 49, p. 135; ID., *Gentse poorters uit Oostwinkel (1542-1796)*, in *Appeltjes van het Meetjesland. Jaarboek*, (1998), nr 49, p. 136; ID., *Gentse poorters uit Oosteeklo (1542-1796)*, in *Appeltjes van het Meetjesland. Jaarboek*, (1998), nr 49, p. 137; ID., *Gentse poorters uit Knesselare (1542-1796)*, in *Appeltjes van het Meetjesland. Jaarboek*, (1998), nr 49, p. 138.

1395. VAN DRIESSCHE R., *Het geslacht De Pauw. Gent-Lokeren-Eksaarde*, in *De Souvereinen. Tijdschrift van de Heemkring van Lokeren*, 29, (1998), nr. 1-2, p. 30-39; 65-75. Geïllustreerd.

1396. VAN RYSEL D., *Ik zou daar een boek kunnen over schrijven*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 28, (1999), nr. 3, p. 118-134; nr. 5, p. 246-264. Persoonlijk getuigenis over zijn jeugd in verscheidene stadsbuurten in 1950, gebaseerd op zijn eigen dagboeknotities.

1397. VAN TRIMPONT M., *Het land en de baronie Boelare*, (*Geschied- en Heemkundige Kring Gerardimontium*), Geraardsbergen, 1988, 282 blz. Studie

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 1998-1999

van het land en de baronie Boelare, met aandacht voor de opeenvolgende families die er eigenaar van waren. Opvallend in dit rijtje is het geslacht Murat, dat tussen 1794 en 1818, de baronie bezat. Het archief van deze familie wordt in het Gentse Stadsarchief bewaard. Met verwijzingen naar Gent. Geïllustreerd.

1398. VAN WILDERODE A., *Ik ben Oost-Vlaming, Waaslander en een beetje Moerbekenaar* in *Toerisme Oost-Vlaanderen*, 45, (1996), nr. 4, p. 70-72. Met verwijzing naar de Bavo-omweg in Mendonk.

Biografieën

1399. BOCKAERT N., *Leon Elaut. Een bevoorrecht getuige van zijn tijd*, Gent, 1998, 176 blz. Over het leven en de politieke ambities van uroloog **Dr. Leon Elaut**.

1400. DECAVELE J., *Geld en geest. De beurs van Judocus Vijdt*, in *De beurs van Judocus Vijdt. Kunstkapitaal in Gent, (Openbaar bezit in Vlaanderen)*, Sint-Niklaas, 1998, p. 7-18. Nieuwe biografische schets van **Judocus Vijdt**, schepen en kunstmecenas, ook opdrachtgever van het benoemde Lam Godsretabel in de vroegere Sint-Janskerk (thans Sint-Baafskathedraal). Naast zijn carrière en bekende opdrachten bevat de bijdrage ook uitwijdingen over de familie van Judocus Vijdt, over zijn echtgenote Elisabeth Borluut en over de stichting Vijdt-Borluut. Geïllustreerd.

1401. HOOGHE M., *May Sarton*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 28, (1999), nr. 2, p. 54-63. Over Eleanore Marie of **May Sarton** (1912-1995) uit Wondelgem, dochter van de bekende Gentse wis- en natuurkundige George Sarton (1884-1956) en van de Engelse Mabel Elves (1878-1950). In 1914 weken zij uit naar de Verenigde Staten, waar zij zich later blijvend zouden vestigen. Daar zou May Sarton zich ontwikkelen als een bekend schrijfster. Geïllustreerd.

1402. *In memoriam Ronald De Buck*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 27, (1998), nr. 5, p. 230. Korte levensschets van **Ronald De Buck** (1949-1998) die talrijke bijdragen verzorgde over diverse aspecten van het Gentse verleden. Geïllustreerd.

1403. *In memoriam doctor Maurits Gyseling*, in *De Oost-Oudburg*, Jaarboek, 35, (1998), p. 43-43-48.

1404. DE WEERDT D., *De Sartons en België*, in *Brood en Rozen. Tijdschrift voor de Geschiedenis van Sociale Bewegingen*, 1999, nr. 1, p. 52-71. Biografische bijdrage over de familie Sarton: vader George, moeder

Mabel Elwes en dochter May. Geïllustreerd. Van dezelfde auteur verscheen eveneens een bijdrage *May Sarton tussen twee werelden*, in *Het ondraaglijk besef. Nieuwsbrief van van het fonds Suzan Daniel*, (1998), nr. 1, p. 9-12. Geïllustreerd.

1405. EVRARD A. K., *De Gentse Vrije Cursus geschiedenis der Geneeskunde*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 28, (1999), nr. 2, p. 93-94. Beknopt overzicht van de voornaamste protagonisten van deze studierichting: **Tobie Joncheere** (1878-1958), **Albert Van de Velde** (1871-1956) en zijn zoon **Jean** (1897-1961) en **Leon Elaut** (1897-1978). Geïllustreerd.

1406. HOOGHE M., *May Sarton (1912-1995)*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 28, (1999), nr. 2, p. 54-63. Biografische schets van de schrijfster die in Wondelgem werd geboren als dochter van de wetenschapshistoricus George Sarton. Met haar ouders emigreerde zij na de WO I naar de Verenigde Staten. In 1981 werd zij als eerste vrouw opgenomen in de Académie Française. Geïllustreerd.

1407. KLUYSKENS P., *Adolphe Quetelet*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 28, (1999), nr. 3, p. 136-146. Weergave van een postume bijdrage over de Gentse wetenschapper **Adolphe Quetelet** (1796-1874), die als veelzijdig geleerde vooral actief was op het vlak van wiskunde, sterrenkunde, meetkunde, natuurkunde, statistiek en meteorologie. Quetelet stelde onder meer een catalogus van honderdduizend sterren op. Geïllustreerd.

1408. KLUYSKENS P., *David 't Kindt*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 28 (1999), nr. 2, p. 74-88. Uitgave van een biografische schets die de auteur in 1971 schreef over de Gentse bouwmeester **David 't Kindt** (1699-1770), met verwijzing naar zijn oeuvre.

1409. KLUYSKENS P., *Jan Anteunis*, in *Ghendtse Tydinghen*, 27, (1998), nr. 6, p. 312-315. Heruitgave van een bijdrage uit 1971 over beeldhouwer **Jan Anteunis** (1896-1973).

1410. LALEMAN M.C., *In Memoriam Maurits Gysseling*, in *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, 21 (1997), nr. 3-4, p. 6. Korte schets over de taal- en geschiedkundige **Dr. Maurits Gysseling** (1919-1997).

1411. LALEMAN M.C. & THOEN H., *In Memoriam René De Vos*, in *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, 21, (1997), nr. 3-4, p. 4.

1412. LEKENS L., *Maurice Maeterlinck 1862-1949 Gents nobelprijswinnaar*, in *G.O.V.-Heraut*, 34, (1999), nr. 2, p. 19-21.

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 1998-1999

1413. PETERS M., *May Sarton. A biography*, New York, 1997, 475 blz. Over de in Wondelgem geboren Amerikaanse schrijfster Eleanore Marie of **May Sarton** (1912-1995). Paperback-uitgave bij Fawcett Columbine in 1998.

1414. PREVENIER W., *Raymond van Uytven: een getuigenis*, in *Bijdragen tot de geschiedenis*, 81 (1998), nr. 1-3, p. 8-23. Biografisch getuigenis over historicus en hoogleraar aan de Universitaire Faculteiten Sint-Ignatius Antwerpen **Raymond van Uytven** (°1933) die in 1993-1994 voor de binnenlandse Francquileerstoel aan de Universiteit Gent werd verkozen. Geïllustreerd.

1415. SCHOLLIERS P., *Cultuurprijs stad Gent, (28.04.1998). Laudatio door Peter Scholliers*, in *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, LII, (1998), p. 153-156. Tekst van de laudatio die op 28 april 1998 werd uitgesproken bij de toekenning van de cultuurprijs 1997 van de Stad Gent aan **Dr. Hilda Coppejans-Desmedt**, gevolgd door de tekst van het dankwoord dat zij als antwoord gaf (p. 157-160). Geïllustreerd.

1416. STOCKMAN R., *De goede mijnheer Triest. Een biografie van Kanunnik Petrus Jozef Triest*, Gent, 1998, 128 blz. Levensschets van kanunnik **Petrus Jozef Triest** en zijn bijdrage voor de verzorging van zieken evenals over zijn strijd voor de erkenning van de broeders van Sint-Jan-de Deo. Er werden ook een Franse en een Engelse vertaling uitgegeven. Geïllustreerd.

1417. VANDERSTRAETEN F., *Mathias Zens: een neogotisch beeldhouwer en een sociaal bewogen persoonlijkheid*, in *De Oost-Oudburg. Jaarboek*, 35, (1998), p. 5-42. De neogotische beeldhouwer **Mathias Zens** (1839-1921) die uit Duitsland afkomstig is, heeft in het Gentse in heel wat kerken en kapellen werk uitgevoerd. De bijdrage bevat lijsten met werk van de beeldhouwer. Geïllustreerd.

1418. VAN GOETHEM H (ed.), *August De Schryver. Oorlogsdagboeken 1940-1942. Met een inleiding en commentaar over de Belgische ministers in Frankrijk en Londen*, Tielt, 1998, 478 blz. Verzorgde tekstuitgave van de oorlogsdagboeken van de in Gent geboren politicus August De Schryver (1989-1991) die vanaf 1940 zetelde in de regering Pierlot als minister van Economische Zaken, Middenstand en Ravitaillering. Geïllustreerd.

1419. VAN IMPE D., *In Memoriam Jean De Coene*, in *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, 21 (1997), nr. 3-4, p. 5.

1420. VAN LAERE S., *Met de helm geboren. Leven en werk van Oscar Glas*, Gent, 1998. Getuigenis op basis van interviews met de in Gent geboren

Oscar Glas (1899-1996), die in Canada en de Verenigde Staten honderden filmzalen en studio's inrichtte. Geïllustreerd.

1421. VAN RYSSSEL D., *Jean-Baptiste Lybaert*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 27, (1998), nr. 6, p. 281-310. Een schriftje in het Fonds Frédéric De Smet, bewaard in de Gentse Universiteitsbibliotheek, vormt het uitgangspunt voor een biografische schets over decoratieschilder Jean-Baptiste Lybaert (1808-1889) en zijn tijdgenoten, waaronder vooral schilders die een opleiding genoten aan de Gentse Academie. De korte biografische notities handelen over **Théophile Lybaert** (1848-1927), **Filip Karel Marissal** (1698-1770), de familie van **Reijsschoot**, **Joseph Bernard Meert** (1743-1823), **Joseph Paelinck** (1781-1839), **Pieter van Huffel** (1769-1844), **Pieter Hanselaer** (1786-1862), **Hippolyte Lammens** (1803-1858), **Théodore Caneel** (1817-1892), **Philippe de Surgheloose** (1817-1882), **Jean-Baptiste Maes** (1794-1856), **Constantin Sloedens** (1785-1851), **Joannes Coucke** (1783-1853), **Judocus Steyaert** (1799-1858), **Karel Jan Scheirs** (°1793), **Charles Scheirs** (1831-1901), **Pieter Emmanuel Dielman** (1800-1858), **Joseph De Cauwer** (1779-1854), **Pieter De Cauwer** (1783-1855), **Benoît De Cauwer** (1785-1820), **Pieter Frans de Noter** (1779-1842), **Herman de Noter** (1806-1837), **Eugène Verboeckhoven** (1798-1881), **Barthélémy Verbroeckhoven** (1759-1840), **Joseph Kierdorff** (°1777), **Charles Verbroeckhoven** (1802-1884), **Joseph Geirnaert** (179°-1859), **Henri Pinnoy** (1772-1848), **Joseph Pinnoy** (1808-1866), **Hubert Pinnoy** (1841-1919), **Jean van der Haeghen** (1808-1850), **Emmanuel van der Haeghen**, **Ivo Vermeersch** (1810-1852), **Jean van der Plaetsen** (1808-1857), **Julien van der Plaetsen** (1837-1877), **Ferdinand van der Plaetsen**, **Jean Trinconi**, **Jean d'Huyvetter** (1750-1829), **Jean Pattijn** (1816-1882), **Prosper Grenier**, **Isidoor van Imschoot** (1821-1884), **Josef Pauwels** (1818-1876), **Charles Gerard** (1764-1827), **Jean Baptiste Gerard**, **Joseph Gerard** (1821-1895), **Eugène Gerard**, **François Gerard** (1828-1866), **Théodore Gerard** (1829-1895), **Karel Venneman** (1802-1875), **André van den Abeele** (1806-1875), **Jean François de Bondt** (1796-1856), **Domien de Bast** (1781-1842), **Henri Martens** (1801-1879), **Charles Picque** (1799-1869), **Pierre Picque** (°1797), **Auguste Ottevaere** (1809-1856), **Séraphin de Vliegheer** (1806-1848), **Eugène De Block** (1812-1893), **Jacques Watcant**, **Ignace de Vigne** (1767-1849), **Félix de Vigne** (1806-1862), **Jacques van Hoecke** (1802-1862), **Edouard de Vigne** (1808-1866), **Pierre de Vigne-Quyo** (1812-1877), **Andreas van den Abeele** (1766-1847), **Jean Dominique van den Abeele** (1793-1846), **Jos van den Abeele** (1797-1855), **Xavier de Cock** (1818-1896), **César de Cock** (1823-1904), **Ange de Baets** (1793-1855), **Jean de Vriendt** (1809-1868), **Louis de Taeye** (1827-1891), **Juliaan de Vriendt** (1842-1935), **Albert de Vriendt** (1843-1900), **Albert Moerman** (1807-1857), **Henri de Nobele** (1811-1870), **Jacques Godineau** (1811-1873), **Emmanuel Noterman** (1808-1863), **Zacharias Noterman** (1820-1890),

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 1998-1999

Dominique van den Bossche (1808-1860), **Pieter Meunynck** (1812-1872), **Albertine Ghyoot** (1810-1873), **Ferdinand van Beerlere** (1807-1876), **Adolphe Bernard** (1812-1890), **Emile de Rudder** (1822-1874), **César Lesy**, **Désiré Lesy** (1806-1859), **Jean Capeinick** (1838-1890) en **Louis Cornelis Maenhout** (1812-1889). Verscheidene onder hen waren tevens als bouwmeester in Gent werkzaam. In de bijdrage wordt er ook verwezen naar kunstcriticus **Karel Lybaert** (1854-1922) en musicus **Désiré van Reijsschoot** (1831-1908).

Index op auteursnamen

ABRAHAM-THISSE S.	1164	CONTAMINE P.	1298
AERTS E.	1189	COOLENS E.	1214
ART J.	1131	CORENS D.	1215
ASAERT G.	1275	CRABBE K.	1175
BAECKE M.	1254	CREVE P.	1241
BAILLIEUL B.	1276, 1320	CROMBE P.	1131, 1159-1160
BALDEWIJNS J.	1153, 1327	DAENENS L.	1327, 1330
BALIS A.	1342	DAMBRUYNE J.	1193
BALTHAU E.	1165	DE BAERE B.	1330
BALTHAZAR N.	1277	DE BAETS H.	1216
BARBRY N.	1278	DE BLEECKER M.	1266, 1286
BASTIAENS J.	1363, 1365	DE BOECK D.	1378
BAUTERS L.	1120-1121	DE BUCK R.	1139-1140, 1194, 1195
BEECKMANS J.	1215	DECAVELE J.	1141, 1330, 1400
BEECKMANS L.	1122	DECEUNINCK M.	1287
BEECKMANS P.	1364	DECLERCQ G.	1364
BERTELOOT R.	1279	DE CLERCQ R.	1116
BEUSEN P.	1112	DE CLERCQ W.	1161
BEYAERT M.	1166	DE CLIPPEL K.	1331
BLIECX G.	1298	DE DECKER S.	1288
BLOCKMANS W.	1328	DE HERDT R.	1142, 1196, 1255, 1330
BOCKAERT N.	1399	DE JONGE K.	1289
BOGAERT D.	1132	DE KEGEL A.	1290-1292, 1332
BOMBAY J.	1369-1370	DE KEUKELEIRE E.	1217
BONCQUET D.	1265, 1281-1282	DE KEYZER L.	1333
BONNEUR F.	1329	DEKONINCK L.	1293
BOONE M.	1133, 1167-1169	DE LEU G.	1278
BOTTELDOORN N.	1210	DE MAEYER J.	1218
BOUCHEZ H.	1277	DE MARTELAERE G.	1379
BOUCKAERT B.	1170, 1190, 1191	DEMETER S.	1123
BOUCKAERT V.	1320	DE MEULEMEESTER J.	1123, 1131
BOUCKENOOGHE H.	1134	DEMEY A.	1280, 1317
BOURGEOIS J.	1131, 1157	DE MULDER B.	1219
BRACKE N.	1211	DE MULDER G.	1161-1162
BRAEKMAN W.L.	1192, 1371-1373	DE MUNCK B.	1197
BRINKMAN H.	1171	DENDOOVEN D.	1334
BROGET G.	1374	DENECKERE G.	1220-1221
BRUNEEL C.	1135	DE POORTER A.	1123
BUNTINCX J.	1172	DE RAEDT M.	1284
BUYCK STACK B.	1375	DE REU M.	1324
CASPAR J.P.	1158	DE RIDDER-SYMOENS H.	1143
CASSIMAN P.	1376-1377	DE ROM S.	1294
CELIS K.	1212	DE SCHRYVER J.	1295
CELIS L.	1213	DE SMET G.	1196, 1285
CHARLES L.	1113-1114, 1136, 1278	DE WAELE M.	1224
CHORLEY P.	1173	DE WAHA M.	1298
CLUSE C.M.	1174	DE WEERDT D.	1211-1213, 1219, 1222,
COCK S.	1283		1225-1227, 1229, 1231, 1233, 1235-1236,
COENE A.	1115, 1284		1252, 1404
COLLIN L.	1285	DE WILDE B.	1227, 1241
COLLUMBIEN H.	1137-1138	DE WILDE J.R.J.	1297, 1383
COMMANDER I.	1340	DE WINNE L.	1335, 1384
COMPENOLLE L.	1342	DESCHIETER J.	1162

INDEX

DESEYN G.	1222, 1256-1258	LEVIS E.	1389-1390
DESSOY A.	1223	LIEVENS L.	1232
DEVOS I.	1151	LIEVOIS D.	1147, 1199-1200, 1278, 1282, 1302
DEVOS M.	1380	LOX H.	1364, 1391
DEVOS P.	1274, 1280	LUYSTERMAN A.	1268
DEVRIESE L.	1265, 1296, 1381-1382	MAES D.	1201, 1310-1314
DEWILDE M.	1164, 1168, 1173, 1368	MARIJNISSEN R.H.	1348
DHAENE L.	1218	MARTENS M.	1342
DHAENE S.	1364	MATTHYS A.	1123
DHANENS E.	1336	MEGANCK L.	1317
D'HOLLANDER J.	1337	MEGANCK M.	1157
D'HONDT J.	1259	MEIJNS B.	1269
DHONDT L.	1299	MERTENS J.	1315
DUERLOO L.	1202	MESQUI J.	1298
DUVERGER E.	1338	MILIS L.J.R.	1270
ENGLEBERT T.	1327	MILIS-PROOST G.	1324
ERVYNCK A.	1124, 1164, 1168, 1173, 1364, 1365, 1368	MOORKENS P.	1148
EVERAERT G.	1278, 1282, 1300-1302	MOORS H.	1233
EVRARD A.K.	1405	MUNRO J.	1177
FAUCHERE N.	1298	MUYS E.	1234
GANZEVOORT A.	1229	NEGRONI M.	1278
GASPAR R.J.G.A.A.	1176	NEUTELINGS J.	1316
GAUBLOMME D.	1320	OLSEN J.	1241
GEYSEN W.	1231	OPSOMER C.	1145
GIELKENS J.	1241	PARAVICINI W.	1289
GODDING P.	1135	PAS P.	1271
GOOSENS A.	1198	PEIREN L.	1235
GOOSSENS M.	1303	PETERS M.	1413
GROOTAERS W.	1267	PETERS SENGERS C.	1207
HAEGEMAN B.	1163	PIETERAERENS M.	1272, 1274, 1280
HAGEMAN M.P.	1339	PITTOMVILS K.	1236
HALLEUX R.	1145	POELMAN R.	1318
HERTECANT G.	1218	POULAIN N.	1317
HOET J.	1330, 1340	PREVENIER W.	1414
HOFFSUMMER P.	1304	RASSART-EECKHOUT E.	1169, 1178
HOLTHOF M.	1341	REYNAERT J.	1179-1180
HOOGE M.	1401, 1406	RIEDIK M.	1316
HOOZEE R.	1330, 1342	RIJCKEBOER H.	1364
HOUBRECHTS D.	1304	ROBERT F.	1241
HUBERT J.C.	1299	ROBIJNS L.	1274, 1280
HUYBENS G.	1146	ROELANDT E.	1340
HUYS P.	1305-1306, 1343-1344, 1385-1388	ROMBAUT H.	1112
JACOBS A.	1347	ROSSI A.	1349
JACOBS S.	1340	ROTS V.	1158
KLOEK E.	1207	RYCKAERT P.	1217
KLUYSKENS P.	1407-1409	SCHEERLINCK C.	1181
KOCHANEK S.	1354	SCHEPENS E.	1318
KRUSE H.	1289	SCHOLLIERS P.	1237, 1415
KURGAN-VAN HENTENRYK G.	1221	SCHREURS E.	1174, 1191
LALEMAN M.C.	1114, 1121, 1123-1126, 1131, 1278, 1282, 1302, 1309, 1410-1411	SEGERS Y.	1238
LAPORTE D.	1342	SEMEY J.	1157
LEEMAN K.	1276	SERGEANT J.	1160
LEJON H.	1254	SMEETS B.	1239
LEKENS L.	1412	SNEYERS M.	1350
		SNOECK R.	1240

INDEX

SONCK K.	1150	VAN GYSEGHEM A.	1320
SORTOR M.	1182	VAN HAVERBEKE E.	1241
SOSSON J.P.	1169, 1178	VAN HECKE E.	1249
SOUBRY L.	1241	VAN HEMELRYCK T.	1169, 1178
STEEGHERS W.	1392-1394	VAN HOOYDONK G.	1324
STEENHAUT W.	1241	VAN IMPE D.	1419
STEENS I.	1215	VAN LAERE J.	1204
STEVENS C.	1332	VAN LAERE S.	1420
STEVENS F.	1135	VAN MOLLE L.	1210
STEYAERT J.	1364	VAN PETEGHEM S.	1324
STIJNEN H.	1319	VAN RYSSSEL D.	1359, 1396, 1421
STOCKMAN R.	1416	VAN STRIEN K.	1205
STOOPS G.	1121, 1126, 1282, 1302	VAN TRIMPONT M.	1397
STROO C.	1351	VAN TWEMBEKE J.	1184, 1206, 1325
SWIMBERGHE P.	1366-1367	VAN UYTVEN R.	1185
TAHON-VAN ROOSE M.	1352	VAN WASSENHOVE R.	1320
TEMMERMAN K.	1330	VANWELDEN M.	1360
THIRY C.	1169, 1178	VAN WERVEKE A.	1326
THOEN E.	1151	VAN WILDERODE A.	1398
THOEN H.	1131, 1411	VELLE K.	1218, 1234, 1250
THOMAS W.	1202	VERBRUGGE H.	1207
THUENGEN B.	1243	VERBRUGGEN P.	1251
TOBE E.	1207	VERHULST A.	1186
TODTS H.	1353	VERKERKEN D.	1119
TOLLEBEEK J.	1242	VERLAECKT K.	1156
TRIO P.	1152	VERMANDERE M.	1252
TYSSSENS J.	1244	VERMEIREN G.	1121
UNGER R.W.	1183	VERMEULEN F.	1131, 1163
VACHAUDEZ C.	1299	VERMOTE M.	1241
VAN AUDENHOVE M.	1245	VERROKEN E.	1361
VAN BELLINGEN S.	1354	VIAENE P.	1263-1264
VAN BOCKSTAELE G.	1273	WAEGEMANS E.	1208
VAN BOSSCHE M.	1203	WALTMANS A.	1209
VAN BRUWAENE C.	1153	WEGMAN R.	1187
VAN CLEVEN J.F.	1299	WEYMEIS C.	1362
VAN DAMME G.	1355-1356	WIEDEMANN T.	1163
VAN DAMME J.	1357	WIELEMANS A.	1164, 1168, 1173, 1368
VANDECAVEYE R.	1241, 1279	WILLEMS B.	1188
VANDENBREEDEN J.	1317		
VANDERSMISSEN J.	1145		
VANDERSTRAETEN F.	1247, 1417		
VAN DE SOMPEL H.	1324		
VAN DE VIJVER D.	1299		
VAN DE WALLE R.	1154, 1330		
VAN DE WIELE J.	1155		
VAN DEN ABEELE R.	1358		
VAN DEN KERKHOVE A.	1320, 1330		
VAN DER GUCHT K.	1246		
VAN DER HAEGEN G.	1160		
VAN DOOREN E.	1248		
VAN DOORNE G.	1148, 1153, 1321-1322, 1330		
VAN DRIESSCHE R.	1395		
VAN EENHOOGHE D.	1323		
VAN GANSBEKE J.	1262		
VAN GOETHEM H.	1418		

MAATSCHAPPIJ VOOR GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE

TE GENT

Publicaties

De volgende uitgaven van de Maatschappij zijn nog voorradig en kunnen besteld worden bij Dr. M. Boone, Blandijnberg 2, 9000 Gent.

HANDELINGEN, nieuwe reeks

I - 1944 tot en met LI - 1997
(onvolledig in de jaren '50, '60 en '70)

VERHANDELINGEN

- H. PIRENNE, *Chronique rimée des troubles de Flandre 1379-1380* (1902) 250 Fr.
- L. CLOQUET, *Les maisons anciennes en Belgique* (1907), 250 Fr.
- H. KOECHLIN, *Chapelle de la Leugemeete* (1936), 250 Fr.
- G. VAN DEN GHEYN, *L'Odyssee de l'Agneau Mystique pendant la guerre de 1940* (1945), 250 Fr.
- *Handelingen van het 36e Congres van de Federatie der Historische Kringen van België* (1956), 600 Fr.
- A. DE VOS, *Inventaris der Landbouwpachten in de Gentse Jaarregisters van de Keure*, 2 dln. (1958), samen 600 Fr.
- C. FAIPOULT, *Mémoire statistique du département de l'Escaut* (1960), 600 Fr.
- F. VANDENHOLE, *Inventaris van nieuws-, vak- en kiesbladen* (Publikatie in samenwerking met de Universiteitsbibliotheek te Gent) (1967), 600 Fr.
- K. DE VINCK, *De metamorfosen van een stadsgezicht. De Graslei en de Korenlei te Gent van de middeleeuwen tot vandaag* (1967), 600 Fr.
- J. ART, *Herders en parochianen. Kerkelijkheidsgegevens betreffende het bisdom Gent, 1830-1914* (1979), 600 Fr.
- R. VAN DRIESSCHE, *De Sint-Pietersabdij te Gent* (1980), 600 Fr.
- M. BOONE, *Geld en macht. De Gentse stadsfinanciën en de Bourgondische staatsvorming (1384-1453)*, (1990), 600 Fr.
- P. TRIO, *De Gentse broederschappen (1182-1580)* (1990), 600 Fr.
- M. CHERRETTÉ, *Instellingen Land van Aalst* (1992), 350 fr.
- M. BERCKMOES, M. STRUYFS, *Honderd jaar geschiedenis van de Maatschappij - Indices* (1993), 600 Fr.
- V. LAMBERT, *Chronicles of Flanders 1200-1500* (1993), 600 Fr.
- K. DEVOLDER, *De Gentse gemeenteraad 1830-1914* (1994), 900 Fr.
- H. CAILLIAU, *Het begijnhof OLV-Ter Hooie 1584-1792* (1995), 600 Fr.
- A.L. VAN BRUAENE, *De Gentse memorieboeken* (1997), 700 Fr.
- H. BOUCKENOOGHE, *Meisjesopvoeding en sekse-ongelijkheid* (1998), 600 Fr.
- L. DERYCKE, *De Sint-Michielswyk 1480-1520* (1999), 600 Fr.

Een korting van 30 % wordt toegestaan aan leden en studenten.

INHOUD

In memoriam em. prof. dr. S.J. De Laet, door baron van Caenegem Marc BEYAERT,	1
Nieuw historisch onderzoek van de Dulle Griet bombarde in Gent Bryce LYON, Communication during Medieval warfare: the campaign of Edward III of England in the Low Countries (1338-1340)	3 61
Elisabeth DHANENS, Het retabel van het ambacht der pijnders, Sint-Juliaan en de oorsprong van 's Heilig Kerst	77
Kristof PAPIN, Guilbert de Ruple, Bibliografie van een topman uit de Bourgondische financiële administratie	99
Jan DE GRAUWE, De bewoners van de Gentse Kartuize Koningsdal, Een index	125
Leen CHARLES & Marie Christine LALEMAN, Bibliografie van de geschiedenis van Gent 1998-1999	195
Index	243